

**HAKİKAT- SONRASI ÇAĞDA YANLIŞ BİLGİYLE MÜCADELE:
GÖÇMENLERE YÖNELİK YALAN HABERLER ÜZERİNE BİR ANALİZ**

Doktora Tezi
Merve Şentöregil
Eskişehir 2024

**HAKİKAT- SONRASI ÇAĞDA YANLIŞ BİLGİYLE MÜCADELE:
GÖÇMENLERE YÖNELİK YALAN HABERLER ÜZERİNE BİR ANALİZ**

Merve ŞENTÖREGİL

DOKTORA TEZİ

Basın ve Yayın Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Tezcan Özkan Kutlu

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Ocak 2024

ÖZET

HAKİKAT- SONRASI ÇAĞDA YANLIŞ BİLGİYLE MÜCADELE: GÖÇMENLERE YÖNELİK YALAN HABERLER ÜZERİNE BİR ANALİZ

Merve ŞENTÖREGİL

Basın ve Yayın Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ocak, 2024

Danışman: Doç. Dr. Tezcan Özkan Kutlu

Hakikat-sonrası kavramı karar verme süreçlerinde olgusal gerçeklerin geri plana itilerek kişisel görüş ve kanaatlerin öncelenmesini ifade etmektedir. Kavram Donald Trump'ı başkanlığa taşıyan 2016 ABD seçimlerinin ardından popülerlik kazanmıştır. Kitleler önünde çekinmeden yalan söylemekle itham edilen ve bu konuda sıkça eleştirilen Trump'ın seçimleri kazanması, toplum nezdinde gerçeklerin değer kaybettiği bir döneme girildiğinin işareti olarak yorumlanmıştır. Yalan habere benzer şekilde son yıllarda giderek büyüyen bir diğer sorun da zorla yerinden edilmedir. Dünya üzerinde zorlayıcı sebeplerle yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalan insan sayısı her geçen gün artmaktadır. Bu çalışma dogrula.org, dogrulukpayi.com ve teyit.org platformları üzerinden Türkiye'de göçmenlerle ilgili dolaşıma giren yanlış bilgileri incelemektedir. Çalışmada doğrulama platformlarının göçmenlerle ilgili paylaşımlarına ve bu paylaşımlara gelen okur yorumlarına iki ayrı nitel içerik analizi uygulanmıştır. Sonuçlar yanlış bilgilerin en fazla sosyal medya ortamlarında, internet kullanıcıları, siyasi aktörler ve haberciler aracılığıyla yayıldığını ve bu yanlış bilgilerin yaygın göçmen kalıpyargılarıyla paralellik taşıdığını ortaya koymaktadır. Çalışmada okur yorumlarının analizinden elde edilen bulgular ise okurların hem doğrulama platformlarına hem de göçmenlere yönelik yüksek oranda olumsuz görüşe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Okurların sunulan somut kanıtlara rağmen doğruluk kontrollerinin sonuçlarını reddetmeleri geri tepme etkisinin yanı sıra kişisel kanaatlerin olgusal gerçeklerin önüne geçtiği hakikat-sonrası döneminin özelliklerini yansıtmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hakikat-sonrası, Yalan haber, Yanlış bilgi, Dezenformasyon, Doğrulama platformları, Göçmen, İçerik analizi.

ABSTRACT

COMBATING MISINFORMATION IN THE POST-TRUTH ERA: AN ANALYSIS OF FAKE NEWS ABOUT MIGRANTS

Merve ŞENTÖREGİL

Department of Journalism

Anadolu University, Graduate School, January, 2024

Supervisor: Assoc. Prof. Tezcan Özkan Kutlu

The concept of post-truth refers to the prioritisation of personal opinions and convictions over factual truths in decision-making processes. The concept gained popularity after the 2016 US elections that brought Donald Trump to the presidency. Trump, who was accused of lying without hesitation in front of the masses and was frequently criticised in this regard, won the elections, which was interpreted as a sign that the society had entered a period in which facts had lost their value. Similar to fake news, another growing problem in recent years is forced displacement. The number of people around the world who have to leave their places of residence for compelling reasons is increasing day by day. This study analyses misinformation about migrants in Turkey through dogrula.org, dogrulukpayi.com and teyit.org platforms. In the application phase of the study, two separate qualitative content analyses were applied to the posts of the verification platforms about migrants and the reader comments on these posts. The results reveal that misinformation is mostly disseminated on social media, through internet users, political actors and journalists, and that this misinformation is related to widespread migrant stereotypes. The findings from the analysis of reader comments in the study reveal that readers have a highly negative view of both fact-checking platforms and migrants. Readers' rejection of the results of fact-checks, despite the evidence presented, reflects the characteristics of the post-truth era, where personal convictions override factual truths, as well as the backfire effect.

Keywords: Post-truth, Fake news, Misinformation, Disinformation, Fact-checking sites, Migrants, Content analysis.

TEŞEKKÜR

Bu tezin hazırlanma sürecinde her daim yanımda olan ve tüm sorularımı büyük bir özveriyle yanıtlayan danışmanım Doç. Dr. Tezcan Özkan Kutlu'ya, tez izleme sürecimde yorumları, önerileri ve yapıcı eleştirileriyle çalışmamın daha nitelikli bir hale gelmesine destek olan Prof. Dr. İncilay Cangöz ve Doç. Dr. F. Bilge Şenyüz hocama, tez savunma jürimde beni sabırla dinleyen ve görüşleriyle araştırmama katkı sunan Doç. Dr. Alaaddin F. Paksoy ve Doç. Dr. Fırat Tufan hocama en içten teşekkürlerimi sunarım.

Her anlamda verdikleri desteklerle bu zorlu süreci kolaylaştıran, yalnız olmadığımı hissettiren arkadaşlarım Elif Yılmaz ve İsmail Kaplan'a, bana olan inancını her zaman hissettiğim Zeyneb Türkoğlu'na, tez yazmaktan bir araya gelip sohbet etmeye fırsat bulamadığımız için üzgün olduğum arkadaşım Nihal Erdoğan Sepetçi'ye, hayatımın en stresli zamanlarını enerjisi ve harika müzik listesiyle aydınlatan Habibe Gülsüm Şanlı'ya ayrıca teşekkür ederim.

Son olarak tüm eğitim hayatım boyunca emeklerini ve dualarını üzerimden eksik etmeyen aileme, hayatımın en büyük neşe kaynağı olan yeğenlerim Asım Bera Yılmaz ve Kerem Ali Yılmaz'a çok teşekkür ederim.

.../..../20....

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

(İmza)

Merve Şentöregil

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
TEŞEKKÜR	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	x
GÖRSELLER DİZİNİ	xi
KISALTMALAR DİZİNİ	xiv
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem.....	3
1.2. Amaç.....	4
1.3. Önem	5
1.4. Sınırlılıklar	5
2. ALANYAZIN.....	6
2.1. Hakikat Arayışından Hakikat-Sonrasına: Geçmişten Günümüze Hakikat Kavramı Üzerindeki Tartışmalar	6
2.1.1. İlk Çağ'da hakikat tartışmaları.....	11
2.1.2. Orta Çağ felsefesinde hakikat	17
2.1.3. Modern Batı düşüncesinde hakikat.....	19
2.1.4. Postmodernizmin hakikat tartışmalarındaki rolü	23
2.1.5. Hakikat–sonrasının zamanlaması: Neden şimdi?.....	32
2.2. Hakikat-Sonrası Çağda Gazetecilik: Küresel Bir Sorun Olarak Yalan Haber ve Doğrulama Platformları	37
2.2.1. Dijitalleşmeyle değişen haber üretim ve tüketim süreci	39
2.2.2. Yalan haberlerin gerçek sonuçları	43
2.2.3. Yalan haberlere inanma eğiliminin motivasyonları.....	48

2.2.4. Yanlış bilgi ekosisteminde doğrulama platformları	53
2.2.5. Türkiye’de doğrulama platformlarının gelişimi	58
2.3. Hakikat-Sonrası Çağda Yerinden Edilme Sorunu ve Yalan Haberin Mağduru Olarak Göçmenler	63
2.3.1. Küresel bir insani kriz olarak yerinden edilme sorunu	63
2.3.2. Türkiye’nin mülteci krizindeki konumu	70
2.3.3. Göçmenlerin medyadaki sorunlu temsilleri	76
3. YÖNTEM	84
3.1. Araştırma Modeli	84
3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi	85
3.3. Verilerin Toplanması ve Analizi	88
3.4. Araştırmanın Güvenilirlik ve Geçerliliği	91
4. BULGULAR VE YORUMLAR	92
4.1. Doğrulama Platformlarının Paylaşımlarının Nitel İçerik Analizi	92
4.1.1. Doğrulama platformlarının göçmenlerle ilgili yayınladıkları içeriklerin sayısı ve yıllara göre dağılımı	93
4.1.2. Doğrulama platformlarındaki paylaşımların yazı türü	97
4.1.3. Yanlış bilginin yayıldığı ortam ve yanlış bilgiyi yayan aktörler	99
4.1.4. Doğrulama platformlarının yazılarındaki göçmen etnisiteleri ve göçmenler için kullanılan adlandırmalar	106
4.1.5. Yalan haberler ve göçmen kalıpyargıları	108
4.1.6. Yalan haber ve iddialardaki yanlış bilgi türleri	118
4.1.7. Doğrulama platformlarının bilgi kaynakları	121
4.2. Doğruluk Kontrollerine Gelen Okur Yorumlarının Nitel İçerik Analizi	124
4.2.1. Okurların doğrulama platformlarına yönelik görüşleri	126
4.2.1.1. Doğrulama platformlarına yönelik olumlu görüşler	127
4.2.1.2. Doğrulama platformlarına yönelik olumsuz görüşler ve nedenleri	128
4.2.1.2.1. Platformu güvenilir/inandırıcı bulmama	129
4.2.1.2.2. Taraflı/yanlı olma eleştirisi	133
4.2.1.2.3. Doğrulamanın hatalı olduğu eleştirisi	135

4.2.1.2.4. <i>Takipten çıkma tepkisi</i>	137
4.2.1.2.5. <i>Gelir modeline yönelik eleştiri/fon alma eleştirisi</i>	138
4.2.1.2.6. <i>Göçmenleri aklama/savunma/sevimli gösterme eleştirisi</i> ...	139
4.2.1.2.7. <i>Çarpıtma/kelime oyunu yapma eleştirisi</i>	140
4.2.1.2.8. <i>Platformun kurucusuna yönelik eleştiri</i>	142
4.2.2. <i>Okurların göçmenlere yönelik görüşleri</i>	143
4.2.2.1. <i>Göçmenlere yönelik olumlu görüşler</i>	143
4.2.2.2. <i>Göçmenlere yönelik olumsuz görüşler ve sebepleri</i>	144
4.2.2.2.1. <i>Göçmenlerin zararlı/tehlikeli/tehdit olduğu görüşü</i>	146
4.2.2.2.2. <i>Göçmenlerin sahip olduğu imkânlardan duyulan rahatsızlık</i>	149
4.2.2.2.3. <i>Örtülü/dolaylı göçmen karşıtlığı</i>	152
4.2.2.2.4. <i>Kişisel deneyim/duyum kaynaklı karşıtlık</i>	154
4.2.2.2.5. <i>İnsandışılama söylemleri</i>	155
4.2.3. <i>Okur yorumlarından elde edilen diğer bulgular</i>	156
4.2.3.1. <i>Yanlış bilgiyi yayanlara/savunanlara yönelik eleştiri</i>	157
4.2.3.2. <i>Devlete/resmi kurumlara/hükümete yönelik eleştiri</i>	158
4.2.3.3. <i>Göçmen okurların yorumları</i>	159
4.2.3.4. <i>Doğrulama platformunun okurlara cevabı</i>	160
4.2.3.5. <i>Okurların doğrulama platformunun paylaşımındaki konu/kişi/eyleme dair yorumları</i>	160
4.2.3.6. <i>Araştırmanın kapsamı dışında kalan yorumlar</i>	164
5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER	164
KAYNAKÇA	175
EKLER	
ÖZGEÇMİŞ	

TABLÖLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 3.1. Doğrulama platformlarının takipçi sayıları	86
Tablo 3.2. Okur yorumlarının analizi için seçilen doğruluk kontrolleri	87
Tablo 4.1. Doğrulama platformlarında yayınlanan içeriklerin sayısı	93
Tablo 4.2. Doğrulama platformlarının içeriklerinin yıllara göre dağılımı	94
Tablo 4.3. Doğrulama platformlarında yayınlanan içeriklerin yazı türü	97
Tablo 4.4. Yanlış bilginin yayıldığı ortam	99
Tablo 4.5. Yanlış bilgi yaydığı tespit edilen haber kuruluşları	100
Tablo 4.6. Yanlış bilgiyi yayan aktörler	102
Tablo 4.7. Doğrulama platformlarının içeriklerinde konu edilen göçmen etnisiteleri	106
Tablo 4.8. Göçmenler için kullanılan adlandırmalar	107
Tablo 4.9. Göçmenlerle ilgili kalıpyargılar	108
Tablo 4.10. Yalan haber ve iddialardaki yanlış bilgi türleri	117
Tablo 4.11. Doğrulama platformlarının bilgi kaynakları	120
Tablo 4.12. Birinci kategorideki kodlamaların dağılımı	126
Tablo 4.13. Doğrulama platformlarına yönelik olumsuz görüşlerin alt kodlamaları	128
Tablo 4.14. Göçmenlere yönelik olumsuz görüşler ve alt kodları	145
Tablo 4.15. Araştırmanın bağlamına dair kodlamalar	156

GÖRSELLER DİZİNİ

Sayfa

Görsel 2.1. Post-truth kavramının kullanımındaki artış	7
Görsel 2.2. Yalan haber ve hakikat-sonrası kelimelerine 2014-2017 arasında gösterilen ilgi.....	38
Görsel 2.3. Yıllara doğrulama platformu sayılarındaki artış.....	55
Görsel 2.4. Alan Kurdi ve Ümran Dakniş'in görselleri	82
Görsel 4.1. İktidar ve muhalefetin göçmen politikalarının karşılaştırılması	95
Görsel 4.2. Teyit.org'da yayınlanan bir makale örneği.....	96
Görsel 4.3. Makale ve doğruluk kontrolüne iki örnek	99
Görsel 4.4. Twitter (X)'da faaliyet gösteren haber sayfaları ve yanlış bilgi paylaşımları	102
Görsel 4.5. Yüksek takipçili hesapların yanlış bilgi paylaşımı ve etkileşimleri	103
Görsel 4.6. Türkiye Komünist Partisi (TKP)'den Ovacık Belediye Başkanı olan Mehmet Fatih Maçoğlu tarafından paylaşılan yanlış bilgi	106
Görsel 4.7. Rahmi Turan'ın köşesinde yer verdiği yanlış bilgi örneği.....	110
Görsel 4.8. Avantajlı/ayrıcalıklı kalıpyargısıyla ilişkili örnek sahte haber	111
Görsel 4.9. Suriyelileri ve yabancı uyrukluları tehdit olarak gösteren yanlış bilgi örnekleri.....	113
Görsel 4.10. Erk Acarer ve Fatih Ergin tarafından paylaşılan göçmenleri ülkenin geleceğine yönelik tehdit olarak gören yanlış bilgi örnekleri.....	114
Görsel 4.11. Göçmenlerin rahatsızlık veren/uyumsuz kalıpyargısıyla haberleştirilmesine bir örnek.....	116

Görsel 4.12. Mağdur kalıpyargısıyla ilişkili olarak paylaşılan yanlış bilgi örneği	117
Görsel 4.13. Yanlış bilgi türlerinden hatalı ilişkilendirmeyi içeren bir paylaşım	119
Görsel 4.14. Uydurma kategorisine örnek bir internet paylaşımı	120
Görsel 4.15. Doğrula platformlarının kullandığı kaynakların çeşitliliğine bir örnek.....	122
Görsel 4.16. Okur yorumlarının kodlamasını gösteren kod matris tarayıcısı	125
Görsel 4.17. Doğrulama platformun yönelik olumlu görüş örneği	128
Görsel 4.18. Doğrulama platformunu güvenilir bulmayan okur yorumu.....	130
Görsel 4.19. Doğrulama platformunun bilgi kaynaklarını eleştiren okur yorumu ...	131
Görsel 4.20. Doğrulama platformunu mülteciler hakkında içerik paylaştığı için eleştiren bir kullanıcı	133
Görsel 4.21. Doğrulama platformuna taraflı/yanlı olma eleştirisi	133
Görsel 4.22. Doğrulamanın hatalı olduğu eleştirisi	136
Görsel 4.23. Platformu takipten çıkma tepkisi	137
Görsel 4.24. Platformun gelir modeline yönelik eleştiri.....	138
Görsel 4.25. Platformun göçmen güzellemesi yapmakla suçlanması.....	140
Görsel 4.26. Platformun kelime oyunu yapmakla suçlanması	141
Görsel 4.27. Platformun kurucu ismine yönelik eleştiri.....	142
Görsel 4.28. Göçmenlere yönelik olumlu görüş örneği	144
Görsel 4.29. Göçmenlere yönelik olumsuz görüş örneği	145

Görsel 4.30. Göçmenleri ülke ekonomisine tehdit olarak gören	
bir okur yorumu.....	148
Görsel 4.31. Göçmenler için yapılan harcamalardan rahatsızlık duyan bir okur	
yorumu	150
Görsel 4.32. Göçmenlerin rahat bir yaşam sürdüğünü düşünen bir okur yorumu ..	152
Görsel 4.33. Suriyeli olduğu iddiasıyla paylaşılan Erzin Soylu adlı Türk	
vatandaşının görseli	153
Görsel 4.34. Örtülü/dolaylı mülteci karşıtlığına örnek bir okur yorumu	153
Görsel 4.35. Kişisel gözlemleri nedeniyle doğrulama sonucuna itiraz eden okur	
yorumu	155
Görsel 4.36. İnsandışılaştırma söylemine örnek bir okur yorumu	156
Görsel 4.37. Doğrulama sonucuna itiraz edenleri eleştiren bir okur yorumu	158
Görsel 4.38. Resmî kurumların açıklamalarına yer verdiği için doğrulama	
platformunu eleştiren bir okur	159
Görsel 4.39. Teyit.org platformunun okuruna verdiği yanıt örneği	161
Görsel 4.40. Okurların Türkiye’deki Suriyelilere yapılan yardımlar hakkındaki	
yorumları	162
Görsel 4.41. Yanlış bilginin kaynağı hakkında fikir yürüten bir okur yorumu	162

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AFAD	: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
BM	: Birleşmiş Milletler
IFCN	: Uluslararası Doğruluk Kontrolü Ağı
YUKK	: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

1.GİRİŞ

İnternetin ve sosyal medyanın hayatımıza girmesiyle birlikte enformasyonun üretimi, yayılımı ve tüketiminde büyük bir dönüşüm yaşanmıştır. Bir bilgiye/habere ulaşmak tarihte hiç olmadığı kadar kolaylaşmış ve hızlanmış, iletişim pratiklerimiz kökten değişmiştir. İçinde bulunduğumuz dijital çağ hayatımıza yeni fırsatların yanı sıra daha önce tecrübe etmediğimiz yeni zorluklar da getirmiştir. Herhangi bir bilgiye/habere ulaşmak artık saniyelerimizi alırken ulaştığımız bilginin doğru olduğundan emin olmak çok daha fazla süre ve çaba gerektirmektedir. Çalışmanın odak noktasını oluşturan bu sorun, literatürde yalan/sahte haber (fake news) kavramsallaştırmasıyla ele alınmakta ve tartışılmaktadır.

Bu çalışma göçmenlere yönelik sosyal medyada dolaşıma giren sahte, yalan ya da çarpıtılmış içerikler üzerinden Türkiye’de yalan haber/yanlış bilgi sorununa ve bu sorunla mücadele eden doğrulama platformlarına odaklanmaktadır. Sosyal medyada göçmenlerle ilgili sahte içeriklerin üretilmesi ve dolaşıma sokulmasının sadece yabancı düşmanlığıyla değil aynı zamanda küresel bir soruna işaret eden “post-truth” (hakikat-sonrası) kavramıyla da yakından ilişkili olduğu tartışılmaktadır. İngiltere’de Brexit oylaması ve ABD’deki 2016 yılındaki başkanlık seçimlerinde yaşanan gelişmelerde yalan ya da çarpıtılmış haberlerin toplumsal etkileri tartışılırken hakikat-sonrası kavramına sıklıkla atıfta bulunulmuştur. Barack Obama ve Hillary Clinton gibi üst düzey siyasetçilerin bir pizza restoranı aracılığıyla çocuk istismarına karıştıklarına dair ortaya atılan ve kısa sürede kulaktan kulağa yayılan söylentiler (Pizza Gate Skandalı) de yalan haber/yanlış bilgi sorununa dair tartışmaları artırmıştır. Söylentilerin merkezinde yer alan pizzacının silahlı saldırıya uğraması, yalan haberlerin ne kadar ciddi sonuçları olabildiğine örnek olarak gösterilmektedir (Sarioğlu, 2020, s. 391).

İçinde bulunduğumuz dönemin hakikat-sonrası çağ olarak değerlendirilmesinde haberleşme ve iletişim teknolojilerinde yaşanan dönüşümün önemli bir rolü bulunmaktadır. Yeni medya teknolojileri geleneksel medyanın aksine izleyicileri pasif bir tüketici olmanın ötesinde aktif bir üretici olarak konumlandırmaktadır. Alvin Toffler’ın Üçüncü Dalga kitabında prosumer (üretüketici) olarak adlandırdığı bu kavram post-endüstriyel dönemde bireylerin ürün ve hizmetleri sadece tüketen değil, aynı zamanda onları üreten ve başkalarının tüketimine açan insanlar olduklarına işaret etmektedir (Toffler, 2008). Bu kavram yeni medya teknolojisi bağlamında düşünüldüğünde yeni medyada içerikler yalnızca medya profesyonelleri tarafından değil bizzat bu içerikleri

tüketen sıradan bireyler tarafından da üretilmekte ve dolaşıma sokulmaktadır. Geleneksel medyadaki eşik bekçiliği rolünü derinden sarsan bu üretim süreci, yanlış bilginin dolaşıma sokulmasını ve yaygınlaşmasını daha önce benzeri görülmemiş bir şekilde kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda haberleşme ve paylaşım anlayışını yeniden şekillendiren bu dijital dönemin ifade özgürlüğü anlamında sağladığı pek çok avantajın yanı sıra bilgi kirliliğine zemin oluşturan bir yönü de bulunduğunu söylemek mümkündür. İnsanlık tarihi kadar eski bir sorun olan sahte haber geleneksel medyada da mevcut olmakla birlikte yalan, yanlış ya da manipüle edilmiş haber ve içeriklerin üretilmesi ve yaygınlık kazanması bu yeni medya ortamıyla ivme kazanmaktadır. Kurumsal ya da bireysel içerik üreticileri, farklı amaçlarla uydurma haberler üretmektedir. Buna bağlı olarak toplumun dezavantajlı kesimleri –azınlıklar, LGBTQ+ bireyler, göçmenler, siyahiler vb.- hakkında dışlayıcı, damgalayıcı ve çoğu zaman nefret söylemine dönüşen söylemler ve bilgi kirliliğine yol açan içerikler de her geçen gün yeni medya ortamlarında karşımıza çıkmaktadır.

Yanlış bilginin yaygınlaşmasıyla oluşan bilgi kirliliği atmosferi bireylerarası iletişimden politik karar alma süreçlerine, pek çok açıdan günlük hayatı etkileyebilmektedir. “Enformasyon düzensizliği” olarak da adlandırılan bu sorun sahte haberin yanı sıra manipülasyon, komplo teorileri, hiper-partizan içerikler gibi unsurları da içermektedir (Kırdemir, 2020, s. 2). Bu bilgi kirliliğiyle mücadele noktasında doğrulama platformları (fact-checking) faaliyet göstermektedir. Geleneksel ve sosyal medyada viral olan iddiaların güvenilirliğini araştıran bu platformların en temel misyonu halkın doğru bilgiye ulaşmasını sağlamak ve yanlış bilgi sorununa dikkat çekerek bu konudaki farkındalığı artırmaktır. Türkiye’de de bu alanda faaliyet gösteren birçok doğrulama platformu bulunmaktadır ve bu platformlardan üçü –dogrula.org, dogrulukpayi.com ve teyit.org- Uluslararası Doğruluk Kontrolü Ağı (IFCN)’na üye konumundadır.

Sahte haber üretiminin altında finansal ve ideolojik olmak üzere iki temel motivasyonun olduğu düşünülmektedir (Tandoc Jr. vd. 2018, s. 138). Kasıtlı olarak üretilen sahte haberler özellikle toplumda dışlanmış, ötekileştirilmiş kişi ya da grupları hedef seçmektedir. Özellikle göçmenler, sığınmacılar ya da mülteciler toplumdaki mevcut önyargı ve hoşnutsuzluğun da etkisiyle sık sık yalan haberlerle gündeme gelmektedir. Türkiye’nin dünyada en fazla mülteci nüfusuna sahip ülke olması (UNHCR, 2023, s. 2) ve göçmenlerin yalan haberlerin nesnesi olarak kamuoyunda yer almaları

nedeniyle çalışmanın uygulama kısmı özel olarak göçmenlere yönelik yalan haberlere odaklanmaktadır.

1.1.Problem

İnternetin günlük hayatın her alanında kullanılması hiç kuşkusuz bilgi ekosisteminde önemli yenilikleri de beraberinde getirmiş, bilginin paylaşım hızı ve hacmi hiç olmadığı kadar artmıştır. Bu durum ilk bakışta daha demokratik ve bilgi temelli bir toplum için olumlu bir durum gibi görünebilmektedir. Ancak herhangi bir süzgeçten geçmeksizin dolaşıma giren içeriklerin pek çok hatalı, yanlış ya da tamamen uydurma bilgiler içermesi söz konusudur. Özellikle de kriz anlarında kısa sürede viral hale gelen bu bilgiler ciddi sonuçlar doğurabilmektedir. Burada sorun sadece hızla yayılan bilgilerin çeşitli yanlışlıklar içermesi değildir. Çok yüksek hacimdeki bilgi geniş kitleler için kısa süre içerisinde ulaşılabilir olmakta, bu durum bireylerin doğru ve güvenilir bilgiye ulaşmasını güçleştirmektedir (Erdoğan vd., 2022, s. 4). 2016 ABD Başkanlık Seçimi ve Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılmasının oylandığı Brexit referandumu sürecinde dolaşıma giren yanlış bilgiler yaşanan bilgi kirliliğinin demokratik işleyişi nasıl sekteye uğratabileceğine yönelik tartışmaları da yükseltmiştir. Tüm bu tartışmalar olgusal gerçeklerin yerini kişisel kanaatlerin aldığı hakikat- sonrası çağ kavramıyla birlikte ele alınmaktadır. Aynı zaman dilimi küresel bilgi kirliliği sorununun yanı sıra küresel ölçekte bambaşka bir krizi daha içermektedir. Birleşmiş Milletler'in verdiği bilgiler dünyada yerinden edilme/zorunlu göç sorununun her yıl katlanarak arttığını, 2022 sonu itibarıyla her 74'ten kişiden 1'inin yaşadığı yerden kaçmak zorunda kaldığını göstermektedir. Bilgi kirliliğinin kronik bir soruna dönüştüğü böylesi bir zaman diliminde yaşadığı yerden göç etmek durumunda kalan bireylerin karşılaştığı bir diğer zorluk da yanlış bilginin nesnesi olmalarıdır. Göçmenlere yönelik dezenformasyon hem bu kırılgan grubu hem de ev sahibi toplumun bu gruba yönelik tutumlarını etkilemesi nedeniyle hayati sonuçlar doğurabilmektedir. Bu noktada yanlış bilgiyle mücadele etmeyi amaçlayan doğruluk kontrolü kuruluşlarının da işlevi önemlidir. Bu kuruluşlar dünyanın farklı ülkelerinde yaşanan dezenformasyon sorununa çözüm bulma amacıyla dolaşıma giren şüpheli bilgileri ya da iddiaları inceleyerek bu bilgilerin doğru olup olmadığını okurlarıyla paylaşmaktadır. Bu paylaşımlar arasında göçmenlere yönelik iddiaların ve sahte haberlerin incelenmesi de yer almaktadır. Yanı başında yaşanan iç savaş nedeniyle dünyada en fazla mülteciye ev sahipliği yapan Türkiye'de de göçmenlere dair sahte

haberler ve şüpheli bilgiler dolaşıma girmekte, doğrulama platformları bu bilgi kirliliğiyle mücadele etmektedir.

Bu bağlamdan hareketle çalışmada nesnel gerçekliğin değerini yitirerek karar verme süreçlerinde duygu ve kanaatlerin baskın geldiği bir döneme işaret eden hakikat-sonrası (post-truth) kavramsallaştırması çerçevesinde, toplumsal yıkıcı etkileri itibariyle göçmenlere yönelik yalan haber olgusu önemli bir kamusal sorun olarak ele alınmaktadır. Bu kapsamda çalışmada hakikat-sonrası dönemin izleri yalan haber ve yanlış bilgiyle mücadelede yeni bir aktör olarak ortaya çıkan doğrulama platformları üzerinden soruşturulmakta, göçmenlerle ilgili dolaşımda olan yalan haberlerin doğruluk kontrollerine yapılan okur yorumları aracılığıyla hakikat-sonrasına dair bir okuma yapılmaktadır. Türkiye'deki göçmenlerin doğrulama platformlarının içeriklerinde nasıl yer aldıkları, göçmenlerle ilgili dolaşıma giren yanlış bilgilerin hangi özellikleri taşıdığı ve göçmenlere dair yapılan doğruluk kontrollerinin okurlar tarafından nasıl değerlendirildiği bu çalışmanın problemini oluşturmaktadır.

1.2.Amaç

Bu çalışma, göçmenlere yönelik sosyal medyada dolaşıma giren sahte ve/veya çarpıtılmış içerikler üzerinden Türkiye'de yalan haber/yanlış bilgi sorununa ve bu sorunla mücadele eden doğrulama platformlarına odaklanmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın temel amacı, kamunun doğru haber alma hakkının önündeki en önemli tehlikelerden biri olarak yalan haber sorununa dikkat çekmek ve bu sorunla mücadelede doğrulama platformlarının rolünü ortaya koymaktır. Ayrıca hem geleneksel hem de yeni medyanın dezavantajlı grupları arasında yer alan göçmenlere yönelik sahte, manipülatif ve nefret söylemlerine varan içerikler analiz edilerek, haberlerde gerçekleri çarpıtmak için yaygın olarak kullanılan taktiklerin tespit edilmesi hedeflenmektedir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranacaktır:

1. Türkiye'de göçmenlere yönelik hangi yalan haberler ve şüpheli bilgiler dolaşıma girmiştir?
2. Türkiye'de göçmenlere yönelik dolaşıma sokulan sahte haber ve şüpheli bilgiler hangi ortamlarda ve hangi aktörler aracılığıyla yayılmaktadır?
3. Göçmenlere dair dolaşıma giren sahte haberler hangi yanlış bilgi türleriyle ilişkilidir?

4. Göçmenlere dair dolaşıma giren sahte haberler ve şüpheli bilgiler hangi kalıpyargılarla ilişkilidir?
5. Okurların doğrulama platformlarına yönelik yaklaşımı nasıldır?
6. Doğrulama platformlarının göçmenlerle ilgili doğruluk kontrolleri okurlar tarafından nasıl yorumlanmakta/değerlendirilmektedir?

1.3.Önem

Bu çalışma yanlış bilgi ve zorunlu göç olmak üzere küresel düzeyde iki kronik sorunun kesişim noktasına Türkiye perspektifinden odaklanması yönüyle önemlidir. Her daim göçmen nüfusa sahip olmuş Türkiye, 2011 ve sonrasında Suriye’de yaşananlar nedeniyle kendi tarihsel sürecinde zorunlu göçten en fazla etkilendiği dönemi yaşamaktadır. Bu yönüyle Türkiye’nin mülteci krizinde özel bir konuma geldiğini söylemek mümkündür. Değişen koşullar dikkate alındığında Türkiye’deki göçmenlere, mültecilere, sığınmacılara yönelik yeni akademik araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun yanı sıra yanlış bilgi her ne kadar insanlığın kadim sorunlarından olsa da özellikle 2016 ve sonrasında hakikat-sonrası tartışmaları bağlamında yeniden tartışmaların odağı haline gelmiş, bu sorunun çözümüne yönelik ortaya çıkan doğrulama platformları medya ekosisteminde yeni bir aktör olarak yerini almıştır. Dolayısıyla Suriyeliler başta olmak üzere farklı göçmen grupları barındıran Türkiye’de toplumsal açıdan dezavantajlı bu gruplara yönelik yalan haberler ve asılsız iddiaları doğrulama platformları üzerinden ve hakikat-sonrası bağlamında analiz etmek bu çalışmayı önemli kılmaktadır.

Çalışmayı değerli kılan bir diğer husus ise görece yeni bir çalışma alanı olan doğrulama platformlarını doktora düzeyinde incelemesi ve bu yönüyle akademik literatüre katkı sağlamasıdır. Literatür taramasında bu platformlar üzerine yapılan doktora tezlerinin sayıca az olduğu saptanmıştır. Göçmenlerle ilgili doğruluk kontrollerine yapılan kullanıcı yorumlarının analizine dair tek makaleye rastlanmış, teyit.org’un paylaşımını merkeze alan bu makalenin amaçlı örneklem yoluyla 15 yorum üzerinden gerçekleştirildiği (Uluk, 2019) görülmüştür. Buradan hareketle bu çalışma daha geniş bir zaman aralığını kapsamayı, Türkiye’den IFCN rozetine sahip üç doğrulama platformuna odaklanması hem doğruluk platformlarının içeriklerine hem de bu içeriklere gelen kullanıcı yorumlarını iki ayrı analizle incelemesi yönünden araştırma bulguları açısından da önemli kabul edilmektedir.

1.4. Sınırlılıklar

Bu araştırmanın sınırlılıkları şunlardır:

- 1- Çalışma Türkiye’de IFCN üyesi 3 doğrulama platformu olan dogrula.org, dogrulukpayi.com ve teyit.org ile sınırlıdır.
- 2- Çalışma bu doğrulama platformlarında belirlenen anahtar kelimelerle taranan içeriklerle sınırlıdır.
- 3- Araştırma zaman yönünden 2015’ten 2023’ün ilk altı ayı arasındaki zamanı kapsamaktadır. Başlangıç noktasının 2015 olmasının sebebi platformların internet sitelerinde yapılan taramalar neticesinde ulaşılan en eski tarihli paylaşımın bu yıla ait olmasıdır. Araştırmanın 2023’ün ilk 6 ayını içermesinin sebebi ise bu dönem içerisinde Türkiye’de genel seçimlerin olması ve seçim dönemlerinin politik bağlamla ilişkili olarak yanlış bilgileri artırdığının düşünülmesidir.

2. ALANYAZIN

Bu çalışma kamusal bir sorun olarak kabul ettiği yanlış bilgi ve yalan habere odaklanmakta, bu kadim sorunları hakikat-sonrası kavramıyla birlikte tartışmaktadır. Çalışmanın alanyazınında öncelikle hakikat-sonrası kavramının ne olduğu açıklanmış, buna bağlı olarak hakikat kavramına tarihsel süreçte yüklenen anlamlara da değinilmiştir. Hakikat-sonrasının betimlenmesinin ardından gazeteciliğin bu dönemde geçirdiği dönüşüme ve yanlış bilgi sorununa bir çözüm arayışı olarak ortaya çıkan doğrulama platformlarına yer verilmiştir. Alanyazının son bölümünde ise bir diğer küresel kriz olarak kabul edilen zorunlu göç/yerinden edilme konusu açıklanmış, göçmenlerin medyadaki sorunlu temsilleri ve yalan haberlere konu olmaları ele alınmıştır.

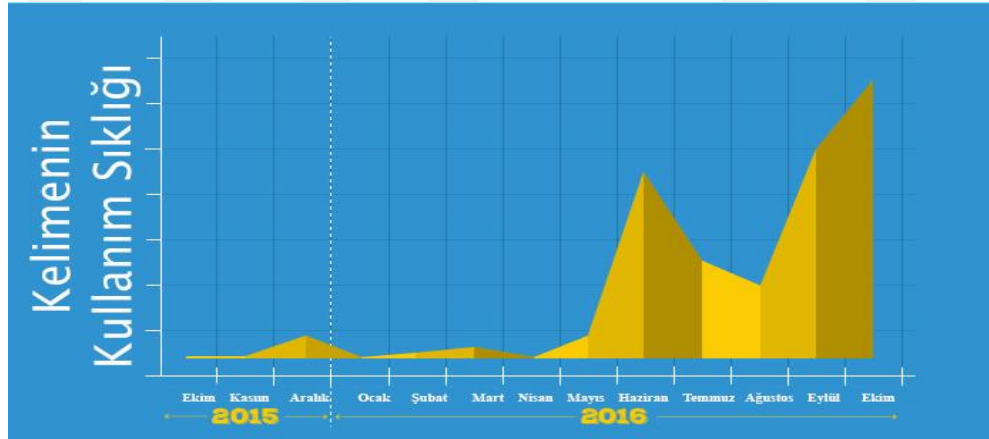
2.1. Hakikat Arayışından Hakikat-Sonrasına: Geçmişten Günümüze Hakikat Kavramı Üzerindeki Tartışmalar

Post-truth¹ kavramı ilk olarak Amerikalı oyun yazarı Steve Tesich’in 1992’de The Nation dergisinde yayınlanan “A Government of Lies” yazısında yer almasına rağmen

¹Post-truth kavramının kullanımına bakıldığında literatürde farklı yazım biçimlerine rastlamak mümkündür. Bu çalışmada kelimenin “post-truth” (hakikat-sonrası) şeklindeki yazımı tercih edilmiştir. Bu seçimin ilk nedeni kavramı sosyal bilimlere kazandıran Steve Tesich’in kullanımına bağlı kalmaktır. İkinci neden ise kavramın tarihçesinde bir dönüm noktası olan Oxford sözlüğünün yılın kelimesi seçimidir. Post-truth’un yılın kelimesi seçilmesiyle birlikte bilinirliği artmış ve alandaki çalışmalarda bu sözlüğe referans verilmiştir. Oxford’un kelimeyi yazım şekli de post-truth şeklindedir. Ancak doğrudan alıntılarda yazarların seçimine saygı duyulmuş ve müdahale edilmemiştir.

2016 yılında Oxford Sözlüğü tarafından yılın kelimesi seçilmesiyle bilinirliği artmıştır. Kavram hakikat ve olguların duygu ve kanaatlere yenik düşmesine atıf yapmaktadır (Çoban, 2018, s. 123). Oxford Sözlüğü kavramın “*kamuoyunu belirlemede nesnel gerçeklerin kişisel kanaatlerden ve duygulardan daha az etkili olduğu*” durumları ifade etmek için kullanıldığını kaydetmektedir (Oxford Dictionaries, 2016). Bir anlamda post-truth kavramı nesnel gerçekliklerin değersizleşmesi, kişisel duygu ve yargıların öne çıkarak gerçeklik kavramının göreceli hale gelmesine karşılık gelmektedir (Karaaslan, 2018, s. 40).

Oxford Sözlüğü’ne göre post-truth kavramındaki post eki “bir olay ya da vakadan sonra gerçekleşen” manasında değil, “önüne geldiği kavramın artık önemsiz ya da gereksiz kabul edildiği bir zamana ait” anlamında kullanılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında kavram, bir olgu olarak gerçekliğin/hakikatin değersizleşmesine, önemini yitirmesine işaret etmektedir. Kavramın 2016’da yılın kelimesi seçilmesi ise ABD Başkanlık seçimleri ve Brexit referandumu ile doğrudan ilgilidir. Oxford Sözlüğü’nün yayınladığı tabloda (Görsel 2.1.)² açıkça görülebildiği üzere kavramın kullanım sıklığı bu iki olaya denk gelen zaman diliminde hayli artmıştır (Languages, 2016).

Görsel 2.1. Post-truth kavramının kullanımındaki artış

ABD Başkanlık seçimi ve Brexit yalan haberlerin kamuoyunu manipüle etmek için nasıl kullanıldığına dair örnek olaylar olarak gösterilmektedir. Birleşik Krallık’ın Avrupa Birliği (AB)’nden ayrılma kararının oylandığı Brexit sürecinde sosyal medyada AB karşıtı pek çok asılsız içerik dolaşıma girmiştir. Yapılan oylama sonucunda ise

²Orijinal tablo bir fotoğraf düzenleme programıyla Türkçeleştirilmiştir.

seçmen tercihini Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılması yönünde yapmıştır. Benzer şekilde ABD'nin 45. başkanı Donald Trump'ın seçilme sürecinde de yalan haberler önemli bir gündem konusu olmuştur. Her iki örnek de post-truth kavramının bilinirliğine önemli bir katkı sağlamıştır (Kavaklı, 2019, s.665). Buna bağlı olarak kavram, yalan haber (fake news) tartışmalarıyla birlikte ele alınmaktadır.

Post-truth kavramı farklı disiplinlerdeki araştırmalara konu olmakla birlikte kelimenin üzerinde uzlaşmış bir Türkçe karşılığı bulunmamaktadır. Kavramın bilinirliğine önemli katkı yapan Ralph Keyes'in meşhur kitabı *The Post-Truth Era* Türkçe'ye Hakikat-Sonrası Çağ olarak çevrilmiştir. Benzer şekilde pek çok araştırmada kendisine atıf yapılan Lee McIntyre'nin *Post-Truth* kitabının Türkçesinde de Hakikat-Sonrası tercih edilmiştir. Ancak kavram Türkçeye hakikat-sonrası olarak çevrilse de ilgili çalışmalarda farklı kullanımların yer aldığı görülmektedir. Yalın Alpay *Yalanın Siyaseti* kitabında kavramı anlamından yola çıkarak “hakikatin önemsizleşmesi” olarak kullanmış ancak Türkçe yayın yapan Pasajlar dergisinin kendi editörlüğünde çıkan post-truth özel sayısında kavramın İngilizcesini kullanmayı tercih etmiştir (Ulusoy, 2021, s. 43). Kavramın Türkiye'deki yüksek lisans ve doktora çalışmalarında nasıl kullanıldığına bakıldığında ise “hakikat-sonrası”, “gerçek ötesi”, “gerçeklik ötesi”, “post gerçekçi”, “hakikat ötesi” ve “post hakikat” şeklinde çevrildiği ya da doğrudan İngilizcesine yer verildiği görülmektedir.

Oxford Sözlüğü'nün bir sıfat olarak kullandığı post-truth'un farklı şekillerde kavramsallaştırılması, Alpay'a (2021, s. 25) göre kelimeyi oluşturan “post” ön eki ve “truth” sözcüğünün Türkçeleştirilmesinde karşılaşılan zorluklardan kaynaklanmaktadır. “Post” öneki pek çok kullanımında bir durumun ya da olayın sonrasına işaret etmektedir: post-war (savaş sonrası), post-campaign (kampanya sonrası) vb... Ancak post-truth'taki post eki bunlardan farklı olarak önüne geldiği kelimenin önemsizleştiği bir döneme işaret etmekte, bu yönüyle ulusların önemini yitirdiği döneme gönderme yapan “post national” ve ırkların önemsizleştiğini ifade eden “post racial” kelimelerine benzemektedir.

Kavramın Türkçeleştirilmesindeki bir diğer zorluk da “truth” kelimesinin çevirisinde aralarında anlamsal farklılıklar bulunmasına rağmen “gerçek” ve “hakikat” kelimelerinin birbirlerinin yerine kullanılmasıdır (Alpay, 2021, s. 25). Oysa bu iki olgu farklı dillerde ayrı kelimelerle ifade edilmektedir: İngilizcede truth ve reality, Fransızcada vérité ve réalité, Almancadaki wahrheit ve realität “gerçek” ile “hakikat” in farklı kelimelerle ifade edilmesine örnektir (Zabcı, 2021, s.14).

Türk Dil Kurumunun (TDK) Güncel Türkçe Sözlüğü’nde gerçek kelimesi “*yalan olmayan, doğru olan şey, hakikat*” olarak tanımlanmaktadır.³ Kurumun 1975 tarihli Felsefe Terimleri Sözlüğü’nde ise gerçek “*bilinçten bağımsız olarak var olan*” şeklinde açıklanırken, gerçeklik İngilizce reality kavramına karşılık gelmekte ve “*gerçek olan, var olan şeylerin tümü*” olarak tanımlanmaktadır. Tanımın içerisinde gerçekliğin şu iki türünden söz edilmektedir: “a) *bilinçten, tasarımlardan bağımsız olan varlık (düşünülmiş, düşünmüş şeylerin karşısı)* ve b) *belli bir zaman bağlantısı içinde yaşanmış olan, yaşantı ve deneylerde somut olarak karşılaşılan şeyler*”. Aynı sözlük İngilizcedeki “truth” kelimesinin karşılığı olarak “doğruluk” kelimesini kullanmakta ve “hakikat” in bu kelimenin eski Türkçedeki karşılığı olduğu notunu düşmektedir. Felsefe Terimleri Sözlüğü’ne göre doğruluk “*düşüncenin gerçekle uyuşması, yargı ve önermelerin gerçeğe uygun olması ve düşüncenin kendi kendisiyle uyum içinde olması, çelişik olmaması*” şeklinde tanımlanmaktadır (Akarsu, s. 53-79). Sözü edilen kavramlar günlük dilde birbirlerinin yerine ikame edilse de hakikatin ontolojik bir kavram olduğu göz önünde tutulmalıdır. Gerçeklik varlığımızın dışındaki nesnel gerçeği içerirken hakikat insan varlığı ve düşüncesiyle bağlantılıdır. Hakikate insan bilinciyle ulaşılması olgusal gerçekliğin bilgisiyle hakikatin bilgisini birbirinden ayırmaktadır (Zabcı, 2021, s. 15).

Bu çalışmada post-truth kavramının Türkçe karşılığı olarak “hakikat-sonrası” ifadesi tercih edilmiştir. Bu tercihin öncelikli nedeni bu ifadenin diğerlerine kıyasla daha fazla tercih edildiğinin düşünülmesidir. Post-truth’u konu edinen pek çok yerli ve çeviri kitap hakikat-sonrası ifadesine yer vermiş⁴, görece yaygınlık kazanan bu kavram post-truth ifadesinin karşılığı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Buna bağlı olarak terimin hakikat-sonrası olarak kullanımı bu literatüre atıf yapması yönüyle önemlidir. Post-truth’un anlamından yola çıkılarak “*hakikatin önemsizleşmesi*” (Alpay, 2021) ya da “*hakikatin yitimi*” (Güven, 2020) gibi kavramsallaştırma çabaları takdirle karşılanmaktadır. Ancak Dündar (2021, s. 152)’ın ifadesiyle bu kavramsallaştırmalar “*hakikatin kendiliğinden önemsizleşmiş olduğuna dair bir vurgu*” içermekte ve faile dair bir şey söylememektedir. Hakikat-sonrası ifadesinin tercih edilmesinin bir diğer sebebi ise kavramın bu çalışmada farklı karakteristik özellikleri bulunan ve bu yönüyle kendinden öncekinden ayrılan yeni bir dönem olarak ele alınmasıdır. Bir şeyin sonrası

³<https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi 12.05.2021)

⁴Hakikat-sonrası ifadesini içeren Türkçe kitaplara şu örnekler verilebilir: Hakikat Sonrası Çağ (Ralph Keyes), Hakikat Sonrası (Lee McIntyre), Hakikat Sonrası (Der. Bülent Özçelik), Hakikat Sonrası Çağda Yeni Medya ve Yalan Haber (Murat Uluk), Hakikat Sonrası Çağda Edebiyat Eseri (Christopher Schaberg).

yalnızca zamansal olarak ileri bir noktasını göstermemekte, ayrıca bir değişime de işaret etmektedir. Hakikat-sonrası kavramı bu noktada hakikate dair değişenin ne olduğu ve neden değiştiğine dair bir açıklamaya ihtiyaç duymaktadır.

Kısacası post-truth kelimesine karşılık gelen ideal bir kavram bulma çabasının kolay olmadığını söylemek mümkündür. Zira buradaki güçlük dilin sınırlılıklarının ötesinde hakikat kavramının tarihselliğiyle de ilgilidir. Kavramlara kullanıldığı zaman dilimine göre farklı anlamlar yüklenildiği göz önünde tutulmalı ve “truth-hakikat” kavramı tarihsel süreçte taşıdığı anlamlarla değerlendirilmelidir. Zira bugün yaşanan kavram kargaşasının bir nedeni de kavramın tarihsel süreçte taşıdığı farklı anlamların bugün bir arada kullanılmasıdır (Ulusoy, 2021, s. 45). Hakikat-sonrası kavramının hakkıyla anlaşılabilmesi için hakikate dair sağlam bir zeminin oluşturulması gerekmektedir ve bu ancak felsefi bir tartışma ile mümkündür. Zira felsefe için hakikat asli bir mesele olup ona dair tartışmalar felsefenin ilk dönemlerinden günümüze süregelen bir süreçtir (Bulut, 2021, s. 97). Buradan hareketle çalışmanın sonraki bölümleri hakikat-sonrası’ni anlayabilmek için bu dönemin öncesine bakmakta ve tarihsel süreç içinde hakikat kavramı etrafındaki tartışmaları ele almaktadır.

İngiliz tarihçi Felipe F. Armesto hakikatin tarihinin türümüzün tarihi kadar eski olduğunu ve evrimsel süreçte bilincin ortaya çıkışıyla hakikat kavramından da söz edebileceğini söylemektedir (1997, s. 4). Nitekim *insanın kendisi, âlem ve kaderi üzerinde düşünmeye başlamasından bu yana var olan* (Ülken, 1963, s. V) “philosophie” de Yunanca bir kelime olup bilgelik, hakikat sevgisi anlamına gelmektedir (Aster, 2005, s. 47). Felsefe kelime olarak ise “philosophie” nin Arapçadaki karşılığı olup oradan Türkçeye geçmiştir (Ülken, 1963, s. 1).

Felsefe günümüzde sınırlı bir anlama sahip olsa da Eski Yunanda “*teknik*” kelimesinin karşıtı olarak kullanılmaktadır. Teknik; eşyaya pratik kullanıma yarayacak şekil verme çabasıyken felsefe, evreni anlama çabasına karşılık gelmektedir. Farklı bir ifadeyle felsefe “*evreni kavramaya çalışan teorik araştırmalarımızın bir bütünüdür*” (Aster, 2005, s. 47-48). Arslan ise kavramı “*kendisini akla dayanan nedenlerle, gerekçelerle meşrulaştırmaya çalışan bireysel, eleştirisel, refleksif, bütüncü ve tutarlı bir düşünme faaliyeti*” olarak tanımlamaktadır (2006a, s. 24).

Ülken’e (1963, s. 23-24) göre felsefe bir “*varlık ilmi*” dir. Fizik, sosyoloji, psikoloji gibi bilimler var olanlara dair bilgi çeşitleriyle felsefenin konusu bizzat “*varlığın kendisidir*”. Felsefe ortaya çıktığı ilk dönemden itibaren varlıkların kaynağına

ve evrenin temelinde ne olduğuna dair sorulara cevap aramıştır. Bu soruları “*ilk madde*”, “*ana madde*”, “*ilk ilke*”, “*ilk neden*”, “*töz*”, “*arkhe*” kavramlarıyla açıklamaya çalışan felsefenin bu kavramlara nasıl yaklaştığı düşünce tarihini şekillendirmiştir. İnsanın evreni, doğayı ve kendisini anlamaya dönük çabası, içinde bulunduğu zaman diliminin yanı sıra sahip olduğu bilgi ve teknolojiye göre çeşitlenmektedir. Antik dönemde ana madde dünyevi olarak kabul edilirken Orta Çağ’da metafizik bir güç olarak düşünülmüş, modern dönemde ise tekrar maddi bir varlık olarak ele alınmıştır (Ercan, 2018, s. 1-2).

Geleneksel görüşe göre felsefenin beşiği çoğunlukla Antik Yunan olarak düşünülmektedir. Felsefenin ilk olarak nerede doğduğu sorusuna verilen yanıt çoğunlukla M.Ö. 6. yy.’da İonya’da (İzmir ve Gökova Körfezi arasındaki kıyı bölgesi) ortaya çıktığı yönündedir. Nitekim Aristoteles de felsefenin başlatıcısı olarak Milet’te⁵ yaşamış Thales’i göstermektedir (Arslan, 2006a, s. 22). Ülken (1963, s. 4-5)’e göre ise felsefenin beşiği Antik Yunan değil “*birçok medeniyette birbirine paralel olarak gelişen insan zihnidir*”. Yeryüzünde “*aklın uyanışı*” ile birlikte insan tabiatı, kendi varlığını sorgulamaya başlamış, bu fikir denemeleri farklı coğrafyalarda birbirine benzer şekillerde orta çıkmıştır. Hindistan’da Buda, İran’da Zerdüş, Yunanistan’da Sokrates farklı medeniyetlerde ortaya çıkan büyük düşünürlere örnektir.

2.1.1. İlk Çağ’da hakikat tartışmaları

Felsefenin ortaya çıktığı zaman diliminde temel sorular bilgeliğin, bilginin ve hakikatin üzerinde yoğunlaşmakta, varlığa, doğaya ve insana dair hakikat arayışı öne çıkmaktadır (Bulut, 2021, s. 99). Aster’e (2005, s. 50) göre felsefenin üç ana disiplini vardır. Bu disiplinlerden ilki olan “*metafizik*” varlığı, hakikati bilmek için çabalarırken “*ahlak*” olanı değil olması gerekeni konu edinir ve iyi- kötü perspektifinden evreni yorumlar. Üçüncü disiplin olan “*mantık*” ise doğru bilginin peşindedir. Metafizik ve ahlak da dâhil her bilgi hakikate ulaşmayı hedeflemektedir. Bu yüzden “*hakikat nedir?*”, “*hakikate nasıl ulaşılır?*”, “*hakikate ulaşmak mümkün mü soruları*” felsefenin temel sorularındandır.

Günümüze ulaşan ilk felsefi metinler Antik Yunan felsefesine ait örneklerdir. Bu metinlerden edinilen bilgiler İlk Çağ filozoflarının hakikatin tekliği ve değişmezliği görüşünden hareket ederek bu hakikati bilme çabasında olduklarını göstermektedir.

⁵Milet bugün Aydın sınırlarında bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://muze.gov.tr/muze-detay?SectionId=MLT01&DistId=MLT> (Erişim Tarihi: 13.05. 2021).

Arkhe problemi olarak nitelendirilen bu sorgulama, evrenin ana maddesinin ne olduğunu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Varlığın değişmez özünü bilmeye dair bu çaba dönemin filozofları için hakikatin bilgisine/epistemesine sahip olmak demektir (Yakuboğlu, 2015, s. 230). İlk Çağ felsefesinin çıkış noktası felsefi maddeciliktir. Thales, Anaksimondros, Anaksimenes, Herakleitos gibi düşünürler ne olduğu hakkında farklılaşsalar da bütün varlıkların belli bir kaynaktan geldiğine inanmışlardır (Çalışlar, 1991, s. 236). İlk doğa filozofları bütün varlıkların özünde olan ana maddenin (arkhe), değişen şeylerin temelinde değişmeden aynı kalan varlığın ne olduğunu anlamaya çalışmışlardır. Her şeyin kendisinden yapılmış olduğu bu töz Thales'e göre su, Anaksimenes'e göre hava, Anaksimandros'a göre apeiron, Herakleitos içinse ateştir (Arslan, 2006a, s. 187). İlk varlığın ne olduğu hakkında öne sürülen görüşlerdeki farklılaşma, Yunan felsefesinde bir şüphenin doğmasına yol açmıştır. Birkaç yüz yıllık düşünsel çabanın sonucunda ortaya çıkan muhtelif görüşler, hakikati inkâr ederek tartışmaları bambaşka bir boyuta taşıyan sofistleri sahneye çıkarmıştır. Sofistlere göre mademki insan akli hakikate ulaşmayı başaramamış, onu ispat edememiştir, öyleyse hakikat yoktur (Ülken, 1963, s. 60). Buradan hareketle hakikat-sonrası tartışmalarının ilk öncüllerini Antik Yunan'a kadar götürmek mümkündür. Özellikle sofistler hakikatin hakikat olmayanla bağını felsefi anlamda ilk ele alanlar olmaları sebebiyle hakikat-sonrası tartışmalarında sık sık atıf yapılan düşünürlerdir (Bulut, 2021, s. 100).

Hakikat tartışmalarında önemli bir kırılmaya karşılık gelen sofistler çağdaşı diğer filozoflardan farklı olarak bilgin değil öncelikle öğretmendirler. Antik Yunanda M.Ö. beşinci yüzyılda yaşamış olan sofistler kent kent dolaşarak para karşılığı ders vermişlerdir. Beden gücüyle yapılan işlerin kölelere ait olarak görüldüğü ve küçümsendiği Yunan toplumunda sofistlerin öğretmeyi bir mesleğe dönüştürmeleri hoş karşılanmamış, çeşitli eleştiriler almışlardır. Dönemin Atina'sında hem halk meclislerinde hem de yargılamalarda önemli bir yer tutan "hitabet", sofistlerin hayatında da büyük bir öneme sahiptir. Sofistlerin kötü şöhretlerinin bir diğer nedeni de bu hitabet sanatıyla ilgilidir. Zira Sofistler için hayli önemli olan bu konuşma sanatının başlıca amacı karşındakini ikna etmektir (Aster, 2005, s.144-147). Kariyer yapmak isteyen genç yurttaşlara para karşılığı hitabet öğreten sofistler, Sokrates'in öğrencileri tarafından da eleştirilmiş, zengin ailelerin çocuklarını kendilerine çeken avcılara benzetilmişlerdir. Temel uğraşları hitabet öğretmek olmakla beraber sofistler felsefe okullarıyla da yakın

ilişki kurmuşlar, farklı kaynaklardan beslenerek bir çeşitlik kazanmışlardır (Baudart vd, 2012, s. 34).

Sofistleri hakikat tartışmalarının vazgeçilmezi yapansa bilgi teorisi açısından ilk şüpheciler olmalarıdır. Sofistlerle birlikte ilk defa tümel bir evrenin varlığından şüphe duyulmuştur. Evrenin başlangıcı hakkında filozofların üzerinde uzlaştıkları bir görüşün olmayışı sofistleri “*ne kadar filozof varsa evrenin yapısı hakkında o kadar görüş vardır*” anlayışına yöneltmiştir. Bunun bir adım sonrasında ise şu soru ortaya çıkmaktadır: “*Acaba gerçek diye bir şey var mıdır? Tüm görüşlerden her biri ötekiyle çeliştiğine göre geriye gerçek diye bir şey kalır mı?*” (Aster, 2005, s. 148).

Görüşlerinin temelinde kuşkunun bulunması ve her şeyi akıl süzgecinden geçirmeleri nedeniyle sofistler, kendilerinden yüzyıllar sonra gerçekleşecek Avrupa Aydınlanması’nın İlk Çağ’daki öncüleri olarak değerlendirilmektedir (Hilav, 2009, s. 53). Antik Aydınlanma olarak da adlandırılan bu şüpheci çağın öncü ismi ise Protagoras’tır. Antik Çağ Yunan bilgiciliğinin kurucusu olan Protagoras’ın şu sözleri hakikate dair görüşlerinin özeti niteliğindedir:

“Her şeyin ölçüsü insandır. Her şey, bana nasıl görünürse benim için böyledir, sana nasıl görünürse senin içinde öyledir. Üşüyen için rüzgâr soğuktur, üşümeyen için soğuk değildir. Her şey için, birbirine tümüyle karşıt iki söz söylenebilir”. Demek ki herkes için gerekli kesin ve saltık bir bilgi edinmek olanaksızdır” (Hançerlioğlu, 2007, s. 91).

Protagoras’ın sözlerinden anlaşıldığı üzere Sofistik düşüncede bilgi görecelidir. Ancak sofistler sadece bilgiye değil iyi, kötü, adalet gibi ahlaki kavramların da kişiden kişiye ya da toplumdan topluma değişebileceğine inanmışlardır. Onlar hem değerler hem de bilgi konusunda göreceli ve kuşkucu bir felsefe ortaya koymuşlardır (Hilav, 2009, s. 50). Bu yüzden ilk dönem filozoflarının aksine sofistler gerçeğin bilgisine ulaşma çabasını terk ederek gerekli ve yararlı bilgi edinmeyi amaçlamışlardır. İlk dönem filozofları kendiliğinden var olan, tümel bir gerçeklik olduğuna ve onun insanlar tarafından bilinebileceğine inanırken Protagoras, insandan insana değişen öznel bir gerçekliğe vurgu yapmaktadır. Ona göre bilgilerimiz duyularımız ile elde edilir ve evren herkese kendi duyularının gösterdiği şekilde vardır. Bu sebeple her konuda birbirine tamamen zıt görüşlerin olması olağandır ve hangi görüşün doğru olduğunu bilmek imkân dâhilinde değildir. Dolayısıyla sofistler için doğru görüş yoktur, seçilen bir görüşe insanları ikna etmek vardır. Bu yüzden ki sofistler dile ve hitabete özel bir önem vermişler, dilbilgisi bilimini ilk ortaya koyan kişiler olmuşlardır (Aster, 2005, s.

152). Sofistler için “bilgeliğin işi ispat etmek değil, ikna etmektir” ve bunun yolu mantıktan değil hitabetten (retorik) geçmektedir (Ülken, 1972, s. 3).

İlk dönem filozoflarının varlığın özündeki maddeyi tanımlamaya yönelik düşünsel gayretleri sonucunda ne üzerinde mutabık kalınan bir arkhe’den ne de bu arkhe’nin herkesin hemfikir olduğu metafizik ve ruhi özelliklerinden bahsedilememesi, hakikatin varlığına ve bilinebileceğine dair oluşan şüpheyi anlaşılır kılmaktadır. Bu şüphe Antik Yunan sofistlerine özgü olmayıp, Hint ve Çin felsefecilerinde de görülmektedir. Sofistlerin ortaya çıkışıyla yaşanan bu düşünsel kırılma, hakikat tartışmalarına yeni bir boyut kazandırmıştır. Bir tarafta hakikati dışarıda, ilk varlığın özünde arayan doğa filozofları, diğer yanda hakikati tümünden reddeden sofistlerin bulunduğu bu atmosferde Sokrates, üçüncü bir seçeneğe işaret etmiştir. O tümel, değişmez bir hakikat fikrini yok saymamış ancak insanın onu dışarıda değil kendinde, iç dünyasında bulabileceğine işaret etmiştir (Ülken, 1963, s. 62-64).

Sokrates Antik Yunan felsefesinin en kilit ismidir. Öyle ki kendisinden önceki filozoflar Pre-Sokrat (Sokrates’ten önce gelen) olarak sınıflandırılmaktadır. Sokrates kendinden önceki doğa filozoflarından farklı olarak insanı inceleme konusu yapmış, insanın kendisini bilmesi, tanımasını gerektiğini vurgulamıştır (Aster, 2005, s. 179). Ancak onun bilgiye/bilmeye verdiği değer eyleme yöneliktir. Sokrates’e göre bilgi ya da hakikat doğru eylem ve davranışların ortaya konmasının tek yoludur. O insanın doğasını ve mutluluğunu esas alan bilgiyle ilgilenmiş, “ahlaki bir varlık olarak insanın bilgisi” ne yönelmiştir. Bilgi ve eylemi birbirlerine sıkı sıkıya bağlı kabul eden Sokrates’e göre erdem bilgidir, dolayısıyla yanlış ya da kötü bir eylemin kaynağı da bilgisizliktir (Arslan, 2006b, s. 129-132). Erdemli insan ise hayatına, davranışlarına aklı ile yön veren insandır. O kendisinden sonra gelen felsefecilerin “erdem nedir?”, “erdemin nitelikleri nelerdir” sorularını sormasının önünü açmış ve felsefe akımlarının erdemli kişi ideali haline gelmiştir (Aster, 2005, s. 166).

Sokrates’in felsefesinde her bilgi erdem değildir. Erdem olan bilgi insanın kendisini gerçekleştirmesine hizmet eden, karakterini ve yaşamını iyi kılan bilgidir. Sokrates için insanın hayattaki amacını gerçekleştirmesini sağlayan tek gerçek bilgi neyin iyi neyin kötü olduğuna dairdir. Bu bilgi sadece filozofların ilgilendiği bir bilgi türü değildir. Aksine yaşamın gerçek amacına yönelik olması nedeniyle tüm insanlar için kazanılması gereken bir bilgidir (Cevizci, 2020, s. 78). Kısacası sofistler için bilgi bir

çıkar nesnesi olmanın dışında anlamsızken (Bulut, 2021, s. 105), Sokrates için iyi bir hayatın anahtarıdır.

Sokrates kişiye ya da topluma göre farklılaşmayan, herkes için geçerli doğruların olduğuna inanmış ve bir filozof olarak iyilik, adalet, erdem gibi kavramların bilgisine ulaşmayı, bunların kesin tanımlarını yapmayı görev edinmiştir. Ona göre bu bilgiler hali hazırda her insanda bulunmaktadır ve yapılması gereken onların ortaya çıkarılmasına, doğmasına yardım etmektir. Bu yüzdendir ki geliştirdiği yöntemini maieutike (doğurtma sanatı) olarak isimlendirmiştir (Hilav, 2009, s. 55). Hakikatin bilgisine ulaşmak için geliştirdiği bu metotta tümevarımlı bir akıl yürütme yolunu kullanmıştır. Onun metodu karşılıklı tartışmalarda muhatabına hakikate dair sorular sorarak onu konuşturmak, bu konuşmalarda ortaya çıkan çelişkilere kendine özgü felsefi alaylarıyla dikkat çekerek neyin hakikat olduğunu ya da olmadığını ortaya koymaktır (Ülken, 1963, s. 63). Sokrates'in tarzı söylev verme ve monologları tercih eden sofistlerin aksine karşılıklı diyaloglara dayanmaktadır (Arslan, 2006b, s. 217). Dogmatik önermelere yönelik eleştirel bir yaklaşıma sahip bu akıl yürütme yöntemi Sokratesçi alaylama olarak isimlendirilmektedir. Bu metotta karşılıklı konuşmalarda sorulan sorular konuşmacının zihnindeki çelişkileri açığa çıkarmakta, zihinde oluşan bu huzursuzluk hakikat arayışını beraberinde getirmektedir (Çalışlar, 1991, s. 429).

Sokrates'in izinden giden öğrencisi Platon da sofistleri pek çok açıdan eleştirmekte, onları yaşanan ahlaki ve siyasi çöküşte payları olmakla itham etmektedir. Platon'a göre sofistlerin gerçeklik hakkındaki yanlış düşünceleri sitede yaşanan sorunlara sebep teşkil etmektedir. Gerçekliğin kişisel duyumlara göre şekillendiği, her şeyin bireysel olduğu sofistlerin dünyasında kaos ve anarşi kaçınılmazdır. Zira böyle ortamda iletişim bile olanaksızlaşmaktadır. Çünkü iletişim üzerinde uzlaşılan kelimelere, anlamlara, tanımlara ihtiyaç duymaktadır. Sofistlerin dünyasında ise bu tür tanımlamalara yer yoktur. Bu yüzdendir ki sofist düşünür Gorgias, hiçbir şeyin var olmadığını, olsaydı da bilinemeyeceğini, bilinse de başkasına aktarılamayacağını söylemektedir (Arslan, 2006b, s. 223).

Platon'un felsefeye en büyük katkısı geliştirdiği idealar kuramıyla olmuştur (Cevizci, 2020, s. 93) ve bu kuram hakikat tartışmalarında önemli bir yere sahiptir. Onun bakış açısında âlem duyularla kavradığımız, değişen *oluş dünyası* ve akılla idrak ettiğimiz, değişmeyen, asıl ve gerçek olan *idealar dünyasından* meydana gelmektedir. Platon'a göre üstün olan idea'lar dünyasıdır çünkü içinde yaşadığımız dünyadaki her

şeyin, tüm değerlerin aslı idealar dünyasındadır (Ülken, 1972, s. 65-66). Farklı bir ifadeyle *“idealar duyuşal dünyada kopya ya da suretlerini gördüğümüz nesnelerin ezeli-ebedi ilk örnekleri veya örüntüleridir”*. Platon’un bakış açısına göre içinde yaşadığımız dünyadaki güzel bir kız, idealar dünyasındaki güzellik ideasının bir kopyasıdır. Güzel olanın varlığının sona ermesi kaçınılmazken güzellik ideası yok olmayan bir gerçekliğe karşılık gelmektedir (Cevizci, 2020, s. 96). Platon idealar kuramını bir mağara benzetmesiyle açıklamaktadır. Ona göre insanlar karanlık bir mağarada ellerinden zincirlenmiş tutsaklara benzemektedir. Bu tutsakların dışarıdaki dünyaya ait bildikleri mağaranın duvarına yansıyan gölgelere göre şekillenmektedir. Duvardaki gölgeleri duyularla algılamak mümkünken onları oluşturan asıl kaynak ancak akılla kavranabilir (Hilav, 2009, s. 63). Buna bağlı olarak Platon değişmeyen, bozulmayan idealar dünyasına ait bilgi (episteme) ile içinde yaşadığımız dünyaya ait bilgi kanı (doksas) arasında bir ayrıma gider ve hakikat arayışını bırakıp kitleleri ikna etmenin peşine düşen sofistleri, epistemenin yerine doksayı koymakla eleştirir (Bulut, 2021, s. 104). Platon ortak inanış ya da popüler görüş anlamında kullanılan doksayı gerçek bilginin varlığına yönelik bir tehdit olarak ele almakta, Atina demokrasisini eleştirirken doksa’nın kolayca manipüle edildiğine vurgu yapmaktadır. Bir anlamda erken dönem popülizm eleştirisi yapan Platon’un bu yaklaşımı, günümüz hakikat-sonrası tartışmalarıyla da benzerlik taşımaktadır (Wight, 2018, s. 18).

Felsefeyi *“hakikatin bilgisi”* olarak tanımlayan Aristoteles (Aristoteles, 2019, s.63) ise hocası Platon’un idealar kuramını eleştirmiştir. Maddesel dünyadan ayrı konumlandırılan idealar dünyasının bilgi edinmeyi güçleştirdiğini savunan Aristoteles, duyularımızla deneyimlediğimiz somut dünyaya odaklanmıştır. O kendisinden önce edinilmiş tüm bilgileri derleyerek – bu anlamda ilk felsefe tarihçisi olarak kabul edilmektedir- evrene ilişkin genel bir açıklama yapmaya çalışmış, görüşlerini madde ve form kuramıyla açıklamıştır. Ona göre idealar nesnelerin dışında, ayrı bir dünyada değil, bizzat varlıkların içindedir. Bütün varlıkların içinde ortak bir öz bulunmaktadır ve bu öz çokluğun içinde birliği temsil etmektedir. Form ise maddenin biçim kazanarak nesnelerin onları gördüğümüz şekliyle ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Farklı bir ifadeyle madde gizli durumda bir *“kuvve”* iken form ona şekil vererek gerçek bir varlığa dönüştürmektedir (Hilav, 2009, s. 75).

Kısacası hakikatin ne olduğu ve kaynağı üzerine tartışmalar Antik Çağ’dan bu yana süregelmektedir. Bu tartışmalarda bilgi, gerçekliğin temsili olarak tanımlanmış,

gerçekliğin ne kadar temsil edilebileceği ve kaynağı üzerinde durulmuştur. Platon bu temsilin kaynağı olarak idealar dünyasını işaret ederken Aristo var olan nesne ya da fenomenlerin gözlemlenmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Evrenin bilgisine ulaşmak için yoğun biçimde sürdürülen bu tartışmalar Orta Çağ'a girilmesiyle birlikte sönümlenmiştir (Şaylan, 2020, s. 201).

2.1.2. Orta Çağ felsefesinde hakikat

Orta Çağ felsefesi pek çok tarihçinin sınıflandırmasına göre Milattan Sonra (MS) ikinci yüzyıldan Rönesans'a kadarki zaman dilimini kapsamakta ve Antik Çağ'ın sonlarında klasik Yunan düşüncesinden farklı olarak felsefenin dini konular üzerinde yoğunlaşmaya başladığı bir sürecin devamı olarak kabul edilmektedir. (Küçükalp ve Cevizci, 2019, s. 92). Orta Çağ felsefesi skolastik felsefe olarak adlandırılmaktadır. Latince schola (okul) kelimesinden gelen bu adlandırma, çağın karakteristiğine uygun düşmektedir. Zira dönemin felsefe anlayışı gerçeğin aranmasını değil, zaten sahip olunan gerçeğin okul ve medresede öğretilmesini esas almaktadır. Öğretilecek olan gerçeğin bilgisi ise dinin, daha özel olarak Kilise'nin dogmalarıyla belirlenmiştir. Yapılması gereken bu dogmaları akıl ile uzlaştırarak anlaşılır kılmak ve sistemli bir hale getirilen bu "bilgileri" aktarmaktır. Her türlü bilgi bu Kilise'nin dogmalarında toplandığı için dönemin düşünürleri için ortada araştırılacak, üzerinde tartışılacak, çözüme kavuşturulması gereken sorular/sorunlar bulunmamaktadır (Aster, 2005, s. 381). Skolastik dönemde insanın neyi, ne kadar bileceğinin sınırları aşkın bir varlık tarafından belirlenmiş olduğu için insan bilgisinin sürekli artması gibi durum da söz konusu değildir. Dini kurallar ve metinlerle sınırları çizilmiş bu bilgininse zaman ve uzay boyutlarından bağımsız, mutlak doğruların temsili olarak algılandığını söylemek mümkündür (Şaylan, 2020, s. 202).

Yunan düşüncesi ve Hristiyan felsefeleri arasında bilginin kaynağı konusunda önemli bir ayrım bulunmaktadır. İnsanın rasyonel bir faaliyeti, insan merkezli bir etkinlik olarak görülen felsefede bilginin kaynağı akıl ve deneyimdir. Yunan düşüncesinde hakikatin insana aşkın bir doğası olduğu kabul edilmekle birlikte düşünsel bir etkinlikle ona ulaşılabilceği görüşü mevcuttur. Oysa Yahudilik, Hristiyanlık, İslamiyet gibi kutsal kitaba dayalı dinlerde hakikatin asıl kaynağı vahiydir. Hristiyanlık özelinde ifade edildiğinde inanca dayanmaksızın yalnızca akıl yoluyla yapılan felsefe bir tür sapkınlık olarak nitelendirilmektedir. Bu yüzden Orta Çağ Hristiyan düşüncesinde aklın işlevi

hakikate ulaştırmak değil, hali hazırda inanılanı meşrulaştırmaktır (Küçükalp ve Cevizci, 2019, s. 92-93). Bu yüzdendir ki İlk Çağ felsefesinde materyalizm, idealizm, septizim, dogmatizm gibi birbirine zıt düşünce akımları aynı anda varlık gösterirken Orta Çağ'da bu düşünce çeşitliliği kaybolmuş, skolastik felsefe temel dinamik olmuştur (Aster, 2005, s. 381).

Hristiyan düşüncesi kendi içinde patristik ve skolâstik olmak üzere iki dönemde ele alınmaktadır. Patristik dönemde Plâtoncu anlayış hâkimken skolâstik dönemde Aristo'nun görüşleri takip edilmiştir. Bütün Orta Çağ'ı kapsayan skolâstik dönemde bir konuyu araştırmak o konuda Aristo'nun görüşlerini okumak anlamına gelmektedir. Eğer daha derin bir inceleme söz konusuysa dönemin felsefecilerinin Aristo hakkında yazdıklarına başvurulmaktadır. Kısacası tamamen dogmatik olan bu dönemde hiçbir kişisel görüş, tartışma ya da kuşkuya yer yoktur (Hançerlioğlu, 2020, s. 155). Bu dönemin düşünürleri gerçekliğe inanç yoluyla ulaşılabileceği fikrini benimsemişlerdir. Tanrısal bir güç tarafından yaratılmış ve makine gibi işleyen bir evren tasavvurunda bilgi de inancın bir konusu olmaktadır. Her olgunun Tanrısal bir tasarım olarak kabul edildiği bu dönemde, kural koyma iradesi de insanın elinden alınmış, dini kuralların yaşamın her alanında yönlendirici olmuştur. Bunun bir sonucu olarak da kuşkuculuk ve sorgulama gibi pratikler günlük hayattan dışlanmışlardır (Şaylan, 2020, s. 203).

Bir istisna olarak Orta Çağ filozoflarının üzerinde anlaşamadıkları tek konu ise tümeller sorudur. Bu sorunun Antik Çağ'ın bir mirası olması, Orta Çağ düşüncesinde Platon ve Aristo'nun hâkimiyetinin bir diğer göstergesidir (Aster, 2005, s. 382). Tümeller Orta Çağ felsefesinde genel idealara verilen isimdir. Tümellerin nesnel ve gerçek mi olduğu, yoksa sadece şeylerin adlarına mı karşılık geldikleri üzerinde tartışmalar süregelmiştir (Çalışlar, 1991, s.488). Antik Çağ'da Platon tümel varlıkları reel bir varlık olarak konumlandırmaktır. Kavram realizmine karşılık gelen bu görüşün tam karşısında ise tümel varlıkları insan zihninde oluşmuş, ayrı bir varlığa sahip olmayan, bizim onlara verdiğimiz isimlerden oluştuğunu öne süren nominalizm (adcılık) bulunmaktadır. Aristo'nun tümeller hakkındaki görüşleri ise kavram realizmi ve nominalizmin arasında konumlanmaktadır. O kavramların bir gerçekliği bulunduğunu ancak bireylerin dışında var olamayacağını iddia etmektedir. Orta Çağ filozofları da bu üç görüş üzerinde tartışmalar yürütmüşlerdir. Orta Çağ'ın ilk dönemlerinde kavram realizmi görüşü baskınken skolastik düşüncenin en parlak zamanlarına karşılık gelen XII. yüzyılda

Aristo'nun görüşleri öne çıkmıştır. Skolastik düşüncenin gerilemeye başladığı son döneminde ise nominalizm ağır basmaktadır (Aster, 2005, s. 382).

Orta Çağ her ne kadar skolastik düşünceyle özdeşleştirilse de Ülken (1963) bu yaklaşımın belirli bir zaman dilimine özgü olarak düşünülmesinin yanlış olduğunu ifade etmektedir. Orta Çağ'da da müspet ilimlerde yer yer gelişme kaydedildiğini ve gerçek düşünürlerin bulunduğunu hatırlatan Ülken, Orta Çağ medreseleriyle özdeşleşen skolastik düşüncenin belirli bir çağa ya da topluma özel olmadığını şu sözlerle açıklamaktadır:

“Orta Çağ'ın düşünce hastalığı olarak gösterilen skolastik, işin doğrusu, her devirde ilmi düşünceye bulaşan en büyük bela olabilir. Her nerede araştırmacı kendi araştırma yolunu, dayandığı prensipleri, kullandığı metodu, ulaşmak istediği hedefleri düşünmek ve tenkit etmek zihniyetinden yoksun ise orada bir çeşit skolastik vardır. ... Öyle ise felsefi düşünce yalnız Orta Çağ'da değil, bütün çağların ilim, teknik ve değerler alanlarında insan zihninin skolastikten kurtaran, hür düşünceye götüren, bilgi ve inanan temellerini araştıran gerçek düşüncedir diyebiliriz” (Ülken, 1963, s. 25).

Kısacası Orta Çağ felsefesi Antik Yunanla kıyaslandığında düşünsel anlamda bir tekdüzeliğe ve duraklamaya karşılık gelmektedir. Bunun nedeni düşünmenin, sorgulamanın ve eleştirinin geri planda itilerek skolastik düşüncenin öne çıkmasıdır. İlmi düşüncenin tam karşısında konumlandırılan skolastik düşüncenin bir zamana ya da coğrafyaya has olmadığı yönündeki görüşler göz önüne alındığında bilim karşıtlığı ya da sahte bilim tartışmalarının süregeldiği post-truth döneminde bu felsefi düşüncenin izdüşümlerini görmek mümkündür.

2.1.3. Modern Batı düşüncesinde hakikat

16. yüzyıldan itibaren bilim ve teknikte yaşanan gelişmeler düşünce dünyasını da şekillendirmiş, felsefe başta olmak üzere yaşamın her alanında etkisini gösteren bir dönüşüm yaşanmıştır. Düşünsel temelini Aydınlanma'nın oluşturduğu ve 20. yüzyıla kadar devam eden bu dönüşüm süreci modernite kavramıyla ifade edilmektedir. Ekonomi başta olmak üzere diğer tüm alanları da etkileyen bu dönüşüm öncelikle Avrupa merkezli bir seyir izlemiş, ancak zamanla evrenselleşme eğilimi göstermiştir. Batı dünyasının son üç yüzyılına yayılan bu dönüşüm sürecinin çok boyutlu olması Aydınlanma, kapitalizm ve modernite kavramlarının birbiri yerine kullanıldığı bir kavram kargaşasına da yol açmıştır. Bu kavramlar birbirinden farklı olmakla birlikte birbirleriyle ilişkili ortak bir anlam alanına sahiptir. Misal olarak kapitalizm yaşanan bu değişim sürecinin ekonomik

yönünü ifade etmekte, aynı zamanda yeni bir yaşam şekline de atıf yapmaktadır. Aydınlanma ise bu dönüşüm sürecinin belli bir aşamasında baskın hale gelen bir felsefe olup bu sürecin kültürel yanına karşılık gelmektedir. Bu noktada modernite de sözü edilen bu geniş çaplı dönüşümün tarihsel sürecini, bu süreç içinde değişen yeni tutum ve düşünceleri ifade etmektedir (Şaylan, 2020, s. 73-144).

Modern dönemde Orta Çağ'dan farklı olarak bu zaman diliminde hakikat, düşünen öznenin aklına indirgenmiş, dogmatik bilgi terk edilerek deney ve gözleme dayalı bilimsel bilgi ön plana çıkmıştır. Modern düşüncenin temelleri ise “yeniden doğuş” anlamına gelen Rönesans ile atılmış, modern döneme damgasını vuracak görüşlerin öncülleri bu dönemde ortaya çıkmıştır (Küçükalp ve Cevizci, 2019, s. 118-120). Rönesans'ta dinsel inanç ve otoritenin yerine akıl ikame edildiği için insan kendisine ve doğaya yeni bir gözle bakmaya başlamıştır. Matematik, fizik gibi bilimlerde yaşanan gelişmelerin de etkisiyle yeni bir düşünüş tarzı ortaya çıkmış, hümanizma adı verilen bir hareketle insanlığın daha önce ortaya koyduğu bilgi ve kültür ürünlerine büyük önem verilmiştir (Hilav, 2009, s. 115). Özellikle Antik Yunan dönemine ait düşünürler, fikirler ve eserler deyim yerindeyse yeniden keşfedilmiştir. Feodal Orta Çağ'ın ekonomi, siyaset ve felsefesinin geride bırakıldığı Rönesans döneminin en ayırt edici yanı hiç kuşkusuz modern bilimin doğuşudur. Artık teolojik anlatılara ve metinlere koşulsuz güvenin yerini deney ve gözlem almış, skolastik düşünce yerini ampirik verilere bırakmıştır (Cevizci, 2020, 403-404).

Keşifler ve seferlerle birlikte teleskop, saat, pusula gibi aletlerin Doğu'dan Batı'ya taşınması modern bilim anlayışının gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu tür araçların duyuların kesinliğini tartışmasız bir hale getirmesiyle öznel dünyadan nesnel dünyaya geçiş de hızlanmıştır. Modern insan için gerçeklik, teknik araçlar ve gelişen bilimsel metodun yardımıyla elde edilen, evrensel ve objektif bir olguya dönüşmüştür. Bilimsel bilginin hakikatin yerini aldığı bu çağın insanı kaçınılmaz olarak düşünsel bir kırılma yaşamıştır. Bu yeni dönemde bilimsel bilginin güç ile ilişkilendirildiği, gerçekliğin bilim yoluyla kontrol altına alınıp insanın hizmetine sunulduğu bir evren tasavvuru öne çıkmıştır. Bunun sonucu olarak modern düşünce ikliminde bilgi ya da hakikat kendisi için değil, sağladığı yarar bakımından arzulanır olmuştur (Küçükalp ve Cevizci, 2019, s. 127-131).

Modern düşüncenin karakterini en iyi yansıtan düşünürlerin başında ise Francis Bacon gelmektedir. Klasik felsefeyi ve skolastik düşünceyi sert biçimde eleştiren Bacon,

modern düşüncenin kurucu ismi olarak değerlendirilmektedir. Pragmatist bir bakış açısından yola çıkarak herhangi bir amaca hizmet etmeyen hakikati değersiz gören Bacon, geçmişin birikimini reddederek yeni bir bilgi inşasını görev edinmiştir. Bacon, Aristo ve Platon gibi düşünürleri kıyasıya eleştirmiş, Klasik felsefenin kayda değer bir bilgi üretmediğini öne sürmüştür. O, insan zihninin doğru bilgiye ulaşmak için gerekli yetisi olduğuna inanmaktadır ancak insan zihninin mevcut durumu gerçek bilgiye erişmeye uygun değildir. Doğa yasalarının doğru bilgisine ulaşılması için öncelikle zihnin arındırılması gerekmektedir. Bacon bu noktada “ideoller öğretisi”ni geliştirmiştir. Ona göre insan zihni gerçeğin bilgisini olduğu gibi kabul edecek boş bir levha ya da dünyayı birebir yansıtacak bir ayna değildir. Bunun yerine insan zihni çeşitli tahrifatlara uğradığı için her şeyi çarpıtarak bulanık gösteren bir aynaya benzemektedir. Dış gerçekliğe ilişkin bilginin saflığını bozan, onu olduğu gibi görmemizi engelleyen bu unsurlara Bacon idoller adını vermiştir (Cevizci, 2020, s. 446-452). Zihin mevcut inanışlar, kabuller, önyargılar gibi idollerden kurtulduğunda doğru bir bilimsel yöntem ve bilgi için hazır hale gelmektedir. Bacon’a göre bilgi, insanın doğa üzerindeki egemenliğini artırmak için gerekli olup bu amaca şeylerin nedenleri keşfedilerek ulaşılabilir (Çalışlar, 1991, s. 35).

Bacon’la birlikte modern düşüncenin ilk temsilcilerinden kabul edilen bir diğer 17. yüzyıl düşünürü de Thomas Hobbes’tur. Hobbes’a göre bilim olmaksızın gerçek bir bilginin imkânı yoktur. Aristo’nun ruhbilime dair görüşlerini eleştiren Hobbes, beden dışında ayrı bir tözün varlığını da reddetmektedir (Hançerlioğlu, 2007, s. 398). Hobbes’un ampirik bakış açısına göre duyular ve düşünceler arasında nedensel bir ilişki bulunmaktadır. Duyuların temelinde fiziki nesnelerin bulunması nedeniyle düşünceler de bu nesnelere bağlıdır. Farklı bir ifadeyle Hobbes’e göre var olan her şey maddidir ve mekanik sebeplerin bir neticesi olarak varlık gösterir. Duyularımıza hitap etmeyen varlıkların mevcudiyetinden söz etmekse anlamsızdır. Gerçekten var olan tek şeyin madde olduğunu kaydeden Hobbes, bu anlamda modern metafiziksel materyalizmin de kurucusu olarak kabul edilmektedir (Cevizci, 2020, s. 464-468). Buna bağlı olarak Hobbes, Tanrı, ruh gibi nesnel olmayan konuları bir kenara bırakıp doğanın incelenmesi gerektiğini savunmuştur. Deney, gözlem ve matematiğin kullanılmasıyla elde edilecek doğa bilgisi olayları önceden öngörebilmemizi sağladığı için önemlidir (Hilav, 2009, s. 122).

Bacon ve Hobbes’tan sonra 17. yüzyılın önde gelen diğer düşünürleri ise rasyonalistlerdir. Descartes, Spinoza ve Leibniz’in başı çektiği bu filozoflar dünyanın

nasıl anlaşılır kılınacağıının yollarını aramışlar, bu doğrultuda rasyonel bir yöntem geliştirmeye çalışmışlardır. Bu filozoflar matematiğe özel bir önem vermişler, geleneksel felsefede ortaya çıkan fikir ayrılıklarının ve kafa karışıklığının bir çözümü olarak matematiğin sağladığı kesin bilgiye güvenmişlerdir. Nesnelerin ölçülebilen yönlerinin gerçek olduğuna ve evrenin tamamen rasyonel bir düzende bulunduğuna inanan bu filozofların temel amacı, gerçeklikle ilgili olgusal bilgimizi artıracak tündengelimli bir model inşa etmektir (Cevizci, 2020 s. 481-483). Elbette ki rasyonalistler de evrendeki gerçekliğe ulaşmak için aklın gücüne tereddütsüz güvenmişlerdir.

Akla yapılan vurgunun en zirve noktası ise hiç şüphesiz Aydınlanma'dır. Orta Çağ'ın gerilemesi ve Rönesans'ın insanın düşünce dünyasında yarattığı değişimler Aydınlanma'ya zemin hazırlamıştır. 17. yüzyılın ikinci çeyreğinden 19. yüzyılın ilk yarısına kadarki sürece karşılık gelen Aydınlanma Çağ'ı, sadece düşünsel bir sıçrama olmanın ötesinde, bilimsel, kültürel ve toplumsal boyutlara sahip bir dönemi ifade etmektedir (Küçükalp ve Cevizci, 2019, s. 144-145). Batı dünyasının kültür yapısı üzerinde köklü değişikliklere yol açan Aydınlanma düşüncesinin etkileri sadece ortaya çıktığı coğrafya ile sınırlı kalmamış, Avrupa'daki Fransız Devrimi, Türkiye'deki Tanzimat Dönemi gibi tarihi dönüm noktalarına da öncülük etmiştir (Gökberk, 2020, s. 371). Antik Çağ Aydınlanması merkezi Atina iken 18. yüzyıl Aydınlanması'nın çıkış noktası Londra olmuş, İngiltere'nin ardından Fransa ve Almanya'ya da yayılmıştır. Bu yeni dönemle birlikte düşünürler görüşlerini geniş kitlelere yayabilmek için yazarlık sanatından da yararlanmışlardır. 1632-1704 yılları arasında yaşamış İngiliz düşünür-yazar John Locke Aydınlanma Çağ'ının kurucu ismi olarak kabul edilmektedir (Hançerlioğlu, 2020, s. 285-289). Çağdaşı Hobbes'un izinden giden Locke'a göre insan zihni boş bir tahta (tabula rasa)'ya benzetilmektedir ve insan duyumları ile kendi dışındaki bu evreni kavrayabilme gücüne sahiptir. Farklı bir ifadeyle insanın aklından bağımsız bir evrenin varlığı kabul edilmekte ve bilginin konusu bu evrene ait olmaktadır (Şaylan, 2020, s. 204).

Aydınlanma'nın en karakteristik özelliği insan aklına duyulan sınırsız güvendir. Her şey aklın süzgecinden geçirilirken, akıl hiçbir surette eleştiriye tâbi tutulmamıştır. Aydınlanmacı görüş İngiltere'de bireyci ve liberal düşüncenin gelişmesine zemin hazırlamış, insan aklına yapılan vurguyla birlikte vahyin gerçekliğine duyulan güven de sarsılmıştır. İlahi hakikat fikrinden uzaklaşan Aydınlanma insanı Tanrı'nın varlığını tünden reddetmemiş ancak onu artık bir yaratıcıdan çok evren mimarı olarak görmeye

başlamıştır (Hilav, 2009, s. 129). Önceki yüzyıllarda bilimsel alanda yaşanan gelişmeler, insan aklının nesneler üzerinde hâkimiyet kurmasını sağlamış, doğayı kontrol altına aldığını düşünen modern insan Aydınlanma'yla birlikte aynı başarıyı kültür dünyasını şekillendirmede de göstermek istemiştir. Bu sebeple geçmişin tüm düşünsel ve sosyal birikimleri aklın süzgecinden geçirilerek eleştirel bir bakış açısıyla yeniden yorumlanmıştır. Bu yönüyle 18. yüzyıl Aydınlanması Antik Çağ'daki sofistlerin başrolde olduğu Grek Aydınlanması'nı hatırlatmaktadır. Benzer şekilde sofistlere kadar her şeyin ölçüsü Tanrıyken, metafizikten uzaklaşılmasıyla her şeyin ölçüsünün insan olduğu bir anlayış ortaya çıkmıştır (Gökberk, 2020, s. 373-375). Aydınlanma'yla birlikte ise Tanrı tamamen sahanın dışına itilmiş, evrenin ve hakikatin merkezine insan aklı yerleştirilmiştir. Akla ve bilgi üretebilme yeteneğine yapılan bu vurgu ilerlemeci bir tarih anlayışını da beraberinde getirmiştir. Bu anlayışa göre insanoğlunun sahip olduğu başat ve kurucu bilinç içinde yaşadığı dünyayı kontrol edebilme ve şekillendirebilme gücüne sahiptir ve bu bilinç tarihin sürekli ileri gitmesine imkân verecektir. Daha kısa bir ifadeyle insanoğlunun aklın ve bilimin gücüyle cenneti yeryüzüne indirebileceği düşüncesi öne çıkmıştır (Şaylan, 2020, s. 36).

2.1.4. Postmodernizmin hakikat tartışmalarındaki rolü

Modern dönemin ardından sosyal, siyasal ve ekonomik olarak yeni bir evreye geçildiği düşünülmekte, bu yeni dönemin özellikleri post-kapitalizm, post-endüstriyalizm, post-positivizm vb. kavramlarla açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu dönemi açıklamak için kullanılan kavramlardan biri olan postmodernizm ise temelde modernizme bir eleştiri olarak ortaya çıkan ve hakikat-sonrası çağının düşünsel temeli olmakla itham edilen bir düşünce akımıdır.

20. yüzyılın son çeyreğinde çağdaş düşünce ekolleri arasında yerini alan postmodernizm öncelikle aklın yüceltilmesini ve insanlığın tüm problemlerini çözebilecek bir otorite olarak görülmesini eleştirmektedir. Bu düşünce aynı zamanda modernitenin ahlaki iddialarına, evrensel etik düşüncesine, yararcılığı ve bireyselliği öne çıkaran yaklaşımlarına da itirazlar getirmektedir. Bunların yanı sıra Marksizm, Stalinizm, faşizm, liberalizm ve modern bilim gibi farklı ideoloji görüşleri de çeşitli açılardan sorgulamaktadır. Kısacası postmodernizm modern çağın tüm meşrulaştırıcı söylemlerine ve büyük anlatılarına karşı duran bir düşünce akımıdır (Cevizci, 2020, s. 1269).

Postmodern felsefe tanımı ve sınırları üzerinde ortak bir görüşe sahip olunması zor bir kavramdır. Bu düşüncenin ortaya çıkışı Lyotard ile anılmakla birlikte kavramı 1930’lu yıllarda De Onis modernizmin kendi içinde yaşadığı gerilemeyi ifade etmek için kullanmıştır. Postmodern düşüncenin üzerinde hemfikir olunan çıkış noktası ise modernizmin insanlığın özellikle son yüzyılda yaşadığı büyük yıkımların ve acıların sorumlusu olarak ele alınmasıdır. Postmodern düşünürler modern düşüncenin insan aklının her türlü sorunun üstesinden geleceği yönündeki öngörüsünün gerçekleşmediğini, aksine modernizmin savaşlar, çevresel felaketler, insani krizler gibi pek çok sorunun kaynağı olduğuna inanmaktadır. Buradan hareketle postmodernist düşünce modernizmin üzerinde yükseldiği her türlü görüşü ve tanımı reddetmektedir (Karauğuz, 2020, s. 8-9). Lyotard’ın deyiimiyle *“postmodern sayılan durum üst anlatılara karşı inançsızlıktır”* (2014, s. 8).

Postmodernizmin ortaya çıkışında başlıca üç faktör olduğu düşünülmektedir: Bunlardan ilki Aydınlanma’dan ve onun temel görüşlerinden kopuştur. Nietzsche ve Heidegger’in görüşleri, yapısalcılığın ve postyapısalcılığın antihümanizmi ve özneye yönelik eleştirileri bu sürece katkı sunmaktadır. İkinci neden ise Avrupa’nın 20. yüzyıldaki çalkantılı siyasi hayatıdır. Bu yüzyılda insanlık iki dünya savaşına, Avrupalı devletlerin sömürgeciliğine, Almanya, İtalya, İspanya gibi ülkelerdeki faşizmin yükselişine ve Nazilerin toplama kamplarında milyonlarca insana soykırıma uğratmasına şahit olmuştur. Tüm bu sarsıcı olaylar modernizmin ve iyimser bir öngörüye sahip ilerlemeci anlayışın sorgulanması sonucunu doğurmuştur. Son faktör de Marksizm’in uygulamada yarattığı hayal kırıklığıdır. İnsanın yabancılaşma sürecinden kurtulup özgürleşeceğini öngören ve insanlığı kurtarma iddiası taşıyan bu ideoloji, totaliter ve baskıcı rejimlerin temel dayanağına dönüşmüştür (Cevizci, 2020 s. 1270-1275). Tüm bu etkenlerin bir sonucu olarak Aydınlanma döneminin temel kavramlarından olan nesnel gerçeklik, bilimsel bilgi gibi kavramları reddeden, hakikatin varlığı ve onun akılla bilinebileceğine şüpheyi yaklaşan, her şeyin öznenin bakış açısına göre şekillendiğini öne süren bir postmodernist anlayışı ortaya çıkmıştır (Alpay, 2021, s. 37).

Postmodern felsefe yaygın olarak Fransız filozoflar üzerinden tartışılmakta ve bunların içinde Jean François Lyotard ve Jean Baudrillard’ın görüşleri öne çıkmaktadır. Lyotard öncelikle içinden geçtiğimiz süreçte hakikatin keşfedilen değil inşa edilen bir olgu olduğuna vurgu yapmakta, postmodernizmi modern düşüncenin evrensellik, akılcılık, düalizm gibi temel önermelerinin karşısında duran bir felsefe olarak

konumlandırmaktadır. Lyotard özellikle de modern bilim ve teknolojiyi sert bir biçimde eleştirmektedir. Ona göre insanlığın gelişiminde ve ilerlemesinde büyük bir önem atfedilen bu iki unsur, insanlığa mutluluktan çok felaket getirmiştir. Aydınlanma'nın temel hedeflerinden biri olan bilimsel ilerleme insanlar arasındaki gelir eşitsizliğinin ve Batı'nın Doğu'yu sömürgeleştirmesinin önünü açmıştır. Lyotard'a göre hakikati ortaya koyma iddiası taşıyan her türlü eylem ya da disiplin beraberinde bir anlatıya dönüşecek meşrulaştırma sürecini getirecektir. Bu anlatının kapsamı ve evrensellik iddiası arttıkça da daha güçlü bir meşrulaştırma söz konusu olacaktır. Bunun başlıca örneği ise modern bilim anlatısında görülmektedir. Modern bilim her defasında ürettiği bilgi ve teknolojinin insanlığa sağladığı faydaları, toplumsal refaha ve insanlığın özgürleşmesine yönelik katkılarını tekrarlamakta, bu sayede bilimsel ilerleme adına yapılan her türlü eylemi meşrulaştırmaktadır. Lyotard'a göre büyük anlatıların en büyük sorunu ise otoriteryan olmalarıdır. Ona göre bütün büyük anlatılar bireyleri baskılamakta ve bireysel inisiyatifi ortadan kaldırarak terör estirmektedir (Cevizci, 2020, s. 1271-1280).

Postmodernizm literatüründe görüşlerine sıklıkla atıf yapılan isimler arasında yer alan bir diğer Fransız düşünür ise Jean Baudrillard'dır. Ancak öncelikle belirtilmesi gereken bir husus da Baudrillard'ın kendisini bir postmodernist olarak tanımlamadığıdır. Mike Gane'in kendisiyle yaptığı röportajda *“Pek çok insan sizi postmodernizmin başrahibi olarak görüyor, bu konuda ne düşünüyorsunuz?”* sorusu üzerine Baudrillard bu benzetmeye katılmadığını ifade etmiş ve bunun yerine postmodernizmin bir anlamı olup olmadığının sorgulanması gerektiğini söylemiştir: *“(Postmodernizm) insanların kullandığı ama hiçbir şey ifade etmeyen bir kelime. Bir kavram bile değil. Hiçbir şey değil”*. Baudrillard Lyotard'ın büyük anlatıların sonuna gelindiğine dair yorumlarına katıldığını ve şu an neler olup bittiğini tam olarak anlamlandıramadığımız için bu boşluğu postmodernizm kavramıyla açıklamaya çalıştığımızı kaydetmektedir. Lyotard'ın postmodernizmi popüler kılmak için çok şey yaptığını ancak onu bir doktrin haline getiremediğini ifade eden Baudrillard, postmodernizme dair her şeyin kavram ortaya çıkmadan önce de söylendiğini dile getirmektedir: *“Belki de 'postmodernizm' teriminin, insanların buna ait olduğunu iddia ettiği ölçüde bir anlam ifade edebileceği alanlar*

vardır, belki de mimaride. Ancak, terimin yeni bir şey ekmediği anlaşıldığında, onu bırakmak en iyisidir” (Gane, 2003, s. 21-23).⁶

Baudrillard’ın postmodern düşünürler arasında anılmasının başlıca sebebi gerçeklik tartışmalarına simülakr ve simülasyon kavramlarıyla sunduğu katkıdır. Baudrillard öncelikle yeni bir evreyi yaşadığımız sanayi sonrası toplumda her şeyin daha önce belirlenmiş bir model esas alınarak üretildiğine ve insanların artık kendilerine sunulan modellere göre kurgusal bir gerçeği belirlediklerine inanmaktadır. Bir insan bir ev inşa etmek ya da döşemek istediğinde, ona bunu nasıl yapması gerektiğini gösteren binlerce model bulunmaktadır. Kitaplar, dergiler, TV programları gibi araçlar insanlara hemen hemen her konuda gerçeği temsil ettiği varsayılan modelleri göstermekte, tüm bu modeller insanların algılarını ve eylemlerini şekillendirmektedir (Şaylan, 2020, s. 303). Baudrillard gerçekliğin bu şekilde modeller aracılığıyla yaratılmasını *hipergerçekçilik* ya da *simülasyon* olarak adlandırmaktadır. O bir gerçeklik olarak algılanmak isteyen görünümlerin (simülakr) gerçeğin yerini aldığını ve hakikatle bir bağımızın kalmadığı bir simülasyon çağına girdiğimizi söylemektedir (2011, s. 14-15). Baudrillard’a göre yaşadığımız bu simülasyon çağını en iyi anlatan örneklerden biri de Disneyland’ır:

“Disneyland bütün simülakr düzenlerinin iç içe geçmiş olduğu kusursuz bir modeldir. Disneyland her şeyden önce: Korsanlar, Geleceğin Dünyası vb. şeylerden oluşan bir illüzyon ve fantazm oyunudur. Bu düşsel evren kendine düşen görevi başarıyla yerine getirmektedir. Aslında kalabalıkları buraya çeken şey çelişkileri ve güzellikleriyle gerçek Amerika’nın minyatürleştirilmiş toplumsal bir mikrokozmosuna benziyor olması ve alınan kolektif (dini denilebilecek türden) keyiftir. Aracınızı otoparka bıraktıktan sonra içerde kuyruğa giriyor ve sonunda dışarıya yapayalnız ve kendi hâlinize terk edilmiş bir vaziyette çıkıyorsunuz. Bu düşsel evrendeki tek olağanüstü şey, içerdeki kalabalıktan yayılan sıcaklık ve sevecenliğin yanı sıra insana pek çok değişik duygu yaşatan bol miktardaki oyun ve oyuncağın varlığıdır. Bir konsantrasyon kampına benzeyen otoparkla içerdeki kalabalık arasında tam bir tezatlık vardır. Başka bir deyişle içerdeki bin bir çeşit oyuncak, insanları, bir nehir misali oradan oraya sürüklerken, dışarı çıkan insan yalnızlığa (oyuncağına), arabasına doğru ilerlemek zorunda kalmaktadır” (Baudrillard, 2011, s. 29).

Baudrillard’a göre Disneyland’ın başarısı gerçek olanı, Amerika’nın Disneyland’a benzer olduğu hakikatini gizlemesidir. Ona göre Disneyland çocuksuluğun zaten her yere yayıldığı bir kültürde yetişkinlere kısa süreliğine de olsa çocuklaşmak,

⁶Yazarın çevirisidir. Orijinal ifade şöyledir: “There are perhaps areas in which the term ‘postmodernism’ may mean something to the extent that people claim to belong to this, perhaps in architecture. But as soon as it is clear that the term adds nothing new it is best to let go of it.”

böylece normalde çocuk olmadıklarına inandırmak için inşa edilmiş bir evrendir. Bu durum onun deyişiyle *“sıradan gündelik yaşantısının bir hapishaneyi andırmadığını gizlemeye çalışan toplumsal bir yapının hapishaneler inşâ etmesine benzemektedir”* (Baudrillard, 2011, s. 30). Buradan anlaşılacağı üzere Baudrillard’ın tasvir ettiği ile modernizmin idealize ettiği dünya birbirinden oldukça farklıdır. Birincisinde birey gerçekliğin tamamen yitirildiği bir simülasyon evreninde sıkışmışken ikincisinde akılcılığı ile dünyayı kendi yararına göre inşa edebilmektedir.

Postmodernizm Lyotard ve Baudrillard’ın yanı sıra post-yapısalcı düşünürlerin görüşlerinden de istifade etmektedir. Dili bir iletişim aracı olmanın ötesinde anlamın ve kültürün inşa edildiği bir alan olarak gören post-yapısalcı görüş postmodernizmin pozitivizm eleştirisinde işlevsel bir hale gelmektedir (Valişov, 2019, s. 89). Pozitivist bilim anlayışında insanın algılarından bağımsız bir evrenin varlığı ön kabuldür ve bilgi bu evrendeki nesnelerle ilgili gerçekliklerin temsilidir. Bu bilgiye ulaşmanın yolu ise bilimsel yöntemdir ve bu yöntemde öznelliğe yer yoktur. Araştırmayı yapan öznenin duyguları, düşünceleri, kişisel isteklerinin vb. araştırma sürecini etkilememesi beklenmektedir. Ancak postmodern düşünürlere göre bu nesnellik iddiası geçersizdir zira her bilimsel önerme öncelikle dilsel bir ifadedir ve dil sahip olduğu özellikler nedeniyle herhangi bir nesnel gerçekliği olduğu gibi aktarmaya uygun değildir. Post-yapısalcı bir isim olan Derrida’ya göre bir dış gerçekliğin varlığı kabul edilse bile bu gerçeklik dilin yapısı nedeniyle ancak görelî bir biçimde yansıtılabilir. Ona göre dildeki sembollere yüklenen anlam sabit değildir ve bu durum metni kuran ile onu okuyan arasında kaçınılmaz bir anlamlandırma farkına sebebiyet vermektedir. Derrida insanların dili kullanırken bir metin (tekst) oluşturduğunu ve bu metnin daha önce oluşturanlara atıf ve göndermeler içerdiğini söylemektedir. Buna bağlı olarak bir kişinin amacı ne olursa olsun yazdığı metin kendine has bir anlamlandırma sürecinin çıktısıdır. Okur için de benzer bir durum söz konusudur. Her okur metni daha önce okuduğu metinlere göndermeler yaparak anlamlandırmaktadır. Böylece aynı metne farklı anlamlar yüklenebilmektedir (Şaylan, 2020, s. 253-264). Bu yaklaşıma göre herkesin üzerinde uzlaştığı nesnel ve evrensel bir gerçeklik temsili olanaklı değildir.

Derrida’nın bakış açısına göre nesnel bilgiyi olanaksız kılan dilin yapısıyken bir diğer Fransız düşünür Foucault için nesnel bir bilgiden söz edilememesinin başlıca sebebi iktidarın varlığıdır. Ona göre nesnel ve özgürleştirici bir bilgi anlayışı anlamsızdır zira Foucault bilgi ve iktidarı karşılıklı olarak birbirini besleyen ve üreten iki kavram

olarak ele almaktadır. Ancak Foucault iktidar kavramını geleneksel anlamından farklı bir biçimde kullanmaktadır. Ona göre iktidar belirli kurumlarla birlikte ele aldığımız, hiyerarşinin merkezinde yer alan bir fenomen değil, toplumun her alanına yayılan ve her türlü ilişkiyi kapsayan bir tür ağ özelliği taşımaktadır (Valişov, 2019, s. 93-94). Buna bağlı olarak Foucault, bilginin iktidarın emir ve taleplerinden uzaklaşıldığı ölçüde gelişeceği düşüncesinin anlamsız olduğunu söylemektedir. Ona göre bilgi ve iktidar birbirinden ayrı düşünülebilecek iki unsur olmayıp aksine birbirlerini içermektedir: *“Bağlantılı bir bilgi alanı oluşturmada iktidar ilişkisi olamayacağını, ne de aynı zamanda iktidar ilişkilerini varsaymayan ve oluşturmayan bir bilginin ve bilgi alanının olamayacağını kabul etmek gerekir”* (Foucault, 1992, s. 33). Modernizmin nesnel bilgi iddiasının yanı sıra ilerlemeci anlayışını da yadsıyan Foucault’a göre modernite tarihinde sürekli ilerleme özelliği gösteren tek şey insanları baskı altına alma biçimlerinin güçlenmesidir. Onun bakış açısında bilim insanların nasıl düşüneceklerine ve davranacaklarına karar veren bir iktidar modudur. Buna bağlı olarak Foucault için bilgi Aydınlanma’nın iddia ettiği gibi özgürleştirici değil tam tersine disipline edicidir (Şaylan, 2020, s. 320, 328).

Özetle Aydınlanma’nın gerçekliğe ve bilgiye dair tüm kabulleri postmodernist entelektüeller tarafından farklı argümanlarla eleştirilmiş, gerçekliğin bir inşa olduğu düşüncesi öne çıkmıştır. Bu noktada hatırlanması gereken Aydınlanma’nın postmodern düşünürlerden önce de hatta bizatihi yaşandığı dönemde dahi eleştirilmiş olmasıdır. Ancak postmodernist düşünce haklılık payı bulunan Aydınlanma eleştirilerini farklı bir boyuta taşımış, insandan bağımsız nesnel bir gerçeklik olduğu fikrine bile kuşkuyla yaklaşmıştır. Postmodern düşüncenin bakış açısında keşfedilmeyi bekleyen bir gerçeklik yoktur, artık her şey birer sosyal inşadan ibarettir.

Postmodernist düşünürlerin inşacı yaklaşımı çeşitli eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Postmodernizme yöneltilen itirazların önemli bir kısmı bilimsel bilgi ve yöntemin önemini savunan isimlerden gelmektedir. Bunun en bilinen örneklerinden biri Alan Sokal ve Jean Bricmont’un postmodern aydınları bilimi istismar ettiklerine yönelik ithamlarıdır. Eleştirilerini 1998 yılında *Son Moda Saçmalar* ismiyle kitaplaştıran bu iki bilim insanı Sokal’ın ifadesiyle *“bilimi edebiyat eleştirisinin barbar akınlarından korumayı”* hedeflemektedir (Sokal ve Bricmont, 2013, s. 10). Kitabın temel savlarından biri postmodern düşünürlerin modernizm eleştirisi yaparken bilimsel kavramları kötüye kullandıkları, eserlerinde matematik, fizik gibi disiplinlere ait terimlerin bir biçimde yer

verdikleridir. Ancak Sokal ve Bricmont'un tek itirazı bilimsel jargonun yanlış ya da gelişigüzel kullanımı değildir. Onlara göre postmodern düşünürler doğa bilimlerine ait kavram ve önermeleri hiçbir mantıklı gerekçelendirmeye ihtiyaç duymaksızın sosyal bilimler alanına ihraç etmekte, bağlamından koparılmış terim ve yüzeysel bilgilerle okurlarına bilgiçlik taslamaktadır (Sokal ve Bricmont, 2013, s. 23). Kısa zamanda akademik platformlarda popülerlik kazanan postmodernist düşüncenin akli, nesnel gerçekliği, bilimsel yöntemi bu denli küçümsemesi ve her şeyi görelî bir bakış açısıyla yorumlamasının nasıl bir düşünsel iklim yarattığını Sokal yaptığı alışılmadık bir deney ile ortaya koymaktadır. Postmodern dergilerin her türlü saçmalığa yer verdiğini düşünen Sokal bu durumu ispatlamak için 1996'da Social Text isimli bir dergiye kendi kaleme aldığı "Sınırları Aşmak: Kuantum Kütleçekiminin Dönüştürücü Bir Hermeneutiğine Doğru" adlı bir makale gönderir. Yayınlanıp yayınlanmayacağını görmek amaçlı gönderilen makalenin içeriği ise şu şekilde açıklanmaktadır:

"Makale abes anlamsızlıklar ve konuyla ilgisizliği bariz ifadelerle tika basa doldurulmuştu. Bunlara ek olarak da kendinden emin bir şekilde bilişsel göreceliğin uç bir biçimini savunuyordu. 'Özellikleri herhangi bir bireyden ve hatta bir bütün olarak insanlıktan bağımsız olan bir dışsal dünyanın varlığına' ilişkin eski moda 'dogma'yla dalga geçtikten sonra, kategorik olarak 'fiziksel gerçekliğin toplumsal gerçeklikten daha az olmamak üzere esasen toplumsal ve dilsel bir yapı olduğunu' ilan ediyordu. Dudak uçuklatan cinsten bir dizi mantık sıçraması aracılığıyla 'daha önce sabit ve evrensel oldukları düşünülen Öklit'in π 'si ve Newton'un G'sinin şimdi kaçınılmaz tarihsellikleri içerisinde kavrandığı ve varsayımsal gözlemcinin artık sadece geometriyle tanımlanamayacak olan bir uzay-zaman noktasıyla olan tüm epistemik bağları kopmuş olarak ölümcül derecede merkezsiz hale geldiği sonucuna varıyordu" (Sokal ve Bricmont, 2013 s. 20).

Kısacası Sokal aslında hiçbir niteliği olmayan, tamamen uydurma bir metne içerisine fizik ve matematikte kullanılan terimler ekleyerek bilimsel bir görünüm kazandırmış, ilaveten postmodernist düşünürlerin sıklıkla kullandıkları kavramlara da atıf yaparak sözde bir makale yaratmıştır. İlginç olansa bu sözde makalenin postmodernizme ve sosyal inşacılığa yöneltilen itirazları çürütmeyi hedefleyen özel bir sayıda yayınlanmış olmasıdır (Sokal ve Bricmont, 2013 s.20). Sokal bu deneyi ile rasyonelliği tamamen yadsıyarak öznel bakış açısı ve yorumları ön plana çıkaran postmodern anlayışın bilimi nasıl istismar ettiğini göstermektedir. Göz ardı edilmemesi gereken bir husus da Sokal ve Bricmont'ın postmodernist düşünürlerin tüm görüşlerini reddetmediğidir. Bu iki bilim

insanı postmodern düşünürlerin bilimcilik,⁷ kültürel Avrupa merkezilik, sürekli ilerlemeye duyulan inanç gibi noktalarda getirdikleri eleştirilerin haklılık payı olduğunu belirtmektedir. Ancak günün sonunda akli ve bilimsel metodolojiyi yoksayan postmodernizm gericiliğe destek çıkan bir karmaşaya sebebiyet vermektedir (Sokal ve Bricmont, 2013, s. 210).

Postmodern düşünce özellikle hakikate dair önermeleri nedeniyle sosyal bilimcilerin de tepkisini çekmektedir. Hakikat, gerçeklik, nesnellik gibi kavramların değersizleştirmeleri ve tüm geleneksel kabulleri yapı sökümüne uğratmaları nedeniyle postmodern düşünce hakikat-sonrası zemininin oluşmasına katkı sunmakla eleştirilmektedir (Bulut, 2021, s. 113). Hakikate dair bu kadim tartışmada her türlü kesinlik iddiasını reddederek göreceliği savunan postmodernist düşünürler, kendilerinden yüzyıllar önce insanın her şeyin ölçüsü olduğunu söyleyen sofistlerle yakınlaşmaktadır. Postmodernistlere göre gerçeği temsil etme gücü olmayan bilgi yalnızca yeni yorumlar yapılmasına olanak tanımakta, hakikatin tamamen göreceli kabul edildiği bu düşünsel ortamda hiçbir yorumun diğerinden üstünlüğü bulunmamaktadır. Ancak, 20. yüzyılın Kıta Avrupası'nda tekrar ortaya çıkan bu bakış açısı kitlelerin neye isterse ona inanabileceği, bir anlamda herkesin kendi hakikatinin peşinden gidebileceği bir belirsizlik ortamını beslemekte (Alpay, 2021, s. 39) ve bu yönüyle çeşitli eleştirilere maruz kalmaktadır. Örneğin Waisbord'a göre mutlak görecelik dünyasında yaşadığımız fikri postmodern bir çılgınlıktır (2018, s. 1867).

Gerçekliğin göz ardı edildiği, yeniden kurgulanabildiği ya da tümünden inkâr edilebildiği bir hakikat-sonrası döneme nasıl geldiğimiz konusundaki tartışmalar süregelirken nesnel gerçekliğin gözden düşüp yerine bakış açısının/alternatif gerçeklerin konulması postmodernizmi hakikat sonrası tartışmalarının da merkezine oturtmaktadır. Buradan hareketle postmodernizmi “*hakikat sonrasının atası*” olarak gören McIntyre (2019, s.138) bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Eğer hakikat diye bir şey yoksa ve her şey perspektiften ibaretse, herhangi bir şeyi bilmemizin koşulu nedir? Ana akım haberlerden şüphe etmemizin ya da komplo teorisini sahiplenmemizin önündeki engel nedir? Eğer haber dediğimiz, siyasal bir ifadeden başka bir şey değilse, neden biz de haber uydurmayalım ki? Kimin olguları hâkim olmalıdır? Doğru olan kimin perspektifidir?”

⁷Yazarların bilimcilik ya da bilimperestlik kavramıyla kastettikleri kendi ifadeleriyle “nesnel ve bilimsel olduğu düşünülen yöntemlerin bize en karmaşık problemleri bile çözme yetisi sağladığı yanılsamasıdır” (Sokal ve Bricmont, 2013, s.218).

Ralp Keyes de McIntyre ile benzer bir noktaya işaret etmektedir. Ona göre gerçekliğin göreceliği ve toplumsal olarak inşa edildiği yönündeki görüşlerin yaygın kabul görmesi hakikat-sonrası anlayışının gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Oysa gerçekle yalanın arasındaki sınırın bulanıklaştığı bu noktada Keyes'in yaklaşımı son derece basittir: *“Değer yargılarının toplumsal inşalar olduğunu söylemek bir şeydir, mavinin mavi olduğunu bilmemize rağmen onun kırmızı olduğunu söylemek bambaşka bir şey. Biri algı meselesidir, diğeryse aldatma”* (2017, s. 191). Keyes'e göre “gerçekliğin (toplumsal) inşası” herkesin kendi gerçekliğini inşa edebildiği ya da gerçekliği tamamen reddedebildiği bir düşünsel atmosfere kapı aralamanın yanı sıra yalandan kaçınma ve doğrudan taraf olma konusundaki etik kaygıyı da ortadan kaldırmaktadır:

“Hakikatin toplumsal bir inşa olduğuna bir kez karar verdikten sonra, bunu kolayca yalanın aslında o kadar kötü olmayabileceği düşüncesi izler. Eğer hakikat diye bir şey yoksa, yalanı oluşturan nedir? Ve eğer yalanın ne olduğunu söyleyemiyorsak, bunun yanlış olduğunu kim söyleyebilir? Bu düşünce süreci, “doğruları yalanlardan ayırt edemiyorsak, dürüstlük biraz abartılmıyor mu?” gibi sorulara yol açar” (Keyes, 2017, s. 189).

Kısacası Lewandowsky vd. (2017, s. 361)'nın da belirttiği gibi “hakikat-sonrası” dönem herkese kendi doğrularını seçme hakkı vermiştir. Wight bu noktada yapılması gerekenin Aydınlanma dürtüsünü canlandırmak ve nesnel gerçeklik kavramına bağlılığımızı sürdürmek olduğunu vurgulamaktadır. Wight'a (2018, s. 26) göre postmodern düşüncenin sıklıkla altını çizdiği çoğulculuk perspektifinin bütün perspektiflerin eşit derecede geçerli olduğu anlayışına dönüşmemesine dikkat edilmelidir. Bunu yapabilmek için de bilgi üretiminde öncü bir rolü olan üniversitelerde akademisyenler sadece eleştiriye teşvik etmenin ötesine geçebilmeli ve öğrencilere bazı yorumların niçin diğerlerinden daha üstün olduğunu gerekçeleriyle açıklayabilmelidir.

Nesnel hakikatlerin değer kaybına uğradığı bir dönemi ifade eden hakikat-sonrası ile postmodern düşünce arasında bir ilişki kurmak mümkün görünmekle birlikte tek nedenin postmodernizm olduğunu söylemek indirgemeci bir yaklaşım olacaktır. Postmodernizmin hakikat, nesnel gerçeklik gibi kavramları tahribata uğrattığı, her türlü büyük anlatıyı reddederek yerine öznel bakış açısını koyduğu, Aydınlanma'nın tüm önermelerini yadsıyarak akıl/bilim karşıtı hareketlere cesaret verdiği ve tüm bu etkenlerin hakikat-sonrası döneme zemin hazırladığı yönündeki eleştirilerin haklılık payı

bulunmaktadır. Ancak ne hakikatin kendisine dair tartışmalar ne Aydınlanma'nın önermelerine itirazlar ne de modern dünyanın çelişkilerine yönelik eleştiriler yenidir. Bir sıfat olarak kullandığımız hakikat-sonrası, öncesiyle kıyaslandığında yeni bir dönemi niteliyorsa, öncelikle geline bu süreçte yeni olanın ne olduğu ve bu aşamaya gelmesinde hangi faktörlerin etkisi olduğu ortaya koyulmalıdır.

2.1.5. Hakikat –Sonrasının Zamanlaması: Neden Şimdi?

Hakikat-sonrası kavramı Ralph Keyes'in aynı isimdeki kitabıyla yaygınlık kazansa da bu kavram etrafındaki tartışmaların dönüm noktası 2016 yılıdır. Gazeteci D'Ancona'ya (2017, s. 12) göre nasıl ki 1968 devrimci hareketlerle hafızalarda yer edindiye, 1938 totalitarizmin çöküşüyle anılıyorsa 2016 da hakikat-sonrası çağını başlatan yıldır. Buradaki kilit isimse adı neredeyse hakikat-sonrası tartışmalarıyla özdeşleşen Donald Trump'tır. Farkas ve Schou'nun ifadesiyle “*Trump'ın adını anmadan hakikat sonrası dönem hakkında yazmak imkânsız değilse de zordur*” (2020, s. 81). Barack Obama'nın ardından ABD başkanlık koltuğuna oturan Trump'ın bu ünü, onun seçim süreci ve sonrasındaki siyaset tarzıyla yakından ilişkilidir. Trump başkanlık yarışı boyunca kamuoyuna yalanlar söylemekle itham edilmesine ve bu yönüyle çokça eleştiri almasına rağmen popülist söylemlerinden geri adım atmamış, nihayetinde ABD'nin 45. Başkanı olmayı başarmıştır.

Hakikat-sonrası kavramına yalan-siyaset ilişkisi üzerinden bakıldığında yalanın siyasette yeni bir olgu olmadığı yaygın bir kabuldür. Trump söylediği yalanlarla eleştiri oklarının hedefi olmakla birlikte bunu yapan ilk ABD başkanı ya da politikacı değildir. Aksine, siyaset ve yalan ilişkisi tarihi epey gerilere uzanan bir tartışma konusudur. *Crises of the Republic* kitabında yalanın yazılı tarihin başlangıcından bu yana aramızda olduğu söyleyen Arendt'e göre “*doğruluk hiçbir zaman siyasi erdem arasında sayılmamıştır*” (1972, s. 4). Amerikan siyasi tarihine bakıldığında eski Başkan Bill Clinton'ın (42. Başkan) Monica Lewinsky ile yaşadığı ilişkiyi inkâr etmesi⁸ ya da George W. Bush'un (43. Başkan) Irak'ta kitle imha silahı bulunduğuna dair açıklamaları⁹ Trump'a görece yakın bir zaman diliminde kamuoyunu meşgul etmiş yalanlara örnektir. Öyleyse Trump'ı kendinden önceki başkanlardan farklı kılan ve post-truth tartışmalarının merkezinde konumlandıran nedir? Bu noktada Bufacchi hakikat-sonrası kavramının yeni olmadığını

⁸<https://www.youtube.com/watch?v=XBzHnZiSv7U> (Erişim Tarihi: 19.07. 2022)

⁹<https://www.youtube.com/watch?v=HbP8HGxrgo8> (Erişim Tarihi: 19.07. 2022)

belirtmekte ve eklemektedir: “*Post-Truth'u Donald Trump icat etmedi, o sadece bu fenomenin günümüzdeki en cesur, en gürültülü somutlaşmış halidir*” (2020, s. 350). Ancak Bufacchi, Clinton’ın ve Trump’ın söylediği yalanlar arasında önemli bir fark olduğunu savunmaktadır. Bu farkı Clinton’ın Lewinsky ile bir ilişkisi olmadığını söylemesi ile Trump’ın küresel ısınmayı reddederek onun Çinliler tarafından yaratıldığını söylemesini karşılaştırarak açıklamaktadır. Bufacchi’ye göre bir yalan söylemenin püf noktası yalancının gerçek hikâyeyi bilmesi ancak onu inkâr ederek farklı bir anlatıyı tercih etmesidir ki bu tam olarak Clinton’ın tavrına karşılık gelmektedir. Trump’ın durumunu farklı kılansa onun bir gerçeğe değil kavrama atıfta bulunması, gerçeğin basitçe inkarından ziyade onu mümkün kılan teorik zemini zayıflatmaya çalışmasıdır. Buradan hareketle Bufacchi (2020, s. 349) Clinton’ın eylemini klasik bir yalancılık olarak değerlendirirken Trump’inkini hakikat-sonrasının bir örneği olarak ele almaktadır.

Hakikat-sonrası tartışmalarının bir diğer odak noktası da hakikatin önemsizleşmesi ve gözden düşmesidir. Ulusoy (2021, s. 115) George Orwell’in distopik romanı 1984’te betimlediği dünyanın toplumsal ve politik yapısı ile bugünkü post-truth dönemi arasında rahatsız edici biçimde benzerlikler bulunduğunu belirtmektedir. Orwell’in kurguladığı evrende gerçek, partinin belirlediği ve partinin ihtiyaçları doğrultusunda her daim yeniden yaratılan bir pozisyonudur. Bu durum bir kayıtsızlık haliyle karşılanmakta hatta normal kabul edilmektedir. Distopyaların geleceğe dönük endişeleri yansıttığı göz önüne alındığında Orwell’in hakikatin önemsizleşmesine dair bu kaygısının yerinde bir tahmin olduğunu söylemek mümkündür. D’Ancona (2017, s. 70) da benzer şekilde Orwell’in yazılarında hakikat-sonrası döneme dair önsezilerin bulunduğunu söylemekte ve 1984’ün anahtar kavramlarından biri olan çift düşünmeyi (birbirine zıt iki fikre aynı anda inanma) “*post-truth’un doğrudan atası*” olarak nitelendirmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere yalanın siyasi çıkarlar için araçsallaştırılması ve yönetilenlerin bu duruma kayıtsızlığı ilk defa gündemimize girmiş değildir:

“Politikacılar- genel olarak- birdenbire daha yalancı olmadılar. Medya birdenbire yalan söylemeye meyilli olmadı. Ve aksi yöndeki önerilere rağmen, halk daha aptal ya da dikkati dağılmadı (aksine, ortalama olarak, hiç olmadığımız kadar eğitimliyiz). Öyleyse neden şimdi saçmalık yükselişte?” (Ball 2017, s. 8.)

Ball’ın bu sorusunu cevaplamak için yaşamakta olduğumuz post-truth dönemde neyin yeni olduğuna ve hangi koşulların bizi böyle bir döneme ulaştırdığına bakmak

gerekmektedir. Tam da bu noktada Kavanagh ve Rich (2018) tüm bu tartışmalara Türkçeye hakikatin çürümesi/bozulması olarak çevirebileceğimiz “truth decay” kavramıyla katılmakta ve mevcut durumun yalan haber sorunundan fazlası olduğunu öne sürmektedir. Post-truth (hakikat- sonrası) kişisel kanaatlerin ve duyguların nesnel gerçekliğin önüne geçtiği dönemi/durumu nitelerken truth decay de Amerikan kamusal hayatında demokrasiyi tehdit ettiği düşünülen şu dört trende karşılık gelmektedir:

- 1- Nesnel gerçekler ve verilerin analitik yorumları hakkındaki fikir ayrılıklarının artması,
- 2- Görüş ve gerçek arasındaki çizginin/ayrımın bulanıklaşması
- 3- İletişim ortamlarında gerçek bilgilere kıyasla görüş ve kişisel deneyimin baskın hale gelmesi
- 4- Olgusal bilgi kaynağı olarak kabul gören kurumlara duyulan güvenin azalması.

Kavanagh ve Rich’in bir sorun olarak ele aldıkları ve her biri birbiriyle ilişkili olan bu eğilimler esasen hakikat-sonrası kavramı etrafında süregiden tartışmalarla paraleldir.¹⁰ Ancak yazarlar odak noktanın yalan haber (fake news) olarak belirlenmesinin yanlış olduğunu düşünmekte, yalan haber gibi fenomenleri insanın bilgiyi işleme biçimi, hakim siyasi ve ekonomik koşullar ve değişen medya ortamının doğası gibi daha karmaşık alanlarda yaşanan değişimlerin bir yansıması olarak görmektedirler (2018, s. 2). Farklı bir ifadeyle Kavanagh ve Rich truth decay/hakikatin çürümesi kavramsallaştırması üzerinden bizi yalanın sıradanlaştığı, olgusal gerçekliğin geri plana itilip kişisel kanaatlerin gerçeklik olarak algılandığını bir (post- truth) döneme getirenin ne olduğu sorusuna yanıt aramaktadırlar. Ulaştıkları sonuçlar insanın bilişsel önyargılarının ve değişen bilgi ekosisteminin mevcut sorunlarda pay sahibi olduğu yönündedir. Bu saptama Horne’nun (2021) çalışmasıyla da benzer bir noktaya işaret etmektedir. Horne, hakikat-sonrası olarak adlandırılan dönemde yalan haberin hangi çerçevede tartışıldığını saptamak amacıyla Birleşmiş Milletler (BM) İnternet Yönetişim Forumu’nun 2016-2019 yılları arasında yer alan sahte haberle ilgili oturumlarının

¹⁰Kavanagh ve Rich içinde bulunduğumuz dönemde gerçekler/olgular (fact) ve verilerin (data) daha önemli bir hale geldiğini, bu yüzden gerçek-sonrası (post-fact) vb adlandırmaları tercih etmediklerini belirtmektedir (2018, s.2). Farklı bir isimlendirmeyi tercih etmekle birlikte yazarlar ele aldıkları konuyu çerçevelendirirken sahte haber (fake news) ve hakikat-sonrası (post-truth) literatüründen yararlandıklarını da kaydetmişlerdir (2018, s. 16). Dolayısıyla bu çalışmada truth decay ve post-truth aynı soruna işaret eden kavramlar olarak ele alınmış, truth decay’in tüm itici güçleri post- truth’un da nedeni olarak değerlendirilmiştir.

dökümünü analiz etmiştir. Yılda bir kez düzenlenen ve dünyanın dört bir yanından katılımcıları bir araya getiren forumun sahte haber sorununu tartışırken aslında neyin konuşulduğu metin madenciliğinden yararlanılarak ortaya konmuştur. Horn'un (2021) ulaştığı sonuç inceleme dönemi içerisinde konuyla ilgili oturumlarda açık ara en sık kullanılan iki terimin “*internet*” ve “*insanlar*” olduğunu göstermektedir. Kavanagh ve Rich (2018, s. 13) de insanın bilişsel önyargılarının ve bilgiyi işleme yönteminin son yıllarda değişmediğini ancak internetin hayatımıza girmesiyle bu önyargıların öneminin ve sonuçlarının arttığını kaydetmektedir. Farklı bir ifadeyle insanların sahip oldukları inançlara uyumlu bilgileri aramaları, aksi yöndeki görüşleri reddetme eğilimleri yeni olmamakla birlikte internetin sunduğu olanaklar sayesinde kolaylaşmış, bu eğilimler somut gerçek ile kişisel görüş arasındaki çizginin bulanıklaşmasına katkı sağlamıştır.

Horn'un çalışmasından elde ettiği bulgular D'Ancona'nın hakikat-sonrasının nedenlerine yönelik görüşleriyle paralellik taşımaktadır. Web'i hakikat-sonrasının birincil ve vazgeçilmez motoru olarak gören D'Ancona'ya göre bir yalanı yaymanın en hızlı ve güçlü yolu onu internette yayınlamaktır. Benzer şekilde Cosentino (2020, s. 16) da dijital dünyanın iki başat kavramı olan “hız” ve “erişim”i hakikat-sonrası çağın en ayırt edici özelliği olarak nitelendirmektedir. Yalanın her daim insan hayatında olmasına rağmen onu tarihte eşi görülmemiş hızda ve ölçekte geniş kitlelere ulaştırma gücü, hiç şüphesiz dijitalleşmenin olanaklarıyla mümkün olmuştur. “*Yalana, dürüstlüğe ve ikisi arasındaki farka duyarsız*” olan Web'in, hakikate kayıtsız kitleler tarafından kullanılması yalan haber sorununu bambaşka bir boyuta taşımıştır. Kullanıcıların birer haber kaynağına dönüştüğü böylesi bir ortamda D'Ancona'nın şu sorusu yerindedir: “*Sınırsız bir alanı kim izleyebilir?*” (2017, s. 40-45).

Ball, internetin ve yeni medyanın sunduğu imkânların yanı sıra ekonomisinin de bu dönemi anlamaya çalışırken göz önüne alınması gerektiğini belirtmektedir. Dijitalleşmeyle birlikte değişen haber tüketim pratikleri geliri reklama dayalı medya kurumlarının gelirlerini olumsuz yönde etkilemekte, özellikle de yazılı basın düşen tirajlar nedeniyle zor durumda kalmaktadır. Geliri azalan medya kuruluşları daha az muhabirle daha fazla içerik üretilmesini esas almakta, araştırma haberlerinin yerini izleyiciyi kendine çekecek popüler ve çoğu zaman saçma içeriklere bırakmaktadır. Okunmanın yerini tıklanmanın aldığı bu ortamda bir muhabirin saatlerini bir iddiayı araştırarak geçirmesi çalıştığı medya kurumu açısından yüksek bir maliyet anlamına gelmektedir. Böyle bir medya atmosferinde okuru kendine çeken sahte haberler

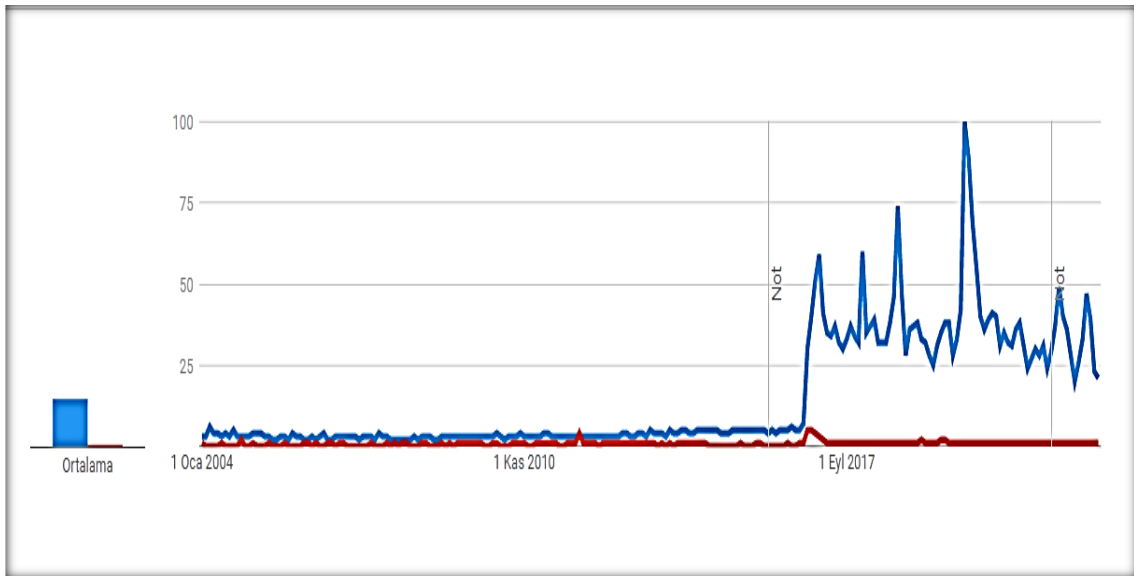
yayınlamak cazip ve kazançlı bir seçeneğe dönüşmektedir. Ball'ın (2017, s.8) ifadesiyle bu yeni üretim biçimi *“saçmalıkla mücadele etmek için tasarlanmış değil, onu mümkün olduğunca dünya çapında ilerletmek için tasarlanmış bir iş modelidir”*. Konvansiyonel medyanın hızlı olmak adına yanlış bilgileri de yayan bir aracı olması tek sorun değildir. Kavanagh ve Rich'e göre *“gerçek bilgilere kıyasla görüş ve kişisel deneyimin baskın hale gelmesi”* eğilimin başlıca müsebbibi internetteki enformasyon akışıyla mücadele etmek isteyen haber kanallarının 24 saatlik yayına geçmesidir. Haber yayınlarının süresinin iki saatten 24 saate çıkması haber üretiminin de aynı oranda arttığı anlamına gelmemektedir. Asıl artış TV ekranları aracılığıyla kitlelere ulaşan görüş ve yorum miktarındadır (Kavanagh ve Rich, 2018, s. 31). İnternetteki içerik paylaşım hızıyla rekabet edemeyen başta TV kanalları çareyi konuk olarak aldıkları isimlerin görüşlerini haber olarak sunmakta bulmuştur. Türkiye'de de özellikle tartışma programlarında yer verilen bu konuklar, kendi uzmanı oldukları alanın dışında dış politikadan sanata, bilimsel gelişmelerden ekonomiye kadar gündemde yer alan hemen her konu hakkında fikir beyan edebilmekte, bu durum sıklıkla eleştiri konusu olmaktadır.

Hakikat-sonrası toplumun oluşmasında yaşanan güven krizi/kaybının da önemli bir etken olduğu düşünülmektedir (D'Ancona 2017; Kavanagh ve Rich 2018; Wight 2018). Kavanagh ve Rich geçmişte de kurumlara duyulan güvenin azaldığına dair göstergeler olmakla birlikte içinde bulunduğumuz dönemde hükümete, medyaya ve finans kurumlarına duyulan güvenin çok daha düşük olduğunu kaydetmektedir (2018, s. xiii). Nitekim Dünya Ekonomik Forumu da 2013 yılında yayınladığı raporda *“ekonomi politikalarına olan güvenin azalması”*nı dünyanın karşı karşıya olduğu 10 sorundan biri olarak ele almıştır. Aynı listede yer alan bir diğer sorun ise *“internette yanlış bilgilerin hızla yayılması”* dır (Dünya Ekonomik Forumu, 2013, s. 09). Birbiriyle alakasız gibi görünen bu iki eğilim arasında karşılıklı bir etkileşim olduğunu söylemek mümkündür. Ulusoy (2021) hakikat-sonrası dönemde gerçeklik algımızın bozulmasında dünyadaki mevcut ekonomik sistemin önemli bir faktör olduğuna dikkat çekmekte ve *“Reel olmayan bir ekonomi içinde gerçek insanlar olarak yaşamak ne kadar mümkün?”* sorusunu yöneltmektedir. Ulusoy'a (2021, s. 81) göre her gün aynı işi aynı verimlilikle yapan bir çalışanın gün sonunda niçin fakirleştiğini anlamlandıramaması ve yarın hangi durumda olacağını tahmin edememesi içinde yaşadığı dünyanın gerçekliğine dair kafa karışıklığı yaratmaktadır. Dolayısıyla reel üretimin birkaç katı doların dünyada nasıl dolaştığını

açıklayamayan modern insanın kafasındaki soruların cevaplarını dünyayı yöneten gizli güçlerde araması şaşırtıcı görünmemektedir.

2.2. Hakikat-Sonrası Çağda Gazetecilik: Küresel Bir Sorun Olarak Yalan Haber ve Doğrulama Platformları

Yalan haber (fake news) hakikat-sonrası tartışmalarının tam merkezinde yer alan bir konudur. Bu iki terimin zaman zaman birbirlerinin yerine kullanıldığına dikkat çeken Cover vd. (2022, s. 18-21) yalan haberin 2016 ABD Başkanlık Seçimleri sonrasında medya ve iletişim ekolojisinde ciddi bir olgu haline geldiğini söylemektedir: “*Sahte haberlerin hakikat-sonrası’nın önemli bir tezahürü olduğunu öneriyoruz; hakikat sonrası çağda haberlere olan budur*”. Nitekim Google Trendler’in sağladığı veriler de bu görüşü desteklemektedir. Dünya genelinde internet kullanıcılarının “fake news” ve “post-truth” kavramına gösterdiği ilginin 2016 yılının ikinci döneminden itibaren yükselişe geçtiği görülmektedir. Hakikat-sonrası kavramı her ne kadar seçim dönemi ve sonrasında popülerleşmişse de görece akademik bir kavram olması nedeniyle kullanım alanı daha sınırlıdır. Fake news ise aynı tarihten itibaren internet kullanıcıları tarafından daha önce olmadığı kadar yoğun bir şekilde aratılmıştır ve bu ilgi halen sürmektedir.¹¹ Görsel 2.2.’de gösterildiği gibi yalan habere yönelik ilginin artmasının yanı sıra onun küresel bir sorun olduğunu göstermesi yönüyle de önemlidir.

Görsel 2.2. Yalan haber/fake news (mavi) ve post-truth/hakikat-sonrası (kırmızı) kelimelerine 2014-2017 arasında gösterdiği ilgi

¹¹ <https://trends.google.com.tr/trends/explore?date=all&q=fake%20news,post%20truth> (08.12. 2022)

Hakikat-sonrası çağ yalan haberin üretiminin ve dolaşımının hiç olmadığı kadar ivme kazandığı bir zaman dilimi olarak betimlenmektedir. Hâl böyle iken bu duruma ait kavramların kullanımı da post-truth’a benzer biçimde artış göstermektedir. Post-truth’un 2016’da Oxford Sözlüğü tarafından yılın kelimesi seçilmesinin hemen ardından Colins Sözlüğü Türkçeye “yalan haber”, “sahte haber” olarak çevrilen “fake news”i yılın kelimesi seçmiştir. İronik bir biçimde Donald Trump başkanlık seçimi sürecinde bu kavramı sık sık kullanmış ve bir anlamda kavramın ilgi odağı olmasına katkı sağlamıştır. 2018 yılına gelindiğinde ise dünyanın en büyük dijital sözlüklerinden biri olan dictionary.com Türkçe karşılığı yanlış bilgi olan “misinformation” kelimesini yılın kelimesi ilan etmiştir. Burada sözü edilen çevrimiçi sözlüklerin yılın kelimesini seçerken kendi sitesinde yıl boyunca yapılan arama sonuçlarını esas aldığı göz önünde bulundurulmalıdır.¹²

Yalan/sahte haber ve yanlış bilgi çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanılmakla birlikte tam olarak aynı anlama gelmemektedir. Colins Sözlüğü yalan/sahte haberi (fake news) “*haber kisvesi altında yayılan yanlış, çoğunlukla sansasyonel bilgi*” olarak tanımlamaktadır.¹³,

Gazetecilik Enstitüsü ise 2017 yılında yalan haber sorununa odaklanan bir çalıştay düzenlemiş, çalıştaya katılan uzmanlar yalan haberi şu şekilde tanımlamışlardır: “*Bilinçli olarak, belirli stratejik amaçlarla (siyasi ya da ticari) dolaştırılan sahte bilgilerdir*”.¹⁴ Yanlış bilgi ise yalan haberin yanı sıra internetteki sahte/yanıltıcı içerikleri de kapsayan ve farklı türleri olan daha geniş bir kavramdır. Yanlış bilgi konusunda çalışmalar yapan ve kâr amacı gütmeyen bir oluşum olan First Draft’a göre yanlış bilginin en yaygın yedi türü ise şu şekilde sınıflandırılmaktadır:¹⁵

- 1- *Manipülasyon/Manipüle edilmiş bilgi*: Seçme, ekleme ve çıkarma yoluyla değiştirilmiş bilgi.
- 2- *Çarpıtma*: Gerçek anlamından saptırarak yanlışla sürükleme, yönlendirme.

¹² <https://teyit.org/misinformation-dictionary-com-tarafindan-2018-yilinin-kelimesi-secildi/> (08.12. 2022)

¹³ <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/fake-news> (15.04.2022)

¹⁴ <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/news/how-can-we-combat-fake-news-role-platforms-media-literacy-and-journalism>

¹⁵ Bu bilgiler bu çalışmada konu edilen doğrulama platformlarından Teyit.org’dan alınmıştır. First Draft’ın konuyla ilgili paylaşımına ise ikinci linkten ulaşılabilir. <https://teyit.org/sozluk-yanlis-bilginin-en-yaygin-7-turu/> (15.04.2022) ve <https://firstdraftnews.org/latest/fake-news-complicated/> (15.04.2022)

- 3- *Hatalı ilişkilendirme*: Bir olayla ilişkilendirilen ancak farklı bir durumu yansıtan fotoğraf, video, alıntı ya da haber başlıkları.
- 4- *Bağlamdan Koparma*: Doğru bir bilginin içinde bulunduğu olaylar, durumlar veya ilişkiler örgüsünden koparılarak farklı bir anlatı içinde sunulması.
- 5- *Uydurma*: Tamamen yanlış, kandırmak ve hasar vermek için üretilmiş içerikler.
- 6- *Taklit*: Bir kişi ya da kurumun imitasyonunun oluşturulduğu içerikler ya da hesaplar
- 7- *Parodi*: Eğlence veya alaya alma amaçlı hazırlanan, kullanıcıları yanıltma potansiyeli olan içerikler.

Yalan haber küresel çapta bir fenomen olmasının yanı sıra etkilediği alanlar itibariyle de çok boyutludur. Ağırlıklı olarak ABD başkanlık seçimi ve sonrasında yoğun olarak tartışılmaya başlanmışsa da sadece siyasi alanı ilgilendiren bir konu olmanın ötesinde, iklim değişikliğinden eğlence sektörüne kadar pek çok alanı etkileyebilmektedir. Ancak kavrama dair öncelikli akademik-siyasi tartışmaların, ilk vaka çalışmaları ve araştırma fonlarının ABD’de yer aldığını söylemek mümkündür. Farklı bir deyişle yalan habere dair tartışmaların temeli burada atılmıştır. Bunun başlıca sebebi ise yalan haber sorununda önemli bir rolü olduğu düşünülen Google, Facebook, Youtube gibi teknoloji şirketlerinin merkezinin bu ülke olmasıdır. Bir diğer sebep ise yalan haber ve hakikat-sonrası tartışmalarının sembol ismi haline gelen Donald Trump’ın gösterdiği ilgidir. Trump’ın çeşitli medya kuruluşlarını ve gazetecileri “sahte haber” yapmakla suçlaması kavrama dair tartışmaları ve çalışmaları hareketlendirmiştir (Ireton ve Posetti, 2022, s. 19). Rattner (2021), “fake news” in Trump’ın başkanlığı sırasında attığı tweetlerde en çok kullanılan iki kelimelik ifade olduğunu ve Trump’ın yalan haberi kendisinden farklı beyanlarda bulunan her tür muhalifi itibarsızlaştırmak için kullandığını belirtmektedir.

2.2.1. Dijitalleşmeyle değişen haber üretim ve tüketim süreci

Waisbord’a (2018) göre ne sahte haberler ne de post-truth gazetecilikle ilgili değildir, bu fenomenler haber ve gerçek hakkındaki modern varsayımları istikrarsızlaştıran, küresel çapta gerçekleşen kamusal iletişimdeki değişken koşulların göstergesidir. Haber kuruluşları bu alanda bir otorite olarak ne yayınlayacaklarını ve

hangi etik değerleri gözetceklerini belirleme hususunda bir güce sahip olmakla birlikte değişen dijital dünyada kamusal söylemi tamamen kontrol edebilmekten uzaktır. Bu bağlamda yapılması gereken gazeteciliğin mevcut konumunun ve rolünün yeniden değerlendirilmesidir. Sahte haber sorununu eski haber düzeninin çöküşü ve çağdaş kamusal iletişimdeki kaostan bir belirtisi olarak nitelendiren Waisbord'a göre gerçeğin tanımı konusundaki kadim mücadelede yeni bir dönem başlamış, hükümetler, seçkinler, şirketler, anaakım medya gibi aktörler haber alanına hâkim olmak için birbiriyle yarışır duruma gelmiştir (Waisbord, 2018, s. 1866-1868). Bu yarışta ise hiç kuşkusuz Facebook, Twitter, Google gibi global teknoloji devleri öne çıkmaktadır.

Günümüzde sosyal medya ve teknoloji şirketleri haberin üretim, dağıtım ve tüketim süreçlerini yeniden şekillendirmiştir. Bu alandaki kârlılığın fark edilmesiyle birlikte Google News, Microsoft News, Yahoo News gibi doğrudan habere odaklanan platformlar da sürece dahil olarak geleneksel haber üretiminden gelir elde etmeye başlamışlardır (Uzun, 2020, s. 33). Facebook internet kullanıcılarının habere ulaşmak için en fazla tercih ettiği sosyal medya platformudur (Reuters, 2022, s. 11). Ancak kendi üzerinden dağıtılan içerikle ilgili olarak sorumluluk almaktan kaçınmakta ve bu yönüyle sık sık eleştirilerin hedefi olmaktadır. Dijitalleşmeyle birlikte küresel şirketler yerel ve ulusal pazarlara da erişim sağlamışlar ve buradaki gazetecilik sektörünü etkilemeye başlamışlardır. En büyük kayıpsa reklam gelirlerinde yaşanmaktadır. Yerel gazeteciliği finanse eden reklam gelirleri artık Facebook, Google gibi şirketlerin kasasına girmektedir. Bu şirketler her ne kadar bölgesel gazetecilerin haber hırsından yoksun olsa da reklam gelirlerinden aldıkları ciddi payla sektörün dengelerini değiştirmektedir. Finansal anlamda ayakta kalmaya zorlanan geleneksel gazetecilik kan kaybetmekte, özellikle de yazılı basın ve araştırmacı gazetecilik zarar görmektedir (Hyvönen, 2018, s. 127).

Ancak haber üretimi ve dağıtımının bir çıkar çatışmasına dönüşmesi finansal etkilerinin yanı sıra habere ulaşma hakkını da tehdit etmektedir. Sahte haberlerin okurları yanıltarak gerçekmiş gibi algılanması, bireylerin karar alma süreçlerine de zarar vermekte (Uzun, 2017, s. 344) ve demokratik işleyişi sektöre uğratmaktadır. Farklı bir ifadeyle bilinçli vatandaş demokrasinin temeliyken sahte haberler bu bilinci tahrip etmektedir (Pen Amerika, 2017, s. 9). Ancak konvansiyonel anlamda geleneksel gazeteciliğin geri plana itilip yerini çevrimiçi platformların alması, özellikle de sosyal medyanın her geçen gün daha fazla kullanıcı tarafından ana haber kaynağı olarak kullanılması, yanlış bilginin yayılması için yeni ve oldukça verimli bir kanal açmaktadır (Tandoc vd. 2018, s. 138).

Reuters'in Dijital Haber Raporu'na (2022, s. 11) göre habere erişim dağınık bir hale gelmektedir. Kullanıcılar artık haberi okumak ya da izlemek için doğrudan ilgili bir internet sitesi ya da uygulamayı kullanmak yerine sosyal medya platformları, arama motorları, mobil toplayıcılar gibi yan kapı (side door) rotaları tercih etmektedir. Habere doğrudan bir internet sitesi ya da uygulama üzerinden ulaşanların oranı ancak %23'te kalmaktadır. Dolayısıyla haber veya bilgi doğrulama geleneksel anlamda bir gazetecilik sorunuyken günümüzde çevrimiçi ortamlarda bilgiye ulaşan her yurttaşı daha fazla ilgilendirir hale gelmiştir (Uzun, 2017, s. 344).

Carlson (2020, s. 374-377) geleneksel gazeteciliğin sahte haberleri kınamasını "enformasyonel ahlaki panik" olarak kavramsallaştırmaktadır. Gazetecilik camiası kendisini doğru ve güvenilir olarak konumlandırırken sahte haberler 'sapkın bir öteki'ye karşılık gelmektedir. Buradaki endişe gazeteciliğin sosyal rollerinin gaspedilmesinin yanı sıra sosyal medyanın mümkün kıldığı bilgi ekosistemindeki dönüşümle de ilgilidir. Burada "enformasyonel ahlaki panik" kamusal iletişimin dijital medya tarafından erozyona uğramasına ilişkin belirli bir dizi korkuyu belirtmektedir. Nitekim sosyal medya sadece haber dağıtımını değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda haberin ne olduğunu, nasıl görünmesi gerektiğini de belirlemeye başlamıştır. Günümüzde 140 karakter uzunluğundaki bir tweet, özellikle de bir yetişkin tarafından atılıyorsa haber olarak kabul edilebilmektedir (Tandoc vd. 2018, s. 139). Bu durum haber endüstrisi için farklı bir zorluğa karşılık gelmektedir. Siyasi krizler, çatışmalar, iklim felaketleri, küresel salgınlar gibi haber değeri yüksek konuların gençler başta olmak üzere okurları haberden uzaklaştırdığı tespit edilmiştir. Bu noktada yayın kuruluşları haberleri daha çekici kılmak amacıyla daha yumuşak konulara yer vermekte ve haberleri kişisel düzeyde alakalı hale getirmeye çalışmaktadır (Reuters, 2022, s. 14).

Çevrimiçi platformların bilgi ekosistemindeki özgül ağırlığı onların aynı zamanda modern kent meydanlarının dijital eşdeğeri olma rolüyle de yakından ilgilidir. Sosyal medya platformları bireylerin düşüncelerini özgürce paylaşabildiği, toplumsal sorunlar hakkında tartışabildikleri ve hatta örgütlenebildikleri bir mecra olarak idealize edilebilmektedir. Ancak bir kent meydanı farklı seslere ve görüşlere yer verdiği oranda demokratiktir. Dolayısıyla çevrimiçi platformlarda bazı görüşlerin öne çıkarılıp bazılarının dışlanması ya da yok sayılması, bu seslerin kamusal tüketimde de geri plana itilmesi anlamına gelmektedir. Bu noktada internet platformları sağlıklı bir dijital kamusal alanın oluşması adına sorumluluk almalı, sahip oldukları bilgi pazarını

güçlendirecek adımlar atmalıdır (Pen Amerika, 2017, s. 15). Zira çevrimiçi platformların kent meydanlarının dijital eşdeğeri olabilme gücü Arap Baharı gibi yakın tarihte gerçekleşen kitlesel halk ayaklanmalarında tecrübe edilmiştir. Söz konusu ayaklanmalarda sosyal medyanın etkisi uzun bir süre akademik tartışmalara konu olmuş, hatta bu toplumsal hareketlere Twitter Devrimi gibi isimler de verilmiştir. Burada sosyal medyanın rolü protestocuların çevrimiçi ortamlarda organize olup sokaklara inmesinin yanısıra böylesi bir kolektif eylemi ortaya çıkaran düşünsel ortamın oluşmasıdır. Farklı bir ifadeyle çevrimiçi ortamlar birer kamusal alana dönüştüğünde bireylerin ortak sorunlar üzerine tartışması, ağlar oluşturmaları, örgütlenmeleri bir adım sonrasında sokağa inerek somut çözüm arayışını beraberinde getirmektedir.

Çevrimiçi platformları dijital bir kent meydanı olarak değerlendirdiğimizde internette güvenilir bilgiye ulaşmanın önemi ve sahte haber sorunu daha anlamlı hale gelmektedir. Bu noktada kullanıcıları tek tip ve yanlı içeriklere yönlendiren yankı odaları, algoritmalar, tık tuzağı (clickbait) gibi engelleyici faktörler kamusal bir tartışma ortamının oluşmasına ket vurmakta, bireyleri demokratik bir toplum yapısından uzaklaştırıp kutuplaştırmaktadır. Cover vd, (2022, s. 32-42) bu durumu bir tür kabileleştirmeye benzetmektedir. O, yankı odaları, filtre balonları gibi unsurların doğrudan dijital medyanın ürünleri olmadığını, bunun yerine *dijital bağlamda meyve veren eski bir kültürel oluşumun bir başka örneği* olduğunu düşünmektedir. Onlara göre başkalarının pratiklerine, normlarına ve düşünme biçimlerine kapalı toplulukların oluşumu, eleştirelliğin mümkün olmadığı bir tür kabileleşmedir. Narin (2018, s. 242) internette oluşan bu kapalı grupları siberbalkanlaşma kavramıyla açıklamaktadır. Kavram enformasyon ve haber akışı teknolojileriyle beraber internetin benzer ilgilere sahip gruplara bölünmesini ifade etmektedir. İçerik akışını kişiselleştiren algoritmaların etkisiyle bireylerin haber kaynakları sınırlandırılmakta, internet kullanıcıları atomize hale gelmekte ve nihayetinde kendilerinden farklı görüşlere sahip kullanıcılardan uzaklaşmaktadır.

Yalan haberin dijitalleşmenin ve yeni iletişim pratiklerinin içinde geliştiği açıktır. Ancak onu dijitalleşme sürecinin kaçınılmaz bir sonucu olarak görmek de bir yanılsamadır. Bu fenomenin arkasında bazı motivasyonlar bulunmaktadır. Cover vd.'nin vurguladığı gibi sahte haberin üretilmesinin arkasında belirli nedenler olduğunu öne sürmek bu sorunun dijital kültürün sonucunda otomatik olarak ortaya çıkmadığının, aksine bilinçli bir girişim olduğunun kabul edilmesi anlamına gelmektedir. Bu

motivasyonlar ise üç başlık altında incelenmektedir (Cover vd., 2022, s. 30). Bunlardan ilki siyasidir; bir politikacının rakip adayı gözden düşürmek için hikayeler üretmesi buna örnektir. İkinci motivasyon ise ekonomiktir, tıklanmayı artırmak için sahte haberler yayarak reklam gelirleri üzerinden maddi bir kazanç elde etmeyi amaçlamaktadır. Üçüncü neden ise sahte haber üreten kişinin doğrudan siyasi ya da ekonomik bir beklentiyi merkeze almadığı, kendi kişisel tatmini için görece daha belirsiz bir motivasyonla bunu yapmasıdır.

Haberin doğasında yer alan hız unsuru da yanlış bilginin yayılımına etki eden bir diğer faktördür. Geleneksel gazetecilikte bir muhabirin “haber atlatma” çabası, teyit edilmemiş bilgilerin dolaşıma girmesine neden olabilmektedir. Bir haberi ilk paylaşan olma isteği internet kullanıcıları arasında da yaygındır. Durna ve Durna’nın (2018, s. 118) “paylaşma zorunluluğu” dediği bu dürtü geleneksel gazetecilikteki haber atlatma kaygısına çok benzemektedir. Sosyal medya kullanıcıları mesleki bir rekabet içinde olmamalarına rağmen karşılaştıkları bir olayı ya da edindikleri bir duyumu ilk paylaşan kişi olmaya çalışmaktadır. Bu noktada hızlı olmak adına teyit ve araştırma sürecinin geri plana atılması yanlış bilgiyi besleyen önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.2. Yalan haberlerin gerçek sonuçları

Kamusal bir sorun olarak yalan haber olgusunun bu denli önemli görülmesinin diğer bir nedeni de hiç şüphesiz yarattığı tahribattır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin imkânlarıyla giderek güçlenen bu sorunun hem bireysel hem de toplumsal düzeyde negatif sonuçları bulunmaktadır. Çeşitli zamanlarda gündeme yansıyan haberler yanlış bilginin kontrolsüzce yayılımının ne tür sonuçlar doğurabildiğini göstermektedir. Bu konuda ilk akla gelen örnekler arasında bir komplo teorisine dönüşen Pizzagate skandalı bulunmaktadır. 2016 ABD başkanlık seçimleri öncesinde yerel bir pizza restoranı olan Comet Ping Pong, Hillary Clinton da dahil olmak üzere üst düzey siyasilerden oluşan bir pedofili çetesinin merkezi olmakla itham edilmiştir. Pizzacının bodrumunda kaçırılan ve istismara uğrayan çocuklar olduğuna dair iddialar Reddit, Twitter gibi çevrimiçi platformlarda hızla yayılmış, söylenti kısa sürede viral hale gelmiştir. İnternet kullanıcılarının kartopu gibi büyüyen ilgisi söylentiyi sınırların ötesine taşımış, öyleki iddialar Türkiye, Suudi Arabistan gibi yabancı ülkelerde ve farklı dillerde de paylaşılmaya başlanmıştır. Comet Ping Pong’un bir anda sahip olduğu bu kötü şöhret onu

iddialara inananlar tarafından hedef tahtası haline getirmiş, restoranın sahibi ve çalışanları ölüm tehditleri de dahil pek çok sözlü saldırıya maruz kalmışlardır (Kang, 2016).

Restoranın sahibi James Alefantis pizza dükkanıyla ilgili söylentileri ilk olarak bir muhabirden haber almış ve hararetle bir seçim atmosferinde ortaya yayılan iddiaların kısa süre içerisinde sönümleneceğini düşünmüştür. Ancak bu beklentinin aksine iddialar giderek şiddetini artırmış, birkaç ay sonunda 28 yaşındaki Edgar Welch bu söylentilerin etkisiyle Comet Ping Pong'a bir silahlı saldırı düzenlemiştir. Bu olayı konu edinen 2020 tarihli *"After Truth: Disinformation and the Cost of Fake News"* belgeselinin yapımcısı Brian Stelter pizzagate saldırısını *"Ortalama Amerikalıların internetteki çılgın içeriklerle nasıl radikalleşebileceğini ve silahlı bir şekilde arabaya binip bir pizzacıda insanlarla yüzleşmek için nasıl motive edilebileceğini gösteriyor"* sözleriyle yorumlamaktadır (Horton, 2020).¹⁶ Stelter 2016'da yazdığı köşe yazısında bu olayın aynı zamanda yankı odalarının bir aldatmacayı ne kadar güçlü ve zararlı hale getirebileceğinin de kanıtı olarak değerlendirmektedir (Stelter, 2016).

Pizzagate örneği sadece sonucu itibarıyla değil küresel bir komplo teorisine dönüşme süreci bakımından da yalan haberin doğasına dair pek çok şey söylemektedir. Hiçbir somut kanıta dayanmayan ve defalarca çürütülen söylentilerin ilgi görmeye devam etmesinin tek nedeni internetin yanlış bilginin yayılımına sağladığı kolaylık olsa da asıl sorun bunun çok ötesindedir. Seçim sürecinde Amerikan siyasilerini ve elitlerini hedef gösteren iddia, kilometrelerce uzaktaki Türkiye'deki siyasi tartışmaları bile etkileyebilmektedir. Sözeri (2016), Türkiye'de bir öğrenci yurdunda gerçekleşen çocuk istismarı tartışmalarının kamuoyunda yankı uyandırdığı bir dönemde Pizzagate skandalının özellikle hükümet yanlısı medya kuruluşları tarafından büyük bir ilgiyle sahiplenildiğini belirtmektedir. Farklı bir ifadeyle Pizzagate'in "zamanlaması" Türkiye'deki gerçek bir istismar olayıyla ilgili kamuoyu tartışmalarını bulanıklaştırmıştır. Bu durum bir anlamda yalan haberin siyaset ve medya tarafından nasıl araçsallaştırılabildiğini de göstermektedir. Cosentino (2020, s. 67)'ya göre Türk medyasının Pizzagate'e olan ilgisi küresel bir durum olarak hakikat-sonrasının yanlış bilgi atmosferi içinde nasıl oluştuğuna da iyi bir örnek teşkil etmektedir. Ona göre bu tür kurgusal anlatılar ilk ortaya çıktıkları yerden tamamen farklı bir bağlamda siyasi bir çare

¹⁶Çeviri araştırmacıya aittir. Metnin orijinali için bakınız: Horton, A. (2020). After Truth: how ordinary people are 'radicalised' by fake news. The Guardian Retrieved, 18.

haline gelebilmektedir. Pizzagate söylentisinin aldığı küresel geri bildirim ve Türk medyasının konuya beklenmedik katılımı, Amerikalı komplo teorisyenleri ve sağcı seçmenler arasındaki inancı da güçlendirmiştir. Resmi makamların açıklamaları, medyanın iddiaların gerçekliğini araştırma çabaları geri tepmiş, mevcut şüpheleri daha da körüklemiştir.

Pizzagate olayının gösterdiği bir diğer nokta ise yalan haber ve komplo teorileri arasındaki karşılıklı ilişkidir. Britannica Ansiklopedisi QAnon komplo teorisini Pizzagate'in bir ürünü olarak nitelemektedir. QAnon komplo teorisi Donald Trump'ın Hollywood, Demokrat Parti ve Birleşik Devletler hükümeti içerisinde yer alan ve “derin devlet” olarak anılan pedofil, yamyam ve satanist bir çeteye karşı gizli bir savaş yürüttüğünü ileri sürmektedir.¹⁷ Pizzagate'den dört yıl sonra sosyal medyada çocuk istismarıyla ilgili benzer bir komplo teorisi daha viral olmuştur. Dünyanın pek çok ülkesinde faaliyet gösteren Wayfair isimli bir mobilya firması internet üzerinden çocuk ticareti yapmakla suçlanmıştır. İnternet üzerinden satılan bazı ürünlerin isimleri kaçırılan çocuklarla ilişkilendirilmiş, yüksek fiyatlandırma ise bunun bir çocuk ticaretinin kanıtı olduğu yönünde yorumlanmıştır. Ancak iddiaların araştırılmasının ardından fiyatlandırmanın tedarikçi firmalarla ilgili olduğu ve internette satışa sunulduğu iddia edilen çocukların böyle bir alıkonulmaya maruz kalmadığı ortaya konmuştur. Söylentilerin araştırılmasının ardından elde edilen bir diğer dikkat çekici bulgu ise bu iddiayı ilk ortaya atanın Amazing Polly isimli bir QAnon savunucusu olmasıdır.¹⁸ Pizzagate skandalına benzer şekilde Wayfair ile ilgili söylenti de ülke sınırlarını aşmış, Türkiye’de de Trendyol isimli bir online satış platformu aynı suçlamalara maruz kalmıştır. İddiaların ardından ilgili firma bir basın açıklaması yapmış ve yüksek fiyatlandırmanın hatalı veri girişinden kaynaklandığını belirtmiştir (Euronews, 2020). Ancak endişelerin tamamen giderilmediğini belirten Milletvekili Lütfü Türkkan bu açıklamadan bir gün sonra konuyu meclis gündemine taşımıştır (Yeniçağ, 2020).

Pizzagate ve Wayfair örnekleri bize yalan haberin ne kadar hızla bir komplo teorisine dönüşebildiğini, hatta yeni teorilere de kaynaklık edebildiğini göstermesi yönünden önemlidir. İnternet ortamında doğup viral hale gelen bu iki olayın da hiç kuşkusuz başka yıkıcı sonuçları da olmuştur. Comet Ping Pong’a silahlı saldırı

¹⁷ Encyclopaedia Britannica: <https://www.britannica.com/topic/QAnon> (Erişim Tarihi: 15.01. 2023)

¹⁸ <https://teyit.org/wayfair-isimli-mobilya-firmasinin-cocuk-ticareti-yaptigi-iddiasi?shrid=clipboard>, (Erişim Tarihi: 15.01. 2023)

düzenleyen Edgar Welch kimseyi yaralamamıştır ancak gerçekleştirdiği eylem nedeniyle 4 yıllık hapis cezasına çarptırılmıştır (Kennedy, 2017). Wayfair aldatmacasına konu olan çocuklardan biri olan 13 yaşındaki Samara Dupless'in adı ve fotoğrafları 9.999 dolarlık fiyat etiketiyle birlikte asılsız iddialara kanıt olarak internette defalarca paylaşılmıştır (Contrera, 2021). Her iki olay da çocuk istismarı gibi hassas bir meselenin hızla büyüyen bir yanlış bilgi sarmalıyla kitleleri nasıl kışkırtabildiğini ortaya koymaktadır.

Yalan haberin yıkıcı sonuçlar doğuran küresel bir sorun olduğunu ortaya koyan örnekleri çoğaltmak mümkündür. Kasım 2018'de Meksika'da çevrimiçi sohbet uygulaması WhatsApp üzerinden dolaşıma giren asılsız çocuk kaçırma söylentileri nedeniyle öfkelenen bir grup, olayın faili olduğunu düşündükleri iki kişiyi benzin dökerek yakmıştır (Martinez, 2018). Hindistan'da ise aynı uygulama üzerinden yayılan söylentilerin çete savaşlarını tetiklemesi üzerine yerel hükümet WhatsApp'tan bu tür mesajları engellemesini istemiş, şirket uygulamaya aynı anda beşten fazla kişi ya da gruba mesaj atılmasını engelleyen yeni özellikler eklemek durumunda kalmıştır (Fraye, 2018). Özellikle kriz anlarında yayılan sahte haberler mevcut durumu daha da zorlaştırmakta, kamuoyunu gereksiz yere meşgul edebilmektedir. 2017'de Mexico City'i vuran 7,1 şiddetindeki depremin ardından kurtarma çalışmaları sürerken enkaz altında kalan Frida Sofia'nın hikayesi kamuoyunun büyük ilgisini çekmiş, haber ajansları, muhabirler ve sosyal medya kullanıcıları konuyla ilgili bilgiler paylaşmışlardır. Haber kaynaklarının bu paylaşımları sayesinde giderek büyüyen hikaye Twitter'da trend olmuştur. Ancak şaşırtıcı olan pek çok kişinin hakkında duygusal mesajlar yazdığı ve kurtarılması için seferber olduğu Frida Sofia'nın aslında hiç var olmadığıdır (Specia, 2017).

Bazı yalan haber türleri o kadar yaygındır ki neredeyse zaman içinde sıradanlaşmıştır. Sosyal medyada ünlü insanların öldüğüne dair yapılan paylaşımlar buna örnektir. Etkileşimi artırmak için herkesçe bilinen isimler hakkında bu tür yanlış bilgilerin dolaşıma sokulması çok sık karşılaşılan bir durumdur. Ünlü biri hakkında yapılan paylaşımlar bazen tamamen eğlence amaçlı olabildiği gibi bazen de doğrudan o kişinin itibarını zedelemeye yöneliktir. Bu durumun yakın dönem örneklerinden biri de İngiltere'de yaşanmıştır. Birleşik Krallığın Avrupa Birliği'nden çıkması için 2016 yılında yapılan referandumda kampanyalar sırasında sahte habere başvurulmasının sonucun ayrılma yönünde çıkmasına ne ölçüde katkı sağladığı hala popüler bir araştırma konusudur. Ancak Brexit'ten sonra benzer bir ayrılık da Kraliyet ailesinde olmuştur. Ailenin Sussex Dük ve Düşesi 2020 yılının Ocak ayında Kraliyet ailesinden

ayrılacaklarını duyurmuşlardır. Kamuoyunda büyük yankı uyandıran bu karar Brexit'e benzerliğini açısından Megxit olarak adlandırılmıştır. İki durum arasındaki tek ortak nokta sonucun ayrılık olmasından ibaret değildir. Sussex Düşesi R. Meghan Markle'ın aileye katıldığı ilk andan itibaren hakkında sansasyonel haberler çıkması, zaman zaman karalama kampanyasına varan paylaşımların yapılması ve sıklıkla sahte habere başvurulması, Brexit'e benzer şekilde çiftin Kraliyet ailesinden ayrılmaya karar vermesiyle sonuçlanmıştır (Cover vd., 2022, s. 123).

Modern toplumlarda habere ulaşmak/haberdar olmak demokratik katılımın bir ön koşulu niteliğindedir. Ancak Uzun'un (2017, s. 342) belirttiği gibi haber alma hakkı, kesin ve doğrulanmış haber alma olarak anlaşılmalıdır. Bu noktada sahte haberin yükselişi hem sivil yaşam hem demokrasi için de yaklaşan bir kriz olarak nitelendirilmektedir. Demokratik bir toplumun temel değerlerinin başında gelen ifade özgürlüğü yanlış bilgi atmosferinde hasar almakta, sağlıklı bir tartışma ortamının oluşmasına ket vurmaktadır. Bireylerin edindikleri bilgilerin doğru olduğu kadar yanlış olabileceğini de bekledikleri, gerçeği söylemelerine rağmen inandırıcı bulunmamaktan korktukları bir ortamda ifade özgürlüğü anlamsızlaşmaktadır (Pen Amerika, 2017, s. 4). Gerçeğin ne olduğu üzerinde bir fikir birliği oluşmadığında toplumun acil sorunlar hakkında yapıcı bir diyaloga girmesi ya da kendisini yöneten siyasi seçkinlerden hesap sorması mümkün olmamaktadır (Cover vd., 2022, s. 107).

Kontrol edilmediği takdirde yalan haberin sürekli yayılması halkın haber medyasına olan güveninin de aşınmasına neden olmaktadır. Bu durum gazetecilik mesleğine doğrudan bir tehdit oluşturmaktadır. Zira sahte haberler izleyicilerin dikkatini çekmenin yanı sıra gazetecileri kendilerini sahte haber suçlamalarından korumak için tetikte tutmaktadır. (Tandoc vd. 2019, s. 674). Trump'ın kendisine muhalif olarak gördüğü basın kuruluşlarını "fake news" olarak etiketlemesi de gelişigüzel bir söylem olmanın ötesinde haberciliğin itibarına gölge düşürmeyi amaçlayan bir eylem olarak anlam kazanmaktadır.

Gazeteciliğin saygınlığını kaybetmesi doğrudan demokratik işleyin risk altında olması demektir. Haber medyasının dördüncü kuvvet olma misyonunun zarar görmesi, sivil özgürlüklerin de daha kolay bir biçimde ihlal edilmesine kapı aralamaktadır. *"Medyaya olan güvenin altı çizildiğinde ve basının bir bekçi köpeği olarak rolü baltalandığında, kendi vicdanları tarafından kısıtlanmayan liderlerin onurlu davranmak için çok az teşviki olur"*. Bu noktada medyaya güven esas olarak toplumsal bir ihtiyaca

karşılık gelmektedir. Özellikle de kriz dönemlerinde güvenilir bilgi alma ihtiyacı her zamankinden fazladır. Halkın kolayca paniğe sürüklenebildiği bir durumda doğru bilgiye ulaşma zorluğu mevcut krizi derinleştirmektedir (Pen Amerika, 2017, s. 9-12).

Yanlış bilgi ekosisteminin habere olan etkisi yapılan araştırma sonuçlarıyla da desteklenmektedir. Reuters Enstitü 2022 Dijital Haber Raporu'na göre birçok ülkede haber tüketimine olan ilgi ve habere güven önemli ölçüde azalmıştır. Küresel ölçekteki sonuçlara göre haberlere olan ilgi 2017'de %63 iken 2022'de %51'e keskin bir şekilde gerilemiştir. Habere duyulan güvenin azalması haberden kaçınma davranışını da tetiklemektedir. Katılımcıların önemli bir bölümü (%29) haberlerin güvenilir olmadığını düşündükleri için haberden kaçındıklarını belirtmiştir. Aynı raporun bir çarpıcı bulgusu da Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinin küresel güvenliğe yönelik bir tehdit olması sebebiyle haber tüketiminde açık bir artışa yol açtığıdır. Bu kriz anlarında haber alma ihtiyacının daha önemli hale geldiğinin bir göstergesidir. Ancak işgalin dördüncü ayından itibaren elde edilen veriler Almanya ve Polonya gibi savaştan doğrudan etkilenen ülkelerde dahi seçici kaçınmanın daha ileri düzeyde olduğunu saptamıştır (Reuters, 2022, s. 10).

Sahte haberlerin yayılımının demokratik işleyişe verdiği bir diğer zarar ise onun ırksal uyumsuzluk, sosyal uyumsuzluk, azınlık karşıtlığı ve göçmenlere yönelik düşmanca algılar yaratmadaki rolüdür. Sahte haberler toplumun dezavantajlı gruplarına yönelik öfke ve nefreti beslemekte, toplumsal bölünmeye zemin hazırlamaktadır. Oluşan korku iklimi popülist liderlerin zaten marjinalleştirilmiş insanları günah keçisi yapmasına olanak tanımaktadır (Cover vd., 2022, s. 94). Trump'ın ülkesindeki milyonlarca göçmeni sınır dışı edeceğini vaatmesi, Brexit sürecinde Avrupa Birliğinde kalma durumunda ülkenin göçmen akınına uğrama tehlikesi altında olduğuna yönelik söylemlere başvurulması, Türkiye'de özellikle de seçim dönemlerinde tekrar tekrar dolaşıma sokulan sahte haberlerle mültecilere yönelik nefret dilinin büyütülmesi bu duruma örnektir.

2.2.3. Yalan haberlere inanma eğiliminin motivasyonları

Hakikat-sonrası çağda yalanın yaygınlaşması, sıradanlaşması, etki alanının genişlemesi ve yarattığı sonuçları vb. yalan haber sorunu çerçevesinde sıklıkla ele alınmaktadır. New York Times'ın "dijital virüs" olarak nitelendirdiği sahte haber sorununun (New York Times, 2016) daha iyi anlaşılmasına ışık tutacak bir diğer boyutu da bireylerin sahte habere inanma motivasyonlarıdır. Daha basit bir ifadeyle "insanlar

niçin sahte habere inanmaktadır?” sorusunun yanıtlanması bu fenomenin daha yakından tanınması bakımından önemlidir.

Bu sorunun cevabını tarihsel örnekler üzerinden anlamaya çalışan McGillen’a göre sahte haberin etkili olmasının nedeni bize dünya hakkında bir bakıma zaten bildiğimiz şeyleri anlatmasıdır. McGillen bu sonuca 19. yüzyıldaki sahte haber makalelerine tersine mühendislik uygulayarak ulaşmıştır. 19. yüzyıl matbaa teknolojisindeki yeniliklere bağlı olarak gazetecilik mesleğinin de geliştiği, profesyonel haber ajanslarının dünyanın pek çok yerinde büyük şehirlerde faaliyet gösterdiği bir dönemdir. Haber sektöründeki artan rekabetle başa çıkmaya çalışan ajanslar yaratıcı ve ucuz bir çözüm yolu olarak sahte habere başvurmuşlardır. Dışarıya muhabir göndermenin maliyetli olması nedeniyle yerel kadrolu yazarlar işe alınmış, bu yazarlar yurt dışından haber gönderiyormuş gibi yazılar yayınlamışlardır. 1850’li yıllarda bu yayıncılık anlayışı o kadar yaygınlaşmıştır ki başlı başına bir tür olarak “unechte korrespondenz” (sahte yabancı muhabirin mektubu) adıyla kavramsallaşmıştır. Bu yazarlardan biri olan Theodor Fontane, Berlin’de yayıncılık faaliyetini sürdüren Kreuzzeitung’in kadrosuna katılmış, on yıl boyunca hiç gitmediği İngiltere’den aktardığı hikayeleri okurlarıyla paylaşmıştır. Fontane’nin bu mesleki başarısı sahte haberin doğasına dair de ipuçları içermektedir. Fontane hiç tanıklık etmediği 1861’deki Tooley Sokağı Yangını’na dair “gördüklerini” aktarırken okurlarının yangınlara dair önceden basından edindiği bilgileri kullanmış ancak bu gerçekliği hayali ayrıntı ve karakterlerle süslemiştir. Fontane’nin bizzat şahit olmadığı bir olaya dair yazılarının inandırıcı olmasının nedeni okurlarının daha önceki haberlerden duyduklarıyla örtüşüyor olmasıdır. McGillen’a (2017) göre bugünün sahte haber üretiminde de benzer bir durum yaşanmaktadır. 2016 ABD başkanlık seçimlerinde 23 yaşındaki üniversite öğrencisi Cameron Harris Ohio’daki bir depoda bulunan sözde hileli Clinton oyları hakkında sahte bir hikâye yazmıştır. Harris, Fontane’nin yaptığına benzer bir şekilde hikayesini okurlar için tanıdık bir anlatı olan ve Trump’ın sık sık dile getirdiği Clinton’ın seçimde hile yaptığı söylentileri üzerine inşa etmiş, ardından bu anlatısını destekleyecek karakter ve görselleri yaratmıştır. Harris’in bu uydurma hikayesinde kendisinden alıntı yaptığı ve oy sandıklarını bulan kişiye ait olduğu iddiasıyla paylaştığı fotoğrafın aslında bir İngiliz vatandaşına ait Google’den indirilen bir görsel olması sonucu değiştirmemektedir. Bu sahte anlatı Clinton’ın seçimlerde hile yaptığı görüşünde olan pek çok seçmenin kafasındaki şablona uyması bakımından inandırıcıdır (McGillen, 2017, s. 1-4). Bu tür haberler daha önce gördüğümüz isimleri,

görselleri, anlatıları kullanarak bir güvenilirlik zemini oluşturmakta, bu sayede ardından eklenen sansasyonel ve uydurma unsurları daha ikna edici kılmaktadır.

McGillen'in verdiği örnek yalan haberi üreten kaynağın onu nasıl daha inandırıcı hale getirdiğini açıklamaktadır. Sahte bir anlatı ne kadar çekici olursa olsun okurun her daim haberin kaynağını sorgulama şansı bulunmakta ve kaynağın güvenilirliği habere inanma davranışımızı etkileyebilmektedir. Ancak bu noktada Sundar (2016) günümüz iletişim ekosisteminde bir haberin ardındaki asıl kaynağa ulaşmanın ne kadar zorlaştığına dikkat çekmektedir:

“Facebook haber akışınızı kontrol ettiğinizi ve arkadaşınızın paylaştığı bir şeyi gördüğünüzü hayal edin: bir politikacının bir gazete haberiyle ilgili tweet'i. Burada aslında beş kaynaktan oluşan bir zincir var (gazete, siyasetçi, Twitter, arkadaş ve Facebook). Hepsi mesajın iletilmesinde rol oynayarak orijinal kaynağın kimliğini gizledi. Bu tür bir "kaynak katmanlaması" çevrimiçi haber deneyimimizin ortak bir özelliğidir.”

Sundar'a (2016) göre böylesi bir haber tüketim sürecinde çevrimiçi okurlar kaynağın güvenilirliği konusunda umursamaz davranmakta, bu durum sahte haberlere inanmayı kolaylaştırmaktadır. İnternette haber okurken en yakın kaynağın çoğu zaman arkadaşlarımızdan biri olduğuna dikkat çeken Sundar, arkadaşlarımıza güvendiğimiz için bilişsel filtrelerimizin zayıfladığını, bu yönüyle sosyal medyanın sahte haberlere inanmamız için uygun bir ortam oluşturduğunu belirtmektedir.

Galeotti'nin (2019, s. 64) de dikkat çektiği üzere genel olarak bir habere inanılmasının ilk koşulu onun insanlara ulaşmasıdır ve yalanların gerçeklerden daha hızlı yayıldığı sıklıkla dile getirilen bir görüştür.¹⁹ Tam da bu noktada sosyal medyanın hız temelli doğası, onu yalan haber tartışmalarının başlıca aktörü haline getirmektedir. İnternette doğru ve yanlışın nasıl farklı şekilde yayıldığına odaklanan bir çalışma kapsamında 2006'dan 2017'ye kadar Twitter'da yalan ve doğru haberlerin yayılımı incelenmiş, şu çarpıcı sonuca ulaşılmıştır (Vosoughi vd. 2018, s.1): yalan tüm bilgi kategorilerinde gerçeklere kıyasla daha uzağa, daha hızlı, daha derin ve daha geniş bir şekilde yayılmaktadır. Hangi tür yalan haberlerin daha çok ilgi çektiğine bakıldığında ise siyasi sahte haberler viral olma gücü bakımından başı çekmektedir. Terörizm, doğal afetler, bilim, şehir efsaneleri veya finansal bilgilerle ilgili yanlış haberlere kıyasla sahte

¹⁹İnternette Amerikalı yazar Mark Twain'e atfedilerek paylaşılan “A lie can travel halfway around the world while the truth is still putting on its shoes (Gerçek daha ayakkabılarını giyerken yalan dünyanın yarısını dolaşabilir)” sözüne yalanların hızına dair tartışmalarda sıkça referans verilmektedir. Oysaki bu sözün Twain'den çok daha önce farklı versiyonlarıyla kullanıldığı saptanmıştır (Investigator, 2014 ve Chokshi, 2017).

siyasi haberler daha hızlı yayılmaktadır. Daha basit bir ifadeyle yalan haber hızlı, siyasi yalan haber daha da hızlıdır.

Yalan haberin yayılımındaki bu farklılığın nedenini sorgulayan aynı araştırma bu sonucun kullanıcıların popülerliği, etkileşim oranı, platformu kullanım süreleri ve doğrulanmış bir hesap sahibi olmalarıyla bir ilgisi olup olmadığına da bakmıştır. Yalan haberi yayan kullanıcılar incelendiğinde bu kullanıcıların takipçilerinin ve takip ettikleri kişilerin sayıca daha az olduğu, Twitter’da daha az aktif oldukları, nadiren doğrulanmış kullanıcılar oldukları ve daha kısa süredir Twitter’da yer aldıkları görülmüştür. Ancak buna rağmen sahte haberlerin retweet edilme (tekrar paylaşılma) ihtimali gerçek haberlere kıyasla yüzde 70 daha fazla çıkmıştır. Araştırma gerçek kullanıcıların yanı sıra bot hesapların bu sürece etkisini de sorgulamıştır. Elde edilen sonuçlar göstermektedir ki botlar internette yalan haberin yayılımını hızlandırmakta ama aynı şeyi doğru haberler için de yapmaktadır. Farklı bir ifadeyle yalan haberin yayılımının başlıca sorumlusu botlar değil insanlardır (Vosoughi vd. 2018, s. 4-6). Bu sonuç bireylerin yalan habere inanmasında medya ve internet ortamının yanısıra bilişsel faktörlerin de göz önüne alınması gerektiğini göstermektedir.

Schwarz vd. (2016, s. 85) insanların bir önermenin doğruluğunu değerlendirirken şu beş kritere başvurduğunu belirtmektedir: *“1-Başkaları tarafından genel kabulü değerlendirirler, 2-Destekleyici kanıtların miktarını ölçerler, 3-(Mevcut) inançlarına uygunluğunu belirlerler 4-İfadenin genel tutarlılığını değerlendirirler 5-Bilgi kaynağının güvenilirliğine karar verirler.”* Bu kriterler insanların bir görüşe ya da habere inanma noktasında tamamen bireysel bir seçim yapmadığını, farklı değişkenlerin bu inanma sürecini etkilediğini ortaya koymaktadır.

Bir inanca dair genel kabulün ne olduğunu anlamaya çalışırken ona maruz kalma sıklığımız önemli bir gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır. Farklı bir ifadeyle bireyler kendilerine tanıdık gelen görüşlere daha fazla güven duymakta ve bu aşinalık yanıltıcı bir güven duygusuna dönüşebilmektedir. Bu yanıltıcı güven duygusu küçük ama sesini duyurmayı başaran gruplar için bir avantaj haline gelmektedir. Sık tekrarlanan mesajlar zaman içinde insanlara tanıdık gelmekte, böylece pek çok insanın aynı görüşte olduğu yanlışması ortaya çıkmaktadır (Schwarz vd. 2016, s. 86). Bu bağlamda tekrarlanan sahte içeriklerin bireylerin algılayışını nasıl etkilediği de akademik bir tartışma konusudur. Pennycook vd.’nin 1800’den fazla katılımcıyla gerçekleştirdikleri iki deneye göre tekrarın, sahte haber manşetlerinin algılanan doğruluğunu artırdığı saptanmıştır. Öyle ki

ne kadar mantıksız, partizan ya da provakatif olsa da tekrarlanan yalan haber manşetlerinin daha doğru algılandığı ortaya konmuştur (Pennycook vd. 2018, s. 7-31).

Sahte haberlere inanmamızın altında yatan sebepler aynı zamanda onunla mücadele etme noktasında da fikir vermektedir. Schwarz vd.'ye (2016, s. 92-93) göre bu mücadelede ilk yapılması gereken zayıflatmak istediğimiz yanlış bilgiyi görmezden gelerek doğru bilgiyi tekrarlamaktır. Popüler mit ve gerçek karşılaştırmalarında sıklıkla yapılan hata mitleri farkında olmadan tekrar yoluyla güçlendirmektir. Oysa yapılması gereken yanlış olana değil doğru bilgiye odaklanmak, onun hatırlanmasını kolaylaştırmaktır. Örneğin aşı karşıtlığıyla mücadele ederken yaygın hatalı söylemlere baş vurmak yerine aşılardan neden güvenli olduğunu anlatmak daha faydalı bir yöntemdir. Ancak burada göz önüne alınması gereken bir diğer husus da gerçeğin efsanelerden daha karmaşık olması nedeniyle anlaşılması ve hatırlanmasının daha zor olduğudur. İnsanların bir bilgiyi işleme ve anlamlandırma sürecinde yaşadığı zorluk, gerçeği yanlış bilgi karşısında dezavantajlı hale getirmektedir. Bu noktada yapılması gereken bir bilgiyi işlenmesi en kolay biçimde sunmaktır.

Bilgiyi işleme sürecinde karşılaşılan bir diğer güçlük ise onun yoğunluğuyla ilgilidir. Bermes'in COVID-19 sırasında gerçekleştirdiği çalışmaya göre aşırı bilgi yükü bireylerin psikolojik stresini artırarak sahte haber paylaşma olasılıklarını yükseltmektedir. Bireyler bilgi yoğunluğundan dolayı stres altında olduklarında bu bilgileri daha az anlamlandırmakta ve doğrulanmamış bilgileri paylaşmaya daha yatkın olmaktadır. Bermes'e göre teknolojinin mevcut bilgi atmosferini yeniden şekillendirdiği bu zaman diliminde yapılması gereken ortaya çıkan stres etkenlerine karşı tüketicilerin dayanıklılığını artıracak adımların atılmasıdır (2021, s. 1-8). Schwarz vd.'nin yaklaşımı da bu görüşü destekler niteliktedir. İnsanların zor kanıtlara inanmak yerine basit olan görüşleri tercih ettiğini söyleyen Schwarz vd.'ne (2016, s. 88) göre "*Akla hemen gelen birkaç argüman, düşünmesi zor birçok argümandan daha ilgi çekicidir.*"

Bireyler farklı motivasyonlarla yanlış bilgiye inanma eğilimi gösterirken doğrulama platformlarının bu noktada ne kadar işlevsel olduğu sorusu farklı çalışmalara konu olmaktadır. Amazeen'e göre doğrulamanın en iyi yaptığı şey, yanlış siyasi söylemleri azaltmak veya önlemektir. Amerikan Kongresi'nde sıkça tekrar edilen bir söylemin doğrulama platformu Polifact tarafından "yılın yalanı" ödülünü almasının ardından kullanımının azalması bu durumu örneklemektedir. Başka bir örnek de yine ABD'de gerçekleştirilen bir alan deneyidir. Çeşitli eyaletlerdeki milletvekillerine

mektuplar gönderilmiş ve bu mektuplarda doğruluk kontrolörleri tarafından yalanlanmanın itibarlarını zedeleyeceği anlatılmıştır. Mektubu alan milletvekillerinin almayanlara kıyasla doğruluk kontrolörleri tarafından gerçekliği sorgulanan iddialarını önemli miktarda azalttığı saptanmıştır. Farklı bir ifadeyle teyitçilerin itirazlarının hedefi olma ihtimali politikacıları söylemleri konusunda daha dikkatli olmaya itmiştir (Amazeen, 2015). Doğruluk kontrollerinin insanların inançlarında değişiklik yaratıp yaratmadığı konusu ise tartışmalıdır. Bazı çalışmalar partizanlığın gerçeklere baskın çıktığına dair örnekler sunmaktadır. Nyhan ve Reifler (2010) siyasete ilişkin yanlış inanışların doğrulamalar ile düzeltilmelerinin mümkün olup olmadığı sorusuna gerçekleştirdikleri bir deney ile yanıt aramışlardır. Deneyin sonuçları doğrulamaların hedeflenen ideolojik grup arasındaki yanlış algıları azaltmada sıklıkla başarısız olduğunu hatta bu grup arasında “geri tepme etkisi (backfire effect)” oluşturabildiğini ortaya koymuştur. Farklı bir ifadeyle sahte haber makalelerindeki düzeltmelere gösterilen tepkiler deneklerin ideolojik görüşlerine göre farklılaşmaktadır (2010, s. 303-324). Bilişsel bir yanlışlık olarak geri tepme etkisi; insanların zihinlerinde yer edinmiş inançlarına karşı gelen kanıtlarla karşılaştıklarında kendi düşüncelerine daha fazla sarılma ve doğruları görmezden gelme eğilimi olarak açıklanabilir (Uluk 2018, 69). Özellikle sahte haberler söz konusu olduğunda “mevcut yanlış bilgi ve fikirlere daha radikal bir şekilde bağlanma eğilimi” olarak ifade edilen “backfire affect” (geri tepme etkisi) gibi bir sorunla da karşılaşmak mümkündür (Nyhan ve Reifler, 2010).

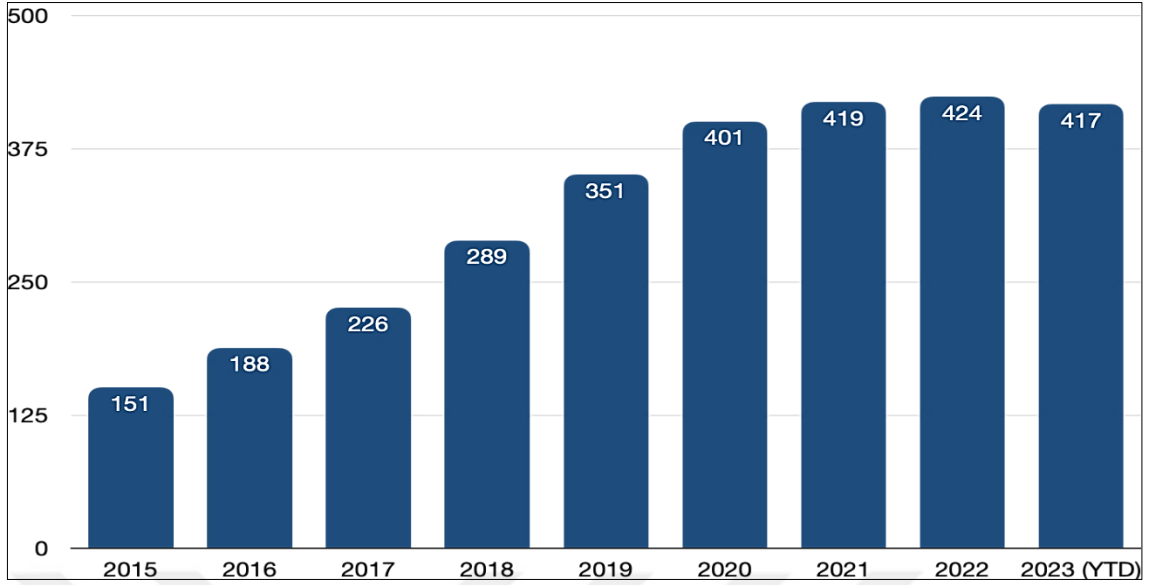
2.2.4. Yanlış bilgi ekosisteminde doğrulama platformları

İnternet devrimi toplumun bilgi edinme ve paylaşma pratikleri üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Günümüzde internet bağlantısı ve klavyesi olan herkesi kendi içeriğini üretip paylaşabilme olanağı bulunmaktadır ve bu yönüyle içerik üretiminin demokratikleştiği söylenebilir (Amazeen 2020, s. 96). Ancak içeriğin demokratikleşmesi yanlış bilginin daha önce benzeri görülmemiş bir hızda büyümesine ve hızlanmasına da yol açmıştır. Bu noktada sorunun çözümüne yönelik arayışların bir sonucu olarak doğrulama platformları devreye girmiştir. Doğrulama platformları tekdüze bir yapıya sahip olmayıp odaklandıkları alan itibarıyla birbirlerinden ayrılmaktadır. Aralarında keskin ayırım yapmak zor olmakla birlikte siyasi söylemlerin doğrulanması (fact-checking), kullanıcı üretimi içeriklerin ve medyanın doğrulanması (verification) olarak başlıca iki kategoriden söz etmek mümkündür. Odak noktaları farklı olsa da bu

platformların başlıca amacı siyasetçilere ve sosyal medyaya güvensizliğin yüksek olduğu bir ortamda çözümün bir parçası olmaktır (Çavuş, 2018, s. 55). Kavaklı da (2019, s. 674-675) faaliyet gösterdikleri alanlar göz önüne alındığında doğrulama platformlarını üç başlık altında toplamaktadır: *1-Çevrimiçi söylenti ve/veya asılsız haberlere odaklananlar, 2-Politik ve kamusal beyanlara odaklananlar, 3- Belirli bir konu ya da çatışma üzerine odaklananlar.*

ABD’de siyasi gerçekleri kontrol etmeyi amaçlayan ilk oluşum 2001 yılında üniversite mezunu üç kişi tarafından başlatılan Spinsanity’dır. Bu ilk oluşumu bundan iki yıl sonra kurulan ve bugün hala faaliyetlerine devam eden FactCheck.org takip etmektedir. Kadrosu profesyonel gazetecilerden oluşan FactCheck.org Pennsylvania Üniversitesi bünyesinde faaliyet göstermektedir (Graves ve Cherubini 2016, s. 6). FactCheck.org’un ardından 2007 yılında PolitiFact.com ve Washington Post’un Fact Checker’ı gibi web tabanlı siyasi doğrulama platformları kurulmuştur. Siyasi olmayan doğruluk kontrolörlerinin hizmet vermeye başlaması da benzer zamanlara denk gelmektedir. 1995 yılında Snopes.com, 2004 yılında HealthNewsReview.org, 2005 yılında The Consumerist Blog ve 2013 yılında TruthInAdvertising.org gibi doğrulama platformları bu yeni nesil yayıncılık alanında faaliyetlerine başlamışlardır (Amazeen 2020, s. 97). ABD başta olmak üzere pek çok farklı ülkede yeni bir yayıncılık faaliyeti olarak dikkat çeken bu kuruluşların sayısı zaman içerisinde giderek artmıştır. 2008 yılında doğrulama platformlarının sayısı 11 iken 2022 yılı itibariyle bu rakam 424’e yükselmiştir. Doğruluk kuruluşlarının öncülerine 2000 öncesinde rastlanmakla beraber asıl sıçramanın hakikat-sonrası tartışmalarıyla paralel seyrettiğini söylemek mümkündür. Bu tartışmalarda önemli bir dönemeç olan 2016 yılı doğrulama platformlarının yükseliş grafiğinde de dikkat çekmektedir (Görsel 2.3.). Bu yıl itibariyle doğruluk kontrolü yapan kuruluşların giderek arttığı görülmektedir (Stancel vd., 2023).²⁰

²⁰<https://reporterslab.org/category/fact-checking/> (Erişim Tarihi: 08.06.2023)

Görsel 2.3. Yıllara doğrulama platformu sayılarındaki artış

Amazeen'e göre doğrulama kuruluşlarının ortaya çıkışı toplumsal koşullarla ve demokratik işleyişle yakından ilişkilidir. İtalya'daki üç doğruluk kontrolü kuruluşundan biri ülke tarihindeki en çekişmeli seçimlerin yaşandığı Ekim 2012'de kurulmuştur. Meksika'daki doğrulama kuruluşlarının faaliyet göstermeye başlaması ülkedeki toplumsal huzursuzluk dönemleriyle paraleldir. Türkiye'de Gezi Parkı protestoları ve bu süreçte medyaya yöneltilen eleştiriler dogrulukpayi.com platformunun kurulmasına zemin hazırlamıştır. Demokrasinin zayıf olduğu bir ülkede doğruluk kontrolörlerinin hizmet verme ihtimali de daha düşüktür. Ancak İran, Mısır, Afganistan, Ukrayna, Nepal, Fas ve Makedonya gibi asgari demokratik işleyişin olduğu ülkelerde dahi doğruluk kontrolünün yapıldığı bilinmektedir. Bu noktada doğruluk kontrolünü demokratik kültürün doğrudan bir çıktısı değil böyle bir kültürü inşa etmenin ve güçlendirmenin bir yolu olarak görmek daha doğrudur. Basın özgürlüğü de doğrulama platformlarının ortaya çıkışında etkili olan bir diğer faktördür. Doğrulama platformlarının, siyasi iktidarların demokratik yollarla seçildiği ülkelerde dahi hem kaleme aldıkları yazılarda kullandıkları dil hem de maddi olarak destek aldıkları fonlar konusunda daha dikkatli ve şeffaf olmaları gerekmektedir. Örneğin Türkiye'de pek çok gazeteci hakkında farklı dönemlerde Cumhurbaşkanı'na hakaret gerekçesiyle suç duyurusunda bulunulmuştur. Böylesi bir siyasi atmosferde "yılın yalanı" gibi paylaşımlara yer vermek risk teşkil edebilmektedir. Her koşulda bir asır önce araştırmacı gazetecilerin öncülük yaptığı doğruluk kontrolünün

yeni bir pratik olarak ortaya çıkması ve yaygınlaşması küresel bir reform olarak nitelendirilebilir (Amazeen, 2020, s. 104-106).

Günümüzde teyit etme veya doğruluk kontrolü geleneksel gazetecilik faaliyetlerinden farklı bir pratiğe karşılık gelmektedir. Bu farklılığın nedeni muhabirin bir alıntıyı doğru yapıp yapmamasından ziyade alıntılanan konuşmanın içeriğine ve doğruluğuna odaklanılmasını gerektirmesidir. Ayrıca haber kuruluşları yanlışları ortadan kaldırmaya çalışırken doğruluk kontrolörleri yanlış olduğunu tespit ettikleri söylentileri kamuoyuna aktarmaktadırlar. Dolayısıyla haber ve bilgi aktarımının yanı sıra doğrulama platformlarının medya okuryazarlığının artırılmasına yönelik çabaları da bulunmaktadır. Halkı eğitmek, siyasi davranışları iyileştirmek ve gazeteciliğin gelişimine katkı sunmak özellikle siyasi doğruluk kontrolünün başlıca hedeflerindendir (Amazeen, 2020, s. 97).

Doğrulama platformları yerleşik haber kuruluşlarına bağlı olabildiği gibi birçoğu geleneksel haber merkezlerinin dışında bağımsız veya sivil toplumca desteklenen girişimler olarak faaliyet göstermektedir. Bağımsız doğrulama platformları geleneksel medya şirketlerinin editöryal ve ticari sınırlamalarından muaftır. Avrupa'daki doğrulama platformlarına bakıldığında hem mevcut haber medyasıyla bağlantılı haber odası modelinin hem de bağımsız olarak çalışan sivil toplum modelinin tercih edildiği görülmektedir. Batı Avrupa'da haber odası tabanlı bilgi kontrolü öne çıkarken Doğu Avrupa'da sivil toplum tabanlı bilgi kontrolü ağırlıktadır (Graves ve Cherubini 2016, s. 10-30).

Doğrulama kontrolörlerinin içinde bulundukları medya ve siyasi ortam onların işlerini ve nasıl nitelendirildiklerini etkilemektedir. Avrupa'daki doğrulama platformlarında çalışanlarla gerçekleştirilen çalışmadan elde edilen sonuçlar, doğruluk kontrolörlerinin misyon ve kimlik açısından kendilerini gazeteci, aktivist ve/veya uzman olarak tanımladıklarını göstermektedir. Sekiz farklı Avrupa ülkesinde 30 doğrulama platformu ile yapılan araştırmada katılımcıların dörtte üçü (3/4'ü) "biz gazeteciyiz" ifadesine güçlü bir şekilde katılmışlardır. Bu kategorideki uygulayıcılar geleneksel bir haber kuruluşunda ya da bağımsız olarak çalışıyor olsun yaptıkları işi gazetecilik terimleriyle açıklamakta ve kamunun bilgi edinme hakkına vurgu yapmaktadır. Katılımcıların yüzde 40 ise doğrulama pratiklerini aktivist bir eylem olarak nitelendirmekte, siyasetçileri sorumlu tutmayı ve kamusal söylemin kalitesini artırmayı hedeflediklerini belirtmektedir. Araştırmaya katılan kuruluşların yüzde 40'ı da "biz politika uzmanıyız" ifadesine güçlü bir şekilde katılmışlardır. Kendilerini uzman ve

akademisyen olarak tanımlayan bu katılımcılar bir teyitçi için ideal eğitim altyapısının siyaset ve ekonomi alanında olması gerektiğine de dikkat çekmişlerdir (Graves ve Cherubini 2016, s. 7-17).

Doğrulama platformları ekosisteminde Uluslararası Doğruluk Kontrolü Ağı (IFCN)'nın de önemli bir yeri bulunmaktadır. 2015 yılında ABD merkezli kâr amacı gütmeyen medya araştırmaları kuruluşu Poynter Enstitüsü²¹ bünyesinde kurulan bu ağın temel amacı doğruluk kontrolü yapan kuruluşları bir çatı altında toplamaktır. Doğrulama platformlarının iş birliğini güçlendirmeyi hedefleyen ağ aynı zamanda doğrulama pratiklerinin belirli bir metodoloji ve standart çerçevesinde gerçekleşmesi gerektiğini de savunmakta, tarafsızlık, şeffaflık ve hesap verilebilirliği temel bir koşul olarak görmektedir (Uzunoğlu ve Uyar, 2021, s. 7). IFCN üyesi olmak için bir doğrulama kuruluşunun şu beş temel prensibe uyması gerekmektedir:²²

- 1- *Tarafsızlık ve hakkaniyetli davranma ilkesine bağlılık*: Bu ilkenin gereği olarak doğrulama platformu her doğruluk kontrolü için aynı standardı uygular ve sonuçları kanıtların belirlemesine izin verir. Doğruluk kontrolü herhangi bir taraf üzerine yoğunlaştırılmaz, doğrulama yapılan konuda savunuculuk yapılmaz ya da taraf tutulmaz.
- 2- *Kaynakların şeffaflığı ilkesine bağlılık*: Doğrulama platformları ulaştıkları bulguları okurların kendilerinin de doğrulayabilmesi için tüm kaynaklarını açık bir şekilde paylaşır. Doğrulama sürecinde birden fazla kaynak kullanımına önem verilmeli, öncelikle birincil kaynaklara ulaşılmalıdır.
- 3- *Finansal ve organizasyonel yapının şeffaflığı ilkesine bağlılık*: Bu ilke imzacı kuruluşların finans kaynakları konusunda şeffaf olmalarını gerekli kılar. Doğrulama kuruluşu fon almaları durumunda bu durumunun doğrulama süreçlerine etki etmesine izin vermez. İmzacı kuruluş organizasyon yapısını, bu yapıdaki önemli kişilerin isimlerini, mesleki geçmişlerini vb. detaylı bir şekilde paylaşır ve okurların kendileriyle iletişim kurmalarının yolunu açık bir şekilde gösterir.
- 4- *Metodolojinin şeffaflığı ilkesine bağlılık*: İmzacı kuruluşlar doğrulama süreçlerindeki konu seçimi, araştırma, düzeltme vb. metodolojiyi okurlarına

²¹<https://www.poynter.org/ifcn/> (Erişim Tarihi: 09.09.2023)

²²<https://www.ifcncodeofprinciples.poynter.org/know-more/the-commitments-of-the-code-of-principles> (Erişim Tarihi: 09.09.2023)

açıklar. Okurların platforma iddia göndermesi teşvik edilir ve doğrulamanın neden ve nasıl yapıldığı bilgisi paylaşılır.

- 5- *Analizlerin açık ve güvenilir düzeltilmesi ilkesine bağlılık:* İmzacı doğrulama platformu ihtiyaç duyulması halinde içeriklerinde açık ve şeffaf bir şekilde düzeltme yapar ve okurlarının bu düzeltilmiş içerikleri görmesini sağlar.

Bu prensiplerden görülebileceği üzere IFCN üyesi olabilmek için doğrulama platformlarının belirli bir standardı yakalaması ve bunu sürdürmesi gerekmektedir. Bu ağa üye olmak bir doğrulama platformunun metodolojisinin küresel standartlara uyumlu olduğunu göstermekte ve güvenilirliğini artırmaktadır. IFCN'nin Facebook ile ortaklığının olması da bu ağa üye platformların sosyal medyada potansiyel yanlış bilgileri çürütmelerini ve içeriklerini daha geniş kitlelere ulaştırabilmelerini sağlamaktadır (Ünver, 2023, s. 50).

2.2.5. Türkiye’de doğrulama platformlarının gelişimi

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de çeşitli doğrulama platformları bulunmaktadır. Türkiye’deki doğrulama pratiklerinin ortaya çıkışı ve gelişimine bakıldığında ilk örneklerin genellikle haber odalarının dışında, kolektif çabaya duyarlı ve gönüllülerin emekleriyle başladığı söylenebilir. Tarihsel sürece bakıldığında Türkiye’deki doğrulama pratiklerini üç döneme ayırmak mümkündür: Birinci kuşak doğrulamacılar bilim ve teknoloji haberleri, köşe yazıları gibi farklı içerik türlerine yoğunlaşmışlar, geleneksel gazetecilikteki en az iki kaynaktan doğrulama prensibine bağlı olarak çalışmışlardır. Teyit.org ve dogrulukpayi.com’un da dahil olduğu ikinci kuşak doğrulamacılar ise kamuya açık bir metodolojiye bağlı kalmayı tercih etmiş; içerik, yöntem ve finansal açıdan şeffaflıklarına dikkat etmişlerdir. Bu dönemde gönüllü çalışmanın yanına tam zamanlı profesyonellik eklenmiş hibe programları, kitle fonlaması ve çözüm ortaklıklarına dayalı gelir modellerine yönelinmiştir. Hem dünyada hem Türkiye’de ortaya çıkan üçüncü kuşak teyitçilerin belirleyici özeliği ise doğrulamayı siyasal, finansal ve/veya sosyal kaygılarla yapmalarıdır. Aynı zamanda bu dönemde IFCN’ne üye olmak için başvuruların arttığı, firmaların ve teknoloji kuruluşlarının bu alana yatırım yapmaya başladığı görülmektedir. Buna bağlı olarak üçüncü kuşak doğruluk kontrolörlerinin arasında devlete ait medya kuruluşları, ticari amaçlı girişimler ve belirli bir siyasi düşüncenin yayılmasını sağlamaya çalışan düşünce kuruluşları da yer almaktadır (Uzunoğlu ve Uyar, 2021, s. 16-17).

Türkiye’de de faaliyet gösteren doğrulama platformlarına bakıldığında bu alandaki ilk örneklerin başında Yalansavar’ın geldiği görülmektedir. 2010 yılında kurulan²³ platform “Karanlığa lanet okumaktansa bir mum yakmak yeğdir” mottosuyla yayıncılık yapmaktadır. Yalansavar’ın internet sitesinde temel amaçlarının “*toplumda eleştirel düşünce alışkanlığını yaygınlaştırmak*” ve “*Safsataları, şüpheli ve temelsiz iddiaları eleştirel düşünce ve bilimsel metodoloji merceği altında irdeleyerek geçerliliklerini değerlendirmek*”²⁴ olduğu belirtilmektedir. Kendilerini eleştirel düşünce ve bilim tutkunlarının bir araya gelerek oluşturduğu gönüllü bir platform olarak nitelendiren Yalansavar, yaptıkları işlerden maddi bir kazanç elde etmediklerini, reklam almadıklarını ve herhangi bir kuruluştan destek kabul etmediklerini belirtmektedir.²⁵

Yalansavar ile benzer tarihlerde ve benzer şekilde bilimsel alana yönelen bir diğer oluşum ise 2010 yılında yayın hayatına başlayan Evrim Ağacı’dır. Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Biyoloji ve Genetik Topluluğu altında bir öğrenci grubu olarak kurulmuştur. Bu grubun amacı evrimsel biyoloji konularını öğrenmek bu alandaki yanlış bilgileri düzeltmektir. Aynı tarihte bir Facebook hesabı açan grup Türkiye genelinde bir bilim anlatıcılığı yapmaya başlamıştır. İlerleyen süreçte web sitelerini faaliyete sokan Evrim Ağacı 2012 yılında Avrupa Evrimsel Biyoloji Cemiyeti (ESEB) tarafından desteklenmeye başlamıştır. Oluşum aynı yıl dünya çapında en büyük 2. popüler bilim oluşumu haline geldiğini duyurmuştur. Evrim Ağacı bilim sözlüğü projesini başlatmış, bir bilim okuryazarlığı oluşturmayı amaçlamıştır. 2018 yılına gelindiğinde oluşum kendine ait kitle fonlama platformu olan Kreosus’u hayata geçirmiştir. Organizasyonel bağımsızlığını korumak isteyen Evrim Ağacı kendi misyonuna destek olmak isteyen takipçilerinden bu fonlama yöntemiyle destek almaktadır.²⁶

Türkiye’deki doğrulama platformlarının ilk örnekleri arasında yer alan bir diğer örneğe Muhtesip’tir. Faaliyetlerini sadece 5 yıl sürdüren platform yazılı basında yer alan köşe yazarlarını doğrulamayı amaçlamıştır. Muhtesip’in kapanmasının ardından kurucuları bu kez aynı motivasyonla Malumatfuruş’u kurmuşlardır (Uzunoğlu ve Uyar,

²³Platformun kuruluş tarihi farklı akademik çalışmalarda 2009 olarak geçmektedir. Ancak Yalansavar’ın web sitesinde 2020 yılında Işıl Arıcan tarafından yayınlanan “10 yılın ardından” başlıklı yazıda platformun 2010 yılında kurulduğu anlaşılmaktadır. Ekip üyelerinden Tefik Uyar’ın platform hakkında verdiği bir röportajda da kuruluş tarihi 2010 olarak belirtilmiştir. Sözü edilen yazılar için bakınız: <https://yalansavar.org/2020/01/11/10-yilin-ardindan/> (Erişim Tarihi: 09.07.2023) ve <https://www.gazetekadikoy.com.tr/yasam/safsatalara-karsi-quotyalansavarquot> (Erişim Tarihi:09.07.2023)

²⁴<https://yalansavar.org/about/> (Erişim Tarihi:09.07.2023)

²⁵<https://yalansavar.org/yalansavar-sik-sorulan-sorular/> (Erişim Tarihi:09.07.2023)

²⁶<https://evrimagaci.org/tarihce?t=1701085208303> (Erişim Tarihi:09.07.2023)

2021, s. 11). Bilgiçlik taslayan, bilmiş geçinen anlamlarına gelen Malumatfuruş 2015 yılından bu yana hizmet vermekte, köşe yazarları başta olmak üzere gazete, dergi gibi basılı yayınların yanı sıra internette ve sosyal medyada da açık kaynaklar vasıtasıyla yanlışlanabilecek iddiaların çürütülmesine odaklanmaktadır.²⁷

İkinci kuşak doğrulama platformlarına bakıldığında Türkiye'nin ilk kurumsal doğruluk kontrolü platformu olarak dogrulukpayi.com karşımıza çıkmaktadır. Haziran 2014'ten bu yana içerik üretimi yapan oluşum başlangıçta siyasi söylemlerin doğrulanmasına odaklanmış, ilerleyen yıllarda inceleme alanını farklı iletişim ortamlarına yansıyan her türlü şüpheli bilgiyi kapsayacak şekilde genişletmiştir. IFCN'in kurucu danışma kurulu üyeleri arasında yer alan platform 2023 yılı itibariyle gelir kaynaklarını Meta (ticari faaliyet), Poynter Enstitü (hibe) ve İsveç İstanbul Başkonsolosluğu (hibe) olarak açıklamıştır.²⁸

Türkiye'de IFCN üyeliğine sahip bir diğer doğrulama platformu ise 2016 yılı itibariyle yayıncılığa başlayan teyit.org'dur. Bu tarihten itibaren internetteki şüpheli bilgileri inceleyen platform eleştirel düşünme alışkanlığını yaygınlaştırmayı amaçlamaktadır. Teyit.org aynı zamanda Avrupa Uluslararası Doğruluk Kontrolü Standartları Ağı (EFSCN)'nın da ilkelerini benimsemiş ve üyesi olmuştur. Çalışmalarını Teyit Medya A.Ş. çatısı altında yürüten platform kâr amacı gütmeyen sosyal bir girişim olduğunu beyan etmektedir.²⁹ Teyit.org platformu doğruluk kontrolü yapmanın yanı sıra çeşitli atölye ve eğitim programlarını da hayata geçirmektedir. Bu eğitim programlarının bazı örnekleri şunlardır:³⁰

- 1- Pürmerak kulübü: Teyitçiliği ve dijital okuryazarlığı geliştirmek için tasarlanan bir çevrimiçi eğitim platformudur.
- 2- Teyit Yolu: Herkesin teyitçi olabileceği düşüncesinden hareketle takipçilere doğrulama araçlarının tanıtıldığı bir programdır.
- 3- Dijital Veli: Ebeveynlerin eleştirel dijital okuryazarlık düzeylerinin artırılmasını amaçlayan bir eğitim programıdır.
- 4- Öğretmenler için eleştirel dijital okuryazarlık projesi: Öğretmenlerin dönüştürücü ve değiştirici gücüne vurgu yapan program eğitimcilerin de medya okuryazarlığını artırmayı amaçlamaktadır.

²⁷<https://www.malumatfurus.org/hakkinda/> (Erişim Tarihi:09.07.2023)

²⁸<https://www.dogrulukpayi.com/sayfa/hakkimizda> (Erişim Tarihi:09.07.2023)

²⁹<https://teyit.org/nedir> (Erişim Tarihi:09.07.2023)

³⁰<https://teyit.org/egitim> (Erişim Tarihi:09.07.2023)

Bu örneklerden anlaşılacağı üzere teyit.org bir doğrulama platformu olarak şüpheli bilgilerin kontrolünü yapmanın yanı sıra bu alanda bir okuryazarlık oluşturmaya hedeflemekte, bu hedefe yönelik çeşitli eğitim programlarını hayata geçirmektedir.

Türkiye’deki doğrulama platformları arasında IFCN üyeliği olan son kuruluş ise dogrula.org’dur. Platform 2017’de içerik üretmeye başlamış, 2021 itibariyle isim hakkını Dijital Toplum Araştırmaları Derneği’ne aktarmıştır. Editör ve idari kadrosu da değişen platform dezenformasyon ve bilgi kirliliğiyle mücadele eden bağımsız bir girişim olarak faaliyetlerini sürdürmektedir.³¹

IFCN üyesi olmayan ancak Türkiye’de sahte haber sorununa bir çözüm sunmak amacıyla yola çıkan bir diğer oluşumsa Doğruluğu ne? platformudur. Türkiye’nin Barış Pınarı Harekâtı döneminde kamuoyunda yanlış bilgilerin yayılmasından duyulan rahatsızlık oluşumun çıkış noktasıdır. Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Selman Selim Akyüz’ün kurucusu olduğu platform gönüllük esasına göre çalışan bir ekipten oluşmaktadır. Herhangi bir kurum ya da siyasi örgütlenmeyle bir bağı olmadığını belirten platform, 2022 yılı itibariyle Haber ve İletişim Araştırmaları Derneği (HABİD) ile iş birliği yapmaktadır. Çalışmalarını kâr amacı gütmeksizin sivil toplum kuruluşu çatısı altında sürdüren oluşum doğrulama yapmanın yanı sıra iletişim fakültesi öğrencilerinin doğrulama alanında eğitim almasına katkı sunmayı da amaçlamaktadır.³²

Bu platformların yanı sıra Boğaziçi Küresel İlişkiler Merkezi (Bosphorus Global)’ne bağlı olarak faaliyet gösteren Günün Yalanları ve Fact-Checking Turkey de Türkiye’deki doğrulama kuruluşları arasında yer almaktadır. Günün Yalanları medyadaki haberleri, politik söylemleri ve internetteki şüpheli bilgileri araştırdığını belirtirken kardeş projesi Fact-Checking Turkey dış basında Türkiye hakkında çıkan yanlış bilgilere odaklanmakta ve yayınlarını İngilizce ve Arapça olarak yapmaktadır.³³ Aynı bir web sitesi bulunmamakla beraber Boğaziçi Küresel İlişkiler Merkezi’nin katkılarıyla TRT’de Doğrusu Ne? adlı bir program da yayınlanmıştır. Aynı isimdeki sosyal medya hesabının paylaşımlarına bakıldığında ise 2021’den sonra yeni içerik paylaşılmadığı görülmektedir.

Türkiye’de faaliyet gösteren doğrulama platformları hakkında genel bir değerlendirme yapıldığında ağırlıklı sivil girişimlere ait olduğu görülmektedir. Bu girişimler kendi ilgi alanlarına göre radarlarına takılan yanlış bilgileri benimsedikleri

³¹<https://www.dogrula.org/biz-kimiz/> (Erişim Tarihi:09.07.2023)

³²<https://dogrulugune.org/hakkinda/> (Erişim Tarihi:09.07.2023)

³³<https://gununyalanlari.com/> (Erişim Tarihi:09.07.2023)

metodoloji üzerinden incelemekte ve okurlarıyla paylaşmaktadır. Dünyadaki doğrulama platformlarının organizasyon yapısına bakıldığında sivil oluşumların yanı sıra medya kuruluşları bünyesinde de yer aldıkları bilinmektedir. Bunun Türkiye’deki örneği Anadolu Ajansı’nın Fact Check sayfasıdır. Türkiye’nin dış politikasını ilgilendiren konularda İngilizce içeriklerin yayınlandığı doğrulama sayfası uzun soluklu olmamış, 2020’den bu yana içeriklerini güncellememiştir (Uzunoğlu ve Uyar, 2021, s. 8-9). Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı da 2021 yılında sosyal medya yalanlarıyla mücadele etme amacıyla Doğru mu? isimli bir doğrulama platformu hazırladığını duyurmuş, uygulamanın kısa zaman içinde mobil uygulama marketlerinde yer alacağını belirtmiştir.³⁴ Ancak 2023 itibariyle bu isimde bir uygulama ya da doğrulama sayfası henüz faaliyete geçmemiştir.

Doğrulama platformlarının tek görevi internette yayılan yanlış bilgileri tespit edip okurlarıyla paylaşmaktan ibaret değildir. Bu yapılar doğruluk kontrolünün yanı sıra yanlış bilgi konusunda bir farkındalığın oluşması ve bununla baş etmenin bir yolu olarak doğrulama mantığının gelişmesine de katkı sağlamaktadır. Bu oluşumlar kurdukları bağlantılar ve iş birlikleri ile doğrulama anlayışının ve teyit edilmiş güvenilir bilginin kendi platformları dışında da sürmesine öncülük etmektedir. Platformlar aynı zamanda belirli ilke ve yöntemler üzerinde uzlaşarak, birbirleriyle bağlantı içerisinde, farklı medya ortamlarıyla da iş birlikleri kurmakta ve etki alanlarını genişletmeye çalışmaktadır. Bu iş birlikleri Facebook, Instagram, Tiktok gibi küresel sosyal medya sitelerini de kapsamaktadır. Facebook ve TikTok kendi sitesi üzerinden yanlış bilginin yayılmasını önlemek için üçüncü taraf haber doğrulama programı yürütmekte ve bu programı Türkiye’de teyit.org iş birliğiyle gerçekleştirmektedir.³⁵ Instagram ise kendi bünyesinde yer alan yer yanlış bilgilere erişimi azaltmakta, bunu yaparken doğrulama platformlarının sağladığı verileri esas almaktadır.³⁶ Her iki örnek de doğrulama platformlarının yanlış bilgiyle mücadelede önemli bir rolü olduğunu göstermektedir. Ünver (2023, s.48-49) Türkiye’deki doğrulama ekosisteminin umut verici iki eğilime sahip olduğunu belirtmektedir. Bunlardan ilki, bu kuruluşların zor şartlar altında dahi hayatta

³⁴<https://www.trthaber.com/haber/gundem/iletisim-baskanligindan-yeni-nesil-dogrulama-platformu-558151.html> (Erişim Tarihi:09.07.2023)

³⁵<https://teyit.org/facebookun-dogrulama-programi-turkiyede-teyit-org-is-birligiyle-hayata-geciyor/> (Erişim Tarihi:09.07.2023) ve <https://teyit.org/ekipten-platfordaki-yanlis-bilgileri-tespit-etmek-icin-tiktokla-calismaya-basliyoruz> (Erişim Tarihi:09.07.2023)

³⁶<https://teyit.org/instagram-teyitciler-tarafindan-curutulen-gonderilerin-erisimini-azaltiyor/> (Erişim Tarihi:09.07.2023)

kalabileceklerini ve faaliyetlerini devam ettirebileceklerini kanıtlayarak objektif bilgi için bir talep yaratmış olmalarıdır. İkincisi de siyasi baskılara rağmen başarılı ve sürdürülebilir olmuşlar, bu alanda örnek alınabilecek doğrulama pratikleri ve katılım modelleri geliştirmişlerdir.

2.3. Hakikat-Sonrası Çağda Yerinden Edilme Sorunu ve Yalan Haberin Mağduru Olarak Göçmenler

Hakikat-sonrası dönemde yanlış bilginin yanı sıra bir diğer küresel sorun daha öne çıkmaktadır. Dünya genelinde zorla yerinden edilme sorunu her geçen gün büyüyen bir insani krize dönüşmektedir. Bu bölümde yerinden edilme sorununun boyutu, Türkiye’ye yansımaları, bu sorunun mağduru olan göçmenlerin durumu ve medya temsilleri açıklanmaktadır.

2.3.1. Küresel bir insani kriz olarak yerinden edilme sorunu

İçinde bulunduğumuz zaman dilimi sosyal bilimciler tarafından farklı adlandırmalarla tanımlanmaktadır. Castles ve Miller da küresel dünyada her geçen gün artan insan hareketliliğine vurgu yaparak bu dönemi “göçler çağı” olarak nitelendirmektedir (Castles ve Miller, 2008). Birleşmiş Milletler (BM)’in açıkladığı rakamlar da Castles ve Miller’in bu yaklaşımını doğrular niteliktedir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK)’nin verilerine göre 2022 sonu itibariyle dünya genelinde zorla yerinden edilmiş kişi sayısı 108.4 milyona ulaşmıştır. Bir önceki yıla kıyasla 19 milyonluk bir artışa karşılık gelen bu rakam dünyadaki her 74 kişiden 1’inin yaşadığı yerden kaçmak zorunda kaldığı anlamına gelmektedir. Bu rakamın Ekvador, Hollanda veya Somali’nin nüfusundan fazla olduğu göz önüne alındığında ne kadar büyük bir insani krizle karşı karşıya olduğumuz daha net anlaşılmaktadır. Kaçmaya zorlanan insanların önemli bir bölümü hiçbir zaman uluslararası bir sınırı geçememekte, ülke içinde göçmek durumunda kalmaktadır. Ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin oranı zorla yerinden edilmiş kişilerin %58’sini oluşturmaktadır.³⁷

Dünyanın Güney ve Kuzey yarımküreleri arasındaki eşitsizlik, özellikle de Ortadoğu’da hiç bitmeyen savaş ve çatışmalar, işsizlik, baskıcı yönetimler vb. unsurlar göçü insanların tercihlerine bağlı bir yer değişikliğinin ötesinde bir zorunluluğa

³⁷<https://www.unhcr.org/global-trends> (Tarihi:21.07.2023)

dönüştürmektedir. Küresel yerinde edilme sorununu daha iyi anlayabilmek için yerinden edilme, mülteci, sığınmacı, göçmen gibi konuyla ilişkili kavramlara yakından bakmak gerekmektedir. Zorla yerinden edilme (forced displacement) *“kişilerin başta silahlı çatışma, sivil itaatsizlik ya da doğal veya insan eliyle yaratılmış felaketler nedeniyle bireysel veya toplu olarak isteği dışında ülkesinden veya topluluğundan hareket etmesi* (Perruchoud ve Redpath-Cross 2013, s. 104) anlamına gelmektedir. Savaş, çatışma, işkence gibi zorlayıcı nedenlerle ülkesini terk etmiş ve uluslararası koruma talebinde bulunmuş bu göçmenler için mülteci ve sığınmacı ifadeleri kullanılmaktadır (Bartram vd. 2017, s.229). Uluslararası göç hukukunda mülteci kavramı *“bir devlet veya BMMYK tarafından menşe ülkesindeki objektif koşullar baz alınarak ilgili mülteci tanımındaki kriterleri yerine getirdiği varsayılarak mülteci kabul edilen”* göçmenlerdir. Sığınmacılar ise mülteci olmak için başvurmuş ancak henüz bu statüyü kazanamamış kişileri tanımlamaktadır (Perruchoud ve Redpath-Cross 2013, s. 65-74). Ancak küresel anlamda kimin mülteci olduğu konusunda tam bir fikir birliği bulunmamaktadır. Birleşmiş Milletler sözleşmesi kapsamında mülteci olabilmek için herhangi bir nedenle zulme uğramış olma şartı bulunmaktadır. Ancak bu zulmün tam olarak neye karşılık geldiği, kim tarafından yapıldığı, şiddeti gibi ayrıntılar ülkeye ve tarihsel koşullara göre değişkenlik göstermektedir. Birleşmiş Milletlerin çoğu ülkeye kıyasla daha geniş koşullarda mülteci kabul etmesi de kavram konusundaki karmaşıklığı artırmaktadır. Bu bağlamda kavramın farklı şekillerde tanımlandığını söylemek mümkündür. Bunun pratikteki yansıması ise kimin mülteci sayılacağı konusunda keyfi ve muhtelif uygulamalara kapı aralamasıdır (Parekh, 2020, s. 28-29). Dünya üzerindeki 108.4 milyon yerinden edilmiş kişinin 62.5 milyonunu ülke içinde yerinden edilmişler, 35.3 milyonunu mülteciler, 5.4 milyonu sığınmacılar, 5.2 milyonu ise uluslararası korumaya ihtiyaç duyanlar oluşturmaktadır (UNHCR, 2023).

Mülteci başka seçeneği olmadığı için göç eden, yurt dışında güvenlik arayan ve büyük oranda evlerine yakın ülkelerde ikamet eden insanları nitelerken (Betts ve Collier, 2017, s.1) ekonomik göçmen daha iyi bir hayata kavuşmak amacıyla kendi ikamet yerini terk eden kişileri ifade etmektedir. Bu terim göçmenler ile zulümden kaçan mülteciler arasındaki farkı vurgulamak için kullanılmaktadır (Perruchoud ve Redpath-Cross 2013, s. 30). Ancak ekonomik göçmen ve mülteci arasındaki ayrım oldukça problemlidir. Zulümden kaçan mülteciler uluslararası hukukun tanıdığı hakların yanında toplum nezdinde bir sempatiye de sahip olabilmektedir. Oysa yoksulluktan kaçan ve daha iyi bir

yaşam için ülkesini geride bırakan ekonomik göçmenlerin böylesi hakları yoktur. Bu nedenle ülkeler ekonomik göçmenlere karşı kendilerini daha az sorumlu hissederler. Ancak içinde bulunduğumuz zaman diliminde ekonomik göçmenler ve mülteciler arasında bu kadar net bir ayırım yapmak çok zordur. Ülkelerinden göç etmek durumunda kalan pek çok insan insan haklarının korunmadığı, kendilerine asgari düzeyde bir yaşam standardı ve güvenliği sağlayamayan başarısız devletlerinden kaçmaktadır. Nijerya örneğinde pek çok insan, ülkesinin kendisini Boko Haram, El Şebab gibi örgütlerin şiddetinden koruyamaması nedeniyle göç etmektedir. Ancak bu ülke aynı zamanda derin bir yoksullukla da boğuşmaktadır (Parekh, 2020, s.37).

Mülteci ve uluslararası korumaya ihtiyaç duyan insanların %52'si Suriye (6.5 milyon), Ukrayna (5.7 milyon) ve Afganistan (5.7 milyon)'dan gelmektedir (UNHCR, 2023). Türkiye'nin güneyindeki Suriye'de 2011 yılında başlayan ve hala farklı bölgelerde süregelen savaş milyonlarca insanı yerinden etmiştir. 2022 yılında Ukrayna-Rusya arasında başlayan bir diğer savaş da pek çok Ukraynalının aynı kaderi yaşamasına neden olmuştur. 2021 yılında Taliban'ın iktidarı devralması Afganistan'dan kaçışlara ivme kazandırmıştır. Bu ülkeler başta olmak üzere her yıl binlerce insan daha iyi bir yaşam umuduyla ülkesini terk etmek zorunda kalmaktadır.

Küresel bir krize dönüşen insan hareketliliği en çok düşük ya da orta gelirli ülkeleri etkilemektedir. Mülteci ve uluslararası korumaya ihtiyaç duyan insanların %76'sına düşük ya da orta gelirli ülkeler, %20'sine en düşük gelişmişlik düzeyine sahip ülkeler ev sahipliği yapmaktadır. En fazla mülteciye sahip ülkelerin hangileri olduğuna bakıldığında 3.6 milyonluk mülteciye ev sahipliği yapan Türkiye ilk sırada yer almaktadır. Türkiye'nin ardından İran İslam Cumhuriyeti (3.4 milyon), Kolombiya (2.5 milyon), Almanya (2.1 milyon) ve Pakistan (1.7 milyon) gelmektedir (UNHCR, 2023).

Sığınma hakkı İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 14. Maddesi "Herkesin, zulüm karşısında, başka ülkelere sığınma hakkı vardır" uyarınca temel bir insan hakkı olarak kabul edilmektedir.³⁸ Ancak pratikte Batılı ülkelere sığınma talebinde bulunmak göçmenler için çok zorlayıcı bir süreçtir. Sığınma başvurusunda bulunmak için bir göçmenin öncelikle başvuru yapacağı ülkede bulunması gerekmektedir. İltica başvurusu yapmak isteyen bir kişi için en güvenli yol vize istemek, uçak bileti almak ve hedef ülkeye giriş yaptığınızda resmi bir iltica talebinde bulunmaktır. Ancak ülkesinde mülteci

³⁸<https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (Tarihi:21.07.2023)

istemeyen Batılı ülkeler bu ülkelerden gelen vize taleplerini reddederek daha en başta bu yasal yolu kapamaktadır (Parekh, 2020, s. 127-128). Bu durum mültecileri iltica başvurusu yapmak istedikleri ülkelere yasa dışı yollarla giriş yapmaya mecbur bırakmaktadır. Yasal bir hakkı kullanabilmek için yasa dışı yollara mecbur kalmak günümüzdeki mülteci sorununun temel bir paradoksudur.

Yakın zamana kadar mülteci sorunu büyük ölçüde göz ardı edilen, başlıca ülkelerin yaşanan bu insani krize tepkileri Birleşmiş Milletler'e para yardımı yapmak düzeyindeyken 2015 yılıyla birlikte deyim yerindeyse rüzgâr tersten esmeye başlamıştır. 2011 yılında Suriye'deki savaşın yerinden ettiği mülteciler büyük ölçüde komşu ülkelere sığınmış olsa da zaman içinde değişen dinamiklerle milyonlarca insan Avrupa'ya yönelmiştir. Çoğunluğu Suriye'den olmak üzere Afganistan, Irak ve Sahra altı Afrika'dan gelen mülteciler Avrupa'yı tarihinde ilk defa gördüğü bir insan hareketliliğiyle yüzleşmek durumunda bırakmıştır. Başlangıçta göç güzergahı Orta Akdeniz iken ilerleyen süreçte sayıları günden güne artan sığınmacılar Ege ve Akdeniz üzerinden Yunanistan'a ulaşmış, Balkanlar üzerinden yürüyerek Almanya'ya doğru yola çıkmışlardır. Lampedusa adasına ulaşmaya çalışan 700 sığınmacının çıktıkları deniz yolculuğu sırasında boğulmalarının ardından medya küresel bir mülteci krizinden bahsetmeye başlamıştır. Aynı yıl 3 binden fazla insan göçmen kaçakçılarının tekneleriyle Avrupa'ya taşınırken boğularak hayatını kaybetmiştir. Bu mülteci sorunu karşısında atılan adımları ise Avrupa hükümetlerinin kolektif bir çözüm arayışından ziyade iç siyaset dinamikleri belirlemiştir. Adaları mültecilerle dolan Yunanistan bir ana kabul ülkesine dönüşürken pek çok sığınmacı buradan Kuzey ülkelerine ulaşmayı hedeflemiştir. Macaristan ülke sınırlarına dikenli tellerle kaplı bir çit inşa ederek kendini bu sığınmacı akınından korumaya çalışmıştır (Betts ve Collier, 2017, s.2). Kısacası Suriyeli mülteci sorunu başlangıçta Türkiye, Lübnan ve Ürdün başta olmak üzere bölge ülkelerinin bir sorunu gibi görülürken 2015 yazı itibarıyla Avrupa Birliği'nin de çözmesi gereken bir mesele haline gelmiştir. Sığınmacıların ilk ayak bastığı ülkelere biri olan Yunanistan bu krizde yalnız bırakılmasının bir sonucu olarak mültecilerin Balkan rotasını takip ederek kuzeye ilerlemelerine izin vermiş, binlerce insanın Macaristan'a ulaşmasıyla krizin etkileri tüm kıtada yoğun bir biçimde hissedilmiştir (Bayraklı ve Keskin, 2015, s. 27).

Avrupa Birliği'nin temel ilkesi olan açık sınırlar mülteciler akını karşısında yüksek güvenlik önlemleriyle korunmaya çalışılmıştır. Geri itme uygulamaları, sınırların çitlerle kuşatılması, mültecilerin zulümden kaçan savunmasız insanlar yerine Avrupa'nın

korunması gereken istilacılar gibi algılandığını göstermektedir. Nitekim bu algının iç politikadaki yansımalarını da görmek mümkündür. Mülteci karşıtı duyguların yayılmasıyla göçmen karşıtı sağcı partiler yükselişe geçmiş, kendini tüm bu sorunların dışında tutmak isteyen Birleşik Krallık Brexit referandumuyla AB'den ayrılmıştır (Parekh, 2020, s.3). Mülteci krizi hem ulusal hem de insani güvenliğe yönelik bir tehdit olarak görülmesi nedeniyle uluslararası bir kaygıya neden olmaktadır. Bir yanda egemenlik adına sınırlarını koruma amaçlı tedbirlere başvuran devletler, diğer yanda zulümden kaçan ve sığınma talep etme hakkına sahip olan göçmenlerin olduğu bu kriz ulusal güvenlik ile insani güvenlik arasındaki paradigma çatışmasını ifade etmektedir (Agusman ve Sundrijo, 2023, s. 2339).

Avrupa Birliği'nin sınırlarına yığılan mülteciler karşısında yaşadığı bocalama bu konudaki mevcut mevzuatların da sorgulanmasına yol açmıştır. Birliğe üye ülkeler arasında mülteci rejimi Dublin Anlaşmasıyla düzenlenmiştir ve bu anlaşma mültecilerin AB topraklarına giriş yaptığı ülkede iltica başvurusu yapabileceği şartını koşmaktadır. Akdeniz'e kıyısı olan İtalya, Yunanistan ve Malta gibi ülkelerde yığılma yaşanırken Fransa, İngiltere, Doğru Avrupa ülkeleri başta olmak üzere birliğe üye pek çok ülke mültecilerin adil paylaşılması konusundaki çağrılara kayıtsız kalmıştır. AB ülkeleri 40 bin mültecinin ülke nüfusuna oranla paylaşılması konusunda iki yıl boyunca müzakere ettikten sonra 2015 yazında krizin derinleşmesiyle beraber İtalya, Yunanistan ve Macaristan'da bulunan 160 bin mültecinin diğer üye ülkelere dağılması konusunda uzlaşabilmişlerdir (Bayraklı ve Keskin, 2015, s. 9).

2015 yılında yaşanan bu kitlesel insan hareketliliği Avrupa'nın mülteci krizi olarak çerçevelense de madalyonun diğer tarafında göz ardı edilen bir başka kriz daha bulunmaktadır: bu ikinci kriz dünyanın dört bir yanında yerinden edilmiş insanların büyük ölçüde sığınma alamamaları, insan onurunun asgari koşullarına erişememeleridir (Parekh, 2020, s.3). Küresel Kuzey'deki ülkelerin mültecilere koruma sağlamak yerine onları sınırlarının dışında tutmaya odaklanarak caydırıcı yöntemlere başvurmaları buna karşı çıkan mültecileri yasadışı yollara yöneltmiştir (Almustafa, 2022, s. 1071). Sığınma arayanlar için tüm kapıların kapanmasıyla birlikte suç örgütleri ve çetelerin sınırdan içeriye sokmaya çalıştıkları silah, uyuşturucu, kaçak mallar vb.'nin yanına iltica arayan göçmenler de eklenmiştir. Mevcut mülteci karşıtı politikalar ve uluslararası toplumun bu soruna kayıtsız kalması neticesinde insan kaçakçılığı Batı'ya ulaşma ve sığınma talebinde bulunmanın tek yolu haline gelmiştir (Parekh, 2020 s. 143-146).

Hükümetlerin göç politikaları sorunu kendi topraklarının dışında tutmaya odaklanırken bu konuya çözüm bulması gereken kurumların da etkinliği tartışılmaya başlanmıştır. Çağdaş mülteci rejiminin temel ilkeleri 1951 Sözleşmesiyle belirlenmiştir. İlk maddesinde mültecinin tanımını yapan sözleşme mültecilerin haklarını ve devletlerin onlara karşı sorumluluklarını da açıklamaktadır. Mültecilerin geldikleri ülkeye ya da hayatlarını tehlikeye atabilecek başka bir ülkeye gönderilmelerini yasaklayan “geri göndermeme” ilkesi bu sorumlulukların başında gelmektedir. Buna ek olarak mültecilerin gönüllü geri dönüşü, üçüncü bir ülkeye yerleştirilmeleri ya da yerel entegrasyonun sağlanması gibi kalıcı çözümler için uluslararası iş birliğini öngörmektedir (Kirişçi ve Yıldız, 2023, s. 526). Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK)’nin kuruluş tüzüğü de şu iki ana görevi özetlemektedir: mültecilere koruma sağlamak ve onların zor durumlarına uzun vadede çözüm geliştirmek. Ancak mevcut tablo bugünkü mülteci sisteminin bu iki görevi de yerine getirmede başarısız olduğunu göstermektedir (Betts ve Collier, 2017, s.8-9).

Mülteci yaşamı denildiğinde akla ilk gelen barınma alanı kamplar ya da çadırkentlerdir. Mülteci kampları yaşadığı yerden kaçmak durumunda kalan insanlara acil koruma ve yardım sağlamak için inşa edilen geçici tesislerdir. Bu kamplardaki kalış süreleri ülkedeki krizin seyrine göre farklılaşmaktadır. Eğer toplu yerinden edilme bir ülkeyi beş yıl ya da daha fazla etkilemişse, mültecilerin kampta kalma süresi on yılları bulmakta, yaygın bir şekilde nesiller bu kamplarda büyümektedir. BMMYK’nın da belirttiği gibi kampta geçen bir mülteci yaşamı “*arafta kalan bir hayat*” tır. Günümüzde mültecilerin yaklaşık %78’i şehirlerde yaşamaktadır.³⁹ Mülteci kampları tarihsel olarak BMMYK’nın ana çalışma alanı olarak kabul edilirken bugün kentler ve kasabalar da bu kuruluşların odak noktalarıdır (Crawford, 2022, s.6).

Zulümden kaçanın ilk ulaştığı ve insani ihtiyaçlarını karşıladığı bu kamplar geçici bir çözüm olarak planlanmıştır. Bu barınma alanları mültecilere kısa vadede yararlı olsa da uzun vadede oldukça sorunlu bir alana dönüşmektedir. Bunun başlıca sebebi burada kalış sürelerinin sanıldığı kadar kısa olmamasıdır. Yeniden yerleştirme gibi çözümlerin etkili uygulanmaması nedeniyle kamplardaki kalış süreleri onlarca yılı bulabilmektedir. Ayrıca 1951 Mülteci Sözleşmesiyle mülteciler “ikamet yerlerini seçme ve [devletin] sınırları içinde özgürce hareket etme hakkına” sahip olsalar da kamp yaşamı tam olarak

³⁹<https://www.unrefugees.org/refugee-facts/camps/> (Tarihi:21.07.2023)

bunu engellemek üzerine kurulmuştur (Parekh, 2020, s.107-113). Gözden uzak bu kamplarda mülteciler çalışma ve özgürce hareket etme imkânından yoksun kalmaktadır. Bu sistem milyonlarca insanın hayatının heba edilmesinin yanında pahalı ve insanlık dışı bir çözüm sunmaktadır. Bu belirsizlikten kurtulmak isteyen pek çok mülteci kentlere yerleşerek kendilerine yeni bir hayat kurmaya çalışmaktadır. Ancak yardımların sınırlı olduğu kent yaşamında da resmi olarak çalışma hakkı kısıtlıdır ve yoksulluk oldukça yaygındır. Ev sahibi ülkenin entegrasyonu göz ardı eden politikaları da mülteci yaşamını zorlaştırmaktadır. Böylesi bir tabloda pek çok mülteci ailesine bir gelecek sunmak umuduyla ölüm riskini göze alarak gelişmiş bir ülkeye göç etmeye çalışmaktadır. Kısacası küresel mülteci rejiminde yerinden edilmişler uzun süreli kamp, kentsel yoksulluk veya tehlikeli yolculuklar arasından seçim yapmak durumunda kalmaktadır (Betts ve Collier, 2017, s.1-9).

Göç yolculuğunun birçok zorluğuna rağmen hedef ülkeye ulaşan göçmenlerin bu yeni hayatlarında da pek çok güçlüklerle karşılaştıkları bilinmektedir. Göçmenlerin göç ettikleri ülkede karşılaştıkları dışlayıcı/ayrımcı söylemler ve tutumlar zenofobi (yabancı düşmanlığı) kavramıyla tartışılmaktadır. Yunanca korku anlamına gelen “phobia” ve yabancı, misafir anlamlarına gelen “xenos” sözcüklerinin birleşiminden oluşan kavram, yabancıdan korkma anlamına gelmekte ancak çoğunlukla yabancı nefretinin karşılığı olarak kullanılmaktadır (Özmete vd. 2018, s. 193). Türkçede yaygın biçimde yabancı düşmanlığı olarak kullanılan zenofobi, yabancılara rasyonel ya da irrasyonel sebeplerle korku ve düşmanlık besleme davranışı olarak karşımıza çıkmaktadır (Değişgel, 2018, s. 14). Yabancı düşmanlığı yalnızca sığınmacı ya da mültecilere yönelik değil ülkedeki tüm göçmenlere yönelik olabilmekte ve toplumda yabancı olarak görülen gruplar bu durumdan etkilenebilmektedir. Göçmenlere yönelik düşmanca tutumlar ve olumsuz algılar, kötü muamelede bulunma, saldırganlık, şiddet eylemlerine başvurma gibi eylemleri de beraberinde getirmektedir (Özmete vd, 2018, s. 195). Bu durum yabancı düşmanlığının mücadele edilmesi gereken hassas bir konu olduğunu göstermektedir. 2010 yılında Ortadoğu’da başlayan ve “Arap Baharı” olarak adlandırılan ayaklanmaların tetiklediği göç hareketleri Avrupa’yı da etkilemiş, sınırlara dayanan mülteciler Avrupalı ülkeler için önemli bir sorun haline gelmiştir. 2008 yılında Avrupa’da baş gösteren ekonomik bunalım ve bu bunalımın yarattığı geleceğe dönük endişe, topluma külfet olarak görülen göçmenlere duyulan öfkeyi artırmış, göçmenler/yabancılar yaşanan ekonomik ve sosyal problemlerin sorumlusu ilan edilmişlerdir (Bekar, 2018, 134).

Almanya merkezli Friedrich Elbert Vakfı'nın yaptığı bir araştırmaya göre “göçmenler gelirse refahımız düşer, hayat koşulları zorlaşır” düşüncesine sahip olanların oranının Çek Cumhuriyeti'nde %63, Macaristan'da %62, İspanya'da ise %61 olduğu görülmüştür (BBC News Türkçe, 2018).⁴⁰

Mevcut tabloya bakıldığında yerinden edilme sorunu ve mülteci sistemi konusunda yeniden bir değerlendirme yapmaya ihtiyaç olduğu açıktır. Tarihsel olarak uluslararası bir sistemi dönüştürmek kolay olmasa da kriz anları bunu yapabilmek için fırsattır. Mülteci sorununu yardım temelli bir konu yerine bir kalkınma meselesi olarak görmek bir başlangıç noktası olabilir. Dünyadaki mültecilerin büyük bir kısmına ev sahipliği yapan gelişmekte olan ülkelere iş ve eğitim yoluyla özerkliğin tesis edilmesi çözümün bir parçası olarak düşünülmelidir. Böylesi bir yaklaşım mültecilerin hem kendilerine hem de içinde yaşadıkları topluma katkıda bulunmalarına olanak tanıyacaktı. Ancak burada herkes için geçerli bir çözüm yolu olmadığını, her ülke için farklı modellerin geliştirilmesi gerektiğini de göz önüne almak gerekmektedir (Betts ve Collier, 2017, s.11). Mültecilerin onurlu bir yaşam sürdürmeleri için umut vaat eden uygulamalardan biri de entegrasyondur. Geçici yerel entegrasyon mültecilerin ev sahibi toplumda herkes gibi okula gitmeleri, sağlık hizmetlerinden yararlanmaları ve çalışabilmeleri gibi haklara sahip olmaları anlamına gelmektedir. Bu süreç mültecilere vatandaşlık ya da daimî oturma izni sağlamasa da içinde yer aldıkları toplumun bir üyesi olarak ekonomiye ve kültüre katkı sunabilmelerinin önünü açmaktadır. Mültecilerin ev sahibi ülkelere entegre olmalarının hem kendileri hem de barındıkları ülke için avantajları olduğu konusunda giderek artan bir fikir birliği bulunmaktadır (Parekh, 2020, s. 183).

2.3.2. Türkiye'nin mülteci krizindeki konumu

Türkiye tarihsel süreci içinde pek çok defa farklı ülke ve etnisitelerden göçmenlere ev sahipliği yapmış bir ülkedir. 1922'de geçici koruma verilmiş Beyaz Ruslar, 1930'larda Yahudi ve Alman akademisyenler, İkinci Dünya Savaşı mağdurları, Soğuk Savaş döneminde Sovyet bloğundan kaçanlar ve 1980'lerden günümüze Asya, Afrika ve Ortadoğu'daki farklı ülkelere gelen ve sayıları her geçen gün artan göçmenler

⁴⁰<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43392262> (17.06.2023)

bu tarihsel tecrübenin bir parçasıdır. Bu insan hareketliliği farklı zamanlarda farklı yoğunluklarda yaşanmıştır. Türkiye'ye 1989 ve 1991 yıllarında Bulgaristan ve Kuzey Irak'tan olmak üzere iki büyük mülteci akını olmuş, ayrıca eski Yugoslavya'daki savaşlardan kaçanlara da ev sahipliği yapılmıştır. Yakın tarihte bu çeşitliliğe Suriyeliler, Ukraynalılar ve Ruslar da dahil olmuştur (Kirişçi ve Yıldız, 2023, s. 522-523).

Türkiye'nin göç tarihinde 2011 yılının bir dönüm noktası olduğunu söylemek mümkündür. Bunun başlıca sebebi Türkiye'nin en uzun sınır komşusu olan Suriye'de yaşanan iç savaştır. 2011 yılında başlayan ve hala ülkenin farklı bölgelerinde devam eden Suriye iç savaşı nedeniyle milyonlarca insan ülke içinde ve dışında göç etmek zorunda kalmıştır. Ekim 2023 itibariyle bu iç savaştan kaçarak Türkiye'ye sığınmış Suriyelilerin sayısı 3.2 milyondur. Türkiye'de "geçici koruma" altına alınmış olan Suriyeli sığınmacıların 3.1 milyonu kentlerde yaşamakta, 73.8 bini ise farklı şehirlerdeki geçici barınma merkezlerinde ikamet etmektedir. Suriyeli sığınmacıların en fazla hangi şehirlerde yaşadıklarına bakıldığında İstanbul'un ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Sadece İstanbul'da 529 bin Suriyeli bulunmaktadır. İstanbul'un ardından sırasıyla Gaziantep, Şanlıurfa, Hatay ve Adana gelmektedir. Ancak Suriyeli sığınmacı yoğunluğu her şehirde farklılık göstermektedir. Kayıtlı Suriyeli sayısının ilde yaşayan toplam kişi sayısına oranı İstanbul'da %3.2 iken bu oran Kilis'te %34.1'e, Urfa'da %12.3'e, Mersin'de %10.5'e ulaşmaktadır (Göç İdaresi, 2023).⁴¹

Türkiye'de Suriyeli sığınmacıların yanı sıra farklı ülkelerden uluslararası koruma başvurusu yapanlar da bulunmaktadır. 2022 sonu itibariyle uluslararası koruma başvurusu yapan ilk üç uyruğa bakıldığında 19.4 binle Afganistan ilk sırada gelmektedir. İkinci sırada 7.1 binle Ukrayna, üçüncü sırada ise 4 binle Irak yer almaktadır (Göç İdaresi, 2023). Bu göçmenlerin bir kısmı tehlikeli yolculukları göze alarak Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaşmayı hedeflemekte, bir kısmı da Türkiye'de kalıp hayata tutunmaya çalışmaktadır. Türkiye'nin önemli bir göç rotası olması onun düzensiz göç almasına da neden olmaktadır. Düzensiz göç; *bir ülkeye yasadışı giriş yapmak, bir ülkede yasadışı şekilde kalmak veya yasal yollarla girip yasal süresi içerisinde çıkmamak* şeklinde tanımlanmaktadır.⁴² Yakalanan düzensiz göçmenlerin uyruğuna bakıldığında ilk üç sırada Afganistan, Suriye ve Filistin yer almaktadır.⁴³

⁴¹<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (17.06.2023)

⁴²<https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-hakkinda> (17.06.2023)

⁴³<https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler> (17.06.2023)

2011 yılında Türkiye’de uluslararası koruma statüsü sahibi ve uluslararası koruma başvurusu sayısı 58 bin iken bu rakam Suriyeli sığınmacıların gelişiyile beraber birkaç yıl içerisinde milyonları bulmuştur. Bu kitlesel sığınmacı hareketliliği çok kısa bir süre içerisinde Türkiye’yi dünyada en fazla mülteci barındıran ülke haline getirmiştir (Erdoğan, 2021, s. 25). Hal böyle iken dikkatler Türkiye’nin göç politikaları ve mülteci rejiminin işlevselliğine yönelmiştir. Her daim göç alan bir ülke konumundaki Türkiye, Cumhuriyet’in başından günümüze küresel mülteci rejiminin norm ve ilkeleriyle yaklaşma çabasıdadır. Bu süreç mültecileri korumakla görevli uluslararası kurumlarla geliştirilen ilişkileri kapsamaktadır. Türkiye’nin 1951 Cenevre Sözleşmesi’ne (tam adıyla Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Sözleşme) taraf olması ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) ile iş birliği yapması bu yakınsamayı örneklemektedir. Soğuk Savaşın ardından göçün ve göçmen grupların dinamiklerinin değişmesiyle yeni düzenlemelere olan ihtiyaç artmıştır. Artan ulusal ve uluslararası reform talepleri 2013 yılında Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun (YUKK) yürürlüğe girmesine öncülük etmiştir (Kirişçi ve Yıldız, 2023, s. 523). 11 Nisan 2013’te yürürlüğe giren 6458 Sayılı YUKK ile göç konusunda ihtiyaç duyulan kapsamlı bir yasal düzenleme hayata geçirilmiş, bir yıl sonrasında ise İçişleri Bakanlığı’na bağlı olarak Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) faaliyete başlamıştır.⁴⁴ YUKK ile birlikte mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma ve geçici koruma terimleri Türkiye’nin göç mevzuatında yerini almıştır (Erdoğan, 2021, s. 28). Türkiye’nin göç mevzuatında bu kavramların karşılığı şöyledir:

Mülteci: Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statüyü ifade eder.⁴⁵

Şartlı mülteci: Avrupa dışında meydana gelen olaylar nedeniyle, mülteci tanımındaki şartlara haiz olduğunu iddia ederek, üçüncü ülkelere iltica etmek üzere Türkiye’den uluslararası koruma

⁴⁴29/10/2021 tarihli ve 31643 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanan kararneme ile kurumun statüsü T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı olarak değiştirilmiştir.

⁴⁵<https://www.goc.gov.tr/multeci> (Erişim Tarihi:17.06.2023)

talebinde bulunan kişidir. Üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar, şartlı mültecinin Türkiye’de kalmasına izin verilir.⁴⁶

İkincil Koruma: Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde; a) Ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek, b) İşkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak, c) Uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak, olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statüyü ifade eder.⁴⁷

Yukarıdaki hukuki statülere ek olarak kitlesel insan hareketliliği söz konusu olduğu durumlarda göçmenlere geçici koruma sağlanmaktadır. Birleşmiş Milletler Yürütme Komitesi’nin 2004 tarihli ve 100 nolu kararına göre uluslararası bir sınıra doğru yoğun bir insan hareketliliğinin yaşanması ve bireysel sığınma prosedürlerini uygulamanın imkânsız hale gelmesi gerekmektedir. Geçici koruma böylesi kitlesel insan hareketliliklerinde acil çözüme yönelik geliştirilen bir koruma şeklidir.⁴⁸ Türkiye’de geçici koruma Suriyeli sığınmacıları kapsayan bir statüdür. Türkiye’ye Suriyeli sığınmacılar ilk olarak 2011 yılının baharında giriş yapmaya başlamış, savaşın şiddetini artırmasıyla birlikte sınırdan geçişler de artarak devam etmiştir. Türkiye savaştan kaçan sığınmacılara sınırları açmış ve onları misafir olarak ülkeye kabul etmiştir. Ancak savaşın öngörülemez gidişatı, sığınmacıların Türkiye’de kalış sürelerinin artmasına, farklı bir deyişle “misafirliğin uzamasına” neden olmuştur. Cenevre Sözleşmesi’ne göre coğrafi kısıtlılık uygulaması nedeniyle Suriyeli misafirlerine “mülteci” statüsü veremeyen Türkiye, mevzuattaki boşluğu doldurmak adına yasal bir düzenlemeye gitmiş ve Suriyeliler “geçici koruma altına” alınmıştır. Bu koruma biçimi her ne kadar mültecilerin temel ve insani ihtiyaçlarını pratik bir şekilde karşılamalarının yolunu açmış olsa da uzun vadede kalıcı bir çözüm olmaktan uzaktır. Suriye’nin farklı bölgelerinde devam eden çatışmaların ne zaman nihayete ereceği ve geri dönüşü uygun hale geleceği bilinmemektedir. Gönüllü geri dönüşün sürdürülebilir olmadığı bu koşullarda geçici

⁴⁶<https://www.goc.gov.tr/sartli-multeci> (Erişim Tarihi:17.06.2023)

⁴⁷<https://www.goc.gov.tr/ikincil-koruma> (Erişim Tarihi:17.06.2023)

⁴⁸<https://www.goc.gov.tr/genel-bilgi45> (Erişim Tarihi:17.06.2023)

koruma statüsünün sona ermesi durumunda ne olacağı belirsizliğini korumaktadır (Kirişçi ve Yıldız, 2023, s. 537).⁴⁹

Türkiye’deki sığınmacıları ilgilendiren bir diğer önemli adım ise 18 Mart 2016 tarihinde Türkiye-AB arasında hayata geçirilen Mülteci Mutabakatı’dır. Bu mutabakat uyarınca Türkiye Ege sınırlarındaki korumayı artırarak Yunanistan adalarına mülteci geçişlerini engellemeyi taahhüt etmiştir. Ayrıca 20 Mart 2016 itibariyle de Türkiye üzerinden kaçak olarak AB’ye giren sığınmacıları geri almayı kabul edeceğini beyan etmiştir. Bunun karşılığında Türkiye’ye kabul edilen her bir göçmen için geçici koruma kapsamında bulunan bir mültecinin AB ülkelerine yerleştirilmesine karar verilmiştir. Bunların yanı sıra Türkiye’ye mültecilerin toplumsal entegrasyonu için harcanmak üzere toplam 6 milyar Euro ödenmesi ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının AB ülkelerine vizesiz seyahat edebilmeleri için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması konusunda da anlaşma sağlanmıştır. Ancak 15 Temmuz 2016’da yaşanan darbe girişiminin etkisiyle vize serbestliği için gerekli düzenlemeler tamamlanamamış, Türkiye vatandaşlarının AB ülkelerinde vizesiz dolaşımı henüz mümkün olmamıştır (Kaya, 2022, s. 7). Tarafların beklentilerin tam olarak karşılanamaması ve ikili ilişkilerin daha da kötüleşmesine rağmen AB-Türkiye göç iş birliğinin genel anlamda işlediğini söylemek mümkündür. Ancak ileriye dönük olarak AB’nin Türkiye’de geçici koruma sağlanan Suriyeliler, Kuzey Suriye’de Türk askerinin kontrolü altındaki bölgelerdeki Suriyeliler ve Türkiye’de Suriyelilerin dışındaki sığınmacıların ihtiyaçlarının karşılanması konusunda Türkiye’ye nasıl destek olacağını netleştirmesi gerekmektedir (Lücke vd., 2021, s. 13). Ayrıca bu mutabakatın Türkiye’yi belirli bir ekonomik destek karşılığında ev sahipliği yaptığı mültecileri kontrol altında tutan ve AB’ye geçişlerini önleyen bir tampon ülke haline getirdiği şeklinde yorumlanması da mümkündür (Kaya, 2022, s. 11). Kısacası 2014’ten bu yana dünyadaki en fazla mülteciye sahip ülke konumundaki Türkiye bu konuda attığı adımlarla hem kendi iltica sistemini geliştirmekte hem de coğrafi kısıtlılıkla beraber Cenevre Sözleşmesi’ne taraf olmaya devam etmektedir (Erdoğan, 2021, s. 30).

⁴⁹ Bu çalışmanın başlığında ve içeriğinde göçmen adlandırmasının tercih edimesinin sebebi daha kapsayıcı olduğunun düşünülmesidir. Göçmenin (migrant) göç literatüründe yaygın olarak zorunlu sebepler olmaksızın ülke değiştirenler için kullanıldığı bilinmektedir. BM ise sebeplerinin ne olduğu fark etmeksizin bir ülkede bir yıldan fazla kalanları göçmen olarak tanımlamaktadır (Perruchoud ve Redpath-Cross 2013, s. 104). Farklı anlamlara karşılık gelecek şekilde kullanılan kavram TDK tarafından “*Kendi ülkesinden ayrılarak yerleşmek için başka ülkeye giden*” şeklinde ifade edilmektedir. BM’nin yaklaşımı ve TDK’nın tanımı esas alınarak bu çalışmada Türkiye’deki mülteci, sığınmacı ve düzensiz göçmenleri de kapsayacak şekilde göçmen adlandırması tercih edilmiştir.

Mültecilerin iltica ettikleri ülkede insani şartlarda yaşamaları için hukuki düzenlemelerin yanı sıra o topluma uyum sağlamaları da oldukça önemlidir. Ancak özellikle de kitlesel insan hareketliliklerinin yaşandığı durumlarda ev sahibi toplumda çeşitli kaygılar oluşmaktadır. Bu endişeler yeni gelenler nedeniyle işsiz kalma, suç oranında artış, kamu hizmetlerinde aksaklık ya da toplumsal/ulusal kimliğin bozulması gibi konularda daha fazladır. Mültecilere vatandaşlık verilmesi ve seçimlerde oy kullanmaları da endişe yaratan diğer konular arasındadır (Erdoğan, 2021, s. 205).

Sayıları 3 milyonu aşan sığınmacıların Türkiye’de kalış sürelerinin on yılı geçmesi ve savaşın gidişatının belirsizliğini korumasıyla birlikte sığınmacı sorunu Türkiye’nin gündeminde yer alan önemli konulardan biri haline gelmiştir. Türkiye yaşanan süreçte dünyada en fazla mülteciye sahip ülke konumuna gelmiş ancak deyim yerindeyse bu soruna hazırlıksız yakalanmıştır. Başlarda sığınmacıların geçici bir süre Türkiye’de kalacakları öngörülmüş ve var olan durum ev sahibi- misafir ya da ensar-muhacir ilişkisi şeklinde adlandırılmıştır. Ancak Suriye’de rejim ve muhalifler arasında yaşanan çatışmaların zaman içerisinde farklı küresel aktörlerin, hatta çeşitli terör örgütlerinin de dahil olduğu bir savaşa evrilmesi, sığınmacıların ülkesine geri dönecekleri yönündeki toplumsal kanaati değiştirmiştir. Suriyeli sığınmacıların kalıcı olacakları düşüncesi ve toplumda giderek daha görünür hale gelmeleriyle birlikte yerel halkın sığınmacılardan duyduğu rahatsızlık da gündeme gelmeye başlamıştır. Bu rahatsızlık zaman zaman sosyal medya üzerinden nefret söylemi ve ırkçılığa da varan boyutta dile getirilmekte, “Ülkemde Suriyeli istemiyorum⁵⁰” söylemi farklı görüşten insanların üzerinde uzlaştığı bir düşünceye dönüşmektedir. Bazı politikacıların özellikle de seçim öncesinde Suriyelileri ülkelerine geri göndereceklerine ya da onlara yapılan yardımların kesileceğine dair açıklamaları da sığınmacı/göçmen karşıtı bu söylemi güçlendirmektedir. Sığınmacılara bağlı olarak çeşitli şehirlerin demografik yapısının değişmesi, kira fiyatlarındaki artış, aşıl原因amayan çocuklar nedeniyle bazı salgın hastalıkların yeniden görülmeye başlanması vb. ekonomik ve toplumsal sorunlar, sığınmacıları günah keçisi ilan eden bir söyleme zemin oluşturmaktadır.

Suriyeli sığınmacıların Türk toplumundaki uyum süreçlerini inceleyen Suriyeliler Barometresi araştırmasının sonuçlarına göre 2011 yılından bu yana devam eden “zorunlu

⁵⁰Twitter’da farklı zamanlarda #ülkemesuriyeli istemiyorum hashtagi (etiketi) trend topik (TT) olmaktadır. Ancak bu görüş karşımıza sadece Twitter’da değil farklı internet ortamlarında da çıkmaktadır. Örnek için bakınız : <https://eksisozluk.com/suriyeli-siginmacilar--3488850> (Erişim Tarihi:01.04.2020)

ortak yaşamın” genel anlamda çatışmasız ve dayanışma içinde geçtiğini söylemek mümkündür. Ancak başlarda geçici olacağı düşünülen sığınmacıların ülkedeki kalış sürelerinin uzamasıyla beraber toplumsal kabul düzeyinde ciddi bir azalma olduğu ve endişelerin arttığı da açık bir şekilde görülmektedir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre Türk toplumu Suriyeli sığınmacıları Türkiye’nin en önemli sorunlarından biri olarak kabul etmektedir. Özellikle sığınmacı nüfusunun daha yoğun olduğu sınır şehirlerinde ikamet edenlerin Suriyelilere yönelik yaklaşımları daha gergin, olumsuz ve karamsardır. Türk toplumunun Suriyeli sığınmacılara yönelik en büyük endişesi vatandaşlık almaları, ikinci büyük endişe ise ülke ekonomisine zarar verecekleri düşüncesidir (Erdoğan, 2021, s.123- 259).

Türkiye’de de yakın zamanda yabancı düşmanlığıyla ilgili bir araştırma gerçekleştirilmiştir. 2018 yılında Yabancı Düşmanlığı Ölçeği kullanılarak toplam 586 kişiyle yürütülen araştırmadan elde edilen sonuçlara göre korkuya dayalı yabancı düşmanlığı düzeyinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. En düşük 11, en yüksek 66 puanın alınabildiği bu zenofobi ölçeğinde Türkiye’nin ortalama puanının 50.78 olduğu saptanmıştır (Özmete vd., 2018, s. 195-205). Söz konusu araştırmanın sonuçları ve Türkiye’nin ev sahipliği yaptığı göçmenlerin oranı birlikte düşünüldüğünde göçmenlere yönelik yalan haberlerin ve zenofobinin üzerinde durulması gereken bir olgu olduğu anlaşılmaktadır.

2.3.3. Göçmenlerin medyadaki sorunlu temsilleri

Göçmenlerin uluslararası kamuoyunda ve göç ettikleri ülkenin medyasında nasıl yer aldıkları oldukça önemlidir. Medya anlatıları herhangi bir konuda mevcut klişeleri ve yargıları daha besleyebileceği gibi toplumun bilgisinin ve sağduyusunun artmasına da katkı sunabilir. Medyanın bu tercihi özellikle de savunmasız grupların yer aldıkları toplumla ilişkilerini ve yaşamlarını önemli ölçüde etkileyebilmektedir (Djurić Milovanović ve Saleem, 2022, s. 6). Göçmenlerin iltica ettikleri toplumda yerel halk tarafından dışlanmaları ve tepki görmeleri onların medyadaki temsilleriyle yakından ilgilidir. Çünkü temsiller, temsil ettikleri kimliklerle ilgili toplumsal algıyı oluşturmakta ve bu algılar kalıplaşmış önyargılara dönüşebilmektedir. İdeolojik görüşlerle şekillenen bu temsiller, göçmenlere yönelik gerçeği çarpıtılmış ya da eksik bir biçimde sunmaktadır (Efe, 2015, s. 7). Bu söylemler medya temsilleri aracılığıyla üretilmekte, yaygınlaşmakta ve nihayetinde temsiller aracılığıyla bir göçmen gerçekliği inşa edilmektedir. Medya

temsilleriyle inşa edilen bu gerçeklik yerel halkın ve politik karar alıcıların göçmenlere yönelik tutumunu da belirlemektedir.

Zorunlu göçün ve göçmenlerin medyadaki yer alışları oldukça sorunlu bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradaki ilk zorluk medyanın bir göçmen grubu tanımlama/adlandırma biçimiyle ilgilidir. Göçmenlere dair sıklıkla kullanılan “tekne insanları”, “yasadışı göçmenler” ve hatta “sığınmacılar” gibi grup etiketlerinin doğal bir kategori olduğunu düşünmek bir hatadır. Bu tür tanımlamalar üretildikleri bağlamdan ayrı düşünülemeyecek yapılardır (O’Doherty ve Lecouteur, 2017, s. 2). Göç literatüründe ve hukukunda farklı anlamlara karşılık gelen mülteci, sığınmacı ve göçmen kavramlarının nasıl kullanıldığı da dışarıdan gelenlere nasıl yaklaşıldığıyla yakından ilgilidir. Nitekim İngiltere, Almanya ve Danimarka’daki gazete içerikleri üzerine yapılan bir çalışma 2015 yılında Avrupa’nın mülteci krizinden sonra göçmenlere yönelik haberde kullanılan adlandırmaların ülkeler arasında farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur. Almanya ve Danimarka bu terimleri anlamları ve yasal statülerini ayıracak şekilde doğru bir biçimde kullanırken Birleşik Krallık göç/göçmen (migration/migrant) adlandırmalarını sığınmacı/mülteciyi (asylum seeker/refugee) kapsayacak şekilde kullanmaktadır. Bu tercih zulümden, savaştan kaçan sığınmacıların/mültecilerin ekonomik ve yasadışı göçmen olarak konumlandırma çabasının bir göstergesidir. Yaşanan insani kriz İngiliz medyasında göçmen krizi terimiyle çerçevelenmiş, savaştan kaçan mültecilerin sosyal yardımlar ve ekonomik çıkarlar elde etmek için AB’ye girmeye çalıştıkları ima edilmiştir (Temizisler, 2023, s. 218-220). Kanada yazılı basınında 10 yıllık bir süre boyunca yer alan haberlerin içerik analizi üzerine yapılan bir çalışmada da göçmenler ve mültecilerin çerçevelenmesinde belirgin farklılıklar olduğu saptanmıştır. Konu mülteciler olduğunda haberin tonunun göçmen haberlerine kıyasla daha olumsuz olduğu görülmüştür (Lawlor ve Tolley, 2017, s. 985). Ieracitano ve Vigneri ise İtalya’da ulusal gazeteler üzerinde yaptıkları çalışmada göçmenlerin yasal statülerine yönelik atıfların yerinde kullanılmamasının tek nedeninin iyi mülteci -kötü yasadışı göçmen kalıpyargısını oluşturmak olmadığını, bu tür ifadelerin ev sahibi ülkeye yük olan sosyal bir sorunu tanımlamak için de tercih edildiğini saptamışlardır (2018, s. 79).

Medyanın göçmenlerle ilgili kullandığı adlandırmalara dair bir diğer sorun da “yasadışı göçmen” nitelemesidir. Sığınmacı olmak ya da mülteci başvurusunda bulunmak bir suç olmayıp yasalarla güvence altına alınmış bir insan hakkıdır. Göçmenlerin vize ya da pasaportları olmaksızın sınırı geçmeleri nedeniyle bu söylem sıklıkla tercih edilse de

Cenevre Sözleşmesi'nde belirtildiği üzere sığınma bir haktır ve sığınma başvurusunda bulunmak yasa dışı bir eylem değildir. Ayrıca göçmenler göç politikalarının önlerine çıkardığı engellemeler nedeniyle bu hakkı kullanabilmek için insan kaçakçıları aracılığıyla son derece zorlu ve tehlikeli yolculukları göze almaktadır. Bu yolcular çoğu zaman planlandığı gibi bitmemekte, insan kaçakçıları taşıdıkları göçmenleri yolculuğun bir noktasında kaderlerine-ya da ölüme- terk etmektedir. Oysa batan mülteci teknesi haberlerinde odak nokta insan kaçakçıları değil mültecilerin ülkeye kaçak giriş yapmalarındadır. Bu nitelendirme okurun zihninde sığınma arayışında olan göçmenlerin bir suçlu olarak algılanmasına ve önyargıların pekişmesine hizmet etmektedir (Erdoğan vd., 2017, s. 18). Bu nitelendirmenin bir diğer sorunlu yanı da göçmenlerin evlerine gönderilmeleri konusundaki kanaatleri meşrulaştırma etkisine sahip olmasıdır (O'Doherty ve Lecouteur, 2017, s. 6). Ancak bu söylemin kullanımı o kadar sıradanlaşmıştır ki “Mağduru suçlamak, Avrupa'yı vuran bir panik dalgası olarak çerçevelenen mülteci krizinin ayrılmaz bir parçası” haline gelmiştir. Bu tanımlama sığınma politikalarındaki hataların ve aksaklıkların faturasını da bu durumdan en fazla etkilenen göçmenlere kesmektedir. Mülteci statüsü ile çeşitli haklara ve sempatiye sahip göçmenler yasa dışı ilan edildiklerinde her türlü koruma ve desteği kaybedebilmektedir (Sajir ve Aouragh, 2019, s. 556-557).

Türk medyasında göçmenler için kullanılan adlandırmalara bakıldığında göçmen, mülteci ve sığınmacı kavramlarının birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir (Erdoğan vd. 2017; Şit, 2022; Tiryaki, 2022). Bu kavramların eş anlamlıymış gibi kullanılması göç etme nedenleri ve bu nedenlere bağlı olarak sahip olunan hakların göz ardı edilmesine neden olmaktadır (Erdoğan vd, 2017, s. 17-18). Misafir de Türkiye’de Suriyeli sığınmacılar için kullanılan adlandırmalar arasında yer almaktadır. Kavram kullanıldığı bağlama göre olumlu ya da olumsuz bir anlam taşıyabilmektedir. Türk kültüründe önemli bir yeri olan misafir bu yönüyle bir sempatiye sahiptir. Ancak misafirlik bir hak sahipliği içermediği gibi süresi ev sahibi tarafından belirlenmiş bir geçiciliğe vurgu yapmaktadır (Erdoğan vd. 2017, s.21).

Adlandırmaların yanı sıra göç haberlerinde hangi metaforların kullanıldığı da önemlidir. Türkiye’de yayın yapan uluslararası medya kuruluşlarında (Euronews, BBC, Voice of Amerika, Deutsche Welle) Afgan sığınmacı haberlerini inceleyen Şit, göç sürecinin sıklıkla “büyük gruplar halinde”, “akın”, “dalga” gibi metaforlar kullanılarak haberleştirildiğini saptamıştır. Sığınmacıların sayısal çokluğuna vurgu yapan bu

nitelendirmeler yıkıcılığı, saldırıyı hatta istilayı çağrıştırma özelliğindedir (Şit, 2022, s.111). “Mülteci seli”, “yüzlerce mülteci” gibi genelleme içeren rakamsal söylemlerin yoğun bir biçimde kullanılmasının bir diğer sorunlu yanı da göçmenlerin genelleştirilerek rakamlara indirgenmesi ve insan olduklarının unutulmasıdır (Erdoğan vd. 2017, s. 19).

Adlandırmaların yanı sıra göçmenlerin belirli kalıpyargılarla ilişkili olarak medyada klişe temsiller üzerinden yer aldığını söylemek mümkündür. Mülteciler sıklıkla ekonomik, güvenlik ya da kültürel açıdan bir tehdit olarak sunulmaktadır. Bu durum mültecilerin bulundukları topluma entegre olmalarını ve kabul görmelerini zorlaştıran bir unsurdur. Tehdit anlatılarının yanı sıra sıklıkla başvurulmuş bir söylem de mültecilerin mağduriyetlerinin öne çıkarılarak acı çeken kurbanlar olarak da sunulmalarıdır. Bu sunum diğerlerine kıyasla olumlu bir yaklaşım gibi görünse de mülteci temsillerinin acı çeken anonim bir topluluğa ya da bedenlere indirgenmesi onları yetenekleri, hayalleri ve gelecek planları olan bireyler olarak görmeyi zorlaştırmaktadır (Smets vd. 2019, s. 193). Bu durum medyada göçmenlerin hikayelerini kendi açılarından duymayı da zorlaştırmaktadır. Ieracitano ve Vigneri (2018, s. 80) İtalyan medyası özelinde gerçekleştirdikleri analizde göç meselesinin göç alan toplumların perspektifinden ve AB vatandaşlarının çıkarlarının doğrultusunda ele alındığı sonucuna ulaşmışlardır. Çalışma göçün başedilmesi gereken sosyal bir sorun olarak görüldüğünü, göçmeninse ya savaştan kaçan ve korunmaya ihtiyaç duyan birey ya da hızlı bir biçimde geri gönderilmesi gereken kimse olarak çerçevelendiğini göstermektedir. Her iki durumda da sürecin başlıca aktörü olan göçmenlerin bakış açısı geri plana itilmekte, yaşanan sorunun kökenine dair çok az şey söylenmektedir.

Medyanın göçmenlere yönelik yaklaşımı nefret söylemi ve ırkçılıkla da yakından ilişkilidir. Van dijk Avrupa’daki göçmenlere dönük ırkçı söylemi besleyen dört başlık belirlemiştir; göçmenler farklıdır, uyum sağlamazlar, olumsuz eylemlerde yer alırlar ve sosyal-ekonomik menfaatleri tehdit ederler (Van Dijk, 1987). Göçün medyada nasıl çerçevelendiği de göçmenlere yönelik bu kalıpyargılarla yakından ilişkidir. Cisneros Eylül-Aralık 2005 tarihleri arasında Fox News ve CNN’in göçle ilgili içeriklerini incelemiş, göçün suç dalgası ve istila olarak algılandığını saptamıştır (2008, s. 579). Bunun yanında göçmenler metaforik olarak toplum için tehlikeli ve kirlilik olarak da çerçevelenmektedir. Kanada’da ve bazı Batı ülkelerinin medyalarına bakıldığında göçmenlere dair şu kanaatlerin paylaşıldığı görülmektedir: 1- göçmenler bulaşıcı hastalıkların kaynağı ve yayıcısıdır, 2-Batı ülkelerine giriş yapabilmek için esnek göçmen

politikalarından yararlanmaya çalışan fırsatçılardır, 3-iltica başvurusuyla ülkeye giriş yapmaya çalışan teröristlerdir. Bu tasvirler hem medyanın göçmenlerin insandışılaştırmasını (dehumanization)⁵¹ teşvik etmekte hem de bu tasvirlerin sonucunda ortaya çıkabilecek kötü sonuçlara meşruiyet zemini hazırlamaktadır (Esses ve Medianu, 2013, s. 524-525).

Bu durumun bir örneği Efe'nin 2015 yılında Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların medya temsillerine yönelik yürüttüğü çalışmadan elde ettiği sonuçlarda da görülebilmektedir. Efe (2015, s. 59), iç savaş sonucu Türkiye'ye göç eden Suriyeli sığınmacıların gazetelerde nasıl temsil edildiğine odaklanan çalışmasında, sığınmacıların doğrudan sorun çıkaran kişiler olarak yansıtıldığına ve şeytanlaştırıldığına dair bulgulara ulaşmıştır. Benzer şekilde Göker ve Keskin'in (2015, s.229-255) ulusal gazeteler üzerinde yaptıkları incelemeden elde ettikleri sonuçlar, Suriyeli mültecilerin haber medyası tarafından günah keçisi olarak lanse edildiğini, toplumsal sorunların merkezinde, edilgen ve mağdur şeklinde konumlandırıldığını ortaya koymaktadır. Haberlerde sorun vurgusunun öne çıkmasının yanı sıra ekonomik yük söyleminin de yaygın olduğu ve toplumsal anomali, suç, karmaşa ve çatışmanın da mültecilik olgusuyla ilişkilendirildiği saptanmıştır.

Göçmenlerin medyada sıklıkla bir soruna bağlı olarak gündeme gelmeleri onlara yönelik olumsuz kalıpyargıların oluşmasına neden olmaktadır. Ana akım medyada adli olaylarla haber olmaları göçmenlerin tehdit olarak algılanma durumunu pekiştirmekte ve yerel halkın onlara olan öfkesini artırmaktadır. Medyanın kapkaç, tecavüz, hırsızlık gibi olumsuz durumların faili olarak temsil ettiği ve dolaylı ya da doğrudan hedef gösterdiği mülteciler, yerel halkın saldırılarına maruz kalabilmektedir. Türkiye'de de belirli dönemlerde Suriyelilerin çadırlarının yakılması, işyerlerine zarar verilmesi gibi olaylar yaşanmış ancak bunlar sığınmacıların karıştıkları adli olaylara kıyasla medyada çok daha az yer bulmuştur (Erdoğan vd. 2017, s. 23). Sığınmacılara yönelik bu tür saldırıların önüne geçmek için 2014 yılında Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) bir açıklama yapmış ve sanılanın aksine Suriyelilerin suça karışma oranının oldukça düşük olduğunu, yaşanan münferit olayların ayrımcı bakış açısı nedeniyle kamuoyunda çok ses getirdiğini belirtmiştir (Efe, 2015, s. 59).

⁵¹ İnsandışılaştırma (dehumanization) “(birini) o kişinin insanlığını veya bireyselliğini gizleyecek veya küçültecek şekilde ele almak veya tasvir etmek” şeklinde tanımlanmaktadır: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/dehumanize> (Erişim Tarihi: 08.09.2023)

Göçmenlerin medyada sorunlu bir şekilde temsil edilmeleri her daim gündemde yer aldıkları anlamına gelmemektedir. Erdoğan vd.'nin Türkiye'deki Suriyeli mültecilere yönelik medya algısını ortaya koymayı amaçlayan çalışması medyanın bu konuya gösterdiği ilginin sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye'de yaşayan Suriyeli sığınmacıların sayısı 3 milyonun üzerinde olmasına rağmen medyanın bu konuya yoğun bir ilgi göstermediğini söylemek mümkündür. Belirli dönemlerin dışında temsil düzeyinin düşük olmasının çeşitli avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Medyanın ilgi düzeyinin düşük olmasının yarattığı dezavantaj sığınmacıların kendilerini ifade imkânlarından uzak kalmaları, yanı sıra yaşadıkları zorlukların ve yaşam koşullarının toplum tarafından yeterince anlaşılmamasıdır. Durumu avantajlı kılan ise yaygın göçmen temsilleri göz önüne alındığında sığınmacıların fazla dikkat çekmeden geri planda kalmalarının onlarla Türk toplumu arasında yaşanabilecek olası çatışmaların ihtimallerini azaltmasıdır. Medyanın göçmenlere gösterdiği ilginin belirli gündem konularına göre artış gösterdiği de çalışmanın bir diğer bulgusudur. Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye giriş yapmaya başladıkları 2011 yılı, Avrupa'nın geçişlerin yoğunlaştığı ve Alan bebeğin hayatını kaybettiği 2015 yılı, Türkiye ve AB arasındaki anlaşma müzakerelerin yapıldığı süreç medyanın konuya gösterdiği ilginin arttığı dönemlere örnektir (Erdoğan vd. 2017, s. 16-24).

Alan Bebek medya ilgisini yükseltmesinin yanı sıra göç ve medya tartışmalarında önemli bir kırılmayı da ifade etmektedir. 2015 yılında 3 yaşındaki Alan Kurdi ailesiyle bindikleri botla Avrupa'ya ulaşmaya çalışırken botlarının batması sonucu annesi ve kardeşiyle beraber boğularak hayatını kaybetmiş Suriyeli bir çocuktur. Doğan Haber Ajansından Nilüfer Demir tarafından çekilen Alan Kurdi'nin Bodrum sahiline vuran cansız bedeninin fotoğrafı deyim yerindeyse ikonik bir fotoğrafa dönüşmüştür. Alan'ın fotoğrafı kısa süre içinde viral hale gelmiş, paylaşıldıktan 12 saat sonra dünya çapında 20 milyon ekranda görüntülenmiştir. Ancak bu fotoğrafı bu kadar önemli kılan sadece aldığı etkileşim değildir. Sheffield Üniversitesi'ndeki araştırmacılar 30 eylülde yayınlanan fotoğrafın ardından 3 milyon gönderiyi analiz etmişler ve sosyal medya kullanıcıların göç meselesi hakkında konuşma biçiminin değiştiğini saptamışlardır. Kamuoyunda göç tartışmalarının dili değişmiş, göçmen kelimesinin yerini mülteci almıştır (The Guardian, 2015). Alan Kurdi'nin görseli yaşanan insani krizin küresel ölçekte duyulması ve tartışılmasına imkân sağlamış, pratikte işlemeyen göç politikalarını tartışmaya açmıştır.

Alan'ın sembolikleşen fotoğrafı tüm insani ilerlemeye rağmen çaresizlik gerçeğiyle karşı karşıya kalınan bir dünyaya gönderme yapmaktadır (Sunata ve Yıldız, 2018, s.147).

Alan Kurdi örneğinde olduğu gibi güçlü haber görsellerinin kamuoyunu ne kadar etkileyebileceği ve siyasi sonuçlar doğurabileceğine dair yapılan bir çalışma Alan'ın fotoğrafının mültecilere yönelik hoşgörüyü artırdığını ortaya koymuştur. Ancak bu hoşgörü ve liberal mülteci politikalarına verilen desteğin uzun süreli olmadığı anlaşılmıştır. Ölümünden bir ay sonra Alan Kurdi'nin fotoğrafıyla tekrar karşılaşan insanlar fotoğrafa giderek ideolojik bir perspektifle bakmaya başlamışlardır. Farklı bir ifadeyle ahlaki şefkat duygusu oluşturan bu tür görseller başlangıçta kamuoyu değişimini tetikleyebilse de uzun vadedeki etkisi sınırlı kalmakta tanınan siyasi eğilimler yoluyla işlenmeye devam etmektedir (Sohlberg vd, 2019, s. 2283). Ayrıca aynı konuya ait benzer görseller her zaman aynı etkiyi yaratmamaktadır. Benzer bir fotoğraf da 2016 yılında bir ambulansın içinde görüntülenmiş, toz ve kanla kaplı beş yaşındaki Ümran Dakniş'e aittir. Her iki fotoğraf da savaşın ve zorunlu göçün yıkıcı sonuçlarının çarpıcı görüntüleridir (Görsel 2.4.). Ancak bu iki görüntünün medyada yer alışının farklı sonuçları olmuştur. Alan Kurdi'nin görseli eylemle desteklenen bir dayanışmayı doğururken Dakniş'in görüntüsü aynı etkiyi yaratmamıştır (Sajir ve Aouragh, 2019, s.550).

Görsel 2.4. Solda Bodrum'da çekilen Alan Kurdi'nin cansız bedeninin ikonikleşmiş fotoğrafı yer almaktadır (The New Republic, 2015). Sağdaki fotoğraf ise Halep'te çekilen Alan ile aynı yaşlardaki Ümran Dakniş'in ambulansın içinde yardım bekleyen halini göstermektedir (CNN, 2017).

Göçmenlerin ve sığınmacıların medya temsilleriyle ilgili tek sorun olumsuz haberlerle gündeme gelmelerinden ibaret değildir. Yeni medyanın kullanıcıların içerik üretmesine imkân veren doğası, toplumdaki dezavantajlı gruplarla ilgili yalan haberlerin de üretilmesi ve dolaşıma girmesine olanak tanımaktadır. Göçmenler de kendileriyle ilgili yalan ya da çarpıtılmış içeriklerin üretildiği grupların başında gelmektedir. Söz konusu düzmece haberlerin yaratım sürecinde medyada göçmenlerle ilgili mevcut önyargılar ve temsillerin de etkisi görülebilmektedir. Taş ve Taş'ın 2018 yılında teyit.org'da Suriyeli sığınmacılarla ilgili teyit edilen içerikler üzerinde yürüttükleri çalışma, kullanıcı türevli sahte içerikler ile yaygın medyada yer alan haberler arasında güçlü bir bağ olduğunu ortaya koymuştur. Farklı bir ifadeyle, yaygın medyada göçmenlere yönelik ayrımcı ve dışlayıcı söylemin baskın olduğu habercilik pratiği yeni medyanın içerik üreticileri tarafından taklit edilerek söz konusu yalan haberlerin dolaşımı ve inanırlığı artmaktadır (2018, s. 202). Bir başka doğrulama platformu olan Snopes.com'da "mülteciler" etiketli sahte haberler üzerinde gerçekleştirilen bir diğer araştırma da sahte haberlerin izleyicilerde mültecilere dönük korku ya da öfke algısı oluşturma amacıyla bilgileri manipüle ettiğini ve dayanaksız anlatılar kurguladığını göstermektedir. Bu tür sahte haberler okurların değerlerine hitap ederek okurlar ve mülteciler arasında iyi-kötü ikiliğine dayanan bir karşıtlık kurar. Okur kendisini doğal bir iyi olarak tanımlarken mülteciler bu değerleri yok edenler ya da zarar verenler olarak konumlandırılmaktadır. Okurların korkularına dayanarak barbar ve tehlikeli olarak tasvir edilen mülteciler aynı zamanda kaynakları sömüren hırsızlar olarak gösterilmektedir. Bu haberler aracılığıyla toplumda vergisini ödeyen makbul vatandaşlar ile toplum için bir tehlike ve yük olarak görülen mülteciler arasında bir bölünme yaratılmaktadır (Sutherland ve Dykstra-DeVette, 2018, s. 19-28)

Oysa Parekh'in de vurguladığı üzere mülteci travma geçirmiş, anavatanından ayrılmış çok az maddi varlığıyla yeni bir hayat kurmaya çalışan insandır ve bu şartlar altında üretken bir vatandaş olmak zordur. Dünya çapında yerinden edilmenin nasıl seyrettiği göz önüne alındığında göçmenlere alışık olan toplumlar için bile değişen nüfusa uyum sağlanması kolay değildir. Mültecilerin topluma entegrasyonları gerçek zorluklara sahipken onları yalan haberlerle hedef göstermek bu uyum sürecini daha güçleştirmektedir (2020, s. xvii). Nitekim yanlış bilginin Türk toplumunun Suriyeli mültecilere yönelik algı ve tutumlarını şekillendirmedeki rolünü, yanı sıra mültecilerin entegrasyon deneyimleri ve kültürleşme stratejileri üzerindeki etkisini araştıran bir

çalışmada bu görüşü destekleyen bulgulara ulaşılmıştır. Çalışma kapsamında Türk vatandaşları, zorunlu göç konusunda uzmanlaşmış akademisyenler, çeşitli uluslararası ve Suriyeli STK temsilcileri ve çeşitli göç yönetimi birimlerinde çalışan uzmanlarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada ulaşılan sonuçlar Türk toplumunda Suriyelilere yönelik algı ve tutumların mültecileri ekonomik, sosyal, siyasi ve güvenlik tehdidi olarak gösteren yanlış bilgilerle yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle de mültecilerin ekonomik olarak topluma yük olduğuna ve güvenlik tehdidi oluşturduğuna inanan katılımcıların mültecileri bu şekilde tasvir eden yanlış bilgileri referans aldıkları anlaşılmıştır. Mültecilere dair dolaşıma giren yanlış bilgilerin ev sahibi toplumun üyelerinin yanı sıra Suriyeli mültecilerin toplumla kurdukları sosyal etkileşimi de olumsuz yönde etkilediği saptanmıştır. Farklı bir ifadeyle yanlış bilgiler Türk toplumunda Suriyeli mültecilerin ötekileştirilmesi ve dışlayıcı politikalara destek verilmesine katkı sunarken Suriyeli mülteciler tarafında entegrasyonun zorlaşması ve asimilasyonun benimsenmesine yol açmaktadır (Alışık ve Aslam, 2022, s.296-300). Kısacası yanlış bilgiler hem ev sahibi toplumun hem de o topluma uyum sağlamaya çalışan mültecilerin bir arada yaşama deneyimine zarar vermektedir.

3. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın yöntemine dair bilgi verilmektedir.

3.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Nitel araştırmanın herkes tarafından kabul edilen bir tanımından bahsetmek zordur. Bunun başlıca sebebi bu kavramın etnografya, antropoloji, eylem araştırması, içerik analizi vb. farklı disiplinlerde kullanılan yöntemleri altında toplayacak bir şemsiye terim gibi kullanılmasıdır. Tüm yönelimlerini ve özelliklerini kapsayan bir tanım yapmak zor olmakla birlikte nitel araştırmayı *görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlediği araştırma* şeklinde tanımlamak mümkündür (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 40-41). Özden ve Saban (2017, s. 5) nitel araştırmayı *bireylerin oluşturdukları anlamları inceleyerek alana özgü açıklama ya da teori geliştirme süreci* olarak değerlendirmektedir.

Nitel araştırmayı farklı kılan özelliklerden bir diğeri de toplanan verilerin sayılara indirgenmemesidir. Nitel yöntemlerle toplanan veriler üzerinde nicel analizler yapmak mümkün olmakla birlikte bu araştırma türünde temel hedef sayılar yoluyla sonuçlara ulaşmak değildir. Bunun yerine nitel araştırma okura betimsel ve gerçekçi bir resim sunmayı amaçlamaktadır. Nicel araştırmalarda genelleme yapmak önemli bir amaç iken nitel araştırmada böyle bir kaygı güdülmemektedir. Genelleme yapmak yerine bir durum ve olayın ayrıntılı bir şekilde ele alınması, önceden keşfedilmemiş ilişkilerin sınırlı bir çerçeve içinde ortaya konması öncelenmektedir. Nitel araştırmacılar bir duruma egemen olan ilişkiler ağını sistematik bir yaklaşımla açıklamaya ve yorumlamaya çalışmaktadır. Araştırmada süreç içerisinde bir değişiklik yapma ve yeniden düzenleme ihtiyacı olduğunda bunu yapmak mümkündür. Bu yönüyle nitel araştırmanın nicele kıyasla daha esnek olduğunu söylenebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s.47- 57).

Türkiye’de farklı konularda faaliyet gösteren doğrulama kuruluşları vardır. Bu kuruluşların yalnızca 3 tanesi IFCN imzacısı olmuştur. Bu çalışmanın örneklemini IFCN imzacısı olan dogrulukpayi.com, teyit.org ve dogrula.org platformları oluşturmaktadır. Örneklemin seçiminde IFCN üyeliğinin tercih edilmesinin başlıca sebebi, bu üyeliğin doğrulama platformları açısından uluslararası bir standardı temsil etmesidir. İkinci sebep ise Türkiye’deki doğruluk kontrolü yapan aktörlerin IFCN’i finansal yapının şeffaflığı ve metodolojinin güvenilirliği açısından referans olarak görmeleridir (Uzunoğlu ve Uyar, 2021).

85

kelimelerden göçmen, mülteci ve sığınmacı göç literatüründe sıklıkla kullanılan kavramlar olmalarının yanı sıra hedef gruba yönelik bir adlandırmaya da karşılık gelmeleri nedeniyle tercih edilmiştir. Ancak bu adlandırmaların kullanılmadığı, çoğunlukla uyruğun ön plana çıkarıldığı metinlerin de olduğu gözlenmiş, arama kelimelerine “Suriyeli” ve “Afgan” da eklenmiştir. Türkiye’de pek çok farklı etnisiteden göçmenin yaşadığı göz önüne alındığında niçin bu iki uyruğun ele alındığı sorulabilir. “Suriyeli” anahtar kelimesi Türkiye’nin nüfus bakımından en büyük göçmen grubuna karşılık gelmesi nedeniyle seçilmiştir. “Afgan” anahtar kelimesinin seçilmesinin nedeni ise bu etnisitenin bir adlandırma olarak kullanıldığının gözlenmesidir. “Yabancı” anahtar kelimesi ise göçmen, mülteci, sığınmacı gibi kavramları kullanmayan ve bir etnisiteyi öne çıkarmayan, “yabancı uyruklu” kişileri ele alan metinlere erişmek amacıyla tercih edilmiştir. Anahtar kelimelerin çeşitliliğindeki amaç konuyla ilişkili bütün haberlere ulaşılmasının amaçlanmasıdır. Her üç platformda da bu anahtar kelimelerle tarama yapılmış, ulaşılan sonuçların içinden tekrar eden ya da ilgisiz olanlar elenmiştir. Bu tarama ve eleme işleminin sonucunda dogrula.org’da 30, dogrulukpayi.com’da 55, teyit.org’da 127 olmak üzere toplam 212 içeriğe erişilmiştir. Uygulamanın birinci basamağında bu içeriklere nitel içerik analizi uygulanmıştır.

Araştırmanın ikinci basamağında doğrulama platformlarının göçmenlerle ilgili yayınladıkları doğruluk kontrollerine gelen kullanıcı yorumlarına nitel içerik analizi uygulanmıştır. Doğrulama platformlarının kendi internet sitelerinde kullanıcıların içeriklere yorum yapabilme imkânı yoktur. Bu nedenle okur yorumlarına ulaşabilmek için platformların sosyal medya hesapları kullanılmıştır. İnternet sitelerinde yayınlanan göçmelerle ilgili içerikler aynı doğrulama platformun sosyal medya hesaplarında da aranmış ve ne kadar kullanıcı yorumu aldığı kaydedilmiştir. Bu analiz için öncelikle doğrulama platformlarının hazırladıkları içerikleri hangi sosyal medya hesaplarında paylaştıkları ve bu hesapların ne kadar takipçiye sahip olduğuna bakılmıştır (Tablo 3.1.).⁵²

Tablo 3.1. Doğrulama platformlarının takipçi sayıları

	Twitter	Instagram	Facebook	Tiktok	Youtube
teyit.org	846,1	336 B	107 B	14.1 B	44.1 B
dogrulukpayi.com	220.7 B	83.4 B	117 B	3.7 B	16.2 B
dogrula.org	60.4	267 B	2.8 B	19.2 B	9.5 B

⁵²Bu tabloda gösterilen takipçi sayıları Ekim 2023 tarihine aittir.

Yüksek takipçili hesaplardaki paylaşımların daha fazla yorum alabileceği varsayımından yola çıkarak öncelikle en fazla takipçinin olduğu sosyal medya hesapları incelenmiştir. Teyit.org ve dogrulukpayi.com için Twitter (X), dogrula.org platformu için Instagram takipçi sayısı bakımından ilk sıradadır. Araştırmanın birinci basamağındaki analizde kullanılan 212 içerik bu sosyal medya hesabında tek tek aranmış, bulunan her bir içeriğin karşısına yorum sayısı yazılmıştır. Bu işlem Microsoft Excel üzerinden gerçekleştirilmiştir. Ancak bu noktada takipçi sayısı ve yorum sayısı arasında her zaman bir paralellik olmadığı, yüksek takipçili hesaptaki yorum sayılarının çok düşük olabildiği görülmüştür. Bu noktada bu tarama en fazla takipçi sayısının olduğu üç sosyal medya hesabı olarak genişletilmiştir. Bu kapsamda teyit.org ve dogrulukpayi.com'un Twitter, Facebook ve Instagram'daki, dogrula.org platformunun ise Instagram, Twitter ve Tik Tok hesabındaki ilgili içeriklerin yorum sayıları listelenmiştir. Bu işlemin sonucunda yorum sayısı en fazla olan içeriklere ulaşılmıştır (Tablo 3.2.).

Tablo 3.2. Okur yorumlarının analizi için seçilen doğruluk kontrolleri

Doğrulama kuruluşu	Başlık	Tarih	İlgili olduğu göçmen grup	Ulaşılan Yorum Sayısı
dogrula.org	MEB bütçesiyle Suriyeli öğrencilere Antalya'da festival düzenleneceği iddiası	2022	Suriyeli	63
dogrula.org	İstanbul Bebek sahilinde cinsel ilişkiye giren Ö.K. isimli erkek şahsın Pakistanlı olduğu iddiası	2022	Pakistanlı	30
dogrulukpayi.com	Görseldeki evlerin Türkiye tarafından Suriye'de yapıldığı iddiası yanlış.	2022	Suriyeli	128
dogrulukpayi.com	Suriyelilerin Eminönü'nde toplanıp denize atlama yarışması yaptığı iddiasına konu olan video güncel değil.	2021	Suriyeli	30
dogrulukpayi.com	Fotoğraftaki listenin Gaziantep/Şahinbey TOKİ kura sonuçlarının tümünü gösterdiği iddiası yanlış	2022	Suriyeli	44
teyit.org	Türkiye'de yaşayan Suriyelilere bayram parası verildiği iddiası	2019	Suriyeli	315
teyit.org	Fotoğraftaki kişi Suriyeli değil, bir Türk vatandaşı.	2019	Suriyeli	251
teyit.org	Muharrem İnce'nin "Sınırlarımız açık, Suriyeliler gelmeye devam ediyor" iddiası	2023	Suriyeli	289

Tablo 3.2. (Devam) Okur yorumlarının analizi için seçilen doğruluk kontrolleri

teyit.org	Videonun Antalya’da Türk bayrağı yerine kendi bayrağını asan Afganistan vatandaşlarını gösterdiği iddiası yanlış.	2021	Afgan	264
teyit.org	Bebek sahilinde cinsel ilişkiye girdiği için gözüaltına alınan Ö.K’nın Pakistanlı olduğu iddiası	2019	Pakistanlı	182
teyit.org	İŞKUR’un 7 bin 400 Suriyeliyi istihdam edeceği iddiası	2022	Suriyeli	176
Toplam				1772

Araştırmanın birinci basamağında belirtildiği üzere doğrulama platformlarının internet sitelerinde göçmenlere dair yayınladıkları içerik sayısı birbirinden farklıdır: teyit.org (127), dogrulukpayi.com (55), dogrula.org (30). Bu sayısal dağılım incelemeye dahil edilecek yorumları belirlerken de göz önüne alınmıştır. Bu nedenle teyit.org’da en fazla yorum alan 6 içerik, dogrulukpayi.com’da en fazla yorum alan 3 içerik, dogrula.org’da en fazla yorum alan 2 içerik analiz için seçilmiştir. Toplamda 1772 okur yorumuna nitel içerik analizi uygulanmıştır.

3.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu araştırmada veri toplama tekniği olarak nitel içerik analizi tercih edilmiştir. İçerik analizi pek çok disiplinin yanı sıra iletişim araştırmalarında da sıklıkla başvurulmuş bir yöntemdir. İçerik analizi farklı söylemlere uygulanan metodolojik araç ve tekniklerin bir bütünüdür. Bu yöntem genellikle tımdengelimine dayalı bir okuma ve yorumlama çabasını içermektedir. İçerik analizi tekniklerinin ortak noktası çıkarım yapma esasına dayanmaları ve betimlenen öğelerden yola çıkarak bir yorum geliştirmeyi hedeflemeleridir. Buna bağlı olarak içerik analizi objektif-subjektiflik uçları arasındaki bir doğru üzerinde farklı noktalarda yer alan teknikleri kapsamaktadır. Bu tekniklerin birbirinden farklı işlevlerde ve biçimde olması araştırmacının öznel yaratıcılığını kullanmasına izin vermektedir (Bilgin, 2014, s. 1-2). İçerik analizi kamusal alana yönelik oluşturulan her türlü yazılı yapıtları, metinleri çözümlemeye uygundur. Genel algıda bu yöntemin sadece kitle iletişim araştırmalarına uygun olduğu yönünde bir kanaat bulunsa da iletişimin haricinde edebi eserler, romanlar, dini ve ilahi metinler gibi her türlü metnin analizinde tercih edilebilir. İçerik analizi bir yöntem olarak bir metnin görünen boyutlarından hareketle doğrudan gözlemlenemeyen etkenlere dair çıkarımlar yapmaya

yarar. Buna bağlı olarak bu yöntem genelden özele, teoriden gerçeğe doğru hareket eden bir yaklaşımı benimsemektedir (Türkdoğan ve Gökçe, 2012, s. 319-320).

İçerik analizinin tarihsel sürecine bakıldığında bu alandaki ilk uygulamaların 16. yüzyıla kadar uzandığı görölmektedir. Dönemin kitle iletişiminde önemli bir yeri olan gazetelerde dinsel ve ilahi mesajların ne ölçüde yer aldığı bu yönetime başvurularak araştırılmıştır. Günümüzde sıkça tercih edilen modern içerik çözümleme teknikleri ise 20. yüzyıl başlarında ABD’de gelişmeye başlamıştır. Bu tarihte ABD’ de gazetecilik eğitimi alan öğrenciler gazetelerde yer alan konuları iç politika, suç, boşanma, spor vb. konu başlıklarına göre incelemiştir (Aziz, 2014, s. 131)

1940’lara gelindiğinde metodolojik olarak Berelson’un içerik analizine yaklaşımının öne çıktığı görölmektedir. Bu dönemde içerik analizi iletişimin görünen içeriğinin nesnel, nicel ve sistematik betimlenmesini hedefleyen bir teknik olarak tanımlanmıştır. 1950’lerden sonra kullanımı farklı disiplinleri içine alacak şekilde genişlemiş, siyasal bilimler, gazetecilik, sosyoloji ve psikolojinin yanı sıra etnoloji, tarih, psikiyatri, psikanaliz ve dilbilim gibi disiplinlerce de tercih edilmeye başlanmıştır. Buradan hareketle içerik analizi farklı alanlarda kullanılan, deneysel ve gözleme dayalı yöntemlerin yeterli olmadığı durumlarda buradaki ihtiyaca cevap veren, kendini geliştiren ve dinamik bir ilerleme evrimi gösteren bir yönetime karşılık gelmektedir (Bilgin, 2014, s. 4-6).

İçerik analizi sadece bir betimleme tekniğı olmayıp çıkarım yoluyla sosyal gerçekliğin belirli boyutlarını inceleyen bir yöntemdir. Bu yöntemin başlıca özelliğı seçici, sınıflandırıcı ve nicelleştirici olmasıdır (Türkdoğan ve Gökçe, 2012, s. 318). İçerik analizinde kullanılacak yöntem ve teknikler mesajlara ve belirlenen amaca göre değişkenlik gösterebilmektedir. Bu yönüyle her araştırmaya uyarlanabilecek genel ve hazır kalıplar söz konusu değildir. Ancak içerik analizine dair uyulması gereken birtakım kurallar bulunmaktadır. Öncelikle tekniğın niçin, nasıl ve nerede kullanılacağıının belirlenmesi elzemdir. İçerik analizi farklı çalışma alanlarına uyarlanabildiğı için araştırmacının kendi amaçları doğrultusunda kendi uygulama biçimini oluşturması gerekmektedir (Bilgin, 2014, s. 8-9).

İçerik analizinin uygulanma sürecinde birbirini takip eden aşamalar bulunmaktadır. Bunlardan ilki araştırmacının hedeflerini belirlemesidir. Amaç ve hedeflerin saptanması, incelenecek konuya doğru bir şekilde odaklanmayı, zamandan ve enerjiden tasarruf yapmayı sağlamaktadır. İkinci aşamada ise örneklemin oluşturulması

gelmektedir. Bu noktada örneklem inceleme konusuna bağlı olarak sınırlı sayıda gazete, dergi, öykü vb. iletişim türlerini içerebilir. Üçüncü aşamada ise örneklem ayrılacağı kayıt birimleri ve bunların içinde toplanacağı kategoriler belirlenir. Bir sonraki adımda bu birimlerin ve kategorilerin frekanslarının nicel olarak belirlenmesi ve kategoriler arası ilişkilerin çözümlenmesi ve nihayetinde değerlendirme, çıkarsama ve yorumlama gerçekleştirilmektedir (Bilgin, 2014, s. 11). Buradan anlaşılacağı üzere içerik analizi kategorilerle çalışmaktadır. Kategorilerin ve bu kategorilere hangi alt birimlerin dahil olacağının belirlenmesi araştırmanın önemli bir aşamasıdır. Bu noktada araştırmacı incelediği metnin tamamını okuyup özümledikten sonra anlatımlar soyutlanabilir ve kategoriler belirlenebilir. İçerik analizi araştırma sorusu doğrultusunda metinlerdeki önemli bilgileri seçmekte, sınıflandırmakta, kodlamakta ve yorumlamaktadır. Ancak içerik analizinin sayıca fazla olan metinlerin analizine uygun bir yöntem olduğu da göz önüne alınmalıdır. Farklı bir ifadeyle tek bir kitabın ya da yazının analizi için bu yöntem başvurulması anlamsızdır. Çalışmanın başında araştırmanın amacı net bir şekilde belirlenmeli, bu amaca bağlı olarak metinlerde neyin önemli neyin önemsiz olduğu saptanmalıdır (Türkdoğan ve Gökçe, 2012, s. 320-322).

Bu çalışmada da iki aşamada iki farklı içerik analizi yapılmıştır. Birinci içerik analizi seçilen doğrulama platformlarındaki göçmenlerle ilgili paylaşımları kapsamaktadır. Toplam 212 içeriğe analiz yapılmıştır. İkinci içerik analizi de doğruluk kontrollerine gelen okur yorumlarına yöneliktir. Bu kapsamda toplam 1772 okur yorumu incelenmiştir.

Araştırmanın uygulama aşamasında ilk olarak doğrulama platformlarının internet sitelerindeki göçmenlerle ilgili yapılan paylaşımlara nitel içerik analizi uygulanmıştır. Bu kodlama Microsoft Excel üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu analizin kodlama sürecinde aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:⁵³

- 1- Doğrulama platformlarının göçmenlerle ilgili yayınladıkları içeriklerin yıllara ve içerik türüne göre dağılımı nedir?
- 2- Göçmenlerle ilgili yanlış bilgiler hangi ortamlarda yayılmaktadır?
- 3- Yanlış bilgiyi yayan aktörler kimlerdir?
- 4- Göçmenlerle ilgili söylenti ve iddialar hangi yanlış bilgi türüne aittir?
- 5- Paylaşımlar hangi göçmen grupla ilgilidir?

⁵³Kodlama tablosunun ayrıntılı açıklaması Ek-1’de gösterilmiştir.

- 6- Platformlar göçmenlere yönelik hangi adlandırmaları kullanmaktadır?
- 7- Göçmenlerle ilgili dolaşıma giren yanlış bilgiler hangi kalıpyargılarla ilişkilidir?
- 8- Platformlar göçmenlerle ilgili yazılarında hangi kaynakları referans almaktadır?

3.4. Araştırmanın Güvenilirlik ve Geçerliliği

İçerik analizinde güvenilirliğin sağlanması ise kodlayıcıların ve belirlenen kategorilerin güvenilirliğiyle yakından ilişkilidir. Kodlayıcıların güvenilirliği kodlamayı yapan farklı araştırmacıların aynı şeyi kodlamaları ya da farklı zamanda yapılan kodlamaların birbiriyle örtüşmesi anlamına gelmektedir. Kategorilerin güvenilirliği ise açık bir şekilde ifade edilerek belirsizliğin ortadan kaldırılmasıdır (Bilgin, 2014, s. 16).

Araştırmanın analiz aşamasının birinci basamağı her üç doğrulama platformundan elde edilen verilere içerik analizi uygulanmasıdır. Bunun için öncelikle bir kodlama şablonu oluşturulmuş, içeriklerde hangi kategorilerin kodlanacağı belirlenmiştir. Hazırlanan şablonun güvenilirliğini ölçmek amacıyla bir güvenilirlik analizi yapılmıştır. Güvenilirlik analizi için doğrulama platformlarının tüm paylaşımları tarihe göre sıralanmış, her yılın ilk iki paylaşımı seçilerek bir ön kodlama şablonu oluşturulmuştur. Teyit.org'dan 13, dogrulukpayi.com'dan 12, dogrula.org'dan 5 olmak üzere toplam 30 içerik güvenilirlik analizi için seçilmiştir.⁵⁴ Güvenilirlik analizi için seçilen içerikler önce araştırmacı tarafından kodlanmış, ardından iki farklı kodlayıcıya gönderilmiştir. Kodlama şablonunda her bir kategorinin nasıl kodlanacağı ayrıntılı olarak açıklanmış olup bunun yanı sıra kodlayıcılarla ayrı ayrı görüşülerek kodlama eğitimi verilmiştir. Kodlamaların tamamlanmasının ardından kodlayıcılar arasındaki uyumu saptamak amacıyla Miles ve Huberman (1994)'ın aşağıdaki formülü kullanılmıştır:

$$\text{Güvenilirlik} = \frac{\text{Uzlaşma Sayısı}}{\text{Uzlaşma} + \text{Uzlaşmama Sayısı}}$$

Araştırmacı ile birinci kodlayıcının kodlamaları arasındaki benzerlik oranı %90, ikinci kodlayıcı ile benzerlik oranı %89 olarak saptanmıştır. Bu oranlar hazırlanan

⁵⁴Ön kodlama için seçilen içerik sayısının farklı olmasının nedeni şudur: Dogrulukpayi.com'un 2015 yılına ait tek paylaşımı 10 Aralık 2015 tarihli "İklim ve Mülteci Konularında Bakanların İddialarında Doğruluk Payı yok" başlıklı içeriktir. Web sitesinde böyle bir analiz yapıldığını belirtilmesine rağmen analiz detaylarına erişim bulunmamaktadır. Aynı durum 2016 yılına ait "Suriyeli Sığınmacılar İçin Harcanan Para Ne Kadar" başlıklı iddia analizi içinde geçerlidir. Yeterli veri sağlamaması nedeniyle bu içerikler güvenilirlik analizine dahil edilmemiş, kodlama 2016 yılından başlatılmıştır. Bunun yanı sıra hem teyit.org'da hem de dogrulukpayi.com'da 2016 yılında sadece bir tane paylaşım bulunmaktadır.

şablonun genel anlamda kodlayıcılar tarafından da benzer biçimde algılandığını göstermektedir. Benzerlik oranı yüksek olmakla birlikte üzerinde uzlaşamayan kategoriler hakkında her iki kodlayıcıyla da ayrı ayrı görüşülmüş ve mevcut farklılaşmanın sebepleri tartışılmıştır. Kodlayıcılardan gelen yorumlar üzerine kodlama şablonunun açıklama kısmındaki eksiklikler giderilmiş ve asıl kodlamaya geçilmiştir.

Aynı işlemler okur yorumlarının kodlama şablonu için de yapılmıştır. Okur yorumlarının kodlanmasında bağlam bilgisinin önemli olması nedeniyle farklı doğruluk kontrollerinden yorumlar bir araya getirilmemiş, tek bir doğrulamaya gelen tüm yorumların kodlanması suretiyle güvenilirlik testi uygulanmıştır. Örneklem dahilindeki 11 doğruluk kontrolünden bir tanesi seçilerek iki farklı kodlayıcıya gönderilmiş, gelen sonuçlar araştırmacının kodlarıyla karşılaştırılmıştır. Kodlayıcılardan gelen ilk sonuçlarda benzerlik oranının %65'te kaldığı görülmüştür. Her iki kodlayıcıyla yapılan görüşmelerde bazı kodlama kategorilerinin birbirine yakın olması ve kategorilerin açıklamalarının yetersiz kalması nedeniyle bu benzerliğin sağlanamadığı anlaşılmıştır. Her iki kodlayıcıdan gelen yorumlar ışığında kodlama şablonu yenilenmiş ve kodlayıcılardan üzerinde uzlaşamayan yorumları tekrar kodlamaları istenmiştir. Bu kodlama neticesinde araştırmacının birinci kodlayıcıyla arasındaki uyum %81, ikinci kodlayıcıyla arasındaki uyum %86 olarak saptanmıştır. Bu uyumun sağlanmasının ardından okur yorumlarının analizi Maxqda programı üzerinden gerçekleştirilmiştir.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde araştırmanın uygulaması kısmında gerçekleştirilen iki farklı içerik analizinin sonuçlarına ve yorumlarına yer verilmektedir. Bu kapsamda öncelikle doğrulama platformlarının paylaşımlarının nitel içerik analizi bulguları, ardından okur yorumlarının nitel içerik analizinden elde edilen bulgular açıklanmıştır.

4.1. Doğrulama Platformlarının Paylaşımlarının Nitel İçerik Analizi

Bu bölümde araştırmada elde edilen bulgulara ve bunlara ilişkin yorumlara yer verilmiştir. Araştırmanın ilk içerik analizi doğrulama platformlarının internet sitelerinde yer alan göçmenlerle ilgili içeriklere uygulanmıştır.

4.1.1. Doğrulama platformlarının göçmenlerle ilgili yayınladıkları içeriklerin sayısı ve yıllara göre dağılımı

Doğrulama platformlarının paylaşımlarına uygulanan içerik analizinde ilk olarak platformların göçmenlerle ilgili ne kadar içerik paylaştığına bakılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre göçmenlerle ilgili en fazla içerik paylaşan platformun teyit.org olduğu anlaşılmıştır. Toplamda 212 paylaşımın 127'si (%59.9) bu platforma aittir. İkinci sırada ise 55 paylaşım (%25.9) dogrulukpayi.com gelmektedir. Kuruluş tarihi en yeni platform olan dogrula.org'un ise 30 içerik (%14.1) paylaştığı saptanmıştır (Tablo 4.1.).

Tablo 4.1. Doğrulama platformlarında yayınlanan içeriklerin sayısı

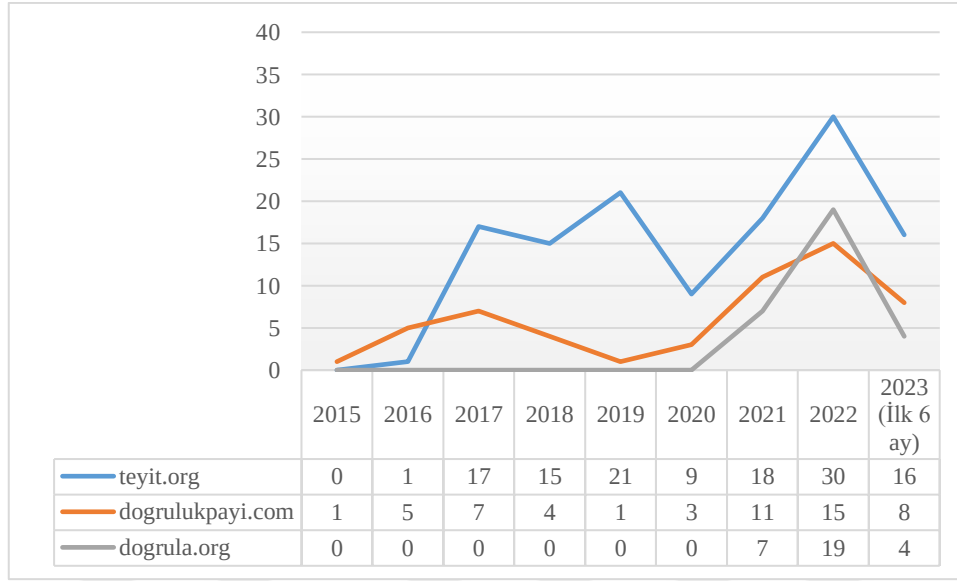
	Platformun Kuruluş Tarihi	İçerik Sayısı
dogrula.org	2017 ⁵⁵	30
dogrulukpayi.com	2014	55
teyit.org	2016	127
Toplam		212

Platformların paylaşım sayılarına bakıldığında aradaki farkın kuruluş tarihleriyle ilişkili olmadığı anlaşılmaktadır. Üç doğrulama sitesi arasında yayın hayatına en erken başlayan dogrulukpayi.com olmasına rağmen paylaşım sayısı kendisinden iki yıl sonra yayınlarına başlayan teyit.org'un yarısından azdır. Bu noktada 2014 yılında kurulan dogrulukpayi.com'un başlangıçtaki odak noktasının hükümetin ve siyasi parti temsilcilerinin söylemlerini teyit etmek olduğu göz önüne alınmalıdır. Buna bağlı olarak geçmiş yıllarda politikacıların açıklamalarında göçmenlere yönelik daha az ifadeye rastlanırken, ulusal ve küresel gelişmelere bağlı olarak bu ilginin arttığını söylemek mümkündür.

Analiz sonucunda ulaşılan ilk içerik dogrulukpayi.com tarafından 2015 yılında yapılmıştır. “İklim ve mülteci konularında bakanların iddialarında doğruluk payı yok” başlıklı bu paylaşım dönemin Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ve Çevre ve Şehircilik Bakanı Fatma Güldemet Sarı'nın iddialarını kontrol etmektedir. 2016 yılından itibaren hem dogrulukpayi.com'un hem de teyit.org'un göçmenlerle ilgili yazılar yayınladıkları görülmektedir.

⁵⁵Dogrula.org 2017'tarihinden bu yana aynı isim altında içerik üretmektedir. Ancak 2021 yılında Dijital Toplum Araştırmaları Derneği tarafından isim hakkı alınmış ve yeni bir yayın dönemine başlamıştır.

Tablo 4.2. Doğrulama platformlarının içeriklerinin yıllara göre dağılımı

Platformların internet sitelerinde göçmenlerle ilgili yayınladıkları içeriklerin yıllara göre dağılımına bakıldığında dogrulukpayi.com'un 2015, teyit.org'un 2016, dogrula.org'un ise 2021 yılından itibaren göçmenlerle ilgili içerikler yayınladıkları anlaşılmaktadır. Teyit.org ve dogrulukpayi.com'un 2020 yılına kadar paylaşım sayılarında düzenli bir artış ya da paralellik göze çarpmamaktadır. Ancak 2020'den sonra üç platformun paylaşım seyrinde bir paralellik olduğu ve paylaşımların artış gösterdiği görülmektedir.

Konuya en fazla ilgi gösteren teyit.org'un 2020 yılındaki paylaşımlarında önceki yıllara kıyasla bir azalma olduğu saptanmıştır. Bu azalmanın nedeninin Covid-19 pandemisi olduğu düşünülmektedir. Çin'de başlayan ve kısa sürede global bir soruna dönüşen salgın her kriz anında olduğu gibi pek çok asılsız söylentinin ve şüpheli bilginin de dolaşıma girmesine neden olmuştur. Bu atmosferde göçmen sorununun gündemin gerisine düşmesi olağandır. Pandemi sürecinde göçmenlerin durumuna ilişkin yalnızca bir içeriğe dogrulukpayi.com'da rastlanmıştır. “COVID-19'un Türkiye'deki Sığınmacılara Etkileri”⁵⁶ başlıklı yazı Türkiye'deki sığınmacıların bu salgından nasıl etkilendikleri ve sağlık hizmetlerine ne oranda ulaşabildikleri konusunda bilgi vermektedir.

⁵⁶<https://www.dogrulukpayi.com/bulten/covid-19-un-turkiye-deki-siginmacilara-etkileri>
Tarihi:09.09.2023)

(Erişim

2020'den sonra her üç platformda da yalan haberlerin yükselişiyle beraber göçmenlere gösterilen ilginin de artış gösterdiği anlaşılmaktadır. 2022 yılı ise en fazla içeriğin paylaşıldığı yıldır. İçerik sayısındaki bu yükseliş Türkiye'nin seçim sürecine girmesiyle açıklanabilir. 2023 Mart ve Mayıs aylarında gerçekleştirilen seçimler öncesinde Türkiye'deki göçmen sorunu siyasi partilerin gündemlerinde yer alan konular arasındadır. Muhalefet kanadı Türkiye'deki Suriyelilerin ülkelerine geri gönderileceğini vaat ederken iktidar kanadı mevcut göç politikalarını sürdüreceğini belirtmiştir.

Görsel 4.1. İktidar ve muhalefetin göçmen politikalarının karşılaştırılması⁵⁷

Siyasilerin seçim öncesinde göç politikasına yönelik söylemleri doğrulama platformlarının bu konudaki paylaşımlarını da şekillendirmiştir. Bir seçim vaadi olarak Suriyelilerin geri gönderileceği söyleminin gerçekçi olup olmadığı konusundaki şu makaleler okurlarla paylaşılmıştır:

1. Sığınmacı Krizi 1: Türkiye'de hangi statüde ne kadar sığınmacı var?⁵⁸
(dogrula.org, 11 Mayıs 2022)
2. Sığınmacı Krizi: Sığınmacılar hukuka göre geri gönderilebilir mi?⁵⁹
(dogrula.org, 17 Mayıs 2022)

⁵⁷ <https://www.medyakoridoru.com/gundem/kilicdaroglu-suriyelileri-iki-yil-icin-de-ulkelerine-gonderecegiz-26366/> (Erişim Tarihi:09.09.2023)

⁵⁸ <https://www.indyturk.com/node/484871/haber/cumhurba%C5%9Fkan%C4%B1-erdo%C4%9Fan-muhalefet-se%C3%A7imi-kazan%C4%B1rsak-suriyelileri-g%C3%B6nderece%C4%9Fiz-diyo> (Erişim Tarihi:09.09.2023)

⁵⁹ <https://www.dogrula.org/ekipten/siginmaci-krizi-1-turkiyede-hangi-statude-ne-kadar-siginmaci-var/> (Erişim Tarihi:09.09.2023)

⁵⁹ <https://www.dogrula.org/ekipten/siginmaci-krizi-siginmacilar-hukuka-gore-geri-gonderilebilir-mi/> (Erişim Tarihi:09.09.2023)

3. Yerinden edilmiş Suriyeliler (I): Geri dönüş mümkün mü?⁶⁰ (teyit.org, 29 Nisan 2022)
4. Yerinden edilmiş Suriyeliler (II): Yükselen mülteci karşıtlığı (teyit.org, 29 Nisan 2022)

Görsel 4.2. 29 Nisan 2022 tarihinde teyit.org'da yayınlanan bir makale örneği

Makale türündeki yazıların yanı sıra 2022 içerisinde yayınlanan doğruluk kontrollerinde de seçim atmosferinin izleri görülmektedir. Sığınmacılara vatandaşlık dağıtıldığı,⁶¹ ad-soyad değişikliğinden yararlanarak seçmen listelerine eklendiği,⁶² Ak Parti'nin sığınmacılara nasıl oy kullanacaklarını gösteren bir video hazırladığı⁶³ ve muhalif belediyeler olan İstanbul ve Ankara Büyükşehir Belediyelerinde Suriyelilere

⁶⁰<https://teyit.org/dosya/yerinden-edilmis-suriyeliler-i-geri-donus-mumkun-mu> (Erişim Tarihi:09.09.2023)

⁶¹<https://www.dogrulukpayi.com/dogruluk-kontrolu/istanbul-esenyurt-ta-mobil-nufus-aracinda-siginmacilara-vatandaslik-mi-dagitiliyor> (Erişim Tarihi:09.09.2023)

⁶²<https://www.dogrula.org/dogrulamalar/e-devletten-isim-degisikligi-uygulamasi-siginmacilari-kapsiyor-mu/> (Erişim Tarihi:09.09.2023)

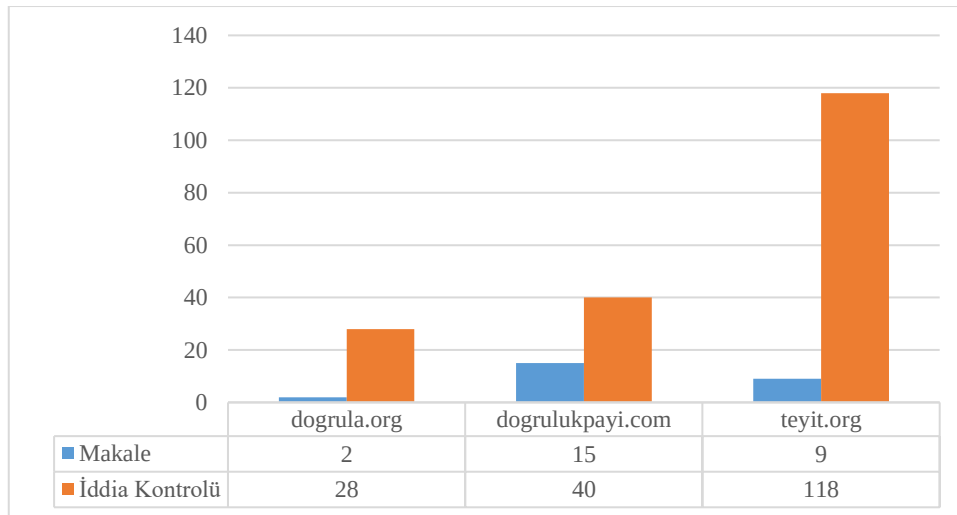
⁶³<https://www.dogrula.org/dogrulamalar/video-nun-ak-parti-tarafindan-siginmacilara-nasil-oy-kullanacaklarini-gostermek-amaciyla-hazirlandigi-iddiasi/> (Erişim Tarihi:09.09.2023)

dağıtılan yardım kartlarının iptal edildiği⁶⁴ yönündeki iddialar seçim öncesinde dolaşıma giren yanlış bilgilere örnektir.

4.1.2. Doğrulama platformlarındaki paylaşımların yazı türü

Araştırmada doğrulama platformlarının internet sitelerindeki içeriklerin biçimsel olarak iki kategoride olduğu anlaşılmıştır. Bunlardan ilki iddia kontrolü (doğruluk kontrolü)'dür. Bu türdeki yazılar kamuoyunda yaygınlık kazanan bir iddianın doğru olup olmadığını incelemekte ve ulaşılan sonucu kanıtlarıyla beraber okurlarına sunmaktadır. İkinci kategori ise makale türündeki paylaşımlardır. Bu içerikler bir söylentinin gerçekliğini araştırmaktan ziyade doğrulama platformunun kendi seçtiği bir konu hakkında okuru bilgilendirmek için kaleme aldığı yazılardır. İddia kontrolü ve makale araştırmacı tarafından bu yazı türlerini ifade etmek için kullanılmıştır. Platformların kendi içeriklerine verdikleri adlandırmalar değişebilmektedir. Makale türündeki paylaşımlar için “Bülten”, “Analiz”, “Dosya” gibi başlıklar tercih edilirken iddia kontrolleri için “Doğrulama”, “Demeç Kontrolü”, “Doğruluk Kontrolü” gibi adlandırmalar kullanılmıştır. Yazı türü için kullanılan adlandırma ne olursa olsun temel ayrım yazının bir iddianın doğrulanması/çürütülmesine mi yoksa bir konu hakkında kapsamlı bir bilgilendirme yapılmasına mı odaklandığıdır.

Tablo 4.3. Doğrulama platformlarında yayınlanan içeriklerin yazı türü

⁶⁴<https://teyit.org/analiz/ibbnin-halihazirda-suriyelilere-dagittigi-yarim-kartlarini-iptal-ettigi-iddiasi> (Erişim Tarihi:09.09.2023) ve <https://teyit.org/analiz/ankara-buyuksehir-belediyesinin-suriyelilere-dagittigi-yarim-kartlarini-iptal-ettigi-iddiasi> (Erişim Tarihi:09.09.2023)

Doğrulama platformlarının hangi tür yazılara daha fazla yer verdiğine bakıldığında ise iddia analizi (doğruluk kontrolü) açık ara öndedir. 212 içeriğin 186'sının (%88) iddia analizi olduğu görülmüştür. Bu iddiaların sonuçlarına bakıldığında ise 165 iddianın sonucu yanlış, 7 iddianın sonucu karma, 5 iddianın sonucu ise doğru olarak belirtilmiştir.⁶⁵ Makale türündeki paylaşımların toplam sayısı ise 26'dır (%12). En fazla makale türünde yazı yayınlayan platform dogrulukpayi.com'dur.

Görsel 4.3. Makale ve doğruluk kontrolüne iki örnek. Yukarıdaki paylaşım 2021 yılında teyit.org tarafından yapılmıştır ve makale türüne örnektir. Altteki paylaşım da aynı yıl dogrulukpayi.com'un yaptığı bir doğruluk kontrolüdür.

Doğrulama platformlarının yayınladıkları makalelerdeki konu seçiminde bir çeşitlilik olduğunu söylemek mümkündür: “Türkiye’de hangi statüde ne kadar sığınmacı var?” (dogrula.org, 2022), “Suriyeli sığınmacılar nerelerde yaşıyor?” (dogrulukpayi.com, 2018), “Sığınmacılara vatandaşlık verilmesinin yolu nedir?”

⁶⁵ Buradaki rakamların toplamının iddia analizi sayısından eksik olmasının nedeni bazı eski tarihli doğrulamaların detaylarına ulaşılması ve iddia sonucunun N/A olarak kodlanmış olmasıdır.

(dogrulukpayi.com, 2016) “Yerli ve yabancı uyruklu vatandaşların ne kadarı ev sahibi?” (dogrulukpayi.com, 2018), “Suriyeli emeği: İşgücü piyasasını nasıl etkiliyorlar?” (teyit.org, 2021) gibi makaleler doğrulama platformlarının Türkiye’deki göçmenlerin durumu hakkında toplumda infial ve bilgi kirliliği yaratan konularda okurlarını bilgilendirmeye çalıştıklarını göstermektedir.

Türkiye’deki durumun yanı sıra yerinden edilme sorununa daha geniş perspektifte yaklaşan içeriklere de rastlanmıştır: “Dünyada toplam sığınmacı sayısı 15 milyondan fazla” (dogrulukpayi.com, 2016), “2016’da AB ülkelerindeki sığınmacıların profili” (dogrulukpayi.com, 2017), “Dünyada 271 milyonu aşkın uluslararası göçmen bulunuyor” (dogrulukpayi.com, 2020), “Taliban’ın ilerlediği Afganistan’dan Türkiye’ye göç yolculuğu” (teyit.org, 2021) bunlara örnektir. Çalışmada teyit.org’un göçmenlerin sahte haberlere konu olmalarıyla ilgili makaleler yayınladığı ve bu konuda okurlarında bir farkındalık oluşturmaya çalıştığı da saptanmıştır: “Sahte haberler dünyada mültecileri hedef göstermek için nasıl kullanılıyor?” (teyit.org, 2018), “Yanlış haberlerin savunmasız hedefleri: Mülteciler” (teyit.org, 2019), “Suriyeli mülteciler: #1 Olağan Şüpheliler” (teyit.org, 2019), “Dezenformasyon mülteci krizini derinleştiriyor” (teyit.org, 2022) makaleleri bunun örneğidir. Tüm bunlara bakıldığında doğrulama platformlarının dünyadaki ve Türkiye’deki göçmenlerin durumuna ve onların niçin sahte haberlerin hedefinde olduklarına dair bir medya okuryazarlığı geliştirmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır.⁶⁶

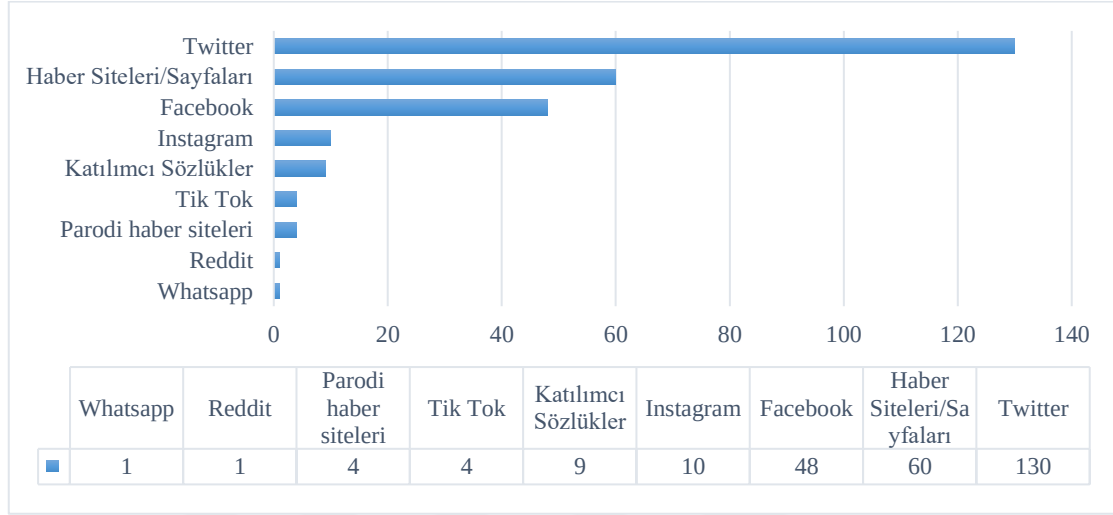
4.1.3. Yanlış bilginin yayıldığı ortam ve yanlış bilgiyi yayan aktörler

Çalışma kapsamında ulaşılan bulgulardan biri de yanlış bilginin hangi ortamlarda ve kimler tarafından yayıldığına yöneliktir. Doğrulama platformları bir iddianın analizini yaparken okurlarıyla ilk o söylentinin hangi ortamlarda yayıldığına bilgisini paylaşmaktadır. Bu bilgiler incelendiğinde sosyal medya ortamlarının bilgi kirliliği sorununda ne kadar kilit bir konumda olduğunu göstermektedir. Kodlanan yazıların tamamında yanlış bilginin en az bir sosyal medya ortamı aracılığıyla yayılım gösterdiği ortaya konulmuştur. Sahte haberlerin kendine en fazla yer bulduğu ortam ise Twitter’dır. Doğruluk kontrolü yapılan 186 yazının 130’unda söylentilerin Twitter’dan yayıldığı

⁶⁶Doğrulama platformlarında yer verilen makalelerin tam listesi için bakınız Ek 2.

belirtilmiştir. Facebook, Instagram, katılımcı sözlükler (Ekşi Sözlük ve İnci Sözlük), Tik Tok, Reddit ve WhatsApp'ın yanlış bilginin yayıldığı diğer ortamlar olduğu saptanmıştır.

Tablo 4.4. Yanlış bilginin yayıldığı ortam

Araştırmada elde edilen bir diğer sonuç ise sosyal medya ortamlarının yanı sıra haber kuruluşlarının da yanlış bilginin yayılımında önemli bir yeri olduğudur. Doğrulama platformlarında yayınlanan 186 iddia analizinin 60'ında sosyal medyada viral olan asılsız söylentilerin haber kuruluşları ya da sayfaları aracılığıyla okurla bulunduğu görülmüştür. Bu oran internetin hızlı akışına uyum sağlamaya çalışan gazetecilik pratiklerinin kendisine ulaşan bilginin gerçekliğini denetleyen editöryal süreçleri nasıl geri plana attığını göstermektedir. Yanlış bilgileri içeren haberlerin hangi yayın kuruluşlarında yer aldığına bakıldığında ise ulusal ya da yerel, muhalif ya da iktidara yakın fark etmeksizin her gazetenin bu listede yer alabildiği görülmektedir (Tablo 4.5.). Bu bulgu medyanın bir yanlış bilgi kaynağı olabileceğini belirten akademik çalışmalar ile de paralellik göstermektedir. Lewandowsky vd. (2012) medyanın ana misyonu halkı bilgilendirmek olsa da sistemsel özellikleri nedeniyle yanlış bilgi yaymaya eğilimli olduğunu söylemektedir.

Tablo 4.5. Yanlış bilgi yaydığı tespit edilen haber kuruluşları

Haber Kuruluşu	Kodlanma sayısı	Haber Kuruluşu	Kodlanma sayısı
@dirlikhaber	1	Korkusuz Gazetesi	1
@Haber	1	Marcador Haber	1
@Haber Report	1	Medyanın51tonu	1

Tablo 4.5. (Devam) Yanlış bilgi yaydığı tespit edilen haber kuruluşları

Ajans 09	1	Memur Güncel Haber	1
Ajans Muhabir	1	Mülteci Haberleri	1
Akşam	1	Mynet Haber	1
Ankacanlı	1	NeoHaber	1
Aydınlık	1	Onediohaber	1
Aykırı	5	Posta	2
azonceoldu.com	1	Pushholder	1
BasınTürk	1	Sabah	1
BBC Türkçe	1	Sanal Basın	1
Bells Haber	4	Sari Haber	2
Bursa Hakimiyet	1	Sivil Hareket	1
Cumhuriyet	2	Siyaset cafe	1
Daily Trakya	7	Son Dakika	1
En Son Haber	1	sondakika.com	1
Gazete Duvar	1	Sondakika007	1
Gazete İzmir	1	Sözcü	3
Gazete Vatan	1	Sputnik	3
Haber Erk	1	The Guardian	1
Haberasam	1	TrajikomikNews	3
Habererk	2	TV100	1
haberiniz.com	1	Web Tekno	1
haberler.com	4	Whisper	3
Haksöz Haber	1	www.balikligol.com	1
İHA	1	yenicaggazetesi.com	1
İpa Haber	1	Yenişafak	1
istikocaeli.com	1	Yurt Gazetesi	1
Karabük Biz Haber	1	yuzmakale.com	1
Karargâh Haber	1		

Dijital dünyada geleneksel gazeteciliğin sekteye uğradığı tek alan bilginin doğrulanması değildir. Bunun yanı sıra kimin gazeteci olduğu/gazetecilik yaptığı konusu da bulanıklaşmıştır. Araştırmanın sonuçları yanlış bilginin haber sitelerinin yanı sıra Twitter’da haber paylaşımı yapan hesaplar üzerinden de yayıldığını ortaya koymuştur. Yeni nesil dijital habercilik yaptığını belirten Bells Haber (226 bin takipçi), Pushholder (2.6 milyon takipçi), Trajikomik Haber (186 bin takipçi), Daily Trakya (7.4 bin takipçi) ve Whisper (167 bin takipçi) gibi hesapların ortak özellikleri sayfalarında gün boyu haber paylaşımı yapmaları ancak yer verdikleri bilgilere dair hiçbir kaynak ya da muhabir ismi sunmamalarıdır.⁶⁷ İnternette dolaşıma giren her tür söylenti bu hesapların da yardımıyla kısa süre içinde habere dönüşebilmektedir.

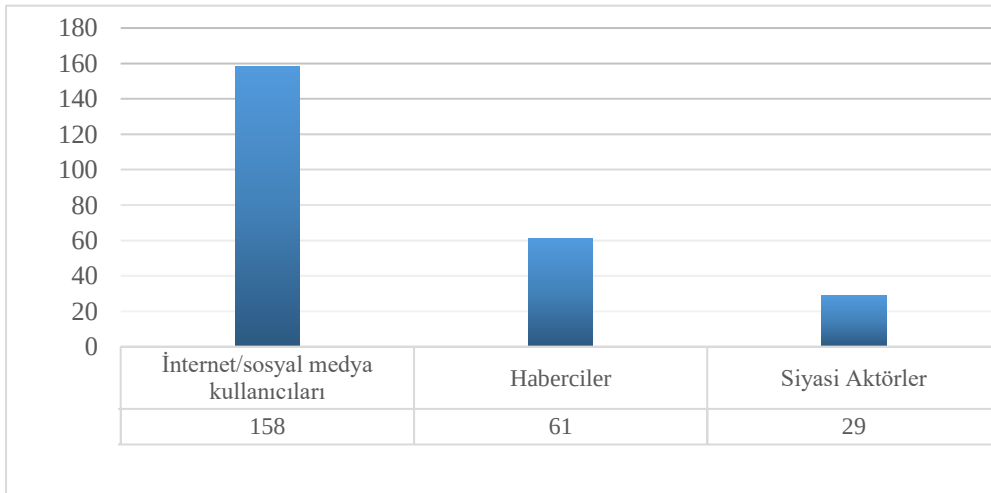
⁶⁷Bahsedilen takipçi sayıları Ekim 2023 tarihine aittir.

Profil	Yalan Haber Paylaşımına Örnek
Bells Haber @bellshabercom Yeni nesil dijital habercilik ● Bildirimleri açın Medya ve Habercilik Şirketi Eylül 2022 tarihinde katıldı	 Bells Haber @bellshaber Ülke Texas'a döndü dedirten olay! Eskişehir'de yabancı uyruklu 3 şahıs, gündüz vakti sokak ortasında ellerinde kılıçlarla yürürken görüntülendi.
Daily Trakya @DailyTrakya Trakya'dan haberler. 📍 Edirne, Türkiye Mart 2022 tarihinde katıldı 0 Takip edilen 7.410 Takipçi	 Daily Trakya @DailyTrakya Edirne'de bir genç, “bedava erzak dağıtılacak” diyerek kandırdığı Suriyelileri otobüsle götürdüğü Bulgaristan sınırında bırakıp kaçtı.
Whisper @whisperhaber Bağımsız haber sitesi Takip et haberin olsun Reklam ve işbirliği için DM. 📍 Türkiye instagram.com/whisperhaber Aralık 2021 tarihinde katıldı 1 Takip edilen 167,3 B Takipçi	 Whisper @whisperhaber AK Partili sosyal medya hesapları vatandaşlık alan arapların nasıl oy kullanmaları gerektiğine dair bir video paylaştı.

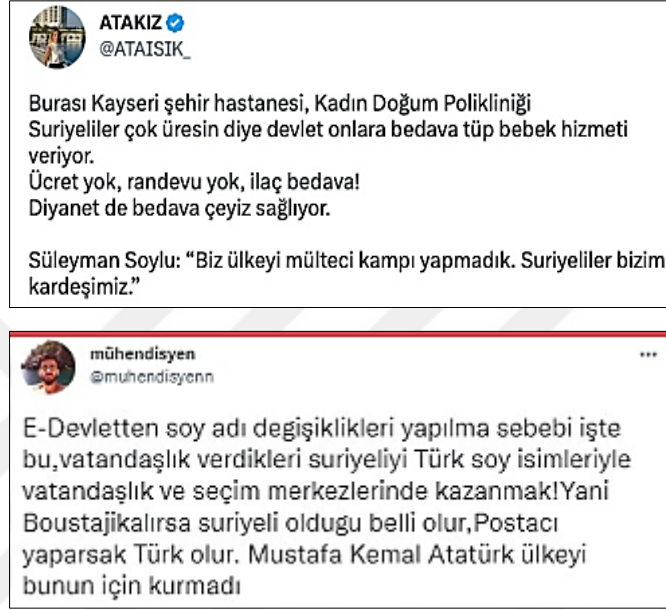
Görsel 4.4. Twitter (X) 'da faaliyet gösteren haber sayfaları ve yanlış bilgi paylaşımları

Yanlış bilginin hangi aktörler tarafından yayıldığına bakıldığında internet/sosyal medya kullanıcıları, haberciler ve siyasi aktörler olmak üzere üç kategori karşımıza çıkmaktadır. Bireysel hesaplar yanlış bilginin kendine en kolay yer bulabildiği alanlardır. Kamuya karşı bir sorumluluk taşıyan haber kuruluşları ve siyasi aktörlerin dahi bu anlamda karnesi zayıfken bireysel kullanıcıların ilk sırada olması şaşırtıcı değildir.

Tablo 4.6. Yanlış bilgiyi yayan aktörler

Ancak araştırma sürecinde farklı sahte haber paylaşımlarında aynı isimlerin tekrar ettiği görülmüştür. Farklı bir ifadeyle bazı yüksek takipçili hesaplar sahte haber paylaşımlarıyla bir yanlış bilginin kısa sürede viral olmasını ve daha fazla insana ulaşmasını kolaylaştırmaktadır. ATAKIZ (@ATAISIK_), WHO? (@WHO18811938), mühendisyen (@muhendisyyenn) gibi profiller çalışma sürecinde birden fazla kodlanan hesaplara örnektir.

Görsel 4.5. Atakız isimli Twitter kullanıcısının 18 Mayıs 2023 tarihindeki paylaşımı 3.5 milyon görüntüleme, 44.3 B Beğeni, ve 11.6 B Retweet almıştır. Mühendisyen adlı Twitter kullanıcısının paylaşımı 56.1 B beğeni, 9.7 B Retweet almıştır.

İnternet kullanıcıları ve haber sitelerinin/sayfalarının yanı sıra siyasi aktörlerin de yanlış bilginin yayılımında önemli bir rolü olduğu araştırmanın bulguları arasındadır. Çalışma kapsamında 29 paylaşımda yanlış bilginin bir siyasetçi tarafından gündeme getirildiği saptanmıştır. Bu bulgular politikacıları yanlış bilgi kaynağı olarak gören Lewandowsky (2012)'ı ve doğruluğun hiçbir zaman siyasi erdemler arasında yer almadığını söyleyen Arendt (1972)'i doğrular niteliktedir.

Yanlış bilgiyi paylaşan siyasetçilerin kimler olduğuna bakıldığında Türkiye'nin göçmen politikası konusunda eleştirel bir tutuma sahip olan isimlerin ağırlıkta olduğu görülmüştür.⁶⁸ Ümit Özdağ bu konuda ilk sırada yer almaktadır. Toplam 10 içerikte Ümit Özdağ yanlış bilgiyi yayan siyasi aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Özdağ bu konuda

⁶⁸Yanlış bilgiyi yayan siyasetçilerin tam listesi için bakınız Ek-4

zaman zaman eleştirilerin de hedefi olmaktadır. Maraş depreminin ardından enkaz çalışmaları sırasında bir Suriyelinin hırsızlık yaptığını iddia eden Özdağ, bu kişinin arama kurtarma çalışmalarına katılan bir Türk vatandaşı çıkması üzerine tepki çekmiştir. İddiası asılsız çıkan Özdağ, katıldığı bir programda kendisine yöneltilen eleştirilere şöyle yanıt vermiştir:

Gazeteci (Cüneyt Özdemir): Evet Ümit Bey ne diyorsunuz? Yani bu (kişi) Suriyeli değilmiş. Siz şimdi böyle dediniz bir anda. Şimdi sizin de çok popüler bir hesabınız var, bir sürü insan gördü, bir özür dilemeyi düşünür müsünüz mesela?

Ümit Özdağ: Hayır, niye özür dileyeyim kardeşim. Kimden özür dileyeyim, neden özür dileyeyim. Bir gazete yayınlamış, ben de gazeteden aldım.

Gazeteci (Cüneyt Özdemir): Ama yanlış çıktı.

Ümit Özdağ: Yanlış çıktı, o zaman gazete özür dilesin, haberi yapan gazete, bir. İki kendisi özür dilesin, üzerinde neden Suriyelilerin giydiği tercüman elbisesini giyip ortada dolaşıyor?⁶⁹

Özdağ'ın bu yanıtı internette dezenformasyonun nasıl oluştuğuna da güzel bir örnektir. Bu örnekte Özdağ'ın ifadesiyle bir haber kuruluşu asılsız bir iddiayı yayınlamış, bir siyasetçi bu iddiayı kendi kitlesiyle paylaşmış ve internet kullanıcılarının da ilgi göstermesiyle bir yalan el birliğiyle viral hale gelmiştir. Yanlış bilginin ilk kaynağı olan aktör değişse bile yayılımında bireysel kullanıcılardan haber kuruluşlarına tüm aktörlerin payının olduğunu söylemek mümkündür. Ancak belirli bir kitlesi olan yüksek takipçili hesapların, yayın kuruluşlarının ve siyasilerin bu süreçte daha önemli bir rolü olduğu açıktır. Bu olay sonrasında Özdağ'ın yaptığı açıklama Keyes'in (2019, s. 59) şu sözünü hatırlatmaktadır: *“Yalan söylerken yakalandığında utanç duyması için kişinin bunu yargılayacak bir grubun üyesi olması gerekir”*. Dolayısıyla Özdağ'ın tepkisi yalan söylemenin herkes için sıradanlaştığı ve itibar kaybettirmediği hakikat-sonrası çağın bir yansıması niteliğindedir.

Ümit Özdağ'ın yanı sıra göçmenlerle ilgili yanlış bilgiyi yayan siyasi aktörlere bakıldığında Tanju Özcan, İlay Aksoy, Sinan Oğan gibi genel olarak milliyetçi ve ulusalcı

⁶⁹<https://www.youtube.com/watch?v=GJbSkwksf3c> (Erişim Tarihi:12.09.2023) ve <https://www.cumhuriyet.com.tr/siyaset/hirsiz-suriyeli-iddiasi-gercek-cikmayan-umit-ozdag-niye-ozur-dileyeyim-kendisi-ozur-dilesin-2050639> (Erişim Tarihi:12.09.2023)

söylemleriyle öne çıkan isimlerin yer aldığı görülmektedir. Ancak bir grup ya da etnisiteye yönelik yanlış bilgi paylaşmak için her zaman bir muhalif tutuma sahip olmak gerekmemektedir. Bazen yaşanan bir mağduriyete iyi niyetle bir dikkat çekme çabası da yanlış bilgi içerebilmektedir. Bunun bir örneği teyit.org'un 5 Mart 2018 tarihli içeriğinde görülmektedir. Teyit.org, 5 Mart 2018 tarihinde “Çölde tek başına yürüyerek Suriye'den Ürdün'e geçmeye çalışan çocuk” başlığıyla sosyal medyada viral olan bir fotoğrafın doğruluk kontrolünü yapmıştır. Kontrol sonucunda çocuğun sınırı yalnız geçmeye çalışmadığı, çekilen fotoğrafın açısı nedeniyle böyle görüldüğü bilgisini okurlarına aktarmıştır. Bu yanlış bilginin hangi hesaplarda yer aldığına bakıldığında aynı görselin Türkiye Komünist Partisi (TKP)'den Ovacık Belediye Başkanı olan Mehmet Fatih Maçoğlu tarafından paylaşıldığı görülmüştür. Paylaşımın içeriğine bakıldığında göçmen karşıtı bir tutumun yerine yaşanan insanlık dramına dikkat çekmeye çalışıldığı görülmektedir. Aynı görsel benzer yorumlarla ses sanatçısı Seher Diloğan ve gazeteci Feyzullah Doğru tarafından da paylaşılmıştır.

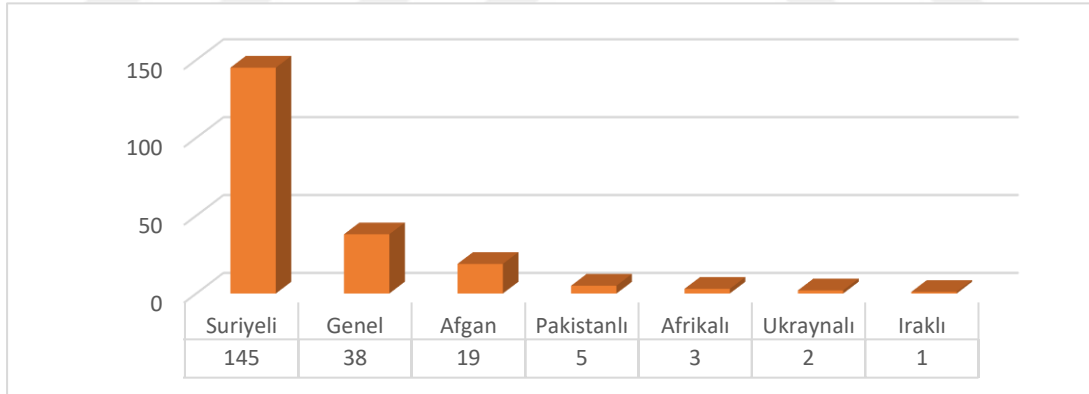

Görsel 4.6. Türkiye Komünist Partisi (TKP)'den Ovacık Belediye Başkanı olan Mehmet Fatih Maçoğlu tarafından paylaşılan yanlış bilgi.

4.1.4. Doğrulama platformlarının yazılarındaki göçmen etnisiteleri ve göçmenler için kullanılan adlandırmalar

Türkiye geçici koruma altındaki Suriyeliler başta olmak üzere pek çok farklı ülkeden göçmene ev sahipliği yapmaktadır. Doğrulama platformlarının yazılarının hangi etnisiteyle ilgili olduğuna bakıldığında ilk sırada Suriyeli sığınmacılar yer almaktadır. Doğruluk kontrolü ve makale türü yazıların tamamına bakıldığında 145 içeriğin (%68) bu etnisiteyi konu edindiği saptanmıştır. Rakamsal olarak Suriyelilerin Türkiye’deki en büyük göçmen grubunu oluşturmaları ve sahte haberlere daha fazla konu olmaları göz önüne alındığında bunun beklenen bir sonuç olduğunu söylemek mümkündür. Suriyelilerin ardından ikinci sırada yer alan “genel” kategorisi ise tek bir etnisiteye odaklanmadan genel olarak Türkiye’deki ve dünyadaki göçmenler ve onlarla ilgili konulara yer veren yazıları ifade etmektedir. Bu kategorinin ikinci sırada yer alması doğrulama platformlarının göç konusunu tek bir etnisiteye bağlı kalmadan daha geniş bir perspektifle ele aldığını göstermektedir.

Tablo 4.7. Doğrulama platformlarının içeriklerinde konu edilen göçmen etnisiteleri

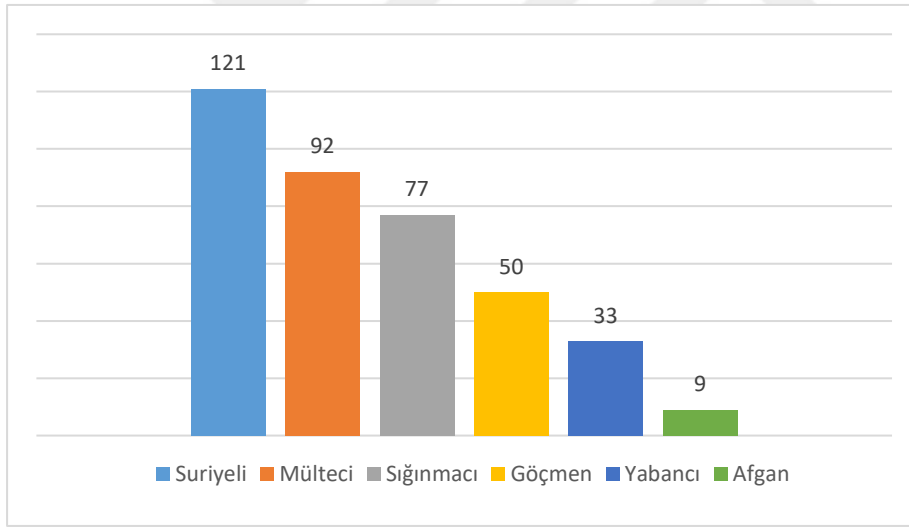

Afgan göçmenlerin ise bir etnisite olarak Suriyelilerden sonra en fazla hakkında yazı yazılan grup olduğu görülmektedir. 1’i makale, 18’i doğruluk kontrolü olmak üzere toplam 19 içerik bu etnisiteyi konu edinmektedir. Suriyelilere kıyasla Afgan göçmenlerin görece daha yakın bir zamanda gündemde yer bulmaya başladığını söylemek mümkündür. Bu göçmen grupla ilgili yazıların ilk defa ve en fazla 2021 yılında yayınlandığı saptanmıştır. Hakkında yazı yazılan diğer göçmen grupların ise Pakistanlı, Afrikalı, Ukraynalı ve Iraklı olduğu anlaşılmaktadır. Bu rakamlar hangi göçmen grubun daha fazla sahte haberlerin hedefi olduğunu göstermesi yönüyle önemlidir. Bulgular

ayrıca Göç İdaresi'nin paylaştığı verilerle de örtüşmektedir. 2022 sonu itibariyle uluslararası koruma başvurusu yapan ilk üç uyruk arasında 19.4 binle Afganistan ilk sırada gelmektedir. İkinci sırada 7.1 binle Ukrayna, üçüncü sırada ise 4 binle Irak bulunmaktadır (Göç İdaresi, 2023).

Doğrulama platformlarının göçmenlere yönelik hangi adlandırmaları kullandığı bu araştırmada yanıt aranan bir diğer sorudur. Bir göçmen grubu adlandırma biçimi o gruba nasıl yaklaşıldığıyla yakından ilişkilidir. Teyit.org, Observes ve France 24 ortaklığıyla 2018 yılında gerçekleştirilen bir çalışma bu durumu örneklemektedir. Dünyanın farklı yerinde sahte habere konu olan göçmenler için bulundukları ülkeye göre farklı hitaplar kullanılmaktadır. Fransa'da sahte habere konu olan göçmenler "mülteci/göçmen" olarak anılırken Türkiye'de "Suriyeliler", ABD'de ise "müslümanlar" adlandırmaları tercih edilmektedir (Çavuş, 2018).⁷⁰

Tablo 4.8. Göçmenler için kullanılan adlandırmalar

Tablo 4.8'de gösterildiği üzere bu çalışmanın sonuçlarına bakıldığında doğrulama platformlarında en fazla kullanılan adlandırmanın Suriyeli olduğu saptanmıştır. Toplam 121 içerikte bu adlandırma yer almaktadır. İkinci sırada ise mülteci ve sığınmacı adlandırmaları gelmektedir. Göç literatüründe her biri ayrı bir statüye karşılık gelen mülteci, sığınmacı, göçmen gibi kavramların doğrulama platformlarının yazılarında birbirinin yerine kullanılabildiği görülmektedir. Aynı metin içinde aynı göçmen gruptan

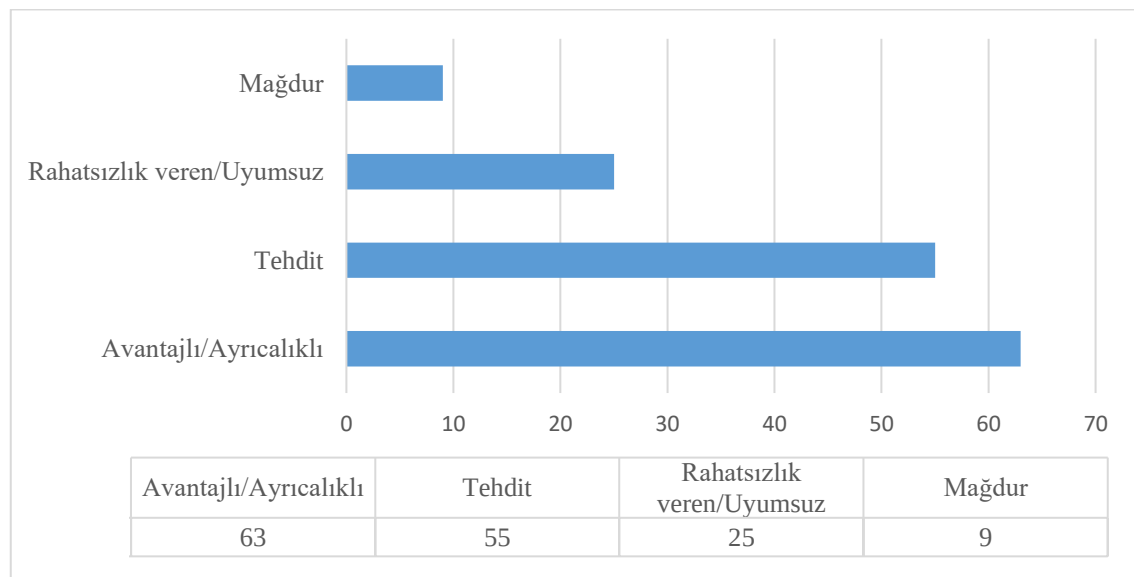
⁷⁰<https://teyit.org/dosya/sahte-haberler-dunyada-multecileri-hedef-gostermek-icin-nasil-kullaniliyor> (Erişim Tarihi: 14.09.2023)

bahsederken birden fazla adlandırma kullanıldığı da tespit edilmiştir. Araştırmalar medyanın göçmen adlandırmasını tercih etme nedeninin savaştan kaçan insanların ekonomik fayda arayan kişiler olarak çerçevelenmesi olduğunu kaydetmektedir (Lawlor ve Tolley, 2017). Türk medyasında göçmenlerin sunumuna yönelik araştırmalar da bu kavramların birbirlerinin yerine kullanıldığını ortaya koymaktadır (Erdoğan vd. 2017; Şit, 2022; Tiryaki, 2022; Paksoy ve Şentöregil) bu adlandırmaların eş anlamda kullanılmasının göç etme nedenleri arasındaki farkın ve bundan doğan hakların göz ardı edilmesine yol açtığını kaydetmektedir. Ancak doğrulama platformlarının göçmenlere yönelik hak odaklı bir bakış açısına sahip olduğu göz önüne alındığında paylaşımlarında yer verdikleri göçmen adlandırmasının ekonomik bir çerçeveleme yerine kavramın yaygın kullanımından kaynaklanan bir tercih olduğu düşünülmektedir.

4.1.5. Yalan haberler ve göçmen kalıpyargıları

Yalan haberlerin hangi kalıpyargılarla ilişkili olduğu bu araştırmanın yanıt aradığı bir diğer sorudur. Yapılan analizde yalan haber ve yanlış bilgilerin dört kalıpyargı üzerinde kümelendiği anlaşılmıştır. Bunlardan en fazla tespit edilen “*avantajlı/ayrıcılık*” kalıpyargısıdır. Bu kategori göçmenlerin çeşitli avantajlara/ayrıcılıklara sahip olduğu görüşünden doğan yanlış bilgiler için kodlanmıştır ve doğrulaması yapılan 186 iddiadan 63’ünün bu kalıpyargı ile ilişkili olduğu saptanmıştır.

Tablo 4.9. Göçmenlerle ilgili kalıpyargılar

Göçmenlerin avantajlara/ayrıcalıklara sahip olduğu düşüncesiyle üretilen yanlış bilgilerin açık örneği 4 Kasım 2019 tarihinde Rahmi Turan'ın Sözcü'deki köşe yazısında yer almıştır.⁷¹ Turan kendisine Necdet M. Öztürk adlı bir okurundan gelen mektuba dayanarak Yavuz Sultan Selim Üniversitesi'nde hazırlanan bir doktora tezinde yer alan soru-cevapların Türkiye'deki Suriyelilerin ayrıcalıklarına dikkat çekmek için paylaşmıştır. İddia Turan'ın yanı sıra farklı sosyal medya hesaplarında, haber sitelerinde ve Ekşi Sözlük'te de yer almıştır. Paylaşım Suriyelilerin sahip olduğu düşünülen pek çok ekonomik avantaj demeç görünümü verilerek bir yerde toplanmıştır. Yazı Suriyeli göçmenlerin kişi başı 1250 lira sosyal yardım aldığını, marketlere para ödemediğini, ehliyetli olmaksızın araba kullanabildiğini, vergi ödemediği, GSM hizmetlerinin neredeyse bedava olduğu gibi çoğunluğu ekonomiyle ilgili birçok iddiayı içermektedir.

⁷¹<https://www.sozcu.com.tr/neden-boyleyiz-wp5428257> (Erişim Tarihi:14.09.2023)

Soru: Niçin **Türkiye**'ye geldiniz?

SURİYELİ: Köyümüzü bastılar, Türkiye'ye gidin dediler.

Soru: Nasıl yaşıyorsunuz? Geliriniz ne?

SURİYELİ: Aldığımız ev kirası bedeli 1400 lira. Ben, annem, hanım, kardeşim, her birimize 1250 lira sosyal yardım parası veriliyor. Etti 5000 lira. 7 de çocuk var. İkisi burada doğdu ve Türkiye vatandaşı oldu. Devlet her bir çocuğa 895 lira veriyor. Toplam: 6265 lira. Yani, ailemizin 11 bin 265 lira geliri var.

Soru: Ya harcamalarınız?

SURİYELİ: Market kartımız var. Markete para vermiyoruz. Telefon için ayda 5 lira ödüyorum, dünya ile görüşüyorum.

Soru: Bu durumda paranız artıyor mu?

SURİYELİ: Evet, paramı biriktirdim, bir otomobil aldım, onunla taksicilik yapıyorum.

Soru: Plaka, vergi, ehliyet yok mu?

SURİYELİ: Niçin lâzım olsun? Polis beni durdurmaz, ehliyet lâzım değil, geçici plaka ise bedava.

Soru: Savaş bitince ülkeneye dönecek misin?

SURİYELİ: Dönmem. Niye döneyim ki? Burada işlerim iyi. Daha iyisini bulamam!

Görsel 4.7. Rahmi Turan'ın 4 Kasım 2019'da *Sözcü*'deki köşesinde yer verdiği yanlış bilgi örneği

Bu iddiaların doğruluğunu kontrol eden teyit.org,⁷² Türkiye'de bu isimde bir üniversite bulunmadığını, Yüksek Öğretim Kurumu'nun arşivinde böyle bir tezin yer almadığını, iddia konularında tutarsızlıkların bulunduğunu belirtmiş ve bu demecin uydurma olduğu bilgisini okurlarına aktarmıştır. Yazıda yer alan diğer iddiaların bir kısmı farklı tarihlerde doğrulama platformları tarafından ayrıca incelenmiştir.

⁷²<https://teyit.org/analiz/yavuz-sultan-selim-universitesinde-yazilan-doktora-tezi-icin-suriyeli-bir-kisinin-verdigi-demecle-ilgili-iddia> (Erişim Tarihi:15.09.2023)

Avantajlı/ayrıcalıklı kalıpyargısının hangi etnisite ile ilişkili olduğuna bakıldığında Suriyeliler ilk sırada gelmektedir. Bu kategori altında incelenen 63 iddianın 54'ü Suriyeli sığınmacıları konu edinmektedir. Geri kalan 9 içerikte ise bir etnisite vurgusu olmaksızın genel olarak yabancılardan ve mültecilerden bahsedilmektedir.

Göçmenlerin avantajlı/ayrıcalıklı olduğu düşüncesinden hareketle ne tür yanlış bilgilerin dolaşıma girdiğine bakıldığında yardım ve istihdam konularının öne çıktığı saptanmıştır:

- Suriyeli Ailelere Tam Kapanma Öncesi 3 Bin 455 Türk Lirası Yardım Yapıldı mı? (dogrulukpayi.com, 2021)
- Devletin Şanlıurfa'da Suriyelilere bayram için 2 bin TL nakdi yardım dağıttığı iddiası (teyit.org, 2022)
- Videonun Suriyelilere 10 bin TL'lik nakdi yardım kuyruğundan olduğu iddiası (teyit.org, 2023)
- Suriyelilere tavuk yemi yardımı yapıldığı iddiası (dogrula.org, 2022)
- İŞKUR'un 7 bin 400 Suriyeli istihdam edeceği iddiası (teyit.org, 2019)
- Adana'da bine yakın Suriyelinin sözleşmeli öğretmen olarak atandığı iddiası (teyit.org, 2020)
- İstanbul'a ataması yapılan aile hekimlerinden sadece altısının Türk olduğu iddiası (teyit.org, 2022)

Görsel 4.8. *Avantajlı/ayrıcalıklı kalıpyargısıyla ilişkili örnek sahte haber*

Görsel 4.8'de avantajlı/ayrıcalıklı kalıpyargısıyla ilişkilendirilen bir yanlış bilginin örneği görülmektedir. Suriyelilerin telefon faturasının devlet tarafından ödeneceğini öne süren iddianın çıkış noktası Göç İdaresi'nin 7 Mart 2018 tarihinde şifreli telefon kartı almak için ihale açtığını duyurmasıdır. Bu duyuru sosyal medya hesaplarının yanı sıra Sözcü, Sputnik, Yurt Gazetesi gibi haber kuruluşları tarafından Suriyelilere telefon kartı dağıtılacağı, yurt içi ve yurt dışı görüşmelerinin bedava olacağı şeklinde

haberleştirilmiştir. Yaşanan yanlış anlamamanın üzerine Göç İdaresi bir duyuru yayınlamış⁷³ ve bu haberlerin gerçeği yansıtmadığını belirtmiştir. Bahse konu olan alımın Suriyeli göçmenler için değil Geri Gönderme Merkezleri'nde sınır dışı edilmek üzere tutulan ve kendi imkânlarıyla iletişimini sağlayamayan sınırlı sayıdaki yabancıyı kapsadığı ifade edilmiştir. Göç İdaresi ayrıca buradaki amacın söz konusu kişilerin kendi ülkelerindeki konsolosluk ve ilgili makamlarla belge temini için yapacakları görüşmelerin ve sınır dışı edilme işlemlerinin hızlandırılması olduğunu da eklemiştir. Göç İdaresi'nin bu duyurusunun ardından haber siteleri içeriklerini güncellemişlerdir.⁷⁴ Birkaç ay sonra tekrar sosyal medyada dolaşıma girmesinin ardından bu iddia 2018'in Aralık ayında teyit.org tarafından incelenmiş ve çürütülmüştür.⁷⁵ Ancak doğrulama platformlarının paylaşımlarına bakıldığında bu durumun farklı örneklerine rastlanılmıştır. Bir doğrulama platformu tarafından doğruluk kontrolü yapılan bir iddia farklı zamanlarda yeniden gündem olmaktadır. Bu örnekler sahte haberin doğasına dair önemli bilgiler vermektedir. Bir bilginin yanlış olduğunun kanıtlarıyla ortaya konması tekrar dolaşıma girmeyeceğinin garantisi olmamaktadır.

Avantajlı/ayrıcılık kalıpyargısıyla ilişkili olarak incelenen iddialarda ayrıca Türkiye'de yaşayan Suriyelilerin, Türk vatandaşlarının sahip olmadığı çeşitli ayrıcalıklara sahip olduklarına yönelik bir vurgunun da öne çıktığı saptanmıştır:

- Suriyelilerin tüp bebek tedavisinden ücretsiz yararlandığı iddiası (teyit.org, 2017)
- Suriyelilerin Pamukkale'deki ören yerine bedava girdikleri iddiası (teyit.org, 2019)
- Suriyelilerin araçlarına ücretsiz vize muayenesi yapıldığı iddiası (teyit.org, 2020)
- Videonun Suriyelilere yeşil pasaport verildiğini gösterdiği iddiası (teyit.org, 2022)
- Görselin hastanelerde Suriyelilere yasal öncelik verildiğini gösterdiği iddiası (dogrula.org, 2023)

Çalışmada yalan haberleri besleyen ikinci kalıpyargının “**tehdit**” olduğu görülmüştür. Doğrulaması yapılan 55 iddia bu kalıpyargı ile bağlantılıdır. Bu kalıpyargıyla ilgili sahte haberler ve iddialar göçmenleri ülke için bir tehdit unsuru olarak ele almaktadır. Bu tehdit sınır güvenliğinin ihmal edilerek ülkeye kaçak giriş olabileceği gibi ülke içindeki göçmenlerin adli olaylarla ilişkilendirilmesi de olabilmektedir:

⁷³<https://teyit.org/analiz/turkiyede-yasayan-suriyelilerin-telefon-gorushmelerinde-para-odemeyecegi-iddiasi> (Erişim Tarihi: 17.09.2023)

⁷⁴[teyit.link arşivi #ehw2qlO](https://teyit.org/analiz/turkiyede-yasayan-suriyelilerin-telefon-gorushmelerinde-para-odemeyecegi-iddiasi) (Erişim Tarihi: 17.09.2023)

⁷⁵<https://teyit.org/analiz/turkiyede-yasayan-suriyelilerin-telefon-gorushmelerinde-para-odemeyecegi-iddiasi> (Erişim Tarihi: 17.09.2023)

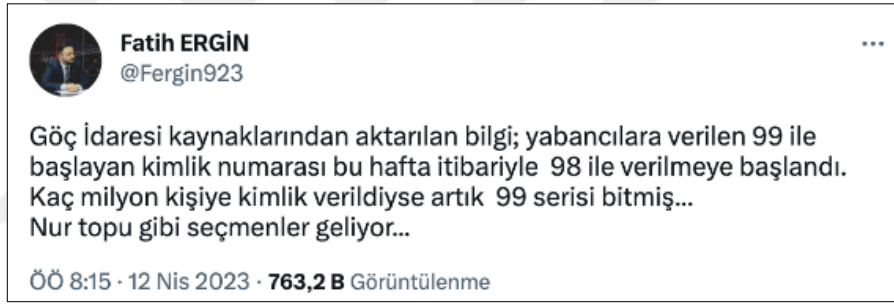
- Videonun binlerce Afgan'ın sınırı geçerek Türkiye'ye girişini gösterdiği iddiası (dogrula.org, 2022)
- Deprem bölgesine yardım götüren Fenerbahçe tırının yağmalandığı iddiası (teyit.org, 2023)
- Videonun Sapanca'da bacakları kesilen köpeğin Suriyeli çocuklar tarafından işkenceye uğradığını gösterdiği iddiası (teyit.org, 2018)
- Suriyeli bir sığınmacının doktor dövdüğü iddiasıyla paylaşılan video Rusya'dan (teyit.org, 2017)
- Ceza infaz kurumunda çekilen video yağmacılık yapan suriyelileri Göstermiyor (dogrulukpayi.com, 2023)

Görsel 4.9. Suriyelileri ve yabancı uyrukluları tehdit olarak gösteren yanlış bilgi örnekleri

Görsel 4.9'da yer verilen iki görsel göçmenlerin bir tehdit unsuru olarak algılanmalarını örneklemektedir. Suna Varol adlı Twitter (X) kullanıcısı tarafından paylaşılan iddia teyit.org tarafından 2019 tarihinde incelenmiş, paylaşımda geçen sözlerin Soylu'nun konuşmasının farklı bölümlerinden kırpılarak oluşturulduğu anlaşılmıştır. Gönül Elçisi 1453 adlı kullanıcının paylaştığı iddia ise 2022 yılında dogrulukpayi.com

tarafından incelenmiş, yabancı uyruklu olarak lanse edilen kişilerin film seti çalışanları oldukları anlaşılmıştır.

Görsel 4.10. Erk Acarer ve Fatih Ergin tarafından paylaşılan göçmenleri ülkenin geleceğine yönelik tehdit olarak gören yanlış bilgi örnekleri

Göçmenleri bir tehdit olarak nitelendiren iddialar sadece adli olaylarla ilişkili değildir. Vatandaşlık alma ve seçimlerde oy kullanmaya yönelik sahte haberlerde de tehdit vurgusunun yer aldığı saptanmıştır. Buradaki tehdit duygusunun toplumsal güvenliğe değil, ülkenin geleceğine yönelik olduğunu söylemek mümkündür. Teyit.org'un Nisan 2023 ve Mart 2017 tarihlerinde incelediği iki iddia bu duruma örnektir. Gazeteci Erk Acarer tarafından paylaşılan ilk iddiada Nüfus Müdürlüğü önünde biriken Suriyelilerin vatandaşlık almak için bekledikleri öne sürülmektedir. Yapılan doğruluk kontrolünün sonucunda paylaşılan fotoğrafın vatandaşlıkla ilgili olmadığı, Suriyelilerin aylık 100'er lira yardım alabilmek için adres bildiriminde bulunmak üzere

Nüfus Müdürlüğü önünde toplandıkları belirtilmiştir.⁷⁶ İkinci iddia ise yine bir gazeteci olan Fatih Ergin tarafından seçim döneminde, Nisan 2023'te paylaşılmıştır. Ergin, yabancıların 98 ve 99 ile başlayan yabancı kimlik numaraları almak suretiyle seçmen yapıldığını öne sürmüştür. Teyit.org, yaptığı doğruluk kontrolünün sonucunda 98 ve 99 ile başlayan yabancı kimlik kartıyla oy kullanmanın mümkün olmadığını, geçici koruma altındaki Suriyelilerin ancak Türk vatandaşlığı aldığında oy kullanma hakkına sahip olduğunu belirtmiştir.⁷⁷

Kısacası bu örnekler göçmenleri ülke için bir tehlike ve tehdit unsuru olarak gören bir anlayışın yalan haberlere nasıl yansıdığını göstermektedir. Göçmenlere yönelik tehdit duygusu sınır güvenliği, adli suçlar ya da vatandaşlık almak suretiyle ülkenin geleceği üzerinde söz hakkına sahip olma gibi geniş bir konu skalasında görülebilmektedir. Bu tür yanlış haberlerin göçmenlerle ilgili kalıpyargıların yanı sıra toplumsal kaygı ve endişelerle ilişkili olduğunu da söylemek mümkündür. Nitekim Suriyeliler Barometresi araştırmasında Türk toplumunda Suriyelilerle ilgili hangi endişelerin bulunduğunu araştıran Erdoğan, Suriyelilerden kaynaklı en büyük endişenin/kaygının vatandaşlık olduğu sonucuna ulaşmıştır. Araştırmaya katılanların %74'ü Suriyelilerin vatandaş olmalarından, %63 ise suç oranlarının artmasından kaygı duyduklarını belirtmişlerdir (2021, s.123).

Bu çalışmada göçmenleri hedef alan yalan haberlerde tespit edilen bir diğer kalıpyargı ise **“rahatsızlık veren/uyumsuz”**dur. Bu kalıpyargı tehdit kategorisinden farklı olarak herhangi bir suç ya da doğrudan bir tehlike içermeyen ancak göçmenlerin ev sahibi toplumun sosyal ve kültürel pratiklerine uyum sağlayamamaları, toplumsal huzuru bozmaları gibi durumlar için kodlanmıştır. Toplam 25 doğruluk kontrolünde ele alınan yanlış bilgi bu kalıpyargıyla ilişkilidir. Bu kalıpyargının tespit edildiği doğruluk kontrollerine şu örnekler verilebilir:

- Fotoğrafın Suriyelilerin Türkiye'ye gelen Afganları protesto ettiğini gösterdiği iddiası (teyit.org, 2018)
- Fotoğrafın denizde nargile içen bir Suriyeliyi gösterdiği iddiası (teyit.org, 2019)
- Suriyeliler, Türkiye halkının dinden kopuk yaşadığını söyleyerek yürüyüş düzenledi iddiası (teyit.org, 2017)
- 27 Temmuz tarihinde Suriyeli sığınmacılar eylem düzenlemiyor (doğrula.org, 2021)

⁷⁶<https://teyit.org/analiz/gaziantep-te-suriyeliler-vatandaslik-icin-kuyru-girdi-iddiasi> (Erişim Tarihi: 17.09.2023)

⁷⁷<https://teyit.org/analiz/99-ve-98-numara-ile-baslayan-yabanci-kimlik-numarasina-sahip-siginmacilarla-ilgili-iddialar> (Erişim Tarihi: 17.09.2023)

- Videonun denize çıplak girmeye çalıştığı için dövülen Suriyeliyi gösterdiği iddiası (teyit.org, 2019)

Plajda denize çıplak girmek isteyen sığınmacı pes dedirtti!

MHP'li eski Milletvekili Sinan Oğan twitter hesabından ailelerin yanında denize çıplak girmek isteyen bir sığınmacının görüntülerini paylaştı.

10:11 - 14 Haziran 2019

Haberler | Gündem

Görsel 4.11. Göçmenlerin rahatsızlık veren/uyumsuz kalıpyargısıyla haberleştirilmesine bir örnek (Sözcü, 2019)

İçerik analizinde yalan haberlerle ilişkilendirilen son kalıpyargı ise “**mağdur**”dur. Bu kalıpyargıdan beslenen şüpheli bilgiler diğerlerinden farklı olarak göçmen karşıtı bir düşünceyi yansıtmamakta, aksine göçmenlerin yaşadıkları bir drama ve mağduriyete dikkat çekmektedir. Çıkış noktası böyle olmakla birlikte varılan sonuç bilgi ekosistemine yeni bir yanlış bilginin eklenmesi olabilmektedir. Analizde toplam 9 doğruluk kontrolünde incelenen iddianın bu kalıpyargıyla bağlantılı olduğu saptanmıştır. Bu kategorideki örnek incelemeler şunlardır:

- Fotoğraflar Türkiye’de organları çalınan Suriyeli çocukları göstermiyor (teyit.org, 2019)
- Suriyeli Çocuğu Gösteren Video Kahramanmaraş Depremlerinden Değil (dogrulukpayi.com, 2023)
- Videonun Afrika’daki Pakistanlı mültecilere uygulanan şiddeti gösterdiği iddiası (teyit.org, 2018)
- Fotoğraf, Ukraynalı Kız Çocuğuna Çelme Takan Yabancı Gazeteciyi mi Gösteriyor? (dogrulukpayi.com, 2022)
- ABD Kargo Uçağı İle Katar'a Götürüldüğü İddia Edilen 640 Afgan, Uganda'ya mı Bırakıldı? (dogrulukpayi.com, 2021)

Görsel 4.12. Mağdur kalıpyargısıyla ilişkili olarak İzzet Çapa tarafından paylaşılan yanlış bilgi örneği

Mağduriyet kalıpyargısıyla ilişkili olarak doğrulama platformlarının radarına giren yanlış bilgilerin bir örneği gazeteci ve iş insanı İzzet Çapa'nın Twitter (X) paylaşımında görülebilmektedir. 2021 yılında Taliban'ın yönetimi tekrar devralmasının ardından pek çok Afgan ülkeyi terk etmeye çalışmış, bu süreçte Afgan göçmenlerle ilgili yanlış bilgiler medyada yer almaya başlamıştır. Afganistan'dan kaçmaya çalışan insanlar Kabil havaalanında yer bulabildikleri uçaklara binerek ülke dışına çıkmaya çalışmışlar, medyaya yansıyan bu görüntüler günlerce tartışılmıştır. İzzet Çapa, Kabil Havaalanı'ndan hareket eden ve 640 Afganlıyı taşıyan ABD Kargo uçağının bu yolcuları Katar yerine Uganda'ya bıraktığını söyleyen bir internet paylaşımını alıntılararak bu durumu eleştirmiştir. Ancak söz konusu iddiayı inceleyen dogrulukpayi.com uçağın planlandığı gibi Katar'a iniş yaptığını belirtmiş, bu bilginin hem flightradar.com gibi uçuş takip sitelerinden hem de güvenilir medya kuruluşlarının haberlerinden teyit edilebileceğini belirtmiştir.⁷⁸

Özetle yapılan içerik analizinde doğrulama platformlarının radarına giren şüpheli bilgilerin ve yalan haberlerin yaygın göçmen kalıpyargılarıyla bağlantılı olduğu anlaşılmıştır. Bu kalıpyargılar göçmenlerin çeşitli avantajlara ve ayrıcalıklara sahip oldukları, ülkenin sınır güvenliği, toplumsal huzuru ve geleceğine yönelik bir tehdit oluşturdukları, bulundukları ortamda rahatsızlık veren, uyumsuz davranışlar

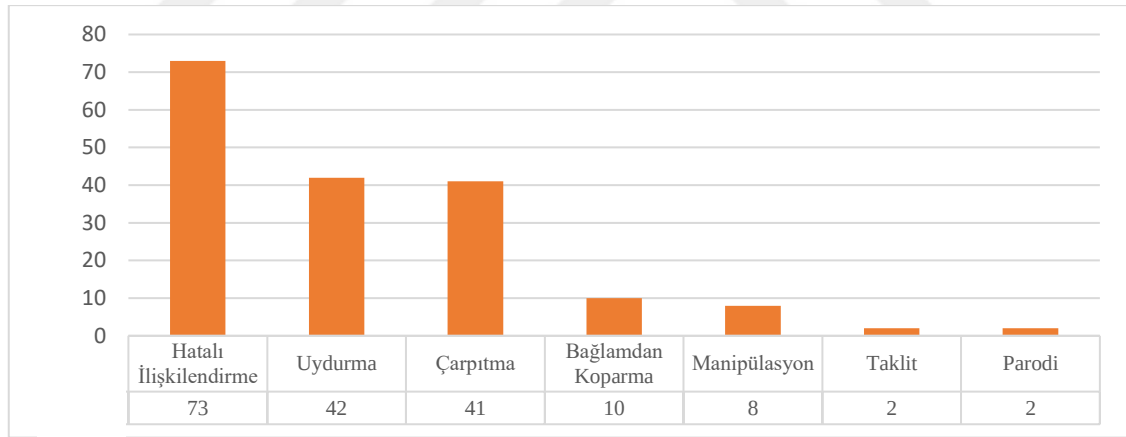
⁷⁸<https://www.dogrulukpayi.com/dogruluk-kontrolu/abd-kargo-ucagi-ile-katar-a-goturuldugu-iddia-edilen-640-afgan-in-uganda-ya-birakildigi-iddiasi> (Erişim Tarihi: 17.09.2023)

sergiledikleri görüşlerini içermektedir. Bu görüşlerden beslenen yanlış bilgiler ve asılsız iddialar sosyal medya ve haber kuruluşları tarafından dolaşıma sokulmaktadır. Göçmen karşıtı bu yargıların yanı sıra göçmenlerin mağduriyetine dikkat çekme çabası da doğrulanmamış ve asılsız bilgilerin yaygınlaşmasına neden olabilmektedir.

4.1.6. Yalan haber ve iddialardaki yanlış bilgi türleri

İçerik analizinde yanıt aranan bir diğer soru doğrulama platformlarının incelediği sahte haberlerin hangi yanlış bilgi türlerini içerdiğidir. Çalışmanın literatür kısmında açıklamaları verilen yanlış bilginin en yaygın 7 türüne göre göçmenlere yönelik iddialardaki yanlış bilgilerin dağılımı Tablo 4.10'da gösterilmektedir.⁷⁹ Kodlama sonucunda sahte haberlerdeki yanlış bilgi türlerinin başında hatalı ilişkilendirmenin geldiği saptanmıştır. Bir olaya ait görüntü ya da alıntılarının tamamen farklı başka bir olayda kullanılmasıyla ortaya çıkan bu yanlış bilgi türü bu çalışmada 73 içerikte tespit edilmiştir.

Tablo 4.10. Yalan haber ve iddialardaki yanlış bilgi türleri

Aşağıda yer verilen görsel 4.13'te hatalı ilişkilendirmenin bir örneği görülebilmektedir. Bir Tutam Gülücük isimli Twitter (X) kullanıcısı Almanya Münih tren istasyonunda bekleyen kalabalığın görselini paylaşılarak bu kişilerin bayram tatiline gittikleri için sınır dışı edilen Suriyeli göçmenler olduğunu öne sürmüştür. İddianın doğruluğunu inceleyen Teyit.org, bu görselin 2015 mülteci krizinde Münih'e ulaşmayı başaran göçmenleri gösterdiğini, bayram tatili ya da sınırdışı edilmeye ilişkili bir

⁷⁹<https://teyit.org/ekipten/sozluk-yanlis-bilginin-en-yaygin-7-turu> (Erişim Tarihi: 23.02.2022)

durumun söz konusu olmadığını okurlarıyla paylaşmıştır.⁸⁰ Fotoğrafın çekildiği dönem ile bir sahte habere konu olduğu dönem arasında 7 yıl süre olması da dikkat çekicidir.

Görsel 4.13. Yanlış bilgi türlerinden hatalı ilişkilendirmeyi içeren bir paylaşım

Hatalı ilişkilendirmeden sonra en fazla rastlanan yanlış bilgi türü ise içinde herhangi bir gerçekliği bulunmayan uydurmadır. Toplam 42 doğruluk kontrolünde incelenen iddianın bu yanlış bilgi türünü içerdiği saptanmıştır.

Uydurma kategorisine giren yalan haberlerin bir örneği Mansur Yavaş ve Ekrem İmamoğlu'na aitmiş gibi paylaşılan “70 yaşındaki adam pazarda limon satacak, 20 yaşındaki Suriyeli genç belediyeden yardım alıp sahilde nargile içecek. Yok öyle artık o devir bitti” sözleridir (Görsel 4.14.). Paylaşımındaki ifadelerin ilk olarak 2019 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi Başkanı Ekrem İmamoğlu tarafından belediye meclisinde söylendiği iddia edilmiş, bu bilgi teyit.org tarafından aynı yıl incelenmiş ve uydurma olduğu tespit edilmiştir.⁸¹ İki yıl sonra aynı sözler bu defa Mansur Yavaş tarafından söylenmiş gibi tekrar dolaşıma sokulmuştur. Teyit.org bunun üzerine yeni bir içerik paylaşmış ve iddianın uydurma olduğunu, daha önce de incelenip çürütüldüğünü

⁸⁰<https://teyit.org/analiz/fotografin-bayram-tatili-nedeniyle-almanyadan-sinir-disi-edilen-500-suriyeliyi-gosterdigi-iddiası> (Erişim Tarihi: 05.08.2023)

⁸¹<https://teyit.org/analiz/suriyeliler-hakkindaki-ifade-imamogluna-mi-ait> (Erişim Tarihi: 05.08.2023)

okurlarına aktarmıştır.⁸² Bu örnek tamamen uydurma bile olsa ve hatta doğrulama platformları tarafından incelenip çürütülmüş olsa da yanlış bir bilginin ne kadar dirençli olabileceğini, farklı dönemlerde tekrar tekrar internet kullanıcılarının önüne düşebileceğini göstermesi yönüyle önemlidir.

Görsel 4.14. Uydurma kategorisine örnek bir internet paylaşımı

Yanlış bilgi türü kapsamında en fazla tespit edilen üçüncü kategori ise çarpıtmadır ve bu çalışmada 41 defa kodlanmıştır. Bu kategori bir gerçeğin anlamından saptırılarak yeni bir hikâyede kullanılmasına karşılık gelmektedir. Teyit.org'un 2018 yılında incelediği bir iddia buna örnektir. Konya'da yaşayan Suriyelilerin su faturası ödemediğine yönelik bir iddia su faturasının görseliyle birlikte sosyal medya hesaplarında paylaşılmıştır. Doğrulama platformunun incelemesinde ise faturanın gerçekten Suriyeli bir sığınmacıya ait olduğu ve kullanım bedeli olarak 0 (sıfır) lira ödeme görüldüğü belirtilmiştir. Ancak bu durumun fatura sahibinin Suriyeli olmasından kaynaklanmadığı,

⁸²<https://teyit.org/analiz/mansur-yavas-in-suriyeli-siginmacilari-hedef-alan-bir-aciklama-yaptigi-iddiasi> (Erişim Tarihi: 05.08.2023)

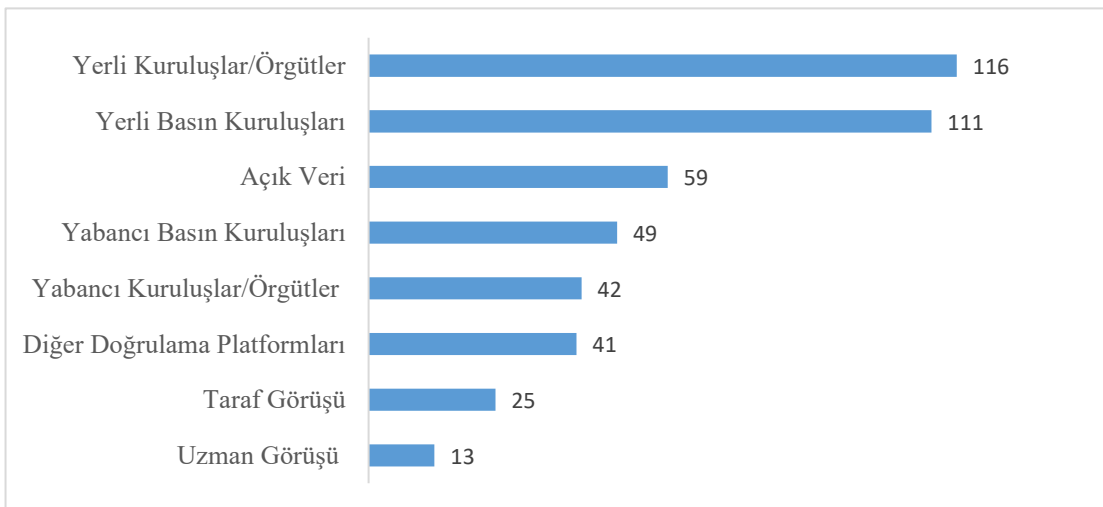
kullanımın adil miktarın altında olduğu için (10 TL altı) böyle bir faturalandırmanın yapıldığı anlaşılmıştır.⁸³

Çalışma kapsamında kodlanan diğer yanlış bilgi türleri ise sırasıyla bağlamdan koparma (10), taklit (8), manipülasyon (2) ve parodidir (2). Yanlış bilgi türlerindeki çeşitlilik hakikat-sonrası çağın bir özelliği olarak belirtilen gerçek ve yalan arasındaki sınırın bulanıklaştığı önermesinin (Kavanagh ve Rich, 2018) bilgi kirliliği atmosferindeki tezahürü olarak okunabilir. Artık bir haberin doğru mu yanlış mı olduğuna karar vermek daha fazla zaman ve uğraşı gerektirmektedir. Zira yanlış bilgi türlerinden hatalı ilişkilendirme ve çarpıtmada olduğu gibi yanlış bir bilgi/haber içinde gerçek unsurlar (bilgi, görüntü, söylem vb.) içerebilmektedir.

4.1.7. Doğrulama platformlarının bilgi kaynakları

Bu araştırmada yanıt aranan bir diğer soru doğrulama platformlarının iddia incelemelerinde hangi bilgi kaynaklarını kullandıklarıdır. Yapılan içerik analizinde platformların her bir makale ya da doğruluk kontrolü için en az iki kaynak kullandıkları ve bilgi kaynaklarının oldukça çeşitli olduğu anlaşılmıştır. Tek bir kaynağın kullanıldığı bir paylaşıma rastlanılmamıştır. Bilgi kaynağı olarak en fazla yerli kuruluşları ve sivil toplum örgütlerini tercih ettikleri görülmüştür. Toplam 116 yazıda bu kategoriye dahil kaynaklar kullanılmıştır. İkinci sırada ise yerli basın kuruluşları gelmektedir. Kanun ve yönetmelikleri kapsayan açık veri kaynakları da üçüncü sıradadır.

Tablo 4.11. Doğrulama platformlarının bilgi kaynakları

⁸³<https://teyit.org/analiz/faturanin-konyada-yasayan-suriyelinin-sudan-bedava-yararlandigini-gosterdigi-iddiasi> (Erişim Tarihi: 05.08.2023)

Bilgi kaynakları incelenen iddianın konusuna göre şekillenmektedir. Bu bağlamda çalışmada da göçle ve göçmenlerle ilgili bilgi sağlayan yerli kuruluşların ve örgütlerin öne çıktığı saptanmıştır. Göç İdaresi, İçişleri Bakanlığı, AFAD, Kızılay, Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü en fazla tespit edilen yerli kuruluşlara örnektir. Bu kuruluşların yanı sıra il/ilçe emniyet müdürlükleri, belediye ve valilikler, incelenen konuyla ilgili bakanlıklar, üniversiteler de bilgi kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlet kurum ve kuruluşlarının yanı sıra sivil toplum örgütlerinin de bir bilgi kaynağı olarak kullanıldığı bu araştırmanın bir diğer bulgusudur. Araştırma bulgularına göre toplam 24 içerikte Mülteciler Derneği'ne referans verilmiştir. Doğrulama platformlarının referans verdikleri yabancı kuruluşlara bakıldığında da benzer bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bilgi kaynağı olarak en fazla tercih edilen yabancı kuruluşun Birleşmiş Milletler ve ona bağlı kuruluşlar olduğu saptanmıştır. BM'nin yanı sıra Uluslararası Af Örgütü, Avrupa Birliği ve yabancı istatistik kuruluşları da bilgi kaynağı olarak tercih edilmektedir. Basın kuruluşları da doğrulama platformları tarafından sıkça kullanılmıştır. Hangi basın kuruluşlarının kullanıldığına politik ve ideolojik görüş çeşitliliğinin benimsendiğini, yerel ya da ulusal, incelenen konuyla ilgili güvenilir bilgi sağlayan her tür yayın organının referans alındığı saptanmıştır. Referans alınan yabancı basın kuruluşlarında da aynı çeşitlilik söz konusudur.

1- Açık Veri (5488 - Tarım Kanunu/Resmi Gazete, 03.01.2020 / 30997 Resmi Gazete Kararı) 2- Yerli Kuruluşlar (Tarım ve Orman Bakanlığı/ Yem Bitkileri Üretimi Desteği, Tarım ve Orman Bakanlığı/2002-2007 Yıllarında Türkiye ve Dünyada Kanatlı Sektörünün Genel Durumu, Muğla Büyükşehir Belediyesi, Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi) 3-Yabancı Basın Kuruluşu (www.world-grain.com, https://www.thepoultrysite.com/) 4-Yerli Basın Kuruluşları (devletdestekli.com, HaberTürk, bizimankara.com) 5-Yabancı Kuruluşlar (Birleşmiş Milletler, Food and Agriculture Organization/FAO) 6- Diğer Doğrulama Kuruluşları (teyit.org)

Görsel 4.15. Demet Akalın tarafından gündeme getirilen bir yanlış bilgiyi çürütmek için dogrula.org platformunun kullandığı kaynakların çeşitliliğine bir örnek ⁸⁴

Çalışmada açık veri olarak kodlanan kategori kanun maddeleri, yönetmelikler, mevzuatlar gibi resmi dokümanları ve Google haritalar ile konum kontrolü, tersine görsel arama vb. teknik bir incelemeyle ulaşılan sonuçları kapsamaktadır. Bu kategorinin açık veri olarak adlandırılmasının nedeni bu kaynakların kamuya açık olması, kullanımının özel bir sınırlama gerektirmemesidir. Doğrulama platformlarının referans verdikleri Türk Vatandaşlığı Kanunu, Geçici Koruma Yönetmeliği, 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Yurt Dışından Öğrenci Kabulüne İlişkin Esaslar gibi göçmenlerle ilgili pek çok resmi kaynak bu kategori altında yer almaktadır. Diğer kategorilerde olduğu gibi bu kategoride de bir çeşitlilik olduğu görülmüştür. İncelenen iddianın gerekliliklerine göre referans alınan kaynaklar genişlemiş Karayolları Trafik Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, Konya Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Atık Suların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği, Alman İltica Yasası gibi özel bir alana ait resmi dokümanlara da referans verildiği saptanmıştır.

Doğrulama platformlarının kendileri dışındaki diğer doğruluk kontrolörlerini referans olarak kullanmaları bu çalışmada ulaşılan bir diğer sonuçtur. Kamuoyunun gündeminde yaygınlık kazanan bir iddia bazen birden fazla doğrulama platformu tarafından incelenebilmektedir. Bu durumlarda doğrulama platformları söz konusu iddianın daha önce hangi teyit kuruluşu tarafından incelendiği bilgisini okurlarıyla paylaşmaktadır. Burada IFCN üyesi olma gibi bir şartın bulunmadığı saptanmıştır. Doğrulama platformlarının yerli doğruluk kontrolörleri arasında en fazla Malumatfuruş’a referans verdikleri (16 defa), bir içerikte Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Dezenformasyonla Mücadele Merkezi’nin de yer aldığı görülmüştür. Yerli teyitçilerin yanı sıra yabancı menşeli platformların da bilgi kaynağı olarak kullanıldıkları

⁸⁴<https://www.dogrula.org/dogrulamalar/suriyelilere-tavuk-yemi-yardimi-yapildigi-iddiasi/> (Erişim Tarihi: 05.08.2023)

anlaşılmıştır. Bu kapsamda bilgi kaynağı olarak kodlanan yabancı doğrulama platformları şunlardır:

- Verify/sy (Suriye)
- AFP Fact Check (Fransa)
- Ellinika Hoaxes (Yunanistan)
- Colombia Check (Kolombiya)
- Correctiv (Almanya)
- CrossCheck (ABD/Kaliforniya)
- Maharat News (Lübnan)
- Maldita (İspanya)
- Snopes (ABD)

Doğrulama platformlarının bilgi kaynakları arasında taraf görüşleri ve uzman görüşleri de yer almaktadır. Platformlar bir iddiayı incelerken gerekli durumlarda konunun tarafı olan kişilere ya bizzat ulaşarak bilgi almakta ya da bu kişi ve kurumların yapmış oldukları açıklamaları yazılarına dahil etmektedir. Yapılan analizde toplam 25 içerikte taraf görüşüne yer verildiği, görüşüne yer verilen isimler arasında Türkiye’de ya da yurtdışında yaşayan Suriyeli sığınmacıların da bulunduğu saptanmıştır. Taraf görüşünün yanı sıra göç konusunda çalışmaları bulunan akademisyenlerin, avukatların ya da farklı meslek gruplarından uzmanların görüşlerine ya da akademik çalışmalarına referans verildiği tespit edilmiştir.

4.2. Doğruluk Kontrollerine Gelen Okur Yorumlarının Nitel İçerik Analizi

Araştırmanın kapsamında gerçekleştirilen ikinci içerik analizi okur yorumlarına yöneliktir. Doğrulama platformlarının yaptığı doğruluk kontrollerine gelen 1772 okuryorumuna nitel içerik analizi uygulanmış, toplam 2023 kodlama yapılmıştır. Okur yorumlarının niteliğine göre birden fazla kod içerebildiği saptanmıştır. Örneğin bir okur yorumu hem göçmenlere yönelik hem de doğrulama platformuna yönelik veri sağlayabilmektedir. Bu nedenle yapılan kodlama sayısı yorum sayısından fazladır. Bu içerik analizinde kullanılan kodlar 4 gruba ayrılmıştır.⁸⁵

⁸⁵Kodlama şablonu kategorilerinin açıklaması ve örnek kodlama için bakınız Ek -5

Kod Sistemi													0
1. Grup Kategoriler (Araştırma Konusuyla Doğrudan İlgili)													0
Doğrulama platformuna yönelik olumlu görüş/takdir	2	7					3	2	6		4	7	31
Doğrulama platformuna yönelik olumsuz görüş	1			1	1	16	12	3	4	2	24		64
Platformu güvenilir/inandırıcı bulmama	2	4	4	9	3	73	12	15	14	39	45		220
Tarafli/yanlı olma eleştirisi		2		1		15	2	6	2	3	40		71
Doğrulamanın hatalı olduğu eleştirisi	1		2			48	2	7	2	3	3		68
Takipten çıkma tepkisi			3		1	13	1		1	2	26		47
Gelir modeli eleştirisi /fon alma						24		1	3		11		39
Göçmenleri sevimli gösterme/savunma/aklama eleştirisi			1			9	3		3	4	14		34
Kelime oyunu/kıvırma/lafı dolandırma		2	4			6		7	1				20
Kurucu isme yönelik eleştiri/PKK sempatisi						7	1				6		14
Göçmenlere karşı olumlu görüş			6	2	2	3	7	12	1	13	8		54
Göçmenlere karşı olumsuz görüş	1	5	3	7	4	53	3	6	15	13	61		171
Göçmenlerin zararlı/tehlikeli/tehdit olduğu görüşü	3	2	2	3	2	13	1	4	10	14	42		96
Göçmenlerin sahip olduğu imkânlardan duyulan rahatsızlık		7	12	13		2		28		27	6		95
Örtülü/dolaylı göçmen karşıtlığı								72					72
Kişisel deneyim/duyum kaynaklı algılar								1		21	8		30
İnsandışılama söylemleri				1				2	1		10		14
2. Grup Kategoriler (Araştırmanın bağlamıyla ilgili)													0
Yanlış bilgiyi yayanlara/savunanlara/inanlara yönelik eleştiri	3	8	2	8	2	7	11	3	10	19			73
Resmî kurumlara/hükümete/kaynağa güvensizlik		3	2	9		3		1	1	3	29		51
Göçmen okuyucuların yorumları		6					1			4	1		12
Doğrulama platformunun okuyucuya cevabı							1	7					8
3. Grup Kategoriler													0
Konu/kışı/eyleme dair yorum/bilgi verme/soru sorma/tartışma	6	5	3	42	5	11	23	20	65	69	17		266
Dalga geçme/eğlenme amaçlı yorumlar	2			3		1	78		15				99
4. Grup Kategoriler (Konu Dışı/Kayıp Veri)													0
Kişiye yönelik cevap/yorum/atışma	12	14	2	29	9	4	5	56	41	107	15		294
Anlaşılmaz/belirsiz yorumlar	1	3		6	1	14	18	8	9	8	12		80
TOPLAM	34	68	46	133	31	325	255	193	198	355	385	2023	

Görsel 4.16. Doğruluk kontrollerine gelen okur yorumlarının kodlamasını gösteren kod matris tarayıcısı

Birinci grup kodlar araştırma konusuyla doğrudan ilgili olan kodlamaları içermektedir. Okurların doğrulama platformlarına ve göçmenlere yönelik olumlu/olumsuz görüşleri ve bunların sebeplerine dair alt kodlar bu gruba dahildir. 2023 kodlamanın 1138'i birinci grup kodlamalara aittir.

İkinci grup kodlar ise doğrudan göçmenlere ya da doğrulama platformlarına yönelik değerlendirme içermeyen ancak konunun bağlamına dair veri sağlayan kodları içermektedir. “Yanlış bilgiyi yayanlara/savunanlara yönelik eleştiri”, “Devlete/resmî kurumlara/hükümete yönelik eleştiri”, “Göçmen okurların yorumları”, “Doğrulama

platformunun okura cevabı” bu kategorideki kodlamalardır. Bu kategori kapsamında 146 kodlama yapılmıştır.

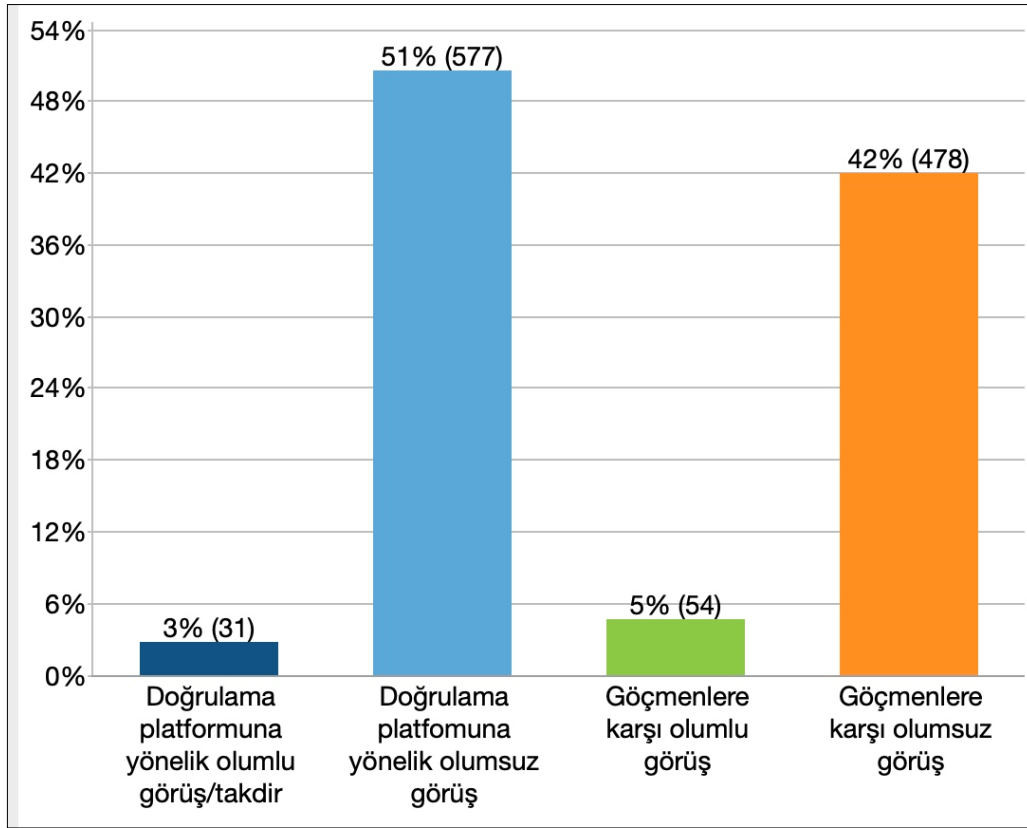
Üçüncü grup kodlar ise okurların doğrulama platformunun yaptığı doğruluk kontrolünün konusuna göre farklılaşan, paylaşımdaki konu/kişi/eyleme dair yorumları içermektedir. 2023 kodlamanın 365’i bu gruptadır.

Dördüncü grup kodlar ise araştırmanın kapsamı dışında kalan kayıp veriyi ifade etmektedir. Bu kategoride okurların tamamen kişiselleşmiş atışma, hakaret, küfür vb. cevapları, bunun yanı sıra ne dediği ya da kimi kastettiği anlaşılmayan belirsiz yorumları yer almaktadır. Tüm kodlamaların 374’ü bu gruba dahildir.

4.2.1. Okurların doğrulama platformlarına yönelik görüşleri

Çalışmanın öncelikli amacı doğruluk kontrollerine gelen yorumlar aracılığıyla okurların doğrulama platformlarına ve göçmenlere yönelik görüşlerini ortaya koymaktır. Bu kapsamda okur yorumlarında ilk olarak bu iki konuda hakkındaki değerlendirmeler kodlanmıştır. Birinci kategoride yer alan 1138 kodun 578’i (%51) doğrulama platformlarına yönelik olumsuz görüşlerden oluşmaktadır. Platformlara yönelik olumlu görüşlerin ise sadece 31 yorumda yer aldığı saptanmıştır. Benzer bir farklılık göçmenlere yönelik görüşlerde de ortaya çıkmaktadır. Bu kategorideki kodlamaların 478’i (%42) göçmenlere yönelik olumsuz görüşleri içerirken olumlu görüşlerin sayısının 54 (%5) olduğu görülmüştür. Buradan hareketle doğruluk kontrollerine gelen okur yorumlarında hem göçmenlere hem de doğrulama platformlarına yönelik olumsuz görüşlerin öne çıktığını söylemek mümkündür.

Tablo 4.12. Birinci kategorideki kodlamaların dağılımı

4.2.1.1. Doğrulama platformlarına yönelik olumlu görüşler

Doğrulama platformlarına yönelik olumlu görüşler sadece 31 okur yorumunda bulgulanmış ve bunların da alt kodlama kategorilerini gerektirmeyecek nitelikte - çoğunlukla takdir ve teşekkür mesajından ibaret- olduğu tespit edilmiştir:⁸⁶

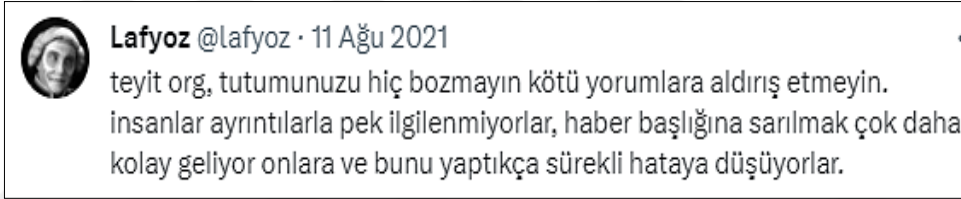
- “gerçekten tarafsız” (Doğrula⁸⁷ > MEB bütçesiyle festival),
- “bu kanal seviyorum” (Doğrula > MEB bütçesiyle festival)
- “sosyal medyada böyle şeylerin teyit edilmesi belki bir nebze yalanlarımızdan biri daha çürür daha sağlıklı düşünmemize vesile olur.” (Teyit > Denizde nargile içen kişi Türk)

Analiz sonuçlarına göre teşekkür mesajlarının yanı sıra doğrulama platformlarını eleştiren ve destekleyen okurların karşılıklı diyaloglarına rastlanmıştır. Bazı okurların doğrulama platformlarına eleştirel yaklaşan okurlara cevaben platformun tarafsızlığına ve güvenilirliğine vurgu yapan yorumlar yaptıkları anlaşılmıştır:

⁸⁶Yorumlardaki anlatım bozukluklarına ve yazım hatalarına müdahale edilmemiştir.

⁸⁷ Bu bölümde doğrulama platformu isimlerinin internet uzantıları kullanılmadan yazılması tercih edilmiştir. Söz konusu yorumlar platformların sosyal medya hesaplarında yer almaktadır, bu noktada internet uzantılarının okurlarda kafa karışıklığına sebebiyet vermemesi adına kısa yazım kullanılmıştır.

- “Teyit sayfasının araştırmalarına güveniyorum.” (Teyit > Suriyelilere bayram parası verileceği iddiası)
- “Ahmet Gül kesinlikle bende güveniyorum. Güçlü araştırma ekibi var sonuçta” (Teyit > Suriyelilere bayram parası verileceği iddiası)
- “Arada da gerek muhalefet gerekse iktidar için tarafsız teyitler yapılabilir” (Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)
- “ben burada Erdoğan aleyhine teyitlerin yapıldığını da gördüm.” (Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)
- “Sizin tarafın dogrusuların igosterince kral karsi tarafinkini gosterince iktidarın manipulasyon sayfası... Benim gordugum idariyoya bu site herhangi bir taraf gozetmeden kendilerine iletilen her bilgiyi irdeliyor.” (Teyit > İşkur'un Suriyeli istihdam edeceği iddiası)

Görsel 4.17. Doğrulama platformun yönelik olumlu görüş örneği ⁸⁸

Yorumlardan anlaşıldığı üzere doğrulama platformlarına dair olumlu görüş bildiren okurların platformların tarafsızlığına ve verdikleri bilgilere güvendikleri anlaşılmaktadır. Ancak doğrulama platformlarına karşı olumlu görüşlerin olumsuz görüşlere kıyasla çok az olması Türkiye’deki okurların hala gelişmekte olan doğruluk kontrolüne karşı mesafeli olduğunu göstermektedir.

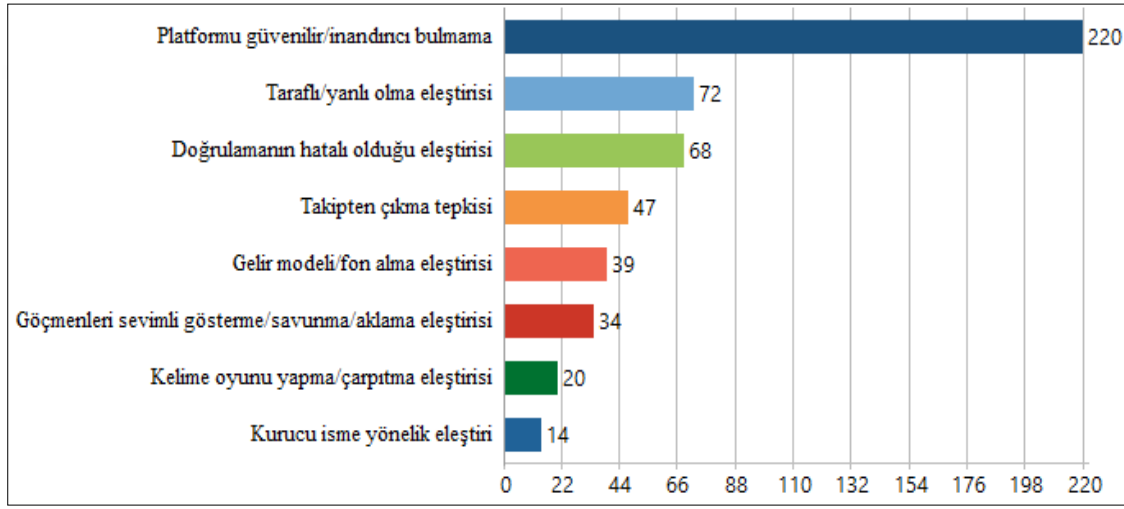
4.2.1.2. Doğrulama platformlarına yönelik olumsuz görüşler ve nedenleri

Doğrulama platformuna yönelik olumsuz görüşler toplamda 577 defa tespit edilmiştir. Bunların 64’ü okurun doğrulama platformuna karşı negatif bir tepki verdiğini göstermekte ancak bu tepkinin nedenine dair bir veri içermemektedir. Genellikle kısa olan bu tür yorumlara şu örnekler verilebilir:

⁸⁸<https://www.dogrula.org/dogrulamalar/suriyelilere-tavuk-yemi-yardimi-yapildigi-iddiasi/> (Erişim Tarihi:10.10.2023)

- “Doğruluktan artık hiç pay kalmamış” (Doğruluk Payı > Türkiye görseldeki evleri Suriye’de mi yaptırdı?)
- “Ne saçma bi sayfa olmaya başladınız siz ya” (Teyit > Antalya’da plajda Afgan bayrağı asılması)
- “Vay be.. teyit de böyleymiş demek...” (Teyit > Antalya’da plajda Afgan bayrağı asılması)
- “Beğenmedim.” (Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)

Tablo 4.13. Doğrulama platformlarına yönelik olumsuz görüşlerin alt kodlamaları

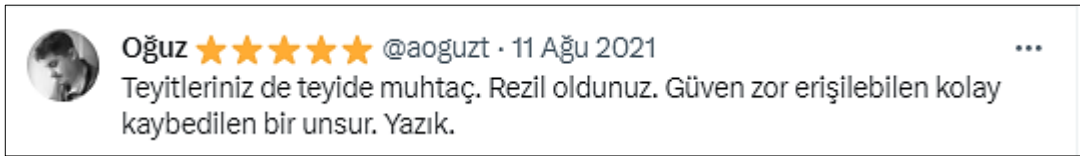
İçerik analizinin bu bölümünde okurların hangi nedenlerle doğrulama platformlarına yönelik olumsuz bir görüşe sahip olduğunu gösteren bulgulara da ulaşılmıştır. Tablo 4.13’e bakıldığında ilk sırada yer alan nedenin “platformu güvenilir/inandırıcı” bulmama olduğu görülmektedir. Toplam 220 yorumda okurların doğrulama platformunu güvenilir bulmadıklarına dair ifadelerine rastlanmıştır. İkinci sırada ise 72 yorumla platformun tarafli/yanlı olduğu eleştirisi gelmektedir. Üç platform da taraf tuttuğu, yanlı yayın yaptığı ithamına maruz kalmıştır. Üçüncü sırada yapılan doğrulamanın hatalı olduğuna yönelik eleştiriler gelmektedir. Toplam 68 yorumda bu görüşe rastlanmıştır.

4.2.1.2.1. Platformu güvenilir/inandırıcı bulmama

Okurların doğrulama platformunu güvenilir/inandırıcı bulmaması platformlara yönelik olumsuz görüşün alt nedenleri arasında ilk sıradadır. Üç doğrulama platformunun

incelenen tüm doğruluk kontrollerinde platformu güvenilir/inandırıcı bulmama eleştirisinin yer aldığı görülmüştür. Platformu güvenilir/inandırıcı bulmayan okur yorumlarına yakından bakıldığında bu güvensizliğin altında yatan sebeplerden birinin okurun doğruluk kontrolü için seçilen konudan ve doğrulamanın sonucundan rahatsız olduğu saptanmıştır. Bu noktada okurların doğrulama platformuna yönelttikleri tepkinin dozu da değişebilmektedir. Doğruluk kontrolünün sonucuna inanmakta kararsız kalan okurlar olabildiği gibi doğrulama platformunu yalan söylemek, algı yapmak ve hatta dezenformasyon yaymakla suçlayan yorumlara da rastlanmıştır:

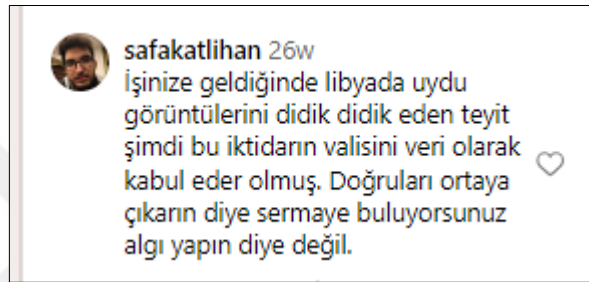
- “Acaba hangisi doğru.” (Doğruluk Payı > Türkiye Görseldeki Evleri Suriye’de mi Yaptırdı)
- “Bu sayfa son zamanlarda bozmaya başladı gibi” (Doğrula > MEB bütçesiyle festival)
- “Demek ki teyit de güvenilir değilmiş..” (Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)
- “Teyit de algı yaparsa ooooo işimiz var demek” (Teyit > Antalya’da plajda Afgan bayrağı asılması)
- “Gerçekleri söyleyin artık bir zahmet” (Teyit > Suriyelilere bayram parası verileceği iddiası)
- “Hiç inandırıcı değil” (Teyit > Suriyelilere bayram parası verileceği iddiası)”
- “Normal olmayan şey ise dezanformasyona karsi oldugunu iddia eden bir sitenin, manipulatif hatta dezanformatif icerik uretmesi ve bunda ısrarci olması. Bu cabanın zenofobi durtusuyle manipulatif icerik yaymaktan temel olarak bir farki yok. Rengi farkli.” (Teyit > Antalya’da plajda Afgan bayrağı asılması)

Görsel 4.18. Doğrulama platformunu güvenilir bulmayan okur yorumu

Doğrulama platformuna ve paylaşımına şüpheyle yaklaşan okur yorumlarının arasında özellikle teyit.org’a yönelik “sizin de teyite ihtiyacınız var”, “sizi kime teyit

ettirelim” şeklinde ifadelerle rastlanmıştır. Farklı okurlar tarafından doğrulama platformuna bir eleştiri olarak yöneltilen bu soru teyit.org platformunun kurucusu Mehmet Atakan Foça tarafından 2017 yılında yayınlanan “Teyitçi kim teyit edecek?” yazısında ele alınmıştır. Foça bu yazıda bir iddianın analiz sürecinde konu seçiminden inceleme aşamasına kadar nasıl bir yol izlendiğinin bilgisini aktarmakta ve kendilerini bir bilgi otoritesi olarak konumlandırmadıklarını belirtmektedir. Temel motivasyonlarının herkesin teyitçi olması olduğunu söyleyen Foça, doğruluk kontrolörlerini denetleyecek kişilerin bizzat kendi okurları olduğunu kaydetmektedir (Foça, 2017).⁸⁹

Görsel 4.19. Doğrulama platformunun bilgi kaynaklarını eleştiren okur yorumu

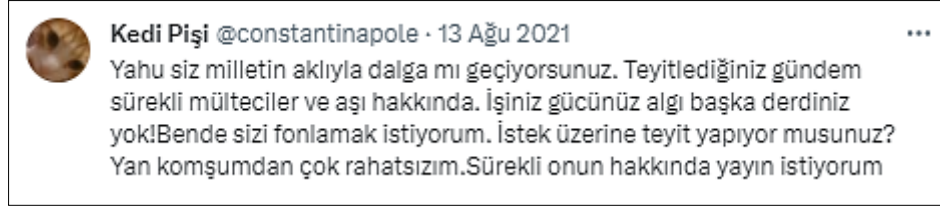
Platformu güvenilir/inandırıcı bulmama görüşünün yer aldığı yorumların aynı zamanda resmî kurumlara/hükümete güvensizlik ve/veya göçmenlere karşı olumsuz görüşleri de içerdiği saptanmıştır. Doğrulama platformları bir iddiayı incelerken en az iki kaynağa başvurmaktadır. Birinci içerik analizinden elde edilen sonuçlar resmi kurum ve kuruluşların (yerli kuruluş ve örgütlerin) doğrulama platformlarının en fazla referans verdiği bilgi kaynakları olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak okur yorumlarında ulaşılan bulgular resmi kaynaklara olan güvensizliğin doğruluk kontrolüne olan güveni de etkilediğini, yapılan doğrulama sonucuna karşı bir direnç oluşturduğunu göstermektedir. Farklı bir ifadeyle resmi kaynaklara itibar etmeyen okurlar bu kaynaklardan edinilen bilgileri kullanan doğrulama platformlarını da inandırıcı bulmamaktadır. Teyit.org’un Instagram hesabında yer alan Muharrem İnce’nin “Sınırlarımız açık ve Suriyeliler gelmeye devam ediyor” yönündeki demecinin analizine gelen yorumlar bu durumu örneklemektedir. Yapılan doğrulamada İnce’nin iddiaları Hatay Valiliği, Dış İşleri Bakanlığı ve Cilvegözü muhtarının verdiği bilgilerle karşılaştırılmış ve bu demecin

⁸⁹<https://teyit.org/ekipten/teyitciyi-kim-teyit-edecek> (Erişim Tarihi: 10.10.2023)

tartışmalı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak yorumların analizinde okurların bu kaynakları kullanması nedeniyle teyit.org’u eleştirdikleri görülmüştür:

- “O bölgeye gidip orada olan insanlarla görüşmeden yaşayan insanlarla konuşmadan sadece devlet yetkililerinin açıklamalarını kopyala yapıştır yaparsanız boşuna uğraş vermişsiniz bizde sizi takip ederek hata yapmışız” (Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)
- “Sevgili teyit.org taraflı bir kamu kuruluşunun verdiği bilgilerle tarafsız bir teyit kurumunun bunu örnek gösteriyor olması nekadarkı akılcı?” (Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)
- “mülteci ve sığınmacı kavramlarını bilmediğinize mi, yoksa devlet kurumlarının verdiği bilgilerin doğruluğunu esas almanızı mı tartışalım. teyit.org. yazıklar olsun. size güvenim vardı ama son zamanlarda kendinizi bitirdiniz.” (Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)
- “Takipçiniz olarak dileğim, eğer güvenilir kaynaklı bilgi paylaşmayacaksanız paylaşmayın, bilgi kirliliği olmasın.” (Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)
- “İşinize geldiğinde libyada uydu görüntülerini didik didik eden teyit şimdi bu iktidarın valisini veri olarak kabul eder olmuş. Doğruları ortaya çıkarın diye sermaye buluyorsunuz algı yapın diye değil.” (Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)

Doğrulama platformuna yöneltilen bu eleştiriler kurumlara güven duygusunun yara almasının hakikat-sonrası toplumun oluşmasına zemin hazırladığı yönündeki görüşleri (D’Ancona 2017; Kavanagh ve Rich 2018; Wight 2018) destekler niteliktedir. İnce söz konusu iddiayı Maraş depreminden bir hafta sonra gündeme getirmiştir. Kriz anları yanlış bilgilerin dolaşıma girdiği ve insanların doğru bilgiye en fazla ihtiyaç duyduğu zamanlardır. Böylesi bir kriz döneminde doğrulama platformunun resmi kaynaklardan aldığı bilgileri okurlarına aktarması bu kaynaklara güvenmeyen okurların yapılan doğrulamaya şüphecik yaklaşmalarına neden olmuştur.

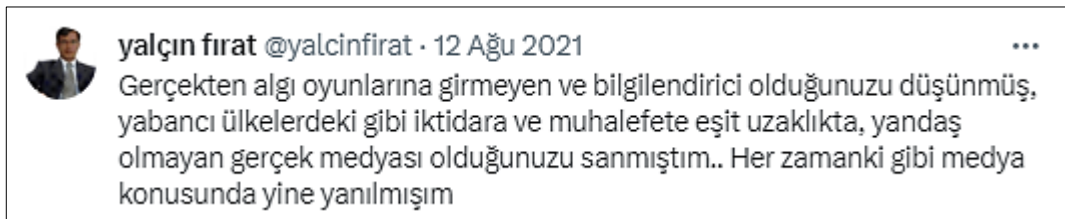
Görsel 4.20. Doğrulama platformunu mülteciler hakkında içerik paylaştığı için eleştiren bir kullanıcı

Göçmenlere yönelik olumsuz görüşler kodu da doğrulama platformunu güvenilir/inandırıcı bulmama koduyla kesişmektedir. Doğrulama platformlarının göçmenlerin aleyhine olan bir bilgiyi düzeltmelerinin bu konuda eleştirel bir görüşlere sahip olan okurların tepkisini çektiği görülmüştür.

4.2.1.2.2. Taraflı/yanlı olma eleştirisi

Okurların doğrulama platformlarına yönelttikleri bir diğer eleştiri de taraflı/yanlı olmadır. Toplam 72 yorumda platformlar bu eleştiriye maruz kalmışlardır. Bu koda sahip yorumlara bakıldığında doğrulama platformlarının hükümet yanlısı olmakla suçlandığı görülmektedir.

- “Bu sayfanın ak parti taraftarı olduğuna yemin edebilirim.” (Doğrula > MEB bütçesiyle festival)
- “Bütün yanlışları doğruluyorsunuz ya? Delikanlı olun tarafsız olun düzeltiyorsanız bütün yanlışları düzeltin!” (Doğruluk Payı > Türkiye görseldeki evleri Suriye’de mi yaptırdı?)
- “Admin bu yalan için iktidardan kaç para aldın ?” (Teyit > Denizde nargile içen kişi Türk)
- “hükümet aleyhine ne varsa doğru değil diye teyit ediyorsunuz.. ilginç..” (Teyit > İşkur’un Suriyeli istihdam edeceği iddiası)
- “Sizi şu ana kadar tarafsız bilirdim ve bu yüzden takip ederdim ancak anlaşıldı ki taraflısınız.” (Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)

Görsel 4.21. Doğrulama platformuna taraflı/yanlı olma eleştirisi

Doğrulama platformlarının iktidar yanlısı olmakla suçlanmalarının başlıca sebebinin göç politikaları ve göçmenlere dair konuların hükümet-muhalefet karşıtlığı üzerinden tartışılmasıdır. Platformların göçmenlere dair yanlış bir bilgiyi düzeltmesinin göçmen karşıtı okurlar tarafından iktidar tarafında konumlandırılmalarına neden olduğu saptanmıştır. Zira iktidar mevcut göç politikalarını belirleyen ve özellikle Suriyeli sığınmacılar konusunda sıklıkla eleştirilerin hedefi olan taraftır. Bu noktada doğrulama platformlarının göçmenlere dair asılsız bir söylentiye çürütmesi ya da onların yanlış bilgiler nedeniyle uğrayabilecekleri zararlara dikkat çekmesi okurlar tarafından siyasi bir pozisyon alma olarak değerlendirilmektedir.

Doğrulama platformlarına yöneltilen taraflı/yanlı olma eleştirisinin tek nedeni göçmenlere dair doğrulama yapmaları değildir. Okurların kendilerinden farklı politik görüşlere sahip kişilerin doğrulama platformuna yönelik övgüsünü de siyasi bir taraftarlık olarak algıladıkları saptanmıştır. Eski HDP Milletvekili Faruk Gergerlioğlu'nun oğlu olan Salih Gergerlioğlu'nun katıldığı bir tartışma programında Muharrem İnce'ye teyit.org tarafından incelenen iddiasını sorması ve teyit.org'un güvenilir bir kurum olduğunu belirtmesi, doğrulama platformunun siyasi taraftarlığına bir delil olarak yorumlanmıştır.⁹⁰ Okurların hem Gergerlioğlu'nun platformu övmesi hem de incelenen iddianın İnce'ye ait olması nedeniyle platformu taraflı olmakla suçladıkları görülmektedir:

- “Gergedanlı oğlu PKK lı teröristlerin en güvenilir sitesi olduğunuz için sizi tebrik ederim.” (Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)
- “Gergerliogluna göre en güvenilir kurumsunuz sanırım buda sizi hdpli yada pkkli yapıyor teyit.org” (Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)
- “hdp liler teyite güveniyorsa vay halinize” (Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)
- “Tabii ki Gergerlioğlunu doğru çıkarmak için çabalayacaktınız hiç şaşmadım, İnce doğru söylüyordu bizzat ordaki insanlar teyitledi siz kimsiniz? İnceye o kadar iftira atıldı, hiçbirini yalanlama ihtiyacı hissetmediniz, bu da zaten işinize nasıl geliyorsa öyle teyit ettiğinizi gösterir.” (Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)

⁹⁰Bahsedilen tartışma programı için bakınız “Muharrem İnce - Salih Gergerlioğlu Tartışması "Otur yerine sıfır!": <https://www.youtube.com/watch?v=7rvmbMERXoM> (Erişim Tarihi:10.10.2023)

Kısacası doğrulama platformlarının inceledikleri iddiaların konusu, iddia sahibinin politik görüşü ya da kendilerine yönelik olumlu bir görüş ifade eden bir kişinin söylemleri nedeniyle taraflı/yanlı olmakla suçlanabildikleri ve birbirine zıt iki siyasi görüşün tarafı olmakla itham edilebildikleri görülmüştür.

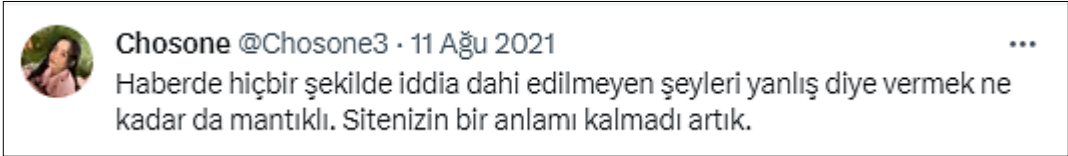
4.2.1.2.3. Doğrulamanın hatalı olduğu eleştirisi

Doğrulama platformlarının okurlardan aldığı bir diğer eleştiri de yapılan doğrulamanın hatalı olduğudur. Toplam 68 yorumda bu eleştiriye rastlanmıştır. Okurların yapılan doğruluk kontrolünün sonucuna, sunulan kanıtlara, kullanılan kaynaklara, doğrulamada ele alınan kişilere dair adlandırmalara vb. itiraz ettikleri görülmüştür. Teyit.org'un "İşkur'un 7400 Suriyeli 7400 Türk personel alacak" iddiasına yönelik yaptığı doğruluk kontrolüne gelen yorumlarda bu eleştiri görülebilmektedir. Teyit.org yaptığı inceleme sonucunda 7400'ü Türk olmak üzere toplam 14.800 kişiye İşkur tarafından eğitim verileceğini ancak bir işe yerleştirmenin söz konusu olmadığını belirtmektedir. Doğrulama platformu katılımcıların sayısının değil İşkur tarafından istihdam edilecekleri bilgisinin yanlış olduğunu belirtmesine rağmen okurların doğrulamaya itiraz ettikleri görülmüştür:

- "Ne bu cebir hesabı mı? Türkler Suriyelileri götürünce sonuç sıfır mı çıkar diyorsun, ne diyorsun anlamadık?" (Teyit > İşkur'un Suriyeli istihdam edeceği iddiası)
- "teyit, kısmen doğru iddaayı resmen yalanlıyor. geçiniz!" (Teyit > İşkur'un Suriyeli istihdam edeceği iddiası)
- "Toplam 14.800 kişi 7.400'ü türk diğerleri suriyeli neresi doğru değil?" (Teyit > İşkur'un Suriyeli istihdam edeceği iddiası)
- "Aynı kapıya çıkar! $7\ 400 \times 2 = 14\ 800$ yapar... Bu teyidin verilmiş olmasının mantığını anlayamadım! Asla ırkçı değilim, bir hesap hatasına dikkatleri çekerim! Şaşkınlık içerisindeyim bu nedenle!" (Teyit > İşkur'un Suriyeli istihdam edeceği iddiası)
- "teyit.org bence iddia kısmen doğru diye duruş değiştirmeniz lazım. Çünkü işkur bu aracılığı yapacak." (Teyit > İşkur'un Suriyeli istihdam edeceği iddiası)

Doğrulamanın hatalı olduğuna yönelik eleştiriler aynı platformun başka bir paylaşımına gelen yorumlarda da bulunmaktadır. Aykırı haber sitesi Taliban'dan kaçarak Türkiye'ye sığınan iki şahsın Antalya'da özel bir plajda Afgan bayrağı çekmesine dair bir haber paylaşmıştır. Bu haberi inceleyen teyit.org, tesiste birçok bayrağın asılı olduğunu, Türk bayrağı yerine Afganistan bayrağının çekilmesi durumunun söz konusu olmadığını Twitter üzerinden okurlarına aktarmıştır. Ancak platformun alıntılarında haberde Türk bayrağının indirildiğine dair bir ifadenin yer almaması nedeniyle okurlar yapılan doğrulamanın hatalı olduğu yorumu yapmışlardır.

- “Türk bayrağı yerine asıldığını iddia eden yok. Alıntılarınız gönderi gayet açık. Zaten ilk paylaşımınızı "İlan bunu böyle yazarsak yanlışlayamayız" deyip silerek şu anki strawman fallacyli haliyle paylaşmanız durumu özetliyor...”⁹¹ (Teyit > Antalya'da plajda Afgan bayrağı asılması)
- “Alıntılarınız haberde Türk bayrağının indirildiğine dair bir iddia yokken ve Afganistan bayrağının çekildiği haberi de doğruyken tam olarak neyi yanlışladınız acaba?” (Teyit > Antalya'da plajda Afgan bayrağı asılması)
- “İyi de haberde zaten Türk bayrağı indirildi demiyor, teyit edemediğiniz(!) iddia zaten ortada yok.” (Teyit > Antalya'da plajda Afgan bayrağı asılması)

Görsel 4.22. Doğrulamanın hatalı olduğu eleştirisi

Okurların hatalı doğrulamaya dair eleştirilerinin ardında platform yanlış anlaşılma sebebiyet veren twitini sildiğini duyurmuştur. İnternet sitesindeki ayrıntılı analizin de Twitter (X) paylaşımından iki gün sonra güncellendiği görülmektedir. Bu örnek teyitçileri kim teyit edecek sorusunun pratikteki bir yansımasını göstermektedir.

Ancak doğrulamanın hatalı olduğuna yönelik eleştirilerin bir sebebinin neyin yanlış kabul edildiği konusundaki farklılaşmadan kaynaklandığı anlaşılmıştır. Birinci örnekte okurlar için yanlış olan İşkur'un Suriyeli sığınmacıları da kapsayan bir hizmet vermesidir. Bu hizmetin istihdam değil eğitim olması bu duruma itiraz eden okurların

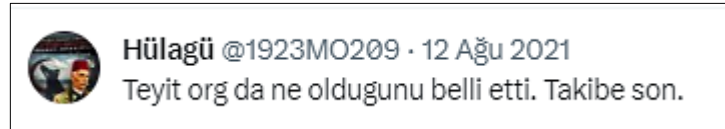
⁹¹Okurun yorumunda geçen straw man safsatası bir argümanda rakibin pozisyonunu yanlış tanıtarak daha mantıksız görünmesini sağlama ve daha kolay çürütülebilir hale getirme olarak tanımlanmaktadır: <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780199264797.001.0001/acr-ef-9780199264797-e-2424> (Erişim Tarihi:10.10.2023)

gerçeğini değiştirmemektedir. İkinci örnekte okurların rahatsızlık duydukları asıl konu iki Afgan tarafından plaja Afganistan bayrağının çekilmesidir. Bu durumda doğrulama platformunun plajda pek çok ülkenin daha bayrağının olduğu söylemesi bu rahatsızlığı ortadan kaldırmamaktadır. Bu durum yapılan bir doğruluk kontrolünün okur tarafından kabul edilmesinin sadece o doğrulamanın sunduğu kanıtlar ve metodolojisiyle ilişkili olmadığını, okurların ele alınan konuya bakış açılarıyla da yakından ilişkili olduğunu göstermektedir.

4.2.1.2.4. *Takipten çıkma tepkisi*

Doğrulama platformlarına yönelik olumsuz görüş başlığı altında yer alan bir diğerkodlama da takipten çıkma tepkisidir. Toplam 47 yorumda okurlar platformu takipten çıktıklarını belirtmişlerdir.

- “bu sayfayı beğeniyorum ama bitti gözümde takipten çıktım” (Doğruluk Payı>Suriyelilerin Eminönü’nde toplanıp denize atladığı iddiası)
- “Sayfayı bırakma zamanı gelmiş..Mülteci sorunu büyük bir sorundur ve sınır bölgelerinden bahsedilen durumlar yaşanmıştır. Herkes biliyor..” (Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)
- “Mültecilerin ihtiyaç duyduğu hizmet ve sosyal hak yazısını görünce takipten çıktım” (Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)
- “Sayfayı da salmanın zamanı geldi önceden de görmüştüm boş ve taraflı paylaşımlar” (Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)
- “Teyit.org, artık kendini bile teyit edemezsin. Bu yandaşlıkla teyit olmaz. Takipten çıkıyorum.” (Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)

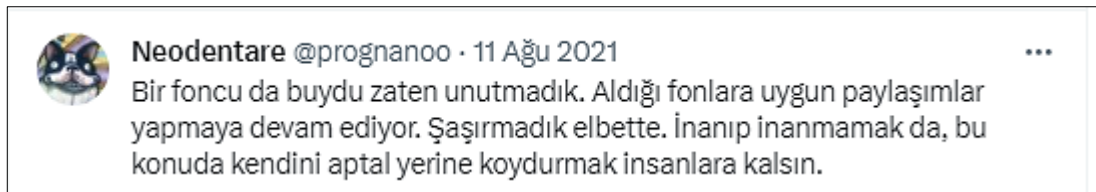
Görsel 4.23. Platformu takipten çıkma tepkisi

Yorumlara bakıldığında bu kodun platformu güvenilir bulmama, taraflı olma eleştirisi, göçmenlere karşı olumsuz görüş gibi diğerkodlarla kesiştiği görülmektedir. Takibi bırakmanın okurların platformun paylaşımından duydukları rahatsızlığa ve hoşnutsuzluğa yönelik verdikleri bir tepki olduğu anlaşılmaktadır.

4.2.1.2.5. *Gelir modeline yönelik eleştiri/fon alma eleştirisi*

Doğrulama platformlarına yönelik eleştiriler arasında yer alan bir diğer kod gelir modeline yönelik eleştirilerdir. Toplam 39 yorumda okurların platformu fon alması nedeniyle eleştirdiği saptanmıştır. Diğer kodlamalardan farklı olarak gelir modeline yönelik eleştirinin sadece teyit.org'a yönelik olduğu görülmüş, doğrula.org ve dogrulukpayi.com'un paylaşımlarındaki okur yorumlarında bu eleştiriye rastlanmamıştır:

- “Bu sitenin fonlandığı ortaya çıktı hala takip edip beğeniyorlar ya delirirsin.”(Teyit > Antalya’da plajda Afgan bayrağı asılması)
- “Yurt dışından gelen avrolarla, burada afgan sığınmacı güzellikleri yapmayın..!” (Teyit > Antalya’da plajda Afgan bayrağı asılması)
- “Teyit olarak seni gerçekten adam gibi sayfa sanırdım meğer fonlanıyormuşsun, takipten çıkın millet.” (Teyit > Antalya’da plajda Afgan bayrağı asılması)
- “bu sayfanın ve sitesinin Almanya'dan fonlandığı ortaya çıktı yani doğruluğu şüpheli” (Bebek sahilinde cinsel ilişkiye giren kişi)
- “Avrupa tarafından fonlanan bu hesapların mültecilerin zararları hakkında bir tane araştırma göremezsiniz. İşleri güçleri veri manipülasyonu!” (Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)

Görsel 4.24. Platformun gelir modeline yönelik eleştiri

Teyit.org'un gelir modelini eleştiren yorumlara yakından bakıldığında bazı okurların bu durumu ortaya çıkan gizli bir bilgi gibi algıladıkları ve diğer okurlara bu şekilde sundukları görülmüştür. Oysa tüm doğrulama platformları gibi teyit.org da kendi internet sitesinde gelir modelini açıklamakta, yıllara göre finans kaynaklarını, kurduğu iş

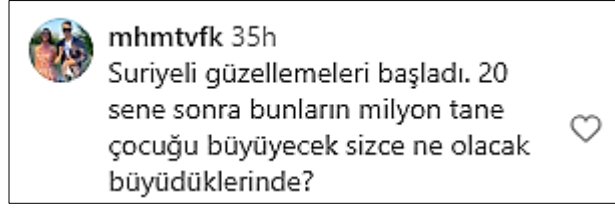
birliklerini okurla paylaşmaktadır.⁹² IFCN'nin üyelik şartları arasında finansman ve organizasyon yapısı konusunda şeffaflık bulunması nedeniyle bu bilgilendirme IFCN'ne üye konumundaki doğrulama kuruluşları için ayrıca bir zorunluluktur. Ancak okurların platformun fon alıyor olmasını onun içeriklerini ve tarafsızlığını etkileyen bir durum olarak değerlendirdikleri saptanmıştır.

4.2.1.2.6. Göçmenleri aklama/savunma/sevimli gösterme eleştirisi

Doğrulama platformlarının göçmenlerle ilgili bir iddiayı inceledikleri için bu konuda eleştirel bir tutuma sahip okurlarının tepkisini çektiği görülmüştür. Platformlar bu noktada okurlarından göçmenleri savunma, aklama, sevimli gösterme, olumsuz bir eylemi yumuşatma gibi eleştirel almaktadır. Yapılan analizde toplam 34 yorumda bu eleştiriye rastlanmıştır:

- “Yurt dışından gelen avrolarla, burada afgan sığınmacı güzellmeleri yapmayın..!” (Teyit > Antalya’da plajda Afgan bayrağı asılması)
- “Yana yakıla mülteci darbesini aklamaya çalışmanız neyin amacı ile kimlere hizmet etmekte anlaşılamamakta”. (Teyit > Antalya’da plajda Afgan bayrağı asılması)
- “Teyit mülteci sevicidir, eski paylaşımlarında da mevcut, (Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)
- “Suriyeli güzellmeleri başladı. 20 sene sonra bunların milyon tane çocuğu büyüyecek sizce ne olacak büyüdüklerinde?” (Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)
- “Ne kadar sığınmacı aklama sevdasında olsanız da bizim memleketteki rezillikleri aklamaya zamanınız da gücünüz de yetmez.” (Bebek sahilinde cinsel ilişkiye giren kişi)
- “Aaa Suriyeliler hakkında hemen fikrim değişti. Ya geçin bunları. Şunları iyi gösterme çabası nedir. İmkân olsa seni beni bi kaşık suda bogacaklar” (Teyit > Denizde nargile içen kişi Türk)

⁹²<https://teyit.org/finansal-kaynaklar> (Erişim Tarihi:14.10.2023)

Görsel 4.25. Platformun göçmen güzellemesi yapmakla suçlanması

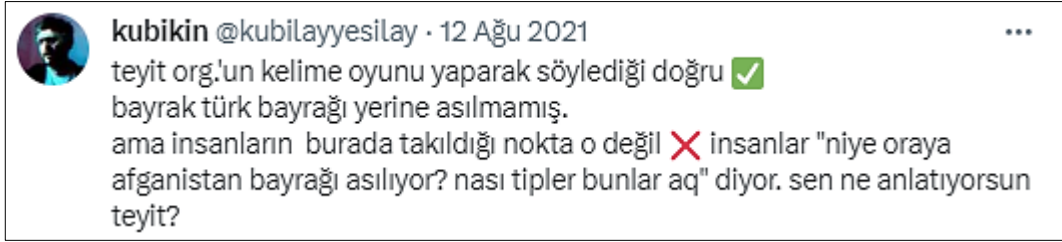
Bu kategorideki yorumlara bakıldığında göçmen karşıtı tutumun okurların doğruluk kontrolü için seçilen konuya ve doğrulamanın sonucuna itiraz etmelerine neden olduğu anlaşılmaktadır. Platformların göçmenlerle ilgili bir söylentinin yanlış olduğunu söylemeleri bu konuda karşıt bir görüşe sahip okurlar tarafından mülteci/sığınmacı savunusu yapma biçiminde nitelendirilmektedir. Denizde nargile içen bir Suriyeliye ait olduğu iddiasıyla paylaşılan görsel için doğrulama platformunun bu kişinin Türk olduğunu söylemesi okur tarafından Suriyelileri “iyi gösterme çabası” olarak algılanabilmektedir. Bebek sahilinde cinsel ilişkiye giren kişinin yabancı uyruklu değil Çorumlu olduğunu söyleyen doğrulama platformuna “sığınmacıları akladığı” eleştirisi yöneltilmektedir. Bu örnekler okurların dünya görüşlerinin yapılan doğruluk kontrolüne verdikleri tepkiyi nasıl şekillendirdiğini göstermektedir. Bu bulgu Nyhan ve Reifler (2010, s. 303-324)’in sahte haber makalelerindeki düzeltmelere gösterilen tepkilerin bireylerin ideolojik görüşlerine göre farklılaştığını görüşünü destekler niteliktedir.

4.2.1.2.7. Çarpıtma/kelime oyunu yapma eleştirisi

Doğrulama platformlarının takipçilerinden aldıkları bir diğer eleştiri ise bilgiyi çarpıtma, kelime oyunu yapma hakkındadır. Bu eleştiri üç platforma da yöneltilmiş ve toplamda 20 defa tespit edilmiştir:

- “Sonuç olarak bu listedeki isimler doğru değil mi sayın doğruluk payı? 4200 konuttan en az 1 (bir) tanesi Türk vatandaşı harici birine çıkmış mı çıkmamış mı? Ufak bir kıvrırma var sanki umarım yanıliyorumdur.. “(Doğrululuk Payı > Şahinbey TOKİ Kura Sonuçları Listesi)
- “Kıvrırma girişiminizi gülerek izliyorum. "Teyit" edemediniz, tekrar rezil oldunuz. Kime hizmet ettiğinizi, maaşınızı kimin ödediğini merak ediyor insan” (Teyit > Antalya’da plajda Afgan bayrağı asılması)

- “Bal gibide doğru.. Sizin yazdığınız resmen haberi manüpile etmek. Kulağını ister sol elinle göster ister sağ elinle.. Kulağını gösterdikten sonra ne fark eder” (Teyit > İşkur'un Suriyeli istihdam edeceği iddiası)
- “Zam değilde güncelleme tarzı diyorsun yani” (Teyit > İşkur'un Suriyeli istihdam edeceği iddiası)

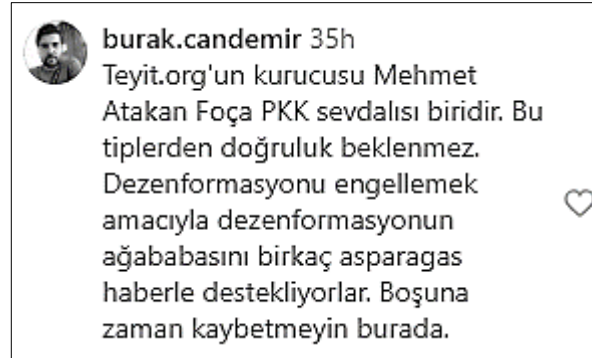
Görsel 4.26. Platformun kelime oyunu yapmakla suçlanması

Doğrulama platformlarına yöneltilen bu eleştirilerinin arkasında platformların bir iddiayı nasıl incelediklerinin tam olarak anlaşılammaması olduğu görülmüştür. Bunun bir örneği dogrulukpayi.com’un bir iddia incelemesinde görülebilmektedir. Dogrulukpayi.com 2022 yılında yaptığı bir doğrulamada Gaziantep’te TOKİ kura sonuçları listesinin tamamının yabancılardan oluştuğunu gösteren bir görselin incelemesini yapmıştır. Ulaşılan sonuçlar listede yabancı isimlerin yer aldığını ancak tamamının yabancılardan oluşmadığını, orijinal listenin kesilerek bu izlenimin verildiğini göstermektedir. Bu bilgiyi okurlarıyla paylaşan platform kelime oyunu yapmakla eleştirilmiştir. Doğrulama platformu binlerce Türkün yer aldığını listenin kırılarak manipüle edildiğini söylerken okurlar ise listede yabancı isimlerin yer alması nedeniyle iddianın doğru olduğunu, platformun kelime oyunları ile çarpıtma yaptığını öne sürmektedir. Aynı durum Antalya’da bir plaja Afganistan bayrağının asılmasına dair yapılan doğrulamada da görülebilmektedir. Plajda farklı ülke bayraklarının da bulunduğunu söyleyen teyit.org, bundan rahatsız olan okurlarını ikna edememiştir. Bu iki örneğin gösterdiği üzere okurların ve platformların “yanlış” ya da “hata” gördükleri şeyin birbirinden farklı olduğudur. Yanlış olarak nitelenen durum iddiayı inceleyen platform için bir listenin manipüle edilerek göçmen karşıtı bir söylemi güçlendirmek için kullanılmasıyla karşı görüşteki okur için bir TOKİ kura listesinde yabancı isimlerin yer alabilmesidir.

4.2.1.2.8. Platformun kurucusuna yönelik eleştiri

Doğrulama platformuna yöneltilen eleştirilerin sonuncusu ise platformun kurucu ismine yöneliktir. Bu kod teyit.org'un kurucu ismi Mehmet Atakan Foça'nın kişisel sosyal medya hesabından yaptığı paylaşımlar nedeniyle teyit.org platformunun güvenilirliğini sorgulayan okur yorumlarını kapsamaktadır. Doğrulama platformlarına yönelik olumsuz görüşler içerisinde en az kodlanan bu eleştiri sadece teyit.org platformuyla sınırlıdır ve toplamda 14 yorumda yer almaktadır:

- Mehmet Atakan Foça'nın kurucusu olduğu Teyit'in söylediklerine nasıl propaganda yapıyorlar diye bakıyorum.”(Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)
- “teyit ceo'sunun eski tivitlerini görseniz aslında baştan beri her yazdıklarına şüpheyle yaklaşmanız gerektiğini fark edersiniz” (Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)
- “Bu kuruluşun başında ki arkadaş PKK lı daha da takip etmem.” (Teyit > Denizde nargile içen kişi Türk)
- “teyit.org tamamen PKK yandaşıdır dün bugün ve yarın hep söyleyeceğim.” (Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)

Görsel 4.27. Platformun kurucu ismine yönelik eleştiri

Okurların teyit.org platformunun kurucusu olan Mehmet Atakan Foça'nın kişisel sosyal medya hesabından yaptığı paylaşımlar nedeniyle platforma şüpheyle yaklaştıkları saptanmıştır. Okurların rahatsızlık duyduğu bu paylaşımların tarihine bakıldığında henüz teyit.org'un var olmadığı 2011 yılına ait olduğu görülmüştür. Paylaşımların üzerinden 10 yıldan fazla zaman geçmesi, yayınlanan doğrulamaların hiçbirinin Mehmet Atakan Foça

tarafından yazılmamış olması ve doğrulamada ele alınan konuların PKK ile hiçbir ilgisinin bulunmamasına rağmen okurların bu durumdan rahatsız oldukları anlaşılmaktadır. Bu eleştiri platformun editöryal bağımsızlığına duyulan güvensizliği göstermektedir.

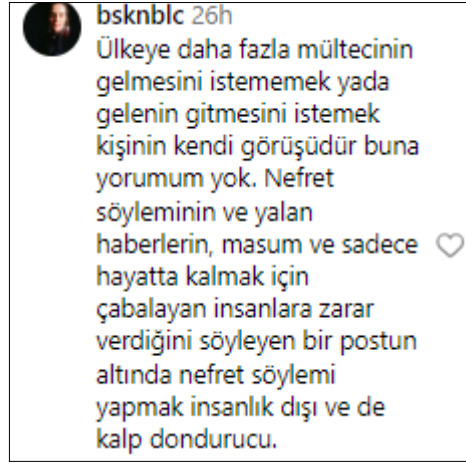
4.2.2. Okurların göçmenlere yönelik görüşleri

Doğrulama platformlarının paylaşımlarına gelen yorumlarda platformların yanı sıra okurların göçmenlere yönelik görüşleri de analiz edilmiştir. Araştırma konusuyla doğrudan ilgili 1138 kodlamanın 530'u göçmenlerle ilgilidir. Bu rakamın 52'si göçmenlere dair olumlu görüşlere aitken 478 kodlama göçmenlere dair olumsuz görüşler ve bunun alt nedenlerini içermektedir.

4.2.2.1. Göçmenlere yönelik olumlu görüşler

Okur yorumlarının nitel analizinde teyit.org ve dogrulukpayi.com'a ait 52 yorumda göçmenlere dair olumlu görüş ve ifadelere rastlanmıştır. Bu kodlamaya sahip örnek yorumlar şunlardır:

- “Multeci hakları insan haklarıdır.” (Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)
- “Savaştan kaçan savaşacak güçleri olmayan çocuklar hamileliler suçsuzlar yaşlılar ülkemize gelebilir burası dünya ve Türkiye” (Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)
- “Bayramlarda bayram süresince ateşkes olur. Bu insanlar kızgın kumlardan serin sulara atlamak için 5 yıldızlı otellere gitmiyorlar. Ya mezarlarını ziyarete, ya orda kalmış akrabalarını ya mallarını ya da esir düşmüş yakınlarından bir haber almaya gidiyorlar. Bayramlar da Sılaî rahim bir sizemi hak yahu.” (Doğruluk Payı > İşkur'un Suriyeli istihdam edeceği iddiası)
- “Düşkünlük diz boyu. Türkiye’de geline yerde Kürdlerden, Alevilerden, sosyalistlerden, kadınlardan, LGBTİ bireylerden daha savunmasız kim var? Suriyeliler! O zaman hurraaa hücum. Bu sıradan milliyetçi bir refleks değil, düpedüz alçaklık. Ondan sonra? Tabii ki sıradaki gelsin!” (Teyit > Denizde nargile içen kişi Türk)

Görsel 4.28. Göçmenlere yönelik olumlu görüş örneği

Göçmenlere dair olumlu görüş içeren yorumlara yakından bakıldığında bu görüşlerin karşılıklı diyaloglarda genellikle göçmen karşıtı söylemlerde bulunanlara cevaben yazıldığı anlaşılmıştır. Yorumlarda göçmenlere olumlu yaklaşan okurların onların savaş mağduru oldukları, işlenilen suçların genele maledilmemesi gerektiği, ihtiyaç sahiplerine yardım edilmesinin normal olduğu vb. yaklaşımlara sahip oldukları görülmüştür. Bu kategorideki yorumlarda ayrıca Almanya'daki Türkler ile Türkiye'deki Suriyelilerin karşılaştırıldıkları görülmüştür. Yurt dışındaki Türklerin de ayrımcı tutumlara maruz kaldıklarını belirten okurlar Suriyeliler başta olmak üzere göçmenlere yönelik karşıt tutumları ırkçı ve faşist olarak nitelemişlerdir. Konuya hak odaklı yaklaşanların yanı sıra Suriyeliler ile tarihsel ve dini ortaklığa dikkat çeken yorumlara da rastlanmıştır.

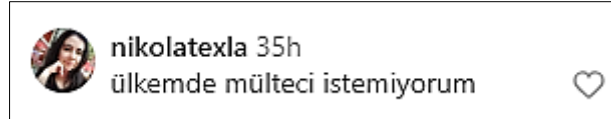
4.2.2.2. Göçmenlere yönelik olumsuz görüşler ve sebepleri

Araştırmanın birinci kategorisindeki 1138 kodlamanın 478'i (%42) göçmenlere yönelik olumsuz görüşler ve bu olumsuz görüşlerin alt kodlarına aittir. Okur yorumlarının analizinde kaç yorumda göçmenlere yönelik olumsuz görüş olduğunun yanı sıra bu görüşlerin nedenlerinin de ortaya konması amaçlanmıştır. Bu kapsamda okurun göçmenlere karşı niçin karşıt bir görüşe sahip olduğu yorumda yer alıyorsa bu alt kod kullanılmıştır. Ancak okurların göçmenlerden duyduğu rahatsızlığın nedenlerine her yorumda ulaşmak mümkün değildir. Özellikle de kısa okur yorumlarında göçmenlere yönelik olumsuz bir yaklaşım bulunmuş ancak bir neden bilgisine ulaşılamamışsa bu

yorumlar “göçmenlere yönelik olumsuz görüş” olarak kodlanmıştır. Bu kapsamda 478 kodlamanın 171’i göçmenlere karşı olumsuz görüş koduna, geri kalan 307 kod ise bunun alt nedenlerine aittir.

Göçmenlere karşı olumsuz görüşe sahip yorumlara üç platformun doğrulamalarında da rastlanmıştır. Bu yorumlara yakından bakıldığında “*ülkemde mülteci istemiyorum*” söyleminin farklı okurlar tarafından sıklıkla tercih edildiği görülmüştür:

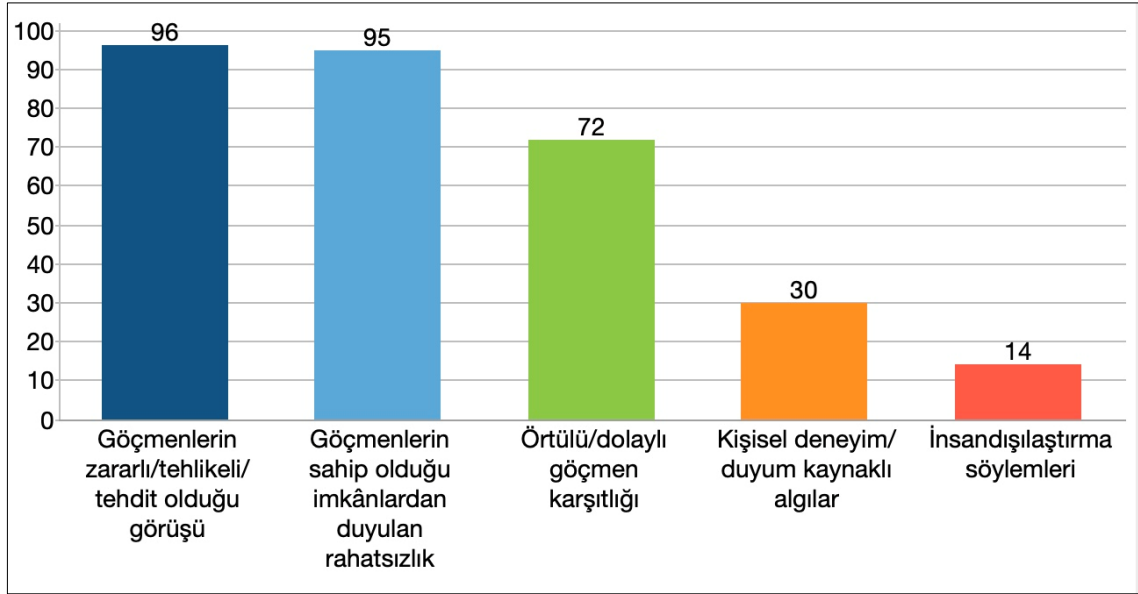
- “ırkçıyım ülkemde suriyeli istemiyorum.” (Teyit > İşkur'un Suriyeli istihdam edeceği iddiası)
- “Bu bilgi yabancıları ülkede istemediğimiz gerçeğini değiştirmiyor. Ülkemde afgan paki suri istemiyorum.” (Bebek sahilinde cinsel ilişkiye giren kişi)
- “evet mültecilerin yaşamı güçleştirse siktirip gidebilirler, siz de böyle yanlı olacaksanız aynısı sizin için de geçerli.” (Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)
- “Afrikalı, Suriyeli, Afgan, Pakistanlı... Say sayabildigin kadar.” (Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)
- “Valla mültecilerin yaşamı kimsenin umurunda değil, olmamalı da. Önce kendimizi kurtaralım.” (Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)
- “Avrupa birliği multecileri bu kadar dusunuyosa kendi ulkesine alsın” (Doğrula > MEB bütçesiyle festival)

Görsel 4.29. Göçmenlere yönelik olumsuz görüş örneği

Bu koda sahip okur yorumlarına bakıldığında okurların göçmenlerin varlığından rahatsızlık duyulduğu ve kendi ülkelerine dönmelerinin istendiği anlaşılmaktadır. Yorumlar ayrıca bu hoşnutsuzluğun sadece Suriyeli sığınmacılarla sınırlı olmadığı, Afrikalı, Pakistanlı, Afgan gibi diğer etnisiteleri de kapsadığını göstermektedir. Farklı bir ifadeyle okurların Türkiye’nin bir göçmen ülkesi olmasından rahatsızlık duyduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 4.14. Göçmenlere yönelik olumsuz görüşler ve alt kodları

Göçmenlere yönelik olumsuz görüşler kodlamasının alt kodlarına bakıldığında 96 yorumda göçmenlerin zararlı/tehlikeli/tehdit olduğu görüşünün ve 95 yorumda ise göçmenlerin sahip olduğu imkânlardan duyulan rahatsızlığın yer aldığı saptanmıştır. 72 yorumda ise örtülü/dolaylı göçmen karşıtlığı olduğu görülmüştür. Kişisel deneyim/duyum kaynaklı karşıtlık ve insandışılaştırma söylemleri ise göçmenlere yönelik olumsuz görüşün diğer alt kodlamalarıdır.

4.2.2.2.1. Göçmenlerin zararlı/tehlikeli/tehdit olduğu görüşü

Göçmenlere yönelik olumsuz görüşün alt kodları arasında en fazla tespit edilen bulgu göçmenlerin zararlı/tehlikeli/tehdit olduğu görüşüdür. Tüm platformlarda toplam 96 yorumda okurların göçmenlerin çeşitli açılardan ülkeye zarar verdiğine yönelik ifadeler rastlanmıştır. Okurların göçmenlerden kaynaklı ne tür endişeler duyduklarına bakıldığında ülkenin güvenliğine, demografik yapının bozulmasına, ekonominin kötüleşmesine ve ülkenin geleceğine dönük kaygıların öne çıktığı saptanmıştır. Güvenliğe dair endişe duyan okur yorumlarına şu örnekler verilebilir:

- “Ülke mülteci istilasına altında” (Doğrula > Bebek sahilinde cinsel ilişki)
- “suriyelilerin memleketi talan ettiği gerçeğini değiştirmiyor malesef. Sözkonsu toplumda yalan haber değil sınırların kevgire dönmesi. Suriyeliysen sıkıntı yok” (Doğrula > MEB bütçesiyle festival)

- “Hasan İçel kesinlikle suç oranında artış oldu.Çünkü kontrolsüz ve mağdur olan olmayan herkes geldi” (Teyit > Bebek sahilinde cinsel ilişkiye giren kişi)
- “Depremde insanların evleri soyuldu, mülteciler yüzünden bir çok sıkıntılara uğradılar. Diğer ülkeler beyin göçü alır, biz beyin göçü verip, ne kadar mülteci varsa toplayalım. Arap ülkesine döndük birileri sayesinde.!!!” (Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)

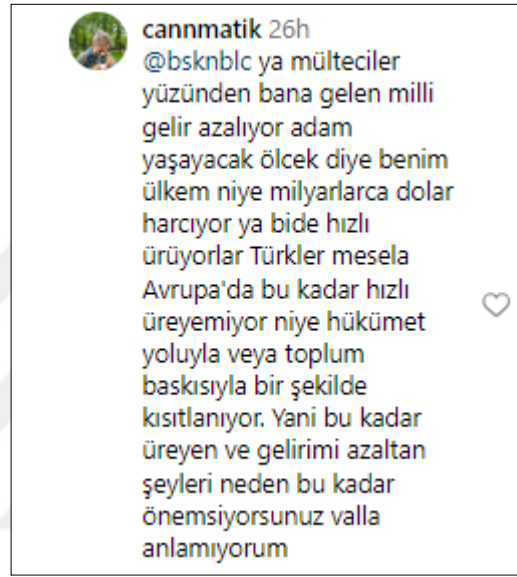
Göçmenleri ülke için bir güvenlik problemi olarak değerlendiren yorumlara bakıldığında okurların sınırların açık olduğu ve kontrolsüz geçişlerin yaşandığına dair bir kanaati paylaştıkları anlaşılmaktadır. Okurlar düzensiz göçmenlerin - yorumlardaki ifadelere göre kaçakların- ülke sınırından kolayca geçip farklı şehirlere dağıldıklarını ve bu sınır geçişlerinin Tik Tok gibi platformlarda paylaşıldığını öne sürmektedir. Sınır güvenliğine dair bir söylemlerin doğrulama platformlarının doğruluk kontrolünü yaptığı ve bu araştırmanın birinci bölümündeki içerik analizinde de yer alan yanlış bilgiler arasında olduğu saptanmıştır.⁹³ Sınır güvenliği konusundaki bu kanaatler nedeniyle göçmenlerin ülkeyi istila eden kimseler olarak algılandıkları anlaşılmaktadır.

Okur yorumlarında sınır güvenliğinin yanı sıra göçmenlerin adli suçlarla ilişkilendirildikleri ve suç oranlarında göçmenlerden kaynaklı bir artış yaşandığına dair değerlendirmelerin olduğu görülmüştür. Bu endişenin sınırdan kontrolsüz geçişlere dair duyulan endişeyle ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Farklı bir ifadeyle Türkiye’nin göçmenlerin kolay ulaşabildiği/yerleşebildiği bir ülke haline geldiğini düşünen okurlar sınırdan kaçak olarak geçenlerin de toplumsal güvenliği tehdit ettiğini ifade etmektedir.

Göçmenleri ülke için bir tehdit olarak değerlendiren okurların vurguladıkları bir diğer nokta da onların ülke ekonomisini olumsuz yönde etkileyen bir unsur olduğudur. Göçmenler nedeniyle işsizliğin ve kiralara arttığını söyleyen yorumlar bu görüşe örnektir:

⁹³Doğrulama platformlarının sınırdan düzensiz geçişlerle ilgili yaptığı doğrulamalar şunlardır: <https://teyit.org/analiz/videoonun-van-iran-sinirindan-gecen-afganlari-gosterdigi-iddiasi> (Erişim Tarihi: 29.10.2023) ve <https://www.dogrula.org/dogrulamalar/videoonun-binlerce-afganin-siniri-gecerek-turkiyeye-girisini-gosterdigi-iddiasi/> (Erişim Tarihi: 29.10.2023)

- “Onların varlığı benim hayatımı güçleştiriyor. Ev sahibi yan dairede suriyeliler 10 kişi kalıp 7 bin veriyor sen 4 bine oturamazsın derken benim hayatım güçleşiyor.” (Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)
- “Türk gençleri bu Suriyeliler yüzünden işsiz geziyor! Buna ne diyeceksiniz?” (Teyit > Suriyelilere bayram parası verileceği iddiası)
- “Bu gün Suriye politikası yüzünden batıyoruz. Üstelik gelenlerin çoğu terörist” (Doğruluk Payı>Türkiye Görseldeki Evleri Suriye'de mi Yaptırdı)

Görsel 4.30. Göçmenleri ülke ekonomisine tehdit olarak gören bir okur yorumu

Yorumlarda göçmenlerin ülke güvenliği ve ekonomi için bir tehdit olarak ele alınmalarının yanı sıra daha geniş ölçekte ülkenin toplumsal yapısına ve geleceğine dair bir tehlike olarak nitelendirildikleri de saptanmıştır. İleriye dönük bu endişe ülkenin demografik yapısının bozulması, yüksek doğum oranları vb. kaygıları ifade etmektedir:

- “Neyin empatisini yapacağım? Savaş var ayağına kaçan Suriyeli yerine mi koyacağım kendimi? Suriyelileri gönderilme amacı Türkiye'nin yapısını bozmaktır başka hiçbir amaçları yoktur.” (Teyit > İşkur'un Suriyeli istihdam edeceği iddiası)
- “Evli evine köylü köyüne mülteciler bizim çocuklarımızın geleceğini harcıyor, tatil yapıyor” (Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)
- “hatayı araplaştıracaklar kilise yaptıkları gibi küçük çocuk bile anlar bunu” (Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)

- “20 sene sonra bunların milyon tane çocuğu büyüyecek sizce ne olacak büyüdüklerinde?” (Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)

Özetle göçmenlere yönelik olumsuz görüş bildiren okurlar arasında göçmenlerin ekonomik olarak ülkeye yük oldukları ve hem kontrolsüz sınır geçişleriyle hem de yerleştikleri şehirlerdeki eylemleriyle suç oranlarını artırdıkları görüşü hakimdir. Ayrıca göçmenlerden duyulan güvensizlik ve kaygı hissinin sadece mevcut durumla sınırlı olmadığı, yüksek doğum oranlarıyla artan sayının geleceğe dönük demografik yapıyı bozacağı görüşünü de beraberinde getirdiği görülmüştür. Farklı bir ifadeyle ülkedeki göçmen etnisiteleri hem bugünün problemlerinin müsebbibi hem de yarınki muhtemel sorunların faili olarak görülmektedir.

4.2.2.2.2. Göçmenlerin sahip olduğu imkânlardan duyulan rahatsızlık

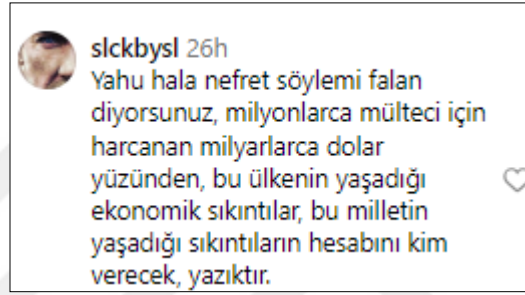
Göçmenlere yönelik olumsuz görüşlere bağlı olarak en fazla kodlanan ikinci kod göçmenlerin sahip olduğu (iddia edilen) imkânlardan duyulan rahatsızlıktır. Toplam 95 yorumda okurların bu görüşü dile getirdiği saptanmıştır. Sahip olunan ya da olunduğu düşünülen hangi imkânların hoşnutsuzluk yarattığına bakıldığında farklı değerlendirmelere rastlanmıştır. Göçmenler için devlet bütçesinden kaynak ayrılması ve onlara yardım yapılması tepki gösterilen konulardan biridir:

- “Uzun Patron açıkladı bin defa; 40milyar dolarımızı harcamış bu insanlara. Yani 240 katrilyon eski ifadeyle.. Ülke kurulur bu paraya.” (Teyit > Suriyelilere bayram parası verileceği iddiası)
- “Devletin suriyelere yaptigi yardimlar ve verilen maaslarin hati hesabi yok gerçek rakamlar açıklanmaz acıklansa dev bir bütçesidir “ (Doğruluk Payı > Türkiye Görseldeki Evleri Suriye'de mi Yaptırdı)
- “Benim apartmanımda İraklı iki aile oturuyor. Ekmeklerini halk ekmek veriyor. Yemeklerini belediyeler veriyor. Yemekleri kovalarla evlerine getiriyorlar. Ben bizzat görüyorum. Para yardımı alıyorlarmı bilmiyorum. Biz o yemekleri soframıza koyamıyoruz” (Teyit > Suriyelilere bayram parası verileceği iddiası)

Göçmenlerin ev sahibi ülkeye maddi olarak yük oldukları düşüncesi yaygın göçmen kalıpyargıları arasındadır. Ancak yorumlar arasında AB fonlarıyla finanse edilen

yardımların ve etkinliklerin de rahatsızlık uyandırdığını gösteren ifadeler olduğu görülmüştür:

- “Asıl mesele neden Suriyeli gençlere yapılan etkinlikler Türk gençleri için yapılmıyor hatta gençlerin kendi birikimiyle biletlerini aldıkları festivallerin iptal edilmesi çabası.” (Doğrula > MEB bütçesiyle festival)
- “Ne mal adamsın be. Orada bile yazıyor suriyelinin 5 yıldızlı otelde kalacağı. Parayı AB verince para suriyeliye gitmemiş mi oldu” (Doğrula > MEB bütçesiyle festival)

Görsel 4.31. Göçmenler için yapılan harcamalardan rahatsızlık duyan bir okur yorumu

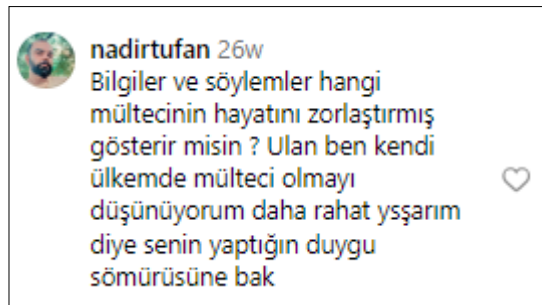
Göçmenlerin sahip olduğu imkânlardan rahatsızlık duyan okur yorumlarında Türkiye’deki göçmenlerin sağlık, eğitim, ulaşım gibi hizmetlerden ücretsiz olarak yararlandıkları, fatura ödemedikleri, kendilerine bedava telefon kartı dağıtıldığı, sağlanan maddi yardımlarla da çalışmalarına gerek kalmadan yaşayabildiklerine dair kanaatlere rastlanmıştır. Farklı bir ifadeyle Türkiye’de göçmenlerin yerli nüfusun bile erişemediği avantajlara ve ayrıcalıklara sahip olduklarına dair inanışlar okur yorumlarında tespit edilmiştir. Bu inanışların doğrulama platformlarının kontrolünü yaptığı yanlış bilgileri de kapsadığı görülmektedir:

- “Kira yardımı. Alışveriş çeki. 250 t.l. Kızılay yardımı. Hat bedava. Sağlık. Otobüs. Say say bitmez” (Teyit > Suriyelilere bayram parası verileceği iddiası)
- “hastaneler okul ulaşım herşey bedava olmasa 120 t.l kaç gün yeter” (Teyit > Suriyelilere bayram parası verileceği iddiası)
- “Adreste vereyim bursa osmangazi de demekki bütün suriyeliler yardıma muhtaç hiç parayla harcama yapan görmedim. Market adı da bim hangi suriyeliyi görsem hepsi bim kartıyla. Ya da bu markette onların paraları geçmiyor sanırım.” (Teyit > Suriyelilere bayram parası verileceği iddiası)

- “empati yapacak bir durum yok. Suriyede savaş da yok. Savaş varsa bunlar bayramda evlerine nasıl gidiyor? Ben kalıcı bir işe giremem ama Suriyeliler rahat girer. Benim esnafım vergi veriyor Suriyeli vermiyor, ben hastaneye muayene ücreti ödüyorum Suriyeli ödemiyor. Suriyeliye yapılan yardımlar bu ülkede kanser hastası ilaç bekleyen insanlara yapılmadı.” (Teyit > İşkur'un Suriyeli istihdam edeceği iddiası)

Göçmenlerin kendilerine sağlanan imkânlarla çalışmadan hayatını devam ettirebilen kimseler olarak görülmelerinin yanı sıra onların çalışmaları, tatile gidebilmeleri, piknik yapmaları gibi gündelik faaliyetlerinden de rahatsızlık duyulduğu çalışmanın bulguları arasındadır:

- “Ne bereketli 120 liraymış tatile bile gidiyorlar.” (Teyit > Suriyelilere bayram parası verileceği iddiası)
- “Bildigim bir sey varsa belediyenin atik kamyonetlerinde surucu ve toplayici olarak calisiyorlar okullara hic bir evrak vermeden kayıt yaptiriyorlar ... “(Teyit > Suriyelilere bayram parası verileceği iddiası)
- “Arkadaşlar bu asalakları savunmak sizedir kaldı araştırmadan yazmayın hepsini cebinde vakıf belediye ve Kızılay’ın verdiği kartlar var heryer beleş ibneler sahilde mangal yaparken bizim Aslan evlatlarımız şehit oluyor” (Teyit > Suriyelilere bayram parası verileceği iddiası)

Görsel 4.32. Göçmenlerin rahat bir yaşam sürdüğünü düşünen bir okur yorumu

Göçmenlerin sahip olduğu imkânlardan rahatsızlık duyan okur yorumlarının genel bir değerlendirmesi yapıldığında bu rahatsızlığın farklı görünümleri olduğunu söylemek mümkündür. Devletin bütçesinde kaynak ayrılması hoşnutsuzluk oluşturan konular arasındadır. Bu bulgu göçmenlerin yerleştikleri ülkede yerel nüfus tarafından kaynaklara

ortak olan, onları ülkeye maddi yük olarak gören kalıpyargılarla paralellik taşıtmaktadır. Ancak AB fonları kullanılarak yapılan yardım ve harcamaların da aynı rahatsızlığa neden olduğu tespit edilmiştir. Yapılan bir harcamanın finansmanının devletin bütçesi ya da vergilerle ilgisi bulunmasa dahi tepkiyle karşılanması, göçmenlerin ev sahibi toplum üyelerinden daha rahat ve konforlu bir hayat yaşadıkları inancıyla yakından ilişkilidir. Nitekim farklı okur yorumlarında bunun örnekleri de görülmektedir. Türkiye’deki Suriyeli göçmenlerin kira yardımı aldıkları, kendilerine alışveriş kartı ve telefon kartı verildiği, hastanede ücretsiz muayene oldukları ve ilaç aldıkları, belgesiz bir şekilde okula kaydoldukları, vergi ödemedikleri vb. yöndeki inanışlar okur yorumlarında yer almaktadır. Tüm bu görüşler göçmen yaşamını çalışmaya gereksinim duyulmayan konforlu bir hayat olarak tasvir etmektedir. Bu yorumlarda dile getirilen görüşlerin internette dolaşıma giren ve doğrulama platformlarının kontrolünü yaptığı yanlış bilgilerle de yakından ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum bir şüpheli bilginin doğrulama platformları tarafından incelenmesi ve yanlış olduğunun ortaya konulmasına rağmen hala dolaşımda olması ve taraftar bulabilmesinin bir diğer göstergesidir. Ancak göçmenlerin çeşitli işlerde çalışıyor olmaları, işyerlerinin bulunması, tatile gitmeleri, denize girmeleri, piknik yapmaları, nargile içmeleri gibi sıradan günlük aktivitelerin de birer rahatsızlık unsuru olabildiği saptanmıştır. Bu tablodan anlaşılan bir göçmen yaşamını idame ettirebilmek için ister kendisine yapılan yardımlardan yararlansın ister çalışarak kazandığı parayı harcasın her durumda bir hoşnutsuzluğa sebebiyet verebilmekte, ülke ekonomisindeki sorunlardan ve zorlaşan hayat koşullarından sorumlu tutulan bir günah keçisi olabilmektedir.

4.2.2.2.3.  rt l /dolaylı göçmen karşıtlığı

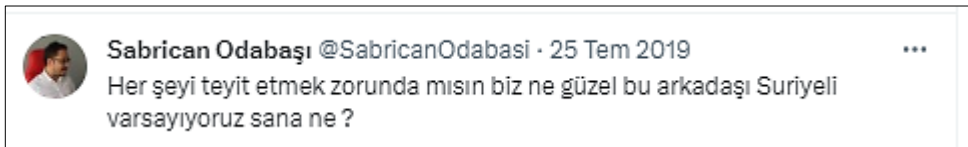
Göçmenlerden duyulan rahatsızlık farklı ifade biçimlerine sahiptir. Bu  alışma kapsamında incelenen yorumlarda örtülü/dolaylı bir göçmen karşıtlığına da rastlanmıştır. Bu kavram çalışma kapsamında yer alan doğrulamalardan birine gelen okur yorumlarında bulunmaktadır. Teyit.org 2019 yılında Korkusuz gazetesinin “*Suriyeliler Türkiye’de denizin keyfini böyle çıkartıyor*” yazısıyla yayınladığı bir görselin incelemesini yapmış ve fotoğraftaki kişinin Erzin Soylu isimli bir Türk vatandaşı olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Görsel 4.33. Suriyeli olduğu iddiasıyla paylaşılan Erzin Soylu adlı Türk vatandaşının görseli

Teyit.org'un paylaşımına gelen okur yorumlarında pek çok okurun fotoğraftaki kişinin Türk çıkmasından rahatsızlık duyduğu, bu kişinin Suriye'ye gönderilmesi gerektiği, bu görüntünün bir asimilasyon olduğu vb. görüşlerine rastlanmıştır. Bu görüşler çalışmada örtülü/dolaylı göçmen karşıtlığı olarak kavramsallaştırılmıştır. Bu ifadenin tercih edilmesinin nedeni okurların bir Türk vatandaşının fotoğrafını yorumlamaları, ancak bu fotoğraf üzerinden Suriyelileri ve kültürlerini aşağılamalarıdır. Çalışma kapsamında 72 okur yorumunda örtülü/dolaylı göçmen karşıtlığı tespit edilmiştir:

- “Beşar Esad’dan bile daha Suriyeli” (Teyit > Denizde nargile içen kişi Türk)
- “Zihniyet olarak arap zaten. Türk vatandaşı olması talihsizlik.” (Teyit > Denizde nargile içen kişi Türk)
- “Kültürel erozyona uğramış bir vatandaş!” (Teyit > Denizde nargile içen kişi Türk)
- “Şahsen üzüldüm. Bu kıroluk düzeyinin Suriyelilere ait olmasını dilerdim...” (Teyit > Denizde nargile içen kişi Türk)
- “Bunu da göndersinler Suriye'ye” (Teyit > Denizde nargile içen kişi Türk)

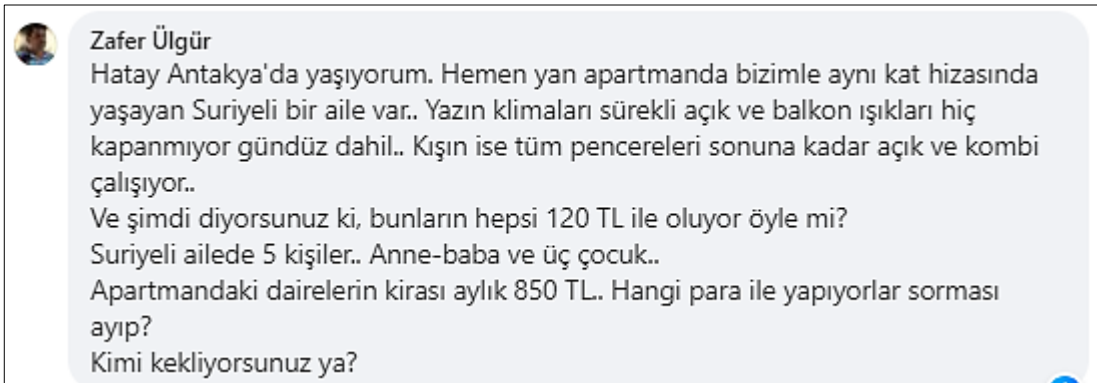
Görsel 4.34. Örtülü/dolaylı mülteci karşıtlığına örnek bir okur yorumu

Yorumlarda görseldeki kişinin Türk vatandaşı çıkmasından rahatsızlık duyulması nargilenin Suriye kültürüne ait olduğu düşüncesiyle ilişkilidir. Farklı doğruluk kontrollerine ait yorumlarda da Suriyelilerin nargile içmesine vurgu yapan cümleler tespit edilmiştir. Suriyeli olmak ile nargile içmek arasında kurulan bu bağlantı nedeniyle nargile içen bir Türk vatandaşının görüntüsü asimilasyon, kültürel erozyon gibi ifadelerle nitelendirilmekte, Suriyeliye benzemek ise bir aşağılama cümlesine dönüşmektedir.

4.2.2.2.4. *Kişisel deneyim/duyum kaynaklı karşıtlık*

Göçmenlere yönelik olumsuz görüşün bir diğer alt kodu kişisel deneyim/duyum kaynaklı karşıtlıktır. Toplam 30 yorumda okurların kendi hayatlarındaki deneyimlerinden ya da duyumlarından yola çıkarak yapılan doğrulamaya itiraz ettikleri ve göçmenlere yönelik olumsuz bir yaklaşıma sahip oldukları saptanmıştır:

- “Mültecilerin deprem bölgelerinde yıkıntılar arasında yağma yaptığını orada yaşayanlar anlatıyor. Yakınlarımız, akrabalarımız var” (Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)
- “Ahmet Gül ahmedim sen mülteci olsan sana ayda 120 TL verseler sen bu ülkede hala kalır mısın? Ben ve abim bir suriyelinin Ptt kartı ile atm den 700 TL çektik. Sorduk bu ne parası diye maaş dedi. Şimdi ben kime inanayım? Teyit.org mi yoksa elimle çekip suriyeliye verdiğim 700 TL ye mi ?” (Teyit > Suriyelilere bayram parası verileceği iddiası)
- “Peki akrabam ptt de bayramdan önce verilen bayram parası ne? +bim de ellerinde gördüğümüz bim kartları ne? Şimdi bu bilgiye mi inanalım gözümüzle gördüğümüze mi? teyit.org” (Teyit > Suriyelilere bayram parası verileceği iddiası)

Görsel 4.35. *Kişisel gözlemleri nedeniyle doğrulama sonucuna itiraz eden okur yorumu*

Okurların hangi konularda kişisel deneyimlerinden ve duyumlarından bahsettiklerine bakıldığında göçmenlere yapılan maddi yardımlarla ilgili konuların öne çıktığı görülmüştür. Suriyelilere bayram için para verildiğine dair sosyal medyada dolaşıma giren bir iddiayı inceleyen teyit.org, bu iddianın yanlış olduğu sonucuna ulaşmış, Türkiye’de yaşayan ihtiyaç sahibi Suriyelilerin aldığı tek maddi desteğin Kızılaykartlarına yüklenen 120 tl olduğunu belirtmiştir.⁹⁴ Ancak platformun bu söylemini inandırıcı bulmayan okurlar kendi gözlemlerinden yola çıkarak mevcut imkânların bu para ile sağlanamayacağını, dolayısıyla gerçek desteğin çok daha fazla olduğunu öne sürmektedir. Buradaki farklılaşmanın Yabancılar Yönelik Sosyal Uyum (SUY) kapsamında ödenen bu paranın kişi başı hesaplanmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Suriyeli sığınmacıların aylık 120 liradan fazla destek aldığını gözlemlediklerini iddia eden okurların bunun bayram için ödenen ekstra bir maddi destek olduğunu düşünmeleri muhtemeldir. Bu örnek sağlıklı bilgi paylaşımının niçin önemli olduğunu da göstermektedir. Göçmenlere yönelik verilen bilgiler ile günlük yaşam deneyimleri farklılaştığında kişisel duyum ve gözlemlerin referans alınması şaşırtıcı değildir. Ancak kişisel duyumlar öznel, genelleştirilemez ve yanıltıcı olabilir. Bu noktada yaşanan kafa karışıklığının giderilmesi için doğrulama platformlarının ve konuyla ilgili kuruluşların şeffaf bilgi paylaşımı önem arz etmektedir.

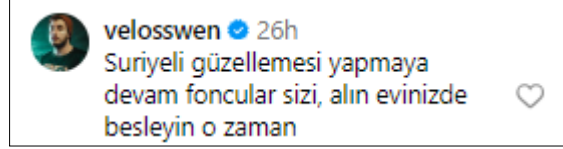
4.2.2.2.5. İnsandışlaştırma söylemleri

Çalışma kapsamında elde edilen bulgular göçmenlere yönelik insandışlaştırmacı söylemlerin kullanıldığını ortaya koymaktadır. İncelenen okur yorumlarının 14’ünde bu kavrama örnek teşkil eden ifadeler rastlanmıştır. Şu yorumlar insandışlaştırma söylemini örneklemektedir:

- “bu araplari bu kadar sahip çıkıyorsan evine al besle 3 5 tane helal olsun” (Doğruluk Payı > Suriyelilerin Eminönde toplanıp)
- “onlara söyleyin mültecileri evlerine alıp baksınlar,bir kaç tanesini de siz alırsınız artık.. “(Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)
- “Suriyelilerin haline acıyorsanız siz de evinize bir aile alabilir onları besleyip doyurabilirsiniz “ (Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)

⁹⁴<https://teyit.org/analiz/suriyelilere-bayram-parasi-verildi-iddiasi> (Erişim Tarihi: 08.09.2023)

- “Çok seviyorsanız alın evinize besleyin biz istemiyoruz onları” (Teyit > İşkur'un Suriyeli istihdam edeceği iddiası)

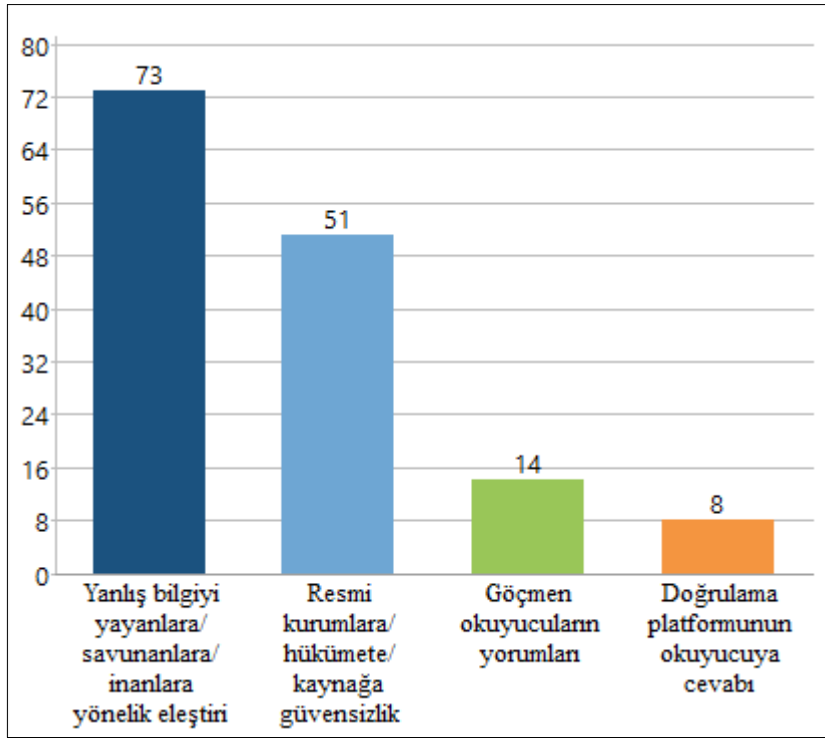
Görsel 4.36. *İnsandışılaştırma söylemine örnek bir okur yorumu*

Okur yorumlarında göçmenlere yönelik insandışılaştırma “*evinde besle*”, “*evine al*” gibi söylemlerle ifade edilmektedir. Bu söylemler göçmenlerin aktif bir özne olduğu görüşünden uzaklaşarak onları pasifize eden bir yaklaşımı göstermektedir. Ayrıca beslemek ifadesi Türkçede insanlardan ziyade hayvanlar için kullanılan bir kelimedir. Bu yönüyle okur yorumlarında bir insan ya da etnisite için kullanılan “*al evinde besle*” ifadesi aşağılayıcı bir insandışılaştırma söylemine karşılık gelmektedir.

4.2.3. Okur yorumlarından elde edilen diğer bulgular

Okur yorumlarının nitel analizinde yapılan kodlamaların ikinci kategorisi araştırmanın bağlamına dair bulguları içermektedir. Bu bölümde yapılan 146 kodlama okurların doğrudan göçmenlere ya da doğrulama platformlarına yönelik görüşlerini içermemekle birlikte araştırmanın bağlamına dair veri sağlamaktadır. Bu bölümde kodlanan okur yorumlarına bakıldığında okurların yanlış bilgiyi yayan/savunan kişileri eleştirdiği, resmî kurumlara/hükümete yönelik bir güvensizlik olduğu, göçmen okurların da platformların doğrulamalarına yorum yaptığı ve doğrulama platformunun okurlara cevap verdiği saptanmıştır.

Tablo 4.15. *Araştırmanın bağlamına dair kodlamalar*

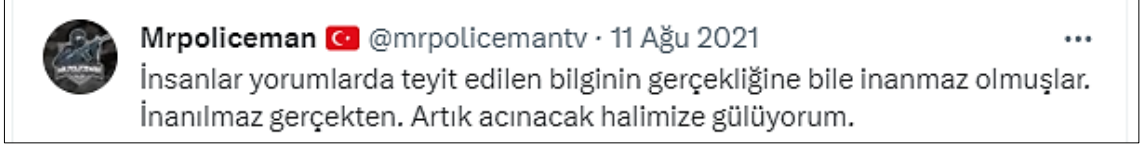

4.2.3.1. Yanlış bilgiyi yayanlara/savunanlara yönelik eleştirileri

Araştırma kapsamında içerik analizi uygulanan okur yorumlarının 73’ünde yanlış bilgiyi yayanlara/savunanlara yönelik eleştirilere ulaşılmıştır. Okurlar kimi zaman yanlış bilgiyi yayınlayan medya kuruluşlarına kimi zaman da yapılan doğrulamanın sonucuna inanmayanlara tepki göstermişlerdir:

- “Herkes siyasi düşüncesi doğrultusunda inanmak istediğine inanıyor, teyit olsa ne yazar” (Teyit > Suriyelilere bayram parası verileceği iddiası)
- “Bu isin AKP veya CHP ile bir alakası yok, insanlar ortaya atılan yalanlara inanma eğilimindeler, nedense yalana inanmak gerçeklerle yüzleşmekten kolay geliyor!” (Teyit > Suriyelilere bayram parası verileceği iddiası)
- “Gerçeklerin yalanlar kadar rağbet görmediği bir devirde yaşıyoruz ne yazık ki.” (Teyit > Suriyelilere bayram parası verileceği iddiası)
- “Nedense kimse KORKUSUZ gazetesini halkı kin ve galeyana teşvik eden bu yalan haberinden dolayı eleştirmiyor. Galiba ülkeyi iç savaşa sokmaya çalışanlar iyi çalışıyor” (Teyit > Denizde nargile içen kişi Türk)
- “6- 7 eylul olaylarinin tetikciligini yapan istanbul expres gazetesi rolunu cok guzel ustlenmis 'AYKIRI'. Ulkeyi bir bilinmeze surukluyorlar. Bilmeyerek

degil bilerek ve isteyerek yapıyorlar” (Teyit > Antalya’da plajda Afgan bayrağı asılması)

Görsel 4.37. Doğrulama sonucuna itiraz edenleri eleştiren bir okur yorumu

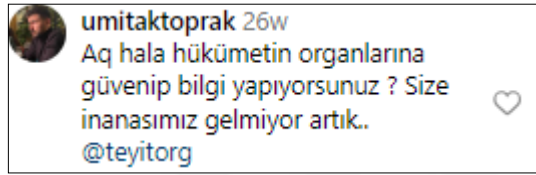
Bu kategoride kodlanan yorumlara bakıldığında yaşanan bilgi kirliliğinden rahatsızlık duyulduğu görülmektedir. Yalan haberlerin halkı galeyana getirmek, kışkırtmak, algı oluşturmak gibi amaçlarla kasıtlı olarak dolaşımı sokulduğuna yönelik görüşlere rastlanmıştır. Yorumlarda medya kuruluşlarının yanı sıra doğrulama platformunun verdiği bilgilere güvenmeyen ve incelenen iddiaya inanmayı sürdüren okurların da taraflı ya da ırkçı olmakla suçlandığı görülmüştür.

4.2.3.2. Devlete/resmî kurumlara/hükümete yönelik eleştiri

Okur yorumlarından elde edilen bir diğer bulgu devlete ve kurumlarına yönelik eleştiridir. Bu eleştiriler göç politikalarına yönelik olabildiği gibi devlet kurumlarının ve çalışanlarının verdikleri bilgilerin güvenilirmez olduğuna dair değerlendirmeleri de içermektedir:

- “Devletin Bakanı vailisi muhtarı müşteşarı bu yada herhangibir konu hakkında doğru bi açıklama bile yapsa zamanında yedikleri naneler ve yaptıkları yalan açıklamalar yüzünden kimse inanmıyor. O yüzden İsterse CB olsun ister bakan ister vali devleti yöneten het kim varsa yaptığı açıklamanın kendi adıma konuşuyorum benim açımdan ne bir doğruluğu nede bir değeri kıymeti var” (Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)
- “Hukumettt yalan soyluyorrr .. HUKUMETİN BUTUN DEVLET adamlari yalan perest ne dedikleri belli degilll” (Teyit > Muharrem İnce sınırlarımız açık iddiası)
- “Teyyitin kaynağına bak bir kızılai yetkilisi bir de esenler belediyesi ..dalga geçiyorsun galiba” (Teyit > Suriyelilere bayram parası verileceği iddiası)
- “hükümetin tutarlı bir göçmen politikası yok ki? CB öncesinde göndermiyeceğiz derken en son açıklamasında güvenli şekilde göndermenin

gayreti içindeyiz diyor. Dün ak dediklerine bugün kara dersin uyguladığın politiikanın tutarlılığı kalmaz. Hükümete düşen herşeye referandum yapmasını biliyor mültecilerin elini kolunu sallayarak ülkemize gelmesini destekliyor musunuz? Yada Suriyelileri ülkelerine gönderelim mi göndermiyelim mi diye halka sorsunlar yüzde 90 gönderin çıkacaktır. Hodri meydan” (Doğruluk Payı > Türkiye Görseldeki Evleri Suriye'de mi Yaptırdı)

Görsel 4.38. Resmî kurumların açıklamalarına yer verdiği için doğrulama platformunu eleştiren bir okur

Devlet kurum ve kuruluşlarına güvensizlik duyan okurların bu kurumların verdiği bilgileri aktaran doğrulama platformlarına da tepki gösterdiği görülmüştür. Doğrulama platformları doğruluk kontrollerinde farklı kaynaklara başvurmaktadır. Bu araştırma kapsamında yapılan birinci içerik analizinde de elde edilen bulgular doğrulama platformlarının en fazla yerli kuruluşları bilgi kaynağı olarak kullandığını göstermektedir. Platformlar her ne kadar birden fazla kaynak kullanarak doğrulama yapıyor olsalar da resmî kurumların ya da görevlilerin açıklamalarına yer vermeleri bu kurumlara güven duymayan okurlar tarafından eleştirilmelerine neden olmaktadır.

4.2.3.3. Göçmen okurların yorumları

Araştırma kapsamında incelenen okur yorumları arasında sayıca az olmakla birlikte göçmen okurların da olduğu saptanmıştır. Toplam 12 yorumun yabancı uyruklu (olduğu düşünülen) kişiler tarafından yazıldığı bulunmuştur. Bu yorumlara dogrula.org ve teyit.org platforlarının Suriyeli sığınmacılarla ilgili doğrulamalarında rastlanmıştır. Yabancı uyruklu okurların yorumlarına bakıldığında göçmen karşıtı okurlarla karşılıklı diyaloglara girdikleri ve kendileriyle ilgili iddialara cevap verdikleri görülmektedir:

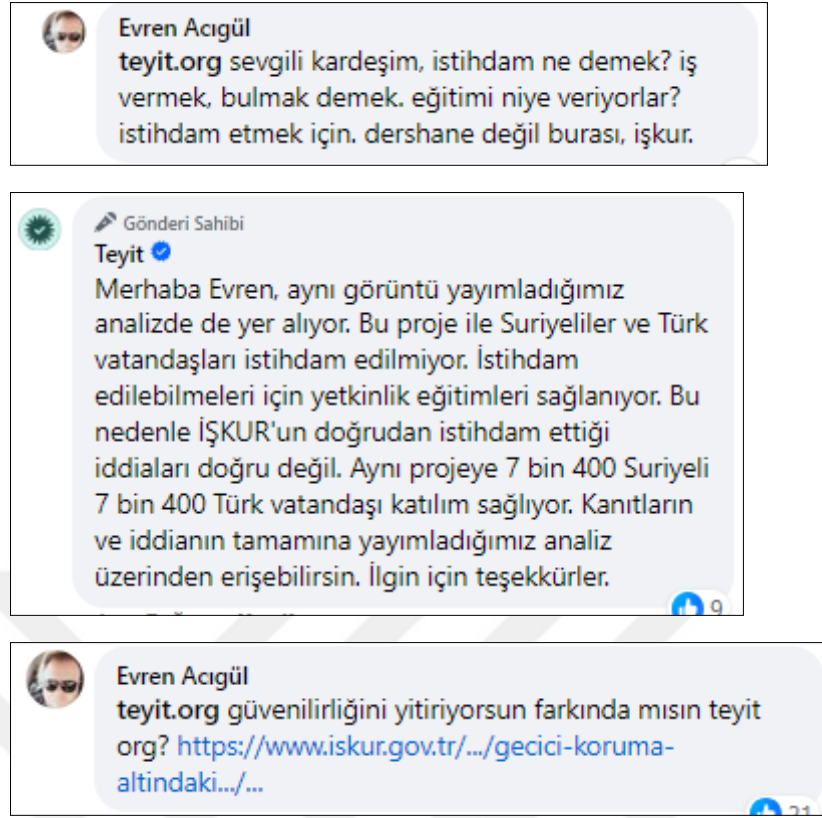
- “ama sizin bu saydıklarınızın tamamı gerçek değil, ben maden mühendisliği okuyorum ve sınavla girdim üniversiteye bölümün birincisiyim. Ayrıca devletten herhangi bir maddi veya başka bir yardım almıyorum, siz belli ki hiç

suriyeli tanıdığınız yok ki böyle söylentilere inanmışsınız. Türkiye'de misafirkik konusunda da okulumu bittir bitirmez gideceğim zaten ve benim gibi düşünen çok insan var. O yüzden bu gariban insanları daha fazla dışlamayınız, Allah göstermesin yarın Türkiyede durumlara iyice kötüye gittiğinde sizde başka ülkede eğitim veya iş hayatınızı sürdürmek zorunda kalabilirsiniz.” (Doğrula > MEB bütçesiyle festival”)

Yabancı uyruklu okurların yorumlarında ayrıca Suriyelilere bayram için ödeme yapıldığı, üniversitelere sınavsız girdikleri, hastanelerde ücretsiz muayene oldukları gibi yaygın söylemlerle de dalga geçildiği görülmektedir. Yapılan yorumların Türkçe olduğu göz önüne alındığında yorum sahiplerinin Türkiye’de yaşayan Suriyeli göçmenler olduğu tahmin edilmektedir. Bu bulgu sayıca az olmakla birlikte göçmenlerin doğrulama platformlarının kendileriyle ilgili yayınladıkları içerikleri takip ettiklerini göstermektedir.

4.2.3.4. Doğrulama platformunun okurlara cevabı

Çalışmada doğrulama platformlarının okurlarının yorumlarına ya da sorularına cevap verip vermediklerine de bakılmıştır. Araştırma bulgularına göre sadece teyit.org platformunun 8 yerde yorumlara cevap verdiği görülmüştür. Diğer platformlar da ise okurla doğrudan bir iletişime geçilmediği görülmektedir. Teyit.org’un hangi durumlarda okurlara yanıt verdiğine bakıldığında “*İşkur’un Suriyeli istihdam edeceği*” iddiasını incelediği yazısında doğrulamanın sonucunu hatalı bulan okurlara açıklama yaptığı görülmektedir.

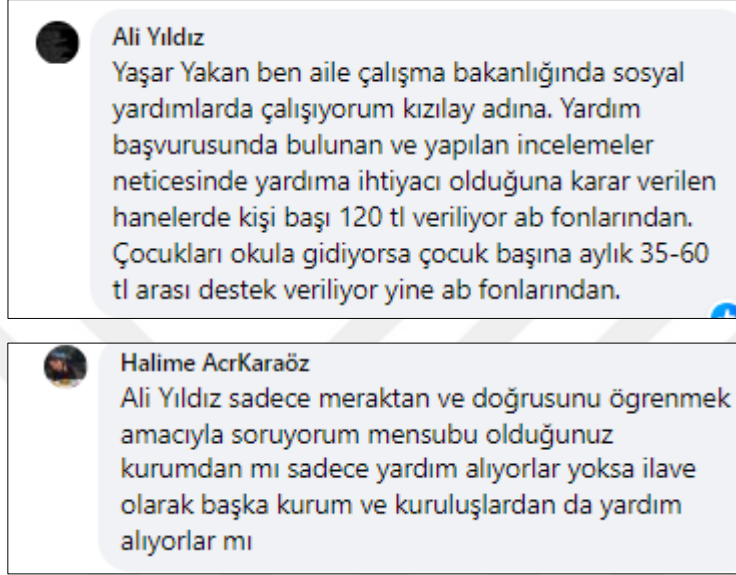
Görsel 4.39. Teyit.org platformunun okuruna verdiği yanıt örneği

Teyit.org'un cevaplarına bakıldığında yayınladığı analizin sonucuna itiraz eden okurlara açıklayıcı yanıtlar verdiği görülmektedir. Ancak doğrulama platformunun diğer yanıtlarına da bakıldığında verdiği cevapların okurların görüşünü değiştirmedeği anlaşılmaktadır.

4.2.3.5. Okurların doğrulama platformunun paylaşımındaki konu/kişi/eyleme dair yorumları

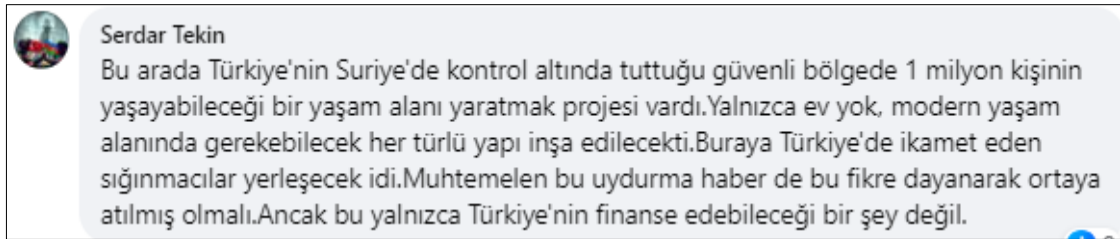
Okur yorumlarının nitel içerik analizinde 3. kategoride yer alan kodlamalar doğrulama platformunun paylaşımındaki konu, kişi ya da eyleme dair yorumları içermektedir. Toplamda 365 yorum bu kapsamdadır. Bu kategorideki kodlamalar okurların doğrulama platformları, göçmenler ya da yanlış bilgi sorunuyla ilişkili konular haricinde nelerden bahsettiğini ortaya koymaktadır. Bu kapsamdaki yorumlara bakıldığında okurların karşılıklı diyaloglarının ve tartışmalarının öne çıktığını söylemek mümkündür. Okurların içeriklere dair yorumları doğrulamanın konusuna göre değişebilmektedir. “İşkur’un 7 bin 400 Suriyeliyi istihdam edeceği” iddiasını inceleyen teyit.org’un paylaşımına gelen yorumlarda okurların bu projenin finansmanının AB

olduğu, eğitim ve istihdamın farklı anlamlara geldiği, eğitimin Türk vatandaşlarını da kapsadığı vb. konularda değerlendirmeleri bulunmaktadır. Teyit.org'un Suriyelilere bayram parası verileceğine dair iddiayı incelediği doğrulamasında ise okurların Türkiye'deki sığınmacılara ne kadar para yardımı yapıldığı hakkında konuştukları görülmektedir:

Görsel 4.40. Okurların Türkiye'deki Suriyelilere yapılan yardımlar hakkındaki yorumları

Dogrulukpayi.com'un Türkiye tarafından Suriye'de yapıldığı iddia edilen konut projesine ilişkin bir görselin Konya'da baraj altında kalacak bir mahallenin sakinleri için yapıldığını aktardığı yazısında okurların görseldeki evlerin nerede olduğu, fiyatı, TOKİ tarafından yapıldığı gibi bilgileri paylaştıkları görülmüştür. Bu doğrulamaya ait bir yorumda okur yanlış bilginin nereden kaynaklandığını değerlendirmektedir:

Görsel 4.41. Yanlış bilginin kaynağı hakkında fikir yürüten bir okur yorumu

Örneklerde görüldüğü üzere bu kategorideki yorumlarda okurların bilgi paylaşımı yaptıkları, soru sordukları ya da farklı açılardan paylaşımı yorumladıkları anlaşılmaktadır. Okurların değerlendirmeleri kimi zaman dalga geçme ya da

paylaşımındaki kişiyi/eylemi eleştirme şeklinde de olabilmektedir. Teyit.org'un Bebek sahilinde cinsel ilişkiye girdiği için tutuklanan kişinin Pakistanlı bir göçmen değil Çorumlu bir Türk vatandaşı olduğunu söylediği doğrulamasına gelen yorumlarda okurların bir bölümünün failin göçmen olup olmamasından ziyade kamuya açık bir alanda cinsel ilişkiye girilmesine tepki gösterdiği, bu durumu ahlaki bir yozlaşma olarak değerlendirdikleri saptanmıştır.

Dalga geçme amaçlı yorumlar da bu kategori altında yer almaktadır. Toplam 99 yorumda okurların paylaşımındaki konu ya da kişiyle ilgili esprileri bulunmaktadır. Denizde nargile içen kişinin Suriyeli değil bir Türk vatandaşı olduğuna dair yapılan doğrulamada pek çok okurun nargileyle ilgili espri yapması, sahilde cinsel ilişkiye giren kişinin Çorumlu olması nedeniyle okurların Çorumlu olmakla eğlenmesi dalga geçme amaçlı yorumlara örnektir. Dalga geçme amaçlı yorumların hangi doğrulamalara geldiğine bakıldığında denizde nargile içen Suriyeli olduğu iddiasıyla paylaşılan görselin ve Bebek sahilinde cinsel ilişkiye giren kişinin Pakistanlı olduğuyla ilgili yanlış bilginin doğrulamalarında bu yorumların öne çıktığı saptanmıştır. Dalga geçme amaçlı yorumların hangi doğrulamalarda olduğu kadar olmadığı da önemlidir. Bu içerik analizi kapsamında en yüksek yorum sayısına sahip iki paylaşım teyit.org'un Muharrem İnce'nin demeçlerini incelediği *“Sınırlarımız açık Suriyeliler gelmeye devam ediyor”* başlıklı yazısı ve *“Suriyelilere bayram parası verildiği iddiası”* başlıklı doğrulamasıdır. İlk doğruluk kontrolü 289 yoruma sahipken ikinci doğrulama 315 okur yorumu almıştır. Yorum sayıları diğer paylaşımlardan yüksek olmasına rağmen her iki doğruluk kontrolünde de dalga geçme/eğlenme amaçlı yorumlara rastlanmamıştır. Bu durum okurların sınır güvenliği ve Suriyelilere yapılan maddi yardımlar söz konusu olduğunda daha ciddi bir yaklaşım sergilediklerini göstermektedir.

Kısacası bu kategoride kodlanan yorumlar okurların ne konuştuklarını ve bunu nasıl konuştuklarını göstermesi yönüyle önemlidir. Okur yorumlarında devletin göçmenler için ayırdığı bütçe, bu konuda hükümetin açıklamaları gibi konuların yanı sıra göçmenlere atfedilen bir eyleme dair değerlendirmeler yaptıkları da görülmektedir. Okurların yorumlarında çoğu zaman karşılıklı diyaloglara girdikleri, tartıştıkları, konuya dair bilgi aktardıkları ya da dalga geçtikleri saptanmıştır.

4.2.3.6. Araştırmanın kapsamı dışında kalan yorumlar

Çalışmanın 4. grup kategorilerini konu dışı yorumlar oluşturmaktadır. Konu dışı yorumların 80'ini ne dediği anlaşılamayan yorumlar oluştururken 294'ünü tartışma, hakaret, küfür gibi araştırmanın içeriğinden tamamen uzaklaşmış kişisel cevaplar oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında incelenen tüm doğruluk kontrollerinde okurların birbirleriyle karşılıklı diyaloglara girdikleri ve tartıştıkları saptanmıştır. Bu tartışmaların yorumlanan içerikten tamamen uzaklaşarak kişiselleştiği ve konudan tamamen koparak okurların birbirleri arasındaki atışmalara döndüğü gözlenmiştir. Konu dışı kapsamında değerlendirilen bu okur yorumları Türkiye'deki göçmenlerle ilgili konuların kutuplaşmış bir ortamda ele alındığının ve bu kapsamda da sınırlı bir bakış açısıyla tartışıldığının göstergesidir.

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

İnternette yanlış bilginin yayılımını ve zorunlu göçü iki global sorun olarak gören bu çalışma hakikat-sonrası kavramından yararlanarak Türkiye'de göçmenlerle ilgili dolaşıma giren yalan haberleri/yanlış bilgileri teyit.org, dogrulukpayi.com ve dogrula.org platformları üzerinden incelemiştir. Nitel araştırma yaklaşımının benimsendiği çalışmada veri toplama tekniği olarak iki farklı *içerik analizi* gerçekleştirilmiştir. Uygulamanın birinci basamağında teyit.org, dogrulukpayi.com ve dogrula.org platformlarının internet sitelerinde göçmenlerle ilgili yayınladıkları makale ve doğrulamalardan oluşan 212 içerik analiz edilmiştir. Uygulamanın ikinci basamağında ise doğrulama platformlarının sosyal medya hesapları üzerinden doğruluk kontrollerine gelen 1772 okur yorumuna içerik analizi uygulanmıştır. Bu bölümde araştırmanın sonuçları tartışılmakta ve yeni çalışmalara yönelik önerilere yer verilmektedir.

Araştırmanın sonuçları doğrulama platformlarının öncelikle göçmenlerle ilgili dolaşıma giren yanlış ya da şüpheli bilgileri teyit etmeyi amaçladığını göstermektedir. Platformların internet sitelerinde yer verdikleri göçmenlerle ilgili 212 içeriğin 186'sını (%88) doğruluk kontrolleri oluşturmaktadır. Doğrulama platformlarının doğruluk kontrollerinin yanı sıra herhangi bir iddiayı merkeze almadan bir konu hakkında bilgilendirme yapmayı amaçlayan makale türünde yazılara da yer verdikleri saptanmıştır. Bu makaleler zorunlu göçü doğuran sebepler, mültecilerin hukuki statüleri, vatandaşlık alma koşulları, en yoğun yaşadıkları bölgeler, işgücü piyasasına etkileri vb. konularda okurları bilgilendirmeye çalışmaktadır. Bu tür yazılarda göçmenlerle ilgili bilgi

eksikliğinden kaynaklanan yanlış bilgilerin önüne geçilmesinin amaçlandığını söylemek mümkündür. Nitekim Türkiye’deki ve dünyadaki örnekleri üzerinden göçmenlerin niçin yalan haberlerin konusu oldukları ve mülteci krizinin dezenformasyonu nasıl derinleştirdiğine dair içeriklere de yer verildiği anlaşılmıştır. Bu bulgular doğrulama platformlarının göçmenlerle ilgili dolaşıma giren yalan haberler ve yanlış bilgileri teyitleyerek yaşanan bilgi kirliliğini ortadan kaldırmayı hedeflediklerini, aynı zamanda yayınladıkları makalelerle zorunlu göç ve mülteci sorunu hakkında bir okuryazarlık oluşturmaya çalıştıklarını ortaya koymaktadır.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de göçmenlerin durumunun kamuoyunun tartışmalı gündem konuları arasında yer alması onların yalan haberlere konu olmalarını kolaylaştırmaktadır. Nitekim bu araştırma kapsamındaki üç doğrulama platformunun 2020 yılı ve sonrasında göçmenlerle ilgili daha fazla içerik paylaştıkları görülmektedir. Bunun başlıca sebebi internetteki bilgi kirliliğinin her geçen gün büyümesi ve buna bağlı olarak göçmenler gibi toplumdaki kırılgan grupları hedef alan yanlış bilgilerin de aynı doğrultuda çoğalmasındır. Bulgular göçmenlerle ilgili en fazla teyit.org’un paylaşım yaptığını göstermektedir. İncelenen 212 içeriğin 127’si (59.9) teyit.org’da, 55’i (%25.9) dogrulukpayi.com’da, 30’u (%14.1) ise dogrula.org platformunda yer almaktadır. 2020 yılından itibaren platformların bu konuya daha fazla ilgi göstermeye başlamasından çıkarılacak bir diğer sonuç Türkiye’deki Suriyelilerin kalış sürelerinin uzaması ve farklı göçmen etnisitelerinin de ülkeye gelişlerinin yarattığı hoşnutsuzluktur. Doğrulama platformlarının en fazla Suriyeli göçmenlere dair içerik paylaştığı, incelenen 212 içeriğin 145’inin (%68) bu etnisiteyle ilgili olduğu görülmüştür. Ancak Suriyelilerin yanı sıra Afgan, Pakistanlı, Afrikalı, Ukraynalı ve Iraklı göçmenleri konu edinen içeriklerin de paylaşıldığı tespit edilmiştir. Taliban’ın yönetimi devralmasının tetiklediği Afgan göçü, kuzeyde yaşanan Rusya-Ukrayna savaşının yarattığı yerinden edilme durumu gibi sebepler Türkiye’ye yönelen yeni bir insan hareketliliğine yol açmıştır. Suriyelilerin geri dönüş ihtimallerinin belirsizliği ve endişeyle karşılanan bu yeni “*beklenmedik gelişlerin*”⁹⁵ Türkiye’nin bir göçmen ülkesi olduğu yönündeki eleştirileri ve göçmenlere dair dolaşıma giren yanlış bilgileri çoğalttığı anlaşılmaktadır.

⁹⁵Beklenmedik gelişler (unexpected arrivals) O’Doherty ve Lecouteur’ın göçmenlere yönelik sorunlu adlandırmalardan kaçınma amacıyla benimsedikleri bir ifadedir. Kavram gelenlerin ülke dışından olduğu ve varış yöntemlerinin- toplumsal beklentilere uymadığı imasını taşımaktadır (O’Doherty ve Lecouteur, 2017, s. 1).

Göçmenlere dair artan hoşnutsuzluk ve yükselen itiraz sesleri siyasi söylemlere de yansımakta, Türkiye'nin göç politikalarının sorgulanması ve göçmenleri geri gönderme vaatleri politikacıların gündemine girmektedir. Nitekim doğrulama platformlarının içeriklerinde de bunun örneklerine ulaşılmıştır. Siyasilerin 2023 genel seçimi öncesinde Suriyelileri ülkelerine gönderme yönündeki vaatlerinin uygulanabilirliği doğrulama platformları tarafından değerlendirilmiş, Suriyeli sığınmacıların statüleri ve geri dönüşlerinin ne derece mümkün olduğunu açıklayan makaleler yayınlanmıştır. Yapılan doğruluk kontrollerinde de siyasi atmosferin izleri görülebilmektedir. Sığınmacılara vatandaşlık verilmesi, ad-soyad değişikliğinden yararlanarak seçmen yapıldıkları, seçimlerde nasıl oy kullanacaklarını gösteren videoların hazırlanması vb. iddialar seçim öncesi dolaşıma giren ve doğrulama platformları tarafından incelenen yanlış bilgilere örnektir. Bu sonuçlar göçmen konusunun Amerika'daki ve Avrupa'daki siyasi söylemlere benzer şekilde popülist bir yaklaşımla ele alındığını göstermektedir. 2016 yılında Başkanlık seçimini kazanmasının ardından verdiği ilk TV röportajında Trump uygulamaya koyacağı öncelikli politiklardan birinin ülkedeki göçmenlerin sınır dışı edilmesi olduğunu belirtmiş,⁹⁶ 2023 seçimleri öncesinde Türkiye'deki muhalefet bloğu iktidara geldiklerinde Suriyeli göçmenlerin ülkelerine gönderileceklerini vaatmiştir. Varlıkları her daim bir tartışma konusu olan göçmenler çözüm bekleyen bir “sorun” olarak görülmekte, göç politikalarına dair siyasi tartışmalar kısır bir “gitsinler -kalsınlar” ikilemine indirgenmektedir. Göç meselesinin bu ikili karşıtlık ekseninde ele alınması entegrasyon seçeneklerini ve sağduyulu yaklaşımları göz ardı etmekte, popülist söylemlerle giderek kutuplaşan tartışma ortamları yanlış bilgi atmosferini beslemektedir.

Paerregaard Avrupa ve Amerika'nın popülist hareketlerini besleyen öfkenin, toplumun devlet ve kurumları tarafından gözden çıkarılma, iş gücü piyasası tarafından yararsız addedilme korkusundan kaynaklandığını savunmaktadır. Öfkeli kalabalıklar bu sonucu doğuran ekonomik ve politik güçlere karşı çıkmak yerine göçmen ve mültecileri hedef alan popülist hareketlere yönelmektedir (Paerregaard 2020, s. 38). Göçmenlere yönelik ırkçı söylemlerin hissedilen bu öfke ve korkuyla yakından ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Van Dijk Avrupa'da göçmenlere yönelik ırkçı söylemlerin artmasında şu dört kalıpyargının etkili olduğunu kaydetmektedir: *göçmenler farklıdır,*

⁹⁶ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37970195> (Erişim Tarihi:28.11. 2024)

uyum sağlamazlar, olumsuz eylemlerde yer alırlar ve sosyal-ekonomik menfaatleri tehdit ederler (Van Dijk, 1987). Bu çalışmanın sonuçları Türkiye’de göçmenlerle ilgili dolaşıma giren yanlış bilgilerin arkasında da benzer kalıpyargıların bulunduğunu göstermektedir. Ulaşılan sonuçlar göçmenlerin toplumda “*avantajlı/ayrıcalıklı*” bir konumda bulundukları, ülke için bir “*tehdit*” oluşturdukları, topluma “*rahatsızlık veren/uyum sağlayamayan*” ve kimi zaman da “*mağdur*” kimseler olarak görüldüklerini ortaya koymaktadır. Bu kalıpyargılar göçmenlerle ilgili yalan haberlerin ortaya çıkışına ve taraftar bulmasına hizmet etmektedir. Ülkenin geleceğini ve refahını tehdit ettiği düşünülen bu “yabancılar” Bauman’a göre hem bir bilinmezliği temsil etmekte hem de savaşın tüm yıkıcı izlerini üzerlerinde taşımaları nedeniyle ev sahibi toplum üyelerine yaşadıkları güvende olma hissinin ne kadar aldatıcı olduğunu hatırlatmaktadır (Bauman, 2018, s. 82). Bu bağlamda korku, endişe, öfke gibi en temel insani duygulardan beslenen popülist politikalar, ırkçı söylemler ve yanlış bilgiler her ne kadar farklı sorunlar gibi görünse de pratikte karşılıklı olarak birbirlerini etkilemekte ve güçlendirmektedir. Cover vd. (2022, s. 94), sahte haberlerin toplumdaki dezavantajlı gruplara yönelik öfke ve nefreti güçlendirdiğini ve toplumsal bölünmeye yol açtığını kaydetmektedir. Yalan haberlerle beslenen korku iklimi popülist liderlerin göçmenleri bir günah keçisi gibi lanse etmesine imkân tanımaktadır.

Araştırmadan elde edilen bulgular yanlış bilginin hangi ortamlarda ve kimler tarafından yayıldığına da ışık tutmaktadır. Sonuçlar doğrulama platformlarının incelediği yanlış bilgilerin en fazla *sosyal medya* üzerinden yayıldığını göstermektedir. Twitter ve Facebook başta olmak üzere Instagram, katılımcı sözlükler, Tik-tok, haber siteleri/sayfaları, Whatsapp ve Reddit’in yanlış bilginin yayıldığı ortamlar olduğu saptanmıştır. Bu sonuç global ölçekte hizmet veren bu sosyal medya şirketlerinin internette yanlış bilginin yayılmasında ne kadar önemli bir paya sahip olduğunu göstermektedir. Her bireyin bir üretüketiciye (prosumer) dönüştüğü dijital çağda bir yanlış bilginin yaratılması ve dağıtılmasını tarihte hiç olmadığı kadar kolay bir hale getiren bu teknoloji devleri, sorumlulukları itibariyle ortaya çıkan bu dezenformasyon probleminin çözümüne yönelik de adımlar atmak mecburiyetindedir. Bu noktada internette yanlış bilginin yayılımını sınırlamak adına sosyal medya şirketleri ve bağımsız doğrulama platformları arasında kurulan iş birliklerinin de ne kadar yerinde olduğu anlaşılmaktadır.

İnternette yalan haberin yayılımında sosyal medya önemli bir etken olmakla birlikte Vosoughi vd. (2018) başlıca sorumlunun insanlar olduğunu belirtmektedir. Bu çalışmadan elde edilen bulgular da yanlış bilginin internet/sosyal medya kullanıcıları, haberciler ve siyasi aktörler tarafından yayıldığını ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar teknolojik değişkenlerin yanı sıra internet kullanıcılarının, habercilerin ve politikacıların da bilgi kirliliği atmosferindeki sorumluluklarının göz ardı edilmemesi gerektiğini göstermektedir. Nitekim doğrulama platformları teyitçiliği ve dijital okuryazarlığı artırmak amacıyla çeşitli atölyeler ve eğitim programları düzenlemektedir. Ancak Türkiye’de görece yeni girişimler olan teyit kuruluşları hala gelişme aşamasındadır ve ulaşabildikleri kişi sayısı sınırlıdır. Bu noktada doğrulama platformlarının medya okuryazarlığını geliştirmeye yönelik çabaları takdiri hak etmekle birlikte bu alanda daha kapsamlı çalışmalara ihtiyaç duyulduğu açıktır. Eğitimin her kademesinde dijital medya okuryazarlığını artıracak düzenlemelerin yapılmasının yanı sıra özellikle de lise ve yüksek öğrenim seviyesindeki öğrencilere teyitçilik pratiklerinin kazandırılmasına yönelik uygulamalı eğitimlerin ders müfredatına eklenmesi yararlı olacaktır.

Politikacıların ve habercilerin yanlış bilgiyi yayan aktörler arasında yer alması hakikat-sonrası dönemde siyasetin ve gazetecilik mesleğinin de yeniden değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Lewandowsky vd. (2012) politikacıları yanlış bilgi kaynağı olarak nitelendirmekte, medyanın ise mevcut yapısı nedeniyle yanlış bilgiyi yaymaya meyilli olduğunu ifade etmektedir. Araştırma sonuçları politikacıların ve habercilerin kasıtlı ya da kasıtsız bir biçimde yalan haberleri paylaştıklarını, geniş kitlelere hitap etmeleri nedeniyle yanlış bilginin yayılımına ivme kazandırdıklarını ortaya koymaktadır. Bireysel internet kullanıcılarının etki alanı kendi takipçileriyle sınırlıyken politikacılar gibi tanınmış aktörlerin açıklamaları çok daha kısa sürede viral olabilmektedir. Haber atlatma arzusunun doğrulama reflekslerinin önüne geçtiği bu medya ortamında yanlış bilgilerin haber olarak tüketilmesi hem politikacıların hem de habercilerin kamuya karşı sorumluluklarını tekrar düşünmeleri gerektiğini göstermektedir.

Amazeen (2015) doğrulama platformlarının işlevselliğini değerlendirirken bu girişimlerin en büyük başarısının politikacıların siyasi söylemleri konusunda daha dikkatli olmalarını sağlamak ve yanlış siyasi söylemlerini azaltmak olduğunu belirtmektedir. Ancak bu çalışmada Amazeen’in görüşlerinin aksi yönde örneklerle ulaşılmıştır. Çalışma sonuçlarında göre yanlış bilgiyi yayan politikacılar arasında ilk

sırada yer alan Ümit Özdağ Maraş depremi sonrasında kurtarma çalışmaları sırasında bir Suriyeli sığınmacının hırsızlık yaptığını iddia etmiş, bahsettiği kişinin enkaz altındaki arama çalışmalarına gönüllü katılan bir Türk vatandaşı olduğu ortaya çıkmıştır. Doğru bilgiye en çok ihtiyaç duyulan bir kriz anında yanlış bilgi yaydığı için eleştirilen politikacı geri adım atmamış ve özür dilemeyi reddetmiştir. Çalışma kapsamında çözümlenen 10 farklı içerikte Özdağ'ın yanlış bilgiyi yayan siyasi aktör olarak yer alması, doğrulama platformları tarafından incelenme endişesiyle siyasi söylemlerini değiştirmediğini göstermektedir. Özdağ örneği ayrıca “*yalanların insanlara itibar kaybettirmediği, insanların gerçeği önemsemediği*” (Kakutani, 2018, s. 17) hakikat-sonrası dönemin siyasi anlayışına dair de ipuçları vermektedir.

Hakikat-sonrası dönemde haberciliğin geldiği noktaya bakıldığında Tandoc (2018, s. 138) geleneksel gazeteciliğin zayıflayarak yerini çevrimiçi platformlara bıraktığını, sosyal medyanın gittikçe daha fazla kullanıcı için ana haber kaynağına dönüşmesinin yanlış bilginin yayılması için yeni ve elverişli bir ortam oluşturduğunu savunmaktadır. Nitekim bu çalışmada yanlış bilgilerin haber kuruluşlarının internet sitelerinin yanı sıra sosyal medyada içerik paylaşımı yapan hesaplar üzerinden de yayıldığı saptamıştır. Yeni nesil dijital habercilik mottosuyla faaliyet gösteren bu sayfaların ortak özelliği internette dolaşıma giren her tür söylentiye haber görünümünde okurlarına sunmalarıdır. Eşik bekçiliğinin devre dışı kaldığı, gazetecilerin haber üretimindeki tekellerini kaybettikleri bu yeni medya ortamında her türlü söylenti ve uydurma, haber muamelesi görmektedir. Oysa Özkan Kutlu'nun (2018, s.279)'da hatırlattığı üzere gazeteci *maddi anlamda hayatını (gazetecilikle) idame ettiren, profesyonel olarak da haber yapmanın mesleki kurallarına, etik ve hukuki boyutlarına dair sorumluluklarının bilincinde olan* kişidir. Bu noktada geleneksel yayın kuruluşlarının faaliyetlerinde etik ilkelere bağlı kalmaları yanlış bilgilerin önüne geçilmesinin yanı sıra gazetecilik mesleğinin kaybettiği itibarını geri kazanması açısından da önem arz etmektedir. Bununla birlikte, profesyonel gazeteciliğin herhangi bir dijital içeriğin veya kopyala/yapıştır metinlerin paylaşımına indirgenemeyecek nitelikte kamusal önemi olan bir meslek olduğunun da unutulmaması gerekmektedir. Kendisini dijital içerik üreticisi olarak tanımlayan hesapların bu konuda üzerlerine düşen özeleştiriyi yaparak etik ve hukuki olarak sorumlu davranmalarını beklemek ise çok da gerçekçi olmayacaktır. Bu noktada haber kaynağı olarak sosyal medyayı kullanan haber tüketicilerinin dikkatli olmaları ve dijital medya okuryazarlığı konusunda

desteklenmeleri gerekmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada incelenen haber doğrulama platformlarının dijital okuryazarlığı arttırmaya yönelik faaliyetleri de önemli bir kamusal ihtiyacı gidermektedir.

Haber üretiminin ve tüketiminin dönüştüğü hakikat-sonrası dönemde doğrulama pratiklerinin gazetecilik faaliyetleri olarak sayılıp sayılamayacağı tartışma konusudur. Graves ve Cherubini (2016) Avrupa'daki doğrulama platformları üzerinde gerçekleştirdikleri araştırmalarıyla teyitçilerin kendilerini gazeteci olarak tanımladıklarını ortaya koymuşlardır. Uzunoğlu ve Uyar (2021)'ın Türkiye'deki teyitçiler üzerinde gerçekleştirdikleri benzer bir çalışmada ise doğrulama kuruluşları arasında bu konuda bir fikir birliğinin bulunmadığı, kimi teyitçilerin kendilerini gazeteci olarak tanımlarken bazılarının ise yaptıkları işi ayrı bir faaliyet olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Teyitçilerin mesleklerine yönelik algıları birbirlerinden farklı olsa da bu araştırmanın bulguları doğrulama süreçlerinin geleneksel gazetecilik pratiklerini içerdiğini ortaya koymaktadır. Ulaşılan sonuçlar doğrulama platformlarının içeriklerini hazırlarken mutlaka birden fazla kaynağa başvurduğunu ve bilgi kaynaklarının hayli çeşitli olduğunu göstermektedir. En fazla referans verilen kaynakların başında yerli kuruluşlar/örgütler ve yerli basın kuruluşları gelmektedir. Yabancı kuruluşlar ve yabancı basın kuruluşları, kanun, yönetmelik, mevzuat gibi resmî belgeleri içeren açık kaynaklar, uzman ve taraf görüşleri de platformların kullandıkları bilgi kaynakları arasında yer almaktadır. Platformların ayrıca yerli ve yabancı diğer doğrulama platformlarını da takip ettikleri ve analizlerinde onları referans verdikleri görülmektedir. Doğrulama platformlarının bir bilgiyi doğrulamak için en az iki kaynağa başvurmaları, resmi kaynaklardan gelen bilgileri kullanmaları, tarafların ve konuyla ilgili uzmanların görüşlerine yer vermeleri, teyitçilik pratiklerinin geleneksel gazetecilik uygulamalarıyla benzerliğini ortaya koymaktadır.

Doğrulama platformları hakikat-sonrası dönemde toplumun güvenilir habere ve doğru bilgiye ulaşması adına çabalayan oluşumlardır. Bu çalışma bu çabanın okurlar nezdinde nasıl bir karşılık bulduğu sorusuna da yanıt aramıştır. Okur yorumlarının analizinden elde edilen bulgular doğrulama platformlarına dair olumlu görüşlerin, olumsuz görüşlere kıyasla çok düşük bir oranda olduğunu göstermektedir. Benzer bir tablo göçmenlere yönelik görüşlerde de bulunmaktadır. Okurların doğrulama platformları ve göçmenlere yönelik yaklaşımlarını ortaya koyma amacıyla gerçekleştirilen 1138 kodlamanın 577'sinin (%51) doğrulama platformlarına yönelik olumsuz görüşler

içerdiği, 478'inin (%42) ise göçmenlere yönelik olumsuz görüşlere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 1138 kodlama içerisinde doğrulama platformlarına dair olumlu görüşlerin sadece 31 yorumla (%3) sınırlı kaldığı, göçmenlere yönelik olumlu görüşlerin ise 54 yorumda (%5) yer aldığı tespit edilmiştir. Bu oranlar okurların hem doğrulama platformlarına hem de göçmenlere yönelik olumsuz görüşlerinin olumlulara kıyasla hayli yüksek olduğunu göstermektedir.

Okur yorumlarında doğrulama platformlara yönelik olumlu görüşlerin bu kadar az olmasının nedeni bu girişimlere yöneltilen eleştirilerde görülebilmektedir. Doğrulama platformlarına yönelik olumsuz görüşlerin başlıca sebebinin bu platformları güvenilir/inandırıcı bulmama olduğu anlaşılmıştır. Okurların platformları güvenilir bulmamaları, yapılan doğruluk kontrollerinin sonucuna da inanmamalarına ya da şüpheyile yaklaşmalarına yol açmaktadır. Okurlar platformları taraflı/yanlı olma, hatalı doğrulama yapma, fon alma, göçmenleri sevimli gösterme/savunma ve kelime oyunu yapmakla eleştirmektedir. Bunlara ek olarak teyit.org platformunun kurucu ismi Mehmet Atakan Foça'nın platformun kurulmasından yıllar önce yaptığı siyasi içerikli paylaşımlarının da okurlarda hala rahatsızlık uyandırdığı ve platformun güvenilirliğinin sorgulanmasına yol açtığı saptanmıştır. Tüm bu eleştirilere bağlı olarak doğrulama platformlarına yönelik olumsuz görüşlere sahip okurların yapılan doğruluk kontrollerine itiraz ettikleri ve platformu takipten çıkarak tepki gösterdikleri görülmüştür.

Doğrulama platformlarına yönelik karşıt görüşlerin ve itirazların yapılan doğruluk kontrollerinin göçmenler hakkında olmasıyla da yakından ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Okur yorumlarında göçmenlerin zararlı/tehlikeli olduğu kanaatinin ve göçmenlerin sahip olduğu (düşünülen) imkânlardan duyulan rahatsızlığın öne çıktığı görülmektedir. Göçmenlere yönelik bu görüşler çalışmanın birinci basamağında ortaya konulan göçmen kalıpyargılarıyla bağlantılıdır. Okur yorumlarında Türkiye'nin sürekli göç alan bir ülke haline gelmesinden kaygıyla söz edilmekte, bu durumun yarattığı/yaratacağı olumsuzluklar günlük yaşam deneyimleri ve duyumlarıyla örnekendirilmektedir. Türkiye'deki en büyük göçmen etnisitesini oluşturan Suriyelilerin de eleştirilerin başlıca hedefi oldukları, Suriyeli gibi olmanın/görünmenin bir aşağılama ve hakaret biçiminde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Göçmenlere yönelik bu eleştiri ve itirazlar kimi zaman insandışılştırma söylemlerine dönüşmektedir.

Okurların doğrulama platformlarına yönelik karşıt bir tutum içinde olmaları ve yapılan doğruluk kontrollerinin yanlış bilgileri düzeltmek yerine mevcut inanışların

sürdürüldüğü bir geri tepme etkisiyle karşılanması göçmenlerden duyulan rahatsızlığın yanı sıra resmî kurumlara yönelik güvensizlikle de yakından ilişkilidir. Araştırmanın birinci basamağından elde edilen sonuçlar doğrulama platformlarının bilgi kaynakları arasında yerel kuruluşların/örgütlerin ilk sırada olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak okur yorumlarında doğrulama platformlarının resmi kaynaklardan gelen bilgileri kullanmaları sebebiyle bu kaynaklara güvenmeyen okurlar tarafından eleştirildikleri görülmektedir. Bu durumu, hakikat-sonrası dönemin karakteristik özelliklerinden biri olarak resmi kurum ve kuruluşlara duyulan güvensizliğin bir sonucu olarak olgusal somut gerçeklerle kişisel görüş ve duyguların çatışmasının yarattığı belirsizlik atmosferinin bir yansıması olarak değerlendirmek mümkündür.

Okur yorumlarında ayrıca yanlış bilginin yayılmasından ve savunulmasından da rahatsızlık duyulduğu anlaşılmaktadır. Ancak tam olarak bununla mücadele eden teyit kuruluşlarının ortaya koyduğu doğruluk kontrollerinin okur nezdinde kabul görmemesi ve hatta tepkiyle karşılanması, postmodernizmin gerçekliği göreceli hale getirmesiyle de yakından ilişkilidir. Doğrulama platformlarının yanlış bilgiyi çürüterek yerine koydukları gerçekliğin reddedilmesi okurların zihninde bambaşka bir gerçekliğin bulunduğu işaret etmektedir. Teyitçilerin bir söylemi, yalan haberi ya da iddiayı çürütmeleri okurun dünyasındaki gerçekliği değiştirmeye yetmemektedir. Zira postmodern dünyada gerçeklik öncelikle bir inşa sürecidir. Postmodern anlayışın düşünsel temellerini döşediği hakikat-sonrası dönem Lewandowsky vd. (2017, s. 361)'ın ifadesiyle herkese kendi doğrularını seçme hakkı vermiştir. Bu noktada çalışmanın sonuçlarının daha sağlıklı bir değerlendirmesini yapmak, hakikat-sonrası dönemin özelliklerinin göz önüne alınmasını gerekli kılmaktadır.

Kavanagh ve Rich (2018) hakikat-sonrası dönemi “hakikatin çürümesi/bozulması” anlamına gelen “truth decay” kavramı üzerinden açıklamakta, kavramın Amerikan kamusal hayatında demokrasiyi tehdit eden dört trende karşılık geldiğini belirtmektedir. Göçmenlerle ilgili yanlış bilgileri doğrulama platformları üzerinden inceleyen bu çalışmadan elde edilen bulgularda, Kavanagh ve Rich'in bahsettiği dört trendin varlığına işaret eden örneklerle rastlanmıştır:

1. *“Nesnel gerçekler ve verilerin analitik yorumları hakkındaki fikir ayrılıklarının artması”* bu trendlerin ilkidir. Teyit kuruluşlarının yaptığı doğruluk kontrollerinin nesnel kanıtlara dayanmalarına rağmen okurlar

tarafından tepkiyle karşılanması ve karşıt görüşteki okurlar arasındaki tartışmalar bu trende örnek teşkil etmektedir.

2. “*Görüş ve gerçek arasındaki çizginin/ayrımın bulanıklaşması,*” bu trendlerin ikincisidir. Kavanagh ve Rich insanların sahip oldukları bilgilere uyumlu bilgileri benimseyerek aksi yöndeki görüşleri reddetmelerinin somut gerçekler ile kişisel görüşler arasında ayrımı silikleştirdiğini kaydetmektedir. Okur yorumlarından görülen geri tepme etkisi bu trendin varlığını göstermektedir.
3. “*İletişim ortamlarında gerçek bilgilere kıyasla görüş ve kişisel deneyimin baskın hale gelmesi*” demokrasiyi tehdit eden üçüncü trendi ifade etmektedir. Okurlar arasında hem doğrulama platformlarına hem de göçmenlere yönelik olumsuz görüşlerin öne çıkması ve bu olumsuz görüşlerin gerekçeleri arasında kişisel deneyim ve duyuların yer alması üçüncü trendin varlığına işaret etmektedir.
4. “*Olgusal bilgi kaynağı olarak kabul gören kurumlara duyulan güvenin azalması*” bu araştırmada ulaşılan resmî kurumlara/hükümete yönelik güvensizlik bulgusuna karşılık gelmektedir.

Özetle göçmenlere yönelik yanlış bilgileri doğrulama platformları üzerinden inceleyen bu çalışmanın bulgularında, *kişisel kanaatlerin olgusal gerçeklerin önüne geçtiği* hakikat-sonrası dönemin yansımaları görülebilmektedir. Hakikat-sonrasının yanlış bilgi sorununun yanı sıra gerçekliğin görece hale gelmesi, toplumda güven duygusunun zayıflaması, görüş ve gerçek arasındaki ayrımın belirsizleşmesi gibi farklı unsurları da kapsadığı göz önüne alındığında, doğrulama platformlarının bu yeni dönemde çözüme yönelik bir katkı sunmayı amaçladıkları, ancak yarattıkları etkinin bireylerin dünya görüşü, bilişsel yanlılıkları ve kurumlara duydukları güven gibi dış faktörlere bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Herkesin kendi gerçekliğine sınıksız sarıldığı bir ortamda teyitçiliğin karşılaştığı zorluklar Tesich (2021, s.25)’in “*Özgür bir halk olarak hakikat-sonrası bir dünyada yaşamak istediğimize yine özgürce karar verdik*” eleştirisini haklı çıkarmaktadır. Hakikat- sonrasında sadece teyitçiliğin değil belki de gazeteciliğin ve siyasetin de, dolayısıyla da demokrasilerin en büyük ortak sorunu; vatandaşların kendilerine yalan söylendiğini bildikleri halde, bunu bildiklerini reddetmeleridir (Zerilli, 2021, s.31).

Bu çalışmanın sonuçlarında ortaya konulduğu üzere hakikat-sonrası dönemin bir karakteristiği sayılan yalan haberler ve yanlış bilgiler bireysel internet kullanıcıları,

politikacılar ve habercilerin katkısıyla çoğunlukla sosyal medya ortamlarında yayılmakta, popülist liderlerin söylemleri, göçmenlere duyulan korku ve öfke ve son tahlilde hakikat-sonrasının tüm bileşenlerinin etkisiyle her geçen gün büyüyen bir soruna dönüşmektedir. Bu bağlamda bu sorunun çözümü için doğrulama platformlarının faaliyetleri takdirle karşılanmakta birlikte Özkan Kutlu'nun (2022, s. 24) vurguladığı üzere *“sıradan vatandaşlardan profesyonel gazetecilere, politikacılardan teknoloji şirketlerine, devletlerden sivil toplum örgütlerine hemen her kategoride bilinçli bir eylem olarak karşılıklı çaba gösterilmesi”* gerektiği açıktır. Bu araştırmayı da gösterilmesi gereken bu çabanın bir ürünü olarak değerlendirmek mümkündür.

Bu çalışma hakikat-sonrası kavramından hareketle Türkiye’de göçmenlerle ilgili dolaşıma giren yalan haberleri/yanlış bilgileri doğrulama platformları üzerinden nitel bir yaklaşımla incelemiştir. Aşağıdaki önerilerin benzer bir konuda çalışma yapmak isteyen araştırmacılara yol göstereceği düşünülmektedir:

- Bu araştırma Türkiye’de IFCN üyesi olan teyit.org, dogrulukpayi.com ve dogrula.org platformlarıyla sınırlıdır. Araştırmanın örneklemini genişletilerek Türkiye’deki diğer doğrulama platformları üzerinde de benzer araştırmalar gerçekleştirilebilir.
- Göçmenler dışında farklı konulardaki doğruluk kontrollerine gelen okur yorumlarının incelenmesi bu alandaki verileri zenginleştirerek karşılaştırma yapma imkânı sağlayabilir.
- Medya okuryazarlığı ile yanlış bilgiye inanma eğilimi arasındaki ilişki farklı yöntemlerle incelenebilir.
- Ev sahibi toplum üyelerine uygulanacak anket yöntemiyle yanlış bilgilerin entegrasyon sürecini nasıl etkilediği araştırılabilir.
- Görüşme ya da odak grup çalışmalarıyla yanlış bilgilerin göçmenlerin göç ettikleri ülkedeki yaşantılarını nasıl etkilediği sorusuna yanıt aranabilir.
- Yanlış bilginin doğasına ve çözüm yollarına dair yeni yaklaşımların ortaya konulabilmesi adına doğruluk kontrollerinin internet kullanıcıları üzerindeki etkisini bilişsel yanlışlıklarla birlikte ele alan disiplinler arası çalışmaların yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Agusman, H., & Sundrijo, D. A. (2023). Global Compact on Refugees: Dilemma Between National Security and Human Security. *Interdisciplinary Social Studies*, 2(9), 2339-2352.
- Akarsu, B. (1975). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Alışık, S. T., & Aslam, W. (2022). Misinformation on Refugees: Surveying the Consequences, Perpetuators and Workable Solutions. *REFLEKTİF Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 287-303.
- Almustafa, M. (2022). Reframing refugee crisis: A “European crisis of migration” or a “crisis of protection”? *Environment and Planning C: Politics and Space*, 40(5), 1064-1082.
- Alpay, Y. (2021). *Yalanın Siyaseti*. Destek Yayınları. İstanbul.
- America, P. (2018). *Faking news: Fraudulent news and the fight for truth*.
- Amazeen, M. A. (2020). Journalistic interventions: The structural factors affecting the global emergence of fact-checking. *Journalism*, 21(1), 95-111.
- Aritoteles (2019). *Metafizik*. Çev: Y. Gurur Sev. Pinhan Yayıncılık. İstanbul.
- Arendt, H. (1972). *Crises of the republic*. New York, NY: Harcourt Brace Jovanovich.
- Armesto-Fernandez, F. (1997). *Truth: A History and a Guide for the Perplexed*.
- Arslan, A. (2006a). *İlkçağ Felsefe Tarihi 1*. İstanbul Üniversitesi Yayınları. Birinci Baskı.
- Arslan, A. (2006b). *İlkçağ Felsefe Tarihi 2*. İstanbul Üniversitesi Yayınları. Birinci Baskı.
- Aster, E. V. (2005). *İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi*, (Çev: V. Okur). İm Yayınları.
- Aziz, A. (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. 9. Basım. Nobel Yayınları: Ankara
- Ball, J. (2017). *Post-truth: How bullshit conquered the world*. Biteback Publishing.
- Bartram, D., Poros, M. V., & Monforte, P. (2017). *Göç Meselesinde Temel Kavramlar* (Çev: İA Tuncay). Hece Yayınlar, Ankara.
- Baudart, A. V., Chenet, F., Dumont, J. P., Farago, F., Hadot, P., Jambet, C., ... & Russ, J. (2012). *Felsefe Tarihi Kurucu Düşünceler-3*, (Çev: İ. Yerguz). İletişim Yayınları
- Baudrillard, J. (2011). *Simülakr ve Simülasyon*. (Çev: O. Adanır). Doğu Batı Yayınları.
- Bauman, Z. (2018). *İskarta hayatlar*. İstanbul: Can Yayınları.

- Bayraklı, E., & Keskin, K. (2015). *Türkiye, Almanya ve AB üçgeninde mülteci krizi*. SETA.
- Bekar, N. (2018). Avrupa Birliği Ülkelerinde Yabancı Düşmanlığı ve Avrupa Güvenliğine Etkisi. *Bilge Strateji*, 10(18), 111-142.
- Bermes, A. (2021). Information overload and fake news sharing: A transactional stress perspective exploring the mitigating role of consumers' resilience during COVID-19. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 61, 102555.
- Betts, A., Collier, P. (2017). *Refuge: Rethinking refugee policy in a changing world*. Oxford University Press.
- Bilgin, N. (2014). *Sosyal bilimlerde içerik analizi: teknikler ve örnekler çalışmaları*. Siyasal Kitabevi.
- Bufacchi, V. (2021). Truth, lies and tweets: A consensus theory of post-truth. *Philosophy & Social Criticism*, 47(3), 347-361.
- Bulut, Ö. (2021). *Felsefe, Hakikat ve Sonrası*. Hakikat Sonrası İçinde. Bülent Özçelik (Der.). Nika Yayınevi. Ankara.
- Cabas, M. (2019). Hakikat Sonrası – Lee Mecintyre içinde önsöz.
- Carlson, M. (2020). Fake news as an informational moral panic: The symbolic deviancy of social media during the 2016 US presidential election. *Information, Communication & Society*, 23(3), 374-388.
- Castles, S. ve Miller, M. J. (2008). *Göçler çağı: Modern dünyada uluslararası göç hareketleri*. (Çev: Bülent Uğur Bal, İbrahim Akbulut). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cevizci, A. (2020). *Felsefe Tarihi Thales' den Baudrillard'a*. İstanbul: Say Yayınları, Onuncu Basım.
- Chokshi, N. (2017). That wasn't Mark Twain: How a misquotation is born. *The New York Times*, 26.
- Cisneros, J. D. (2008). Contaminated communities: The metaphor of "immigrant as pollutant" in media representations of immigration. *Rhetoric & public affairs*, 11(4), 569-601.
- CNN (2017). Omran Daqneesh, young face of Aleppo suffering, seen on Syrian TV. <https://newrepublic.com/article/123124/what-photographs-syrian-war-do-and-dont-tell-us>

- Contrera, J. (2021). A QAnon con: How the viral Wayfair sex trafficking lie hurt real kids. *Washington Post*. <https://www.washingtonpost.com/dc-md-va/interactive/2021/wayfair-qanon-sex-trafficking-conspiracy/>
- Cosentino, G. (2020). *Social media and the post-truth world order*. London; Cham: Palgrave Pivot.
- Cover, R., Haw, A., Daniel Thompson, J. (2022). *Fake News in Digital Cultures: Technology, Populism and Digital Misinformation*. United Kingdom: Emerald Publishing Limited.
- Crawford, N. J. W. (2022). *The urbanization of forced displacement: UNHCR, urban refugees, and the dynamics of policy change (Vol. 6)*. McGill-Queen's Press-MQUP.
- Çalışlar, A. (1991). *Felsefe Sözlüğü*. Cem Yayınevi.
- Çavuş, G. (2018). Medyada güven erozyona uğrarken doğrulama platformları neden önemli. *Medya ve Yalanlar*, 55-74.
- Çiçeklioğlu, A. Ş. (2019). *Yeni Medyada İçerik Doğrulama Platformları: Teyit.Org Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi: Mersin
- Çoban, S. (2018). *Medya ve Yalanlar* (Birinci Baskı). İstanbul: Siyah Beyaz Yayınları
- D'Ancona, M. (2017). *Post-truth: The new war on truth and how to fight back*. Random House.
- Değişgel, S. (2018). *Yabancı Düşmanlığının Yiyecek Kültürüne Yansımaları: Almanya'da bir araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Djurić Milovanović, A., & Saleem, A. (2022). Media Must Be the Key Against Biases and Stereotypes. *Tripodos: Communication. Understanding Media Narratives around Migrants, Refugees and People on the Move*, 53, 6-9.
- Durna, T., Durna, N. (2018). Büyük Gerileme Çağında Gazetecilik: Popülizm Versus Kamu Yararı, *Proceedings of the 16th International Symposium Communication in the Millennium*, 172-192
- Dündar, B. İ. (2021): Hakikatin Sırtındaki Yük: Siyaseten Doğruculuk. *Hakikat Sonrası* İçinde. Nika Yayınevi. Ankara.
- Dünya Ekonomik Forumu. (2013). World economic forum: Outlook on the global agenda 2014. Retrieved from <http://reports.weforum.org/outlook-14/>
- Efe, İ. (2015). *Türk basınında Suriyeli sığınmacılar*. SETA.

- Ercan, E. A. (2018). *Sanal Gerçeklik, Hakikat Kavramının Dönüşümü ve Popüler Kültürdeki Yansımaları*. Dokora Tezi. İstanbul Üniversitesi: İstanbul.
- Erdoğan, M. (2021). Suriyeliler barometresi 2020.
- Erdoğan, E., Uyan Semerci, P., Eyolcu Kafalı, B., & Çaytaş, Ş. (2022). *İnfodemi ve bilgi düzensizlikleri: Kavramlar, nedenler ve çözümler*.
- Esses, V. M., Medianu, S., & Lawson, A. S. (2013). Uncertainty, threat, and the role of the media in promoting the dehumanization of immigrants and refugees. *Journal of social issues*, 69(3), 518-536.
- Euronews (2020). *Trendyol'dan 'çocuk kaçakçılığı' iddialarına yalanlama: Yüksek fiyatların nedeni hatalı veri girişi*. <https://tr.euronews.com/2020/07/13/trendyol-dan-cocuk-kacakc-l-g-iddialar-na-yalanlama-yuksek-fiyatlar-n-nedeni-hatal-veri-gi> (Erişim Tarihi: 15.01. 2023).
- Farkas, J., ve Schou, J. (2020). *Post-truth, fake news and democracy: Mapping the politics of falsehood*. Routledge.
- Felipe F. A. (1999). *Truth: A History and a Guide for the Perplexed*. St. Martin's Press. New York
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). İmge Kitapevi
- Freyer, L. (2018). Viral Whatsapp messages are triggering mob killings in India. NPR. <https://www.npr.org/2018/07/18/629731693/fake-news-turns-deadly-in-india>
- Galeotti, A. E. (2019). Believing fake news. *Post-truth, philosophy and law* (ss. 58-76). Routledge.
- Gane, M. (Ed.). (2003). *Baudrillard Live: Selected Interviews*. Routledge.
- Graves, L. Cherubini, F. (2016). *The rise of fact-checking sites in Europe*. Reuters Institute for the Study of Journalism, University of Oxford.
- Gökberk, M. (2020). *Felsefe Tarihi*. Remzi Kitabevi: İstanbul. 33. Basım.
- Göker, G., Keskin, S. (2015). Haber Medyası ve Mülteciler: Suriyeli Mültecilerin Türk Yazılı Basınındaki Temsili. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (41), 229-256.
- Güven, A. (2020). Hakikatin yitimi olarak post-truth: Bir kavramsallaştırma denemesi. *İnsan ve İnsan*, 7(23), 20-36.
- Hançerlioğlu, O. (2007). *Düşünce tarihi*. Remzi Kitabevi.
- Hançerlioğlu, O. (2020). *Düşünce tarihi*. Remzi Kitabevi.
- Hilav, S. (2009). *Felsefe El Kitabı*. Yapı Kredi Yayınları.

- Horne, C. L. (2021). Internet governance in the “post-truth era”: Analyzing key topics in “fake news” discussions at IGF. *Telecommunications Policy*, 45(6), 102150.
- Horton, A. (2020). After Truth: how ordinary people are ‘radicalised’ by fake news. *The Guardian Retrieved*, 18.
- Hyvönen, M. (2018). As a matter of fact: journalism and scholarship in the post-truth era. *Post-truth, fake news: Viral modernity & higher education*, 121-132.
- Ieracitano, F. ve Vigneri, F. (2018). In "their" words and in "our" words: a comparison between European policies, media narratives and migrants’ testimonies of landings in the *Mediterranean. Language, Discourse & Society*, vol. 6, no. 1(11)
- Investigator, Q. (2014). *A Lie Can Travel Halfway Around the World While the Truth Is Putting On Its Shoes*. URL: <https://quoteinvestigator.com/2014/07/13/truth>.
- Ireton, C., Posetti, J. (2022). Gazetecilik, ‘Sahte Haber’ ve Dezenformasyon: *Gazetecilik Eğitimi ve Alıştırmaları için El Kitabı*. UNESCO Publishing.
- Kakutani, M. (2018). *Hakikatin Ölümü, Trump Çağında Yalancılık Sanatı*. (Çev: C. Mizrahi). İstanbul: Doğan Kitap.
- Kang, C. (2016). Fake news onslaught targets pizzeria as nest of child-trafficking. *The New York Times*, 21.
- Karaaslan, A. (2018). *Post-Truth ve Medyada Gerçeklik*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karauğuz, A. M. (2020). *Bitmemiş İnşa: Postmodernizm*. Ketebe Yayınları: İstanbul
- Kavaklı, N. (2019) Yalan haberle mücadele ve internet teyit/doğrulama platformları. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(1), 663-682.
- Kavanagh, J. , Rich, M. D. (2018). *Truth decay: An initial exploration of the diminishing role of facts and analysis in American public life*. Rand Corporation.
- Kaya, A. (2022). AB–Türkiye Mülteci Mutabakatı: Tampon Ülke. *TÜSİAD Küresel Siyaset Forumu Makale Dizisi No-2*.
- Kennedy, M. (2017). *Pizzagate’gunman sentenced to 4 years in prison*. NPR. <https://www.npr.org/sections/thetwo-way/2017/06/22/533941689/pizzagate-gunman-sentenced-to-4-years-in-prison>.
- Keyes, R. (2017). *Hakikat Sonrası: Çağ Günümüz Dünyasında Yalancılık ve Aldatma*. Delidolu Yayınları, İzmir.
- Kırdemir, B. (2020). *Türkiye’nin Dezenformasyon Ekosistemi*.

- Kirişci, K., & Yıldız, A. (2023). Turkey's asylum policies over the last century: continuity, change and contradictions. *Turkish Studies*, 1-28.
- Küçükalp, K., & Cevizci, A. (2019). *Batı düşüncesi*. İsam Yayınları.
- Languages, O. (2016). Word of the Year 2016. <https://languages.oup.com/word-of-the-year/2016/>
- Lewandowsky, S., Ecker, U. K., Seifert, C. M., Schwarz, N., & Cook, J. (2012). Misinformation and its correction: Continued influence and successful debiasing. *Psychological science in the public interest*, 13(3), 106-131.
- Lewandowsky, S., Ecker, U. K., & Cook, J. (2017). Beyond misinformation: Understanding and coping with the “post-truth” era. *Journal of applied research in memory and cognition*, 6(4), 353-369.
- Lücke, M., Neidhardt, A. H., Ruhs, M., Özçürümez, S., & Sundberg Diez, O. (2021). 2021 MEDAM Assessment Report on Asylum and Migration Policies in Europe. The EU and Turkey: Toward sustainable cooperation in migration management and refugee protection.
- Lytard, J. F. (2014). *Postmodern durum* (İ. Birkan, Çev.) Ankara: Bilgesu.
- Martinez, M. (2018). Burned to death because of a rumour on WhatsApp. BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-46145986>
- McGillen, P. (2017). Techniques of 19th-century fake news reporter teach us why we fall for it today. *The Conversation*, 6.
- McIntyre, L. (2019). *Hakikat Sonrası* (Çev: M. F. Biçici). Tellekt Yayınları: İstanbul
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Sage.
- Narin, B. (2018). Kişiselleştirilmiş çevrimiçi haber akışının yankı odası etkisi, filtre balonu ve siberbalkanizasyon kavramları çerçevesinde incelenmesi. *Selçuk İletişim*, 11(2), 232-251
- New York Times (2016). Facebook and the Digital Virus Called Fake News. <https://www.nytimes.com/2016/11/20/opinion/sunday/facebook-and-the-digital-virus-called-fake-news.html>
- Nyhan, B., ve Reifler, J. (2010). When corrections fail: The persistence of political misperceptions. *Political Behavior*, 32(2), 303-330.
- O'Doherty, K., & Lecouteur, A. (2007). “Asylum seekers”, “boat people” and “illegal immigrants”: Social categorisation in the media. *Australian journal of psychology*, 59(1), 1-12.

- Ökmen, Y. (2019). Kitle iletişim araçlarındaki dijital dönüşümle birlikte pasif konumdaki izleyiciden aktif konumdaki kullanıcıya, tüketen izleyiciden üreten kullanıcıya “prosumer” kavramından bakmak. O. Göksu (Editör). *İletişimin Dijital Boyutu* içinde. Literatürk Yayınları.
- Özden, M., ve Saban, A. (2017). Nitel araştırmalarda paradigma ve teorik temeller. *Eğitimde nitel araştırma desenleri*, 1-30.
- Özkan Kutlu, T. (2018). *Yeni iletişim teknolojileri bağlamında yeni gazeteci kimliği*. Ankara: Gece Akademi.
- Özkan Kutlu, T., (2022). Hakikat-Sonrası Çağda Yalan Haber Sorunu: Aradığınız "Gerçeğe" Şu An Ulaşılamıyor, Lütfen Sonra Tekrar Deneyiniz. İnternet, Haber, Habercilik (pp.5-40), Konya: Eğitim Yayınevi.
- Özmete, E., Yıldırım, H., Duru, S. (2018). Yabancı düşmanlığı (zenofobi) ölçeğinin Türk kültürüne uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*. 18(40/2), 191-209.
- Paerregaard, Karsten. (2019). Grasping the Fear: How Xenophobia Intersects with Climatephobia and Robotphobia and how their Co-production Creates Feelings of Abandonment, Self-pity and Destruction. (Çev:Melis Kayhan). *Pasajlar*, 2(5), 35-45.
- Paksoy, A. F., ve Şentöregil, M. (2018). Türk basınında Suriyeli sığınmacılar: İlk beş yılın analizi (2011-2015). *Selçuk İletişim*, 11(1), 237-256.
- Parekh, S. (2020). *No refuge: Ethics and the global refugee crisis*. Oxford University Press.
- Pariser, E. (2011). Pariser, E. (2011). *The filter bubble: What the Internet is hiding from you*. Penguin UK.
- Pennycook, G., ve Rand, D. G. (2020). Who falls for fake news? The roles of bullshit receptivity, overclaiming, familiarity, and analytic thinking. *Journal of personality*, 88(2), 185-200.
- Perruchoud, R., ve Redpath-Cross, J. (2013). Uluslararası Göç Hukuku. *Göç Terimleri Sözlüğü*. Uluslararası Göç Örgütü (IOM) Yayınları, 31.
- Rattner, N. (2021). *Trump's election lies were among his most popular tweets*. <https://www.cnbc.com/2021/01/13/trump-tweets-legacy-of-lies-misinformation-distrust.html>

- Reuters, (2022). *Reuters Institute Digital News Report 2022*
https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2022-06/Digital_News-Report_2022.pdf
- Sajir, Z., ve Aouragh, M. (2019). Solidarity, social media, and the" refugee crisis": Engagement beyond affect. *International Journal of Communication*, 13, 28.
- Sarioğlu, E. B. (2020). Yalan Haber, “Post-Truth” Kavramı ve Medya Üçlemesi: Geçmişten Günümüze Gündem Belirleyen Örnekler. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 9(1).
- Schwarz, N., Newman, E., & Leach, W. (2016). Making the truth stick & the myths fade: Lessons from cognitive psychology. *Behavioral Science & Policy*, 2(1), 85-95.
- Shenk, D. (1997). *Data smog*. New York: Harper Collins Publishers.
- Smets, K., Mazzocchi, J., Gerstmans, L., & Mostmans, L. (2019). Beyond victimhood: Reflecting on migrant-victim representations with Afghan, Iraqi, and Syrian asylum seekers and refugees in Belgium. *Images of immigrants and refugees in Western Europe*, 177-198.
- Sohlberg, J., Esaiasson, P., & Martinsson, J. (2019). The changing political impact of compassion-evoking pictures: The case of the drowned toddler Alan Kurdi. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 45(13), 2275-2288.
- Sokal, A., Bricmont, D. (2013). *Son Moda Saçmalar: Postmodern Aydınların Bilimi İstismar Etmesi*, Alfa Yayınları
- Sözeri, E. K. (2016). *How the alt-right's PizzaGate conspiracy hid real scandal in Turkey*. Daily Dot.
- Specia, M. (2017). Frida Sofia': The Mexico Earthquake Victim Who Never Was. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2017/09/27/world/americas/mexico-earthquake-trapped-girl.html>
- Stelter, B. (2016). *Fake news, real violence: 'Pizzagate' and the consequences of an Internet echo chamber*. CNN Money.
- Sunata, U., & Yıldız, E. (2018). Representation of Syrian refugees in the Turkish media. *Journal of Applied Journalism & Media Studies*, 7(1), 129-151.
- Sundar, S. S. (2016). *Why do we fall for fake news?*. <https://theconversation.com/why-do-we-fall-for-fake-news-69829>

- Sutherland, A. D., & Dykstra-DeVette, T. A. (2018). Constructing identification and division through fake news reports of refugees. *Language Discourse & Society*, 6(1), 11.
- Şaylan, G. (2020). *Postmodernizm. İmge Kitabevi*.
- Şit, İ. (2022). Uluslararası medya kuruluşlarında afgan sığınmacı haberleri üzerine bir inceleme. *Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi*, (19), 90-115.
- Tandoc Jr, E. C., Lim, Z. W., & Ling, R. (2018). Defining “fake news” A typology of scholarly definitions. *Digital journalism*, 6(2), 137-153.
- Tandoc Jr, E. C., Jenkins, J., & Craft, S. (2019). Fake news as a critical incident in journalism. *Journalism Practice*, 13(6), 673-689.
- Taş, O., Taş, T. (2018). Post-Hakikat Çağında Sosyal Medyada Yalan Haber ve Suriyeli Mülteciler Sorunu. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, (29), 183-208.
- Tesich, S. (2021, s.25). Yalanlar Rejimi (Çev: Eren Ekin Ercan), Cogito, Kış 2021, S. 104, ss.23-28.
- The Guardian (2015). Alan Kurdi image appeared on 20m screens in just 12 hours. <https://www.theguardian.com/media/2015/dec/15/alan-kurdi-image-appeared-on-20m-screens-in-just-12-hours>
- The New Republic (2015). What War Photographs Leave Out. <https://newrepublic.com/article/123124/what-photographs-syrian-war-do-and-dont-tell-us>
- Toffler, A. (2008). *Üçüncü Dalga*. Birinci Baskı. Koridor Yayıncılık. İstanbul
- Türkdoğan, O., & Gökçe, O. (2012). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemi*. Çizgi Kitapevi Yayınları, Konya.
- Uluk, M. (2018). *Yeni Medyada Yalan Haber ve Hakikat Sonrası Çağ: Doğrulama Platformu Olarak teyit.org Üzerine Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul:İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uluk, M. (2019). Yanlış Bilgiler ve Biliş İlişkisi: Suriyeli Mülteci Dezenformasyonuna Gelen Kullanıcı Yorumları Üzerine Bir İnceleme. *Etkileşim* (4), 286-301. <https://doi.org/10.32739/etkilesim.2019.4.75>
- Ulusoy, C. (2021). Bir Kavram Üç Dönem: Olmak Olarak Hakikat, İnşa Etmek Olarak Hakikat ve Hakikati Kaybetmek. *Hakikat Sonrası* İçinde. Bülent Özçelik (Der.). Nika Yayınevi. Ankara.
- UNHCR (2023). Global Trends: Forced Displacement in 2022

- Uzun, R. (2017). Haber alma hakkının yanıltılması: Aldatmanın haber biçiminde dolaşımı. *Yeni Medya Çalışmaları 3. Ulusal Kongre*, (s 342).
- Uzun, R. (2020). Sahte Haber Oksimoronu Işığında Değişen Haber Ortamını Yeniden Düşünmek. *Yeni Gazetecilik* içinde. Özlem Erkmén, Bora Ataman, Barış Çoban (Der.). Kafka Yayınevi. Ankara
- Uzunoglu, S., & Uyar, V. (2021). Türkiye’de doğru bilgiyi aramak: Çöldeki vahanın peşinde. *NewsLab Turkey*. Erişim Adresi: <https://www.newslabturkey.org/wp-content/uploads/2021/04/rh-2.pdf>.
- Ülken, H. Z. (1963). *Felsefeye Giriş*. Ankara Üniversitesi Basımevi. İkinci Baskı.
- Ülken, H. Z. (1972). *Genel Felsefe Dersleri*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Ünver, H. A (2023). *Doğrulama Kuruluşları, İleri Teknolojiler ve Algoritmik Enformasyon Manipülasyonuyla Mücadele*. Edam Raporu
- Valişov, Z. (2019). Post-Yapısalcılık: Yapıların ve Anlamın Yıkılışı: Çoğulculuk mu Kaos mu?. *Postlar Çağında İletişim* içinde.
- Van Dijk, T. A. (1987). *Communicating racism: Ethnic prejudice in thought and talk*. Sage Publications, Inc.
- Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, 359(6380), 1146-1151.
- Waisbord, S. (2018). Truth is what happens to news: On journalism, fake news, and post-truth. *Journalism studies*, 19 (13), 1866-1878.
- Wight, C. (2018). Post-truth, postmodernism and alternative facts. *New Perspectives*, 26(3), 17-29.
- Yakuboğlu, K. (2015). İnsanın Hakikat Arayışında Felsefenin Rolü Üzerine. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*.13(25), ss. 223 – 239
- Yeniçağ Gazetesi (2020). Çocuk ticareti yaptığı iddia edilen Trendyol Meclis gündeminde. <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/cocuk-ticareti-yaptigi-iddia-edilen-trendyol-meclis-gundeminde-289479h.htm> Erişim Tarihi: 15.01. 2023
- Yıldırım, A., & Simsek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık: Ankara
- Zabcı, F. (2021). Hakikat, Retori ve Siyaset. *Hakikat Sonrası* içinde. Bülent Özçelik (Der.). Nika Yayınevi. Ankara.
- Zerilli, L. M. G. (2021). “Alternatif Gerçekler Çağında Bilgi Teyidi ve Hakikat Anlatıcılığı”. (U. Gezen, çev.). *Cogito* (104): 29-48.

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi 12.05.2021)

<https://muze.gov.tr/muze-detay?SectionId=MLT01&DistId=MLT> (Erişim Tarihi: 13.05.2021)

<https://www.youtube.com/watch?v=XBzHnZiSv7U> (Erişim Tarihi: 19.07. 2022)

<https://www.youtube.com/watch?v=HbP8HGxrgo8> (Erişim Tarihi: 19.07. 2022)

<https://trends.google.com.tr/trends/explore?date=all&q=fake%20news,post%20truth> (Erişim Tarihi: 08.12. 2022)

<https://teyit.org/misinformation-dictionary-com-tarafindan-2018-yilinin-kelimesi-secildi/> (08.12. 2022)

<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/fake-news> (15.04.2022)

<https://teyit.org/sozluk-yanlis-bilginin-en-yaygin-7-turu/> (15.04.2022)

<https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/news/how-can-we-combat-fake-news-role-platforms-media-literacy-and-journalism> (Erişim Tarihi: 17.04.2022)

<https://firstdraftnews.org/latest/fake-news-complicated/> (15.04.2022)

<https://www.britannica.com/topic/QAnon> (Erişim Tarihi: 15.01. 2023)

<https://teyit.org/wayfair-ismli-mobilya-firmasinin-cocuk-ticareti-yaptigi-iddiasi?shrid=clipboard>, (Erişim Tarihi: 15.01. 2023)

<https://reporterslab.org/category/fact-checking/> (Erişim Tarihi: 08.06.2023)

<https://www.poynter.org/ifcn/> (Erişim Tarihi: 09.09.2023)

<https://www.ifcncodeofprinciples.poynter.org/know-more/the-commitments-of-the-code-of-principles> (Erişim Tarihi: 09.09.2023)

<https://yalansavar.org/2020/01/11/10-yilin-ardindan/> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

<https://www.gazetekadikoy.com.tr/yasam/safsatalara-karsi-quotyalansavarquot> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

<https://yalansavar.org/about/> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

<https://yalansavar.org/yalansavar-sik-sorulan-sorular/> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

<https://evrimagaci.org/tarihce?t=1701085208303> (Erişim Tarihi:09.07.2023)

<https://www.malumatfurus.org/hakkinda/> (Erişim Tarihi:09.07.2023)

<https://www.dogrulukpayi.com/sayfa/hakkimizda> (Erişim Tarihi:09.07.2023)

<https://teyit.org/nedir> (Erişim Tarihi:09.07.2023)

<https://teyit.org/egitim> (Erişim Tarihi:09.07.2023)

<https://www.dogrula.org/biz-kimiz/> (Erişim Tarihi:09.07.2023)

<https://dogrulugune.org/hakkinda/> (Erişim Tarihi:09.07.2023)

<https://gununyalanlari.com/> (Erişim Tarihi:09.07.2023)

<https://www.trthaber.com/haber/gundem/iletisim-baskanligindan-yeni-nesil-dogrulama-platformu-558151.html>

<https://teyit.org/facebookun-dogrulama-programi-turkiyede-teyit-org-is-birligiyle-hayata-geciyor/> (Erişim Tarihi:09.07.2023)

<https://teyit.org/ekipten-platfordaki-yanlis-bilgileri-tespit-etmek-icin-tiktokla-calismaya-basliyoruz> (Erişim Tarihi:09.07.2023)

<https://teyit.org/instagram-teyitciler-tarafından-curutulen-gonderilerin-erisimini-azaltiyor/> (Erişim Tarihi:09.07.2023)

<https://www.unhcr.org/global-trends> (Tarihi:21.07.2023)

<https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (Tarihi:21.07.2023)

<https://www.unrefugees.org/refugee-facts/camps/> (Tarihi:21.07.2023)

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43392262> (Tarihi:17.06.2023)

<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (Tarihi:17.06.2023)

<https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-hakkında> (Tarihi:17.06.2023)

<https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler> (Tarihi:17.06.2023)

<https://www.goc.gov.tr/multeci> (Tarihi:17.06.2023)

<https://www.goc.gov.tr/sartli-multeci> (Tarihi:17.06.2023)

<https://www.goc.gov.tr/ikincil-koruma> (Tarihi:17.06.2023)

<https://www.goc.gov.tr/genel-bilgi45> (Tarihi:17.06.2023)

<https://eksisozluk.com/suriyeli-siginmacilar--3488850> (Tarihi:01.04.2020)

<https://www.dogrulukpayi.com/bulten/covid-19-un-turkiye-deki-siginmacilara-etkileri> (Erişim Tarihi:09.09.2023)

<https://www.medyakoridoru.com/gundem/kilicdaroglu-suriyelileri-iki-yil-icinde-ulkelerine-gonderecegiz-26366/> (Erişim Tarihi:09.09.2023)

<https://www.indyturk.com/node/484871/haber/cumhurba%C5%9Fkan%C4%B1-erdo%C4%9Fan-muhalefet-se%C3%A7imi-kazan%C4%B1rsak-suriyelileri-g%C3%B6nderece%C4%9Fiz-diyor> (Erişim Tarihi:09.09.2023)

<https://www.dogrula.org/ekipten/siginmaci-krizi-1-turkiyede-hangi-statude-ne-kadar-siginmaci-var/> (Erişim Tarihi:09.09.2023)

<https://www.dogrula.org/ekipten/siginmaci-krizi-siginmacilar-hukuka-gore-geri-gonderilebilir-mi/> (Erişim Tarihi:09.09.2023)

<https://teyit.org/dosya/yerinden-edilmis-suriyeliler-i-geri-donus-mumkun-mu> (Erişim Tarihi:09.09.2023)

<https://www.dogrulukpayi.com/dogruluk-kontrolu/istanbul-esenyurt-ta-mobil-nufus-aracinda-siginmacilara-vatandaslik-mi-dagitiliyor> (Erişim Tarihi:09.09.2023)

<https://www.dogrula.org/dogrulamalar/e-devletten-isim-degisikligi-uygulamasi-siginmacilari-kapsiyor-mu/> (Erişim Tarihi:09.09.2023)

<https://www.dogrula.org/dogrulamalar/videonun-ak-parti-tarafindan-siginmacilara-nasil-oy-kullanacaklarini-gostermek-amaciyla-hazirlandigi-iddiasi/> (Erişim Tarihi:09.09.2023)

<https://teyit.org/analiz/ibbnin-halihazirda-suriyelilere-dagittigi-yardim-kartlarini-iptal-ettigi-iddiasi> (Erişim Tarihi:09.09.2023)

<https://teyit.org/analiz/ankara-buyuksehir-belediyesinin-suriyelilere-dagittigi-yardim-kartlarini-iptal-ettigi-iddiasi> (Erişim Tarihi:09.09.2023)

<https://www.youtube.com/watch?v=GJbSkwksf3c> (Erişim Tarihi:12.09.2023)

<https://www.cumhuriyet.com.tr/siyaset/hirsiz-suriyeli-iddiasi-gercek-cikmayan-umit-ozdag-niye-ozur-dileyeyim-kendisi-ozur-dilesin-2050639> (Erişim Tarihi:12.09.2023)

<https://teyit.org/dosya/sahte-haberler-dunyada-multecileri-hedef-gostermek-icin-nasil-kullaniliyor> (Erişim Tarihi:14.09.2023)

<https://www.sozcu.com.tr/neden-boyleyiz-wp5428257> (Erişim Tarihi:14.09.2023)

<https://teyit.org/analiz/yavuz-sultan-selim-universitesinde-yazilan-doktora-tezi-icin-suriyeli-bir-kisinin-verdigi-demele- ilgili-iddia> (Erişim Tarihi:15.09.2023)

<https://teyit.org/analiz/turkiyede-yasayan-suriyelilerin-telefon-gorasmelerinde-para-odemeyecegi-iddiasi> (Erişim Tarihi: 17.09.2023)

[teyit.link arşivi #ehw2qlO](https://teyit.org/analiz/turkiyede-yasayan-suriyelilerin-telefon-gorasmelerinde-para-odemeyecegi-iddiasi) (Erişim Tarihi: 17.09.2023)

<https://teyit.org/analiz/turkiyede-yasayan-suriyelilerin-telefon-gorasmelerinde-para-odemeyecegi-iddiasi> (Erişim Tarihi: 17.09.2023)

<https://teyit.org/analiz/gaziantep-te-suriyeliler-vatandaslik-icin-kuyru-girdi-iddiasi> (Erişim Tarihi: 17.09.2023)

<https://teyit.org/analiz/99-ve-98-numara-ile-baslayan-yabanci-kimlik-numarasina-sahip-siginmacilarla-ilgili-iddialar> (Erişim Tarihi: 17.09.2023)

<https://www.dogrulukpayi.com/dogruluk-kontrolu/abd-kargo-ucagi-ile-katar-a-goturuldugu-iddia-edilen-640-afgan-in-uganda-ya-birakildigi-iddiasi> (Erişim Tarihi: 17.09.2023)

<https://teyit.org/ekipten/sozluk-yanlis-bilginin-en-yaygin-7-turu> (Erişim Tarihi: 23.02.2022)

<https://teyit.org/analiz/fotografin-bayram-tatili-nedeniyle-almanyadan-sinir-disi-edilen-500-suriyeliyi-gosterdigi-iddiasi> (Erişim Tarihi: 05.08.2023)

<https://teyit.org/analiz/suriyeliler-hakkindaki-ifade-imamogluna-mi-ait> (Erişim Tarihi: 05.08.2023)

<https://teyit.org/analiz/mansur-yavasın-suriyeli-sınmacıları-hedef-alan-bir-acıklama-yaptığı-iddiası> (Erişim Tarihi: 05.08.2023)

<https://teyit.org/analiz/faturanın-konyada-yasayan-suriyelinin-sudan-bedava-yararlandığını-gosterdiği-iddiası> (Erişim Tarihi: 05.08.2023)

<https://www.dogrula.org/dogrulamalar/suriyelilere-tavuk-yemi-yardımi-yapıldığı-iddiası/> (Erişim Tarihi: 05.08.2023)

<https://www.dogrula.org/dogrulamalar/suriyelilere-tavuk-yemi-yardımi-yapıldığı-iddiası/> (Erişim Tarihi: 10.10.2023)

<https://teyit.org/ekipten/teyitciyi-kim-teyit-edecek> (Erişim Tarihi: 10.10.2023)

<https://www.youtube.com/watch?v=7rvmbMERXoM> (Erişim Tarihi: 10.10.2023)

<https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780199264797.001.0001/acref-9780199264797-e-2424> (Erişim Tarihi: 10.10.2023)

<https://teyit.org/finansal-kaynaklar> (Erişim Tarihi: 14.10.2023)

<https://teyit.org/analiz/videonun-van-iran-sınırından-gecen-afganları-gosterdiği-iddiası> (Erişim Tarihi: 29.10.2023)

<https://www.dogrula.org/dogrulamalar/videonun-binlerce-afganın-sınırı-gecerek-türkiye-girisini-gosterdiği-iddiası/> (Erişim Tarihi: 29.10.2023)

<https://teyit.org/analiz/suriyelilere-bayram-parası-verildiği-iddiası> (Erişim Tarihi: 08.09.2023)

<https://www.merriam-webster.com/dictionary/dehumanize> (Erişim Tarihi: 08.09.2023)

<https://politicalquarterly.org.uk/blog/the-uks-refugee-invasion-is-a-brexıt-made-policy-failure/> (Erişim Tarihi: 26.11.2023)

<https://www.bbc.com/türkçe/haberler-dünya-37970195> (Erişim Tarihi: 28.01.2024)

Ek-1. Doğrulama platformlarının internet sitelerindeki içeriklerin analizinde kullanılan kodlama şablonu

Kodlama şablonunda sırasıyla şu kategoriler kodlanmıştır:

- 1- Platformun adı:** İçeriğin hangi platformda yer aldığını göstermektedir.
- 2- Paylaşım tarihi:** İçeriğin hangi yıl paylaşıldığını göstermektedir.
- 3- Paylaşım türü:** Doğrulama platformların iddia incelemelerinin yanı sıra makale ya da araştırma yazısı tarzında da paylaşımlar yaptıkları gözlenmiştir. Bu nedenle göçmenlere yönelik paylaşımlar “bilgilendirici paylaşım” ve “iddia kontrolü” olmak üzere iki başlık altında kodlanmaktadır.
- 4- Kontrol sonucu:** İddia incelemesi türündeki paylaşımlar için iddianın sonucunu göstermektedir.
- 5- Yanlış bilginin yayıldığı ortam:** İncelenen yazıda yanlış bilginin kaynağına dair verilen bilgiler kodlanmaktadır.
- 6- Yanlış bilgiyi yayan aktörler:** İncelenen yazıda yanlış bilgiyi yayan aktörlere dair verilen bilgiler kodlanmaktadır. Bu kategorinin alt başlıkları şunlardır: a- internet/sosyal medya kullanıcıları, b-Haberciler/haber kuruluşları, c- Siyasi aktörler, d- Diğer (belirtiniz).
- 7- İçerik hangi göçmen gruba ilgilidir?** Metinde hangi göçmen grubun merkeze alındığı kodlanmaktadır. Bu kategorinin alt başlıkları şunlardır: 1- Genel (Tek bir gruba odaklanmayan, genel anlamda göçmenlerden/yerinden edilenlerden bahsedilmesi), 2- Suriyeli, 3- Afgan, 4- Afrikalı, 5- Pakistanlı, 6- Diğer (belirtiniz).
- 8- Göçmenler için kullanılan adlandırma:** Bu kategoride doğrulama platformunun göçmenler için hangi adlandırmayı kullandığı kodlanmaktadır. Bu kategorinin alt başlıkları şunlardır: göçmen, mülteci, sığınmacı, yabancı, Suriyeli, diğer (belirtiniz).
- 9- Hangi yanlış bilgi türü?:** İddia incelemesi kategorisindeki metinlerde ele alınan iddianın yanlış bilginin hangi türüne karşılık geldiği kodlanmaktadır. Burada First Draft’ın yanlış bilginin yedi türü sınıflandırması esas alınmıştır.
- 10- Göçmen kalıpyargısı:** Bu kategoride incelemeye alınan yanlış bilgilerde göçmenlere yönelik hangi kalıpyargıların öne çıktığı kodlanmaktadır. Kategorinin alt başlıkları olarak şu kalıpyargılar belirlenmiştir. 1- Rahatsızlık veren/uyumsuz: Göçmenlerin göç ettikleri yerde, rahatsız edici ya da o ortamın, kültürün

normalarına uyumsuz davranışlarda bulunmaları, toplumsal huzuru bozmaları. 2- Tehdit: Göçmenlerin bir tehdit unsuru olarak ele alınması. Bu tehdit ekonomik, kültürel ya da güvenlikle ilgili olabilir. 3- Avantajlı/ayrıcalıklı: Göçmenlerin çeşitli avantajlara, önceliklere sahip olduklarının vurgulanması. 4- Mağdur: Göçmenlerin herhangi bir sebeple mağdur/muhtaç durumda olmaları.

11-Referans alınan kaynaklar: Bu başlık doğrulama platformunun yer verdiği yazıda doğru bilgi için referans alınan kaynakları göstermektedir. Doğrulama platformları okura aktardıkları her bilgi için en az iki kaynak göstermekte, metinde yer alan linklerle bu kaynaklara ulaşma imkânı sağlamaktadır. Bu kategoride doğru bilgi için hangi kaynakların referans alındığı, metin içinde okurun hangi kaynaklara yönlendirildiği kodlanmaktadır. Kategorinin alt başlıkları şunlardır: 1- Açık veri (Teknik analiz ya da Kanun, Yönetmelik vb.) 2- (Diğer) doğrulama platformları, 3- Taraf görüşleri, 4- Uzman görüşleri 5- Yabancı kuruluşlar/örgütler/temsilcileri 6- Yerli kuruluşlar/örgütler/temsilcileri 7- Yabancı basın kuruluşları (Yabancı dilde yayın yapan) 8- Yerli basın kuruluşları (Türkçe yayın yapan) 9-Diğer (belirtiniz)

Ek-2. Doğrulama platformlarında yer verilen makalelerin tam listesi

Makale Başlığı	Doğrulama Platformu	Yıl
Sığınmacılara Vatandaşlık Verilmesinin Yolu Nedir?	dogrulukpayi.com	2016
Dünyada Toplam Sığınmacı Sayısı 15 Milyondan Fazla	dogrulukpayi.com	2016
Suriyeli Sığınmacılar Bülteni	dogrulukpayi.com	2016
2016'da AB Ülkelerindeki Sığınmacıların Profili	dogrulukpayi.com	2017
Suriyeli Sığınmacıların En Yoğun Yaşadığı Bölgeler	dogrulukpayi.com	2017
Yabancılar Konut Satışı Artıyor	dogrulukpayi.com	2018
Yerli ve Yabancı Uyraklı Vatandaşların Ne Kadarı Ev Sahibi?	dogrulukpayi.com	2018

Ek-2. (Devam) Doğrulama platformlarında yer verilen makalelerin tam listesi

Suriyeli Sığınmacılar Nerelerde Yaşıyor?	dogrulukpayi.com	2018
Suriyeli Sığınmacıların Türkiye Ekonomisine Etkileri	dogrulukpayi.com	2018
Sahte haberler dünyada mültecileri hedef göstermek için nasıl kullanılıyor?	teyit.org	2018
Türkiye’de Suriyeli Sığınmacılar	dogrulukpayi.com	2019
Yanlış haberlerin savunmasız hedefleri: Mülteciler	teyit.org	2019
Suriyeli mülteciler: #1 Olağan Şüpheliler	teyit.org	2019
COVID-19’un Türkiye’deki Sığınmacılara Etkileri	dogrulukpayi.com	2020
2022 Yılında Yabancılar Konut Satışı Rekor Kırdı	dogrulukpayi.com	2020
Dünyada 271 Milyonu Aşkın Uluslararası Göçmen Bulunuyor	dogrulukpayi.com	2020
Taliban’ın ilerlediği Afganistan’dan Türkiye’ye göç yolculuğu	teyit.org	2021
Suriyeli emeği: İşgücü piyasasını nasıl etkiliyorlar?	teyit.org	2021
Sığınmacı Krizi: Sığınmacılar hukuka göre geri gönderilebilir mi?	dogrula.org	2022
Sığınmacı Krizi 1: Türkiye’de hangi statüde ne kadar sığınmacı var?	dogrula.org	2022
Türkiye’de Oturma İzni Olan Yabancılar 17 Yılda %657 Arttı	dogrulukpayi.com	2022
Büyüteç: Üniversitelerdeki yabancı öğrenci verileri ne söylüyor?	teyit.org	2022
Dezenformasyon mülteci krizini derinleştiriyor	teyit.org	2022
Yerinden edilmiş Suriyeliler (II): Yükselen mülteci karşıtlığı	teyit.org	2022
Yerinden edilmiş Suriyeliler (I): Geri dönüş mümkün mü?	teyit.org	2022
Türkiye’nin Düzensiz Göç İstatistikleri	dogrulukpayi.com	2023

Ek – 3. Yanlış bilgi yayan siyasi aktörler

Yanlış Yayan Aktörler	Bilgiyi Siyasi	İlgili Doğrulama Linki
(CHP) Adana milletvekili Orhan Sümer		https://teyit.org/analiz/adanada-bine-yakin-suriyeli-ogretmen-sozlesmeli-olarak-atanma

Ek-3. (Devam) Yanlış bilgi yayan siyasi aktörler

Bakan	https://www.dogrulukpayi.com/originals/videolar/iklim-ve-multeci-konularinda-bakanlarin-iddialarinda-dogruluk-payi-yok
CHP Mersin Milletvekili Ali Mahir Başarır	https://www.dogrulukpayi.com/dogruluk-kontrolu/e-devlet-uzerinden-yapilan-ad-soyad-degisikligi-multecileri-de-kapsiyor-mu
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) İstanbul Milletvekili Barış Yarkadaş	https://teyit.org/analiz/adiyamanda-ataturk-heykeline-saldirdigi-belirtilen-kisinin-suriyeli-oldugu-iddiasi
Dışışleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ile Çevre ve Şehircilik Bakanı Fatma Güldemet Sarı	https://www.dogrulukpayi.com/bulten/iklim-ve-multeci-konularinda-bakanlarin-iddialarinda-dogruluk-payi-yok
İlay Aksoy	https://teyit.org/hekim-denklik-sinavinda-suriyeli-adaylarin-kayirildigi-iddiasi
İlay Aksoy	https://teyit.org/suriyeli-ogrenciler-lise-denklik-belgesiyle-turkiyedeki-universitelere-basvurabiliyor-mu
İlay Aksoy	https://www.dogrula.org/dogrulamalar/gorselin-hastanelerde-suriyelilere-yasal-oncelik-verildigini-gosterdigi-iddiasi/
İlay Aksoy	https://teyit.org/analiz/kizilayin-kolilerindeki-malzemelerin-multeci-derneginin-kolilerine-aktarildigi-iddiasi
Kemal Kılıçdaroğlu	https://www.dogrula.org/dogrulamalar/ben-wallace-turkiyede-afganlar-icin-multeci-merkezi-kuracagini-soylemedi/
Mehmet Aslan	https://teyit.org/analiz/kahramanmarasta-catisma-sonucu-yakalanan-kisinin-suriyeli-oldugu-iddiasi
Mehmet Fatih Maçoğlu	https://teyit.org/colde-tek-basina-yuruyerek-suriyeden-urdune-gecmeye-calisan-cocuk
Muharrem İnce	https://teyit.org/demec-kontrolu/sinirlarimiz-acik-suriyeliler-gelmeye-devam-ediyor-iddiasi
Sinan Oğan	https://www.dogrula.org/dogrulamalar/20704-2/
Tanju Özcan (CHP)	https://teyit.org/analiz/papa-francisin-siginmacilar-konusunda-umit-ozdaga-tepki-gosterdigi-iddiasi
Ümit Özdağ	https://www.dogrulukpayi.com/dogruluk-kontrolu/suriyeli-ailelere-tam-kapanma-onesi-3-bin-455-turk-lirasi-yardim-yapildigi-iddiasi
Ümit Özdağ	https://teyit.org/analiz/herkese-umut-projesi-kapsaminda-suriyeli-siginmacilarin-devlet-memuru-olabilecegi-iddiasi
Ümit Özdağ	https://teyit.org/analiz/video-nun-gocmen-partisinin-isvec-meclisine-girmesini-kutlayan-gocmenleri-gosterdigi-iddiasi

Ek-3. (Devam) Yanlış bilgi yayan siyasi aktörler

Ümit Özdağ	https://www.dogrulukpayi.com/dogruluk-kontrolu/harmony-girisiminin-turk-gelin-yabanci-damat-temali-bir-projesi-yok
Ümit Özdağ	https://www.dogrulukpayi.com/dogruluk-kontrolu/video-kadnlari-taciz-eden-somalili-gocmene-japon-polisinin-mudahalesini-mi-gosteriyor
Ümit Özdağ	https://teyit.org/analiz/gaziantep-te-ak-parti-secim-aracinda-calan-muzigin-arapca-oldugu-iddiasi
Ümit Özdağ	https://teyit.org/analiz/taksim-de-dans-eden-erkegin-afgan-oldugu-ve-yaptigi-dansin-baca-bazi-gelenegine-ait-oldugu-iddiasi
Ümit Özdağ	https://teyit.org/analiz/istanbula-atamasi-yapilan-aile-hekimlerinden-sadece-altisinin-turk-oldugu-iddiasi
Ümit Özdağ	https://teyit.org/analiz/afisin-suriyeli-multecilerin-27-temmuz-2021-de-saracnede-miting-yapacagini-gosterdigi-iddiasi
Ümit Özdağ	https://teyit.org/analiz/suriye-plakali-araclara-ucretsiz-vize-muayenesi-yapildigi-iddiasi
Yusuf Halaçoğlu	https://teyit.org/analiz/izmirde-suriyelilerin-vatandaslik-kuyruğu-iddiasi
Zafer Partisi Kayseri İl Başkanlığı	https://teyit.org/analiz/listenin-hataydaki-toki-kurasinda-ev-hakki-kazanan-yabancilari-gosterdigi-iddiasi
Zafer Partisi Kayseri İl Başkanlığı	https://www.dogrula.org/dogrulamalar/toki-hatay-altinozu-bolge-kurasinin-tamamlandigi-ve-yabancilara-bolgeden-konut-hakki-verildigi-iddiasi/
Zafer Partisi Samandağ Kurucu İlçe Başkanı Suphi Yıldız	https://teyit.org/analiz/videonun-suriyelilere-10-bin-tllik-nakdi-yardim-kuyrugundan-oldugu-iddiasi

Ek-4. Okur yorumlarının analizi için seçilen doğrulamaların linkleri

Doğrulama kuruluşu	Link	Başlık
Doğruluk Payı	https://www.facebook.com/page/1437665699815071/search/?q=g%C3%B6rseldeki%20evlerin	Görseldeki evlerin Türkiye tarafından Suriye'de yapıldığı iddiası yanlış.
Doğruluk Payı	https://www.facebook.com/profile/100064494920009/search/?q=Emin%C3%B6n%C3%BC	Suriyelilerin Eminönü'nde toplanıp denize atlama yarışması yaptığı iddiasına konu olan video güncel değil.
Doğruluk Payı	https://www.facebook.com/page/1437665699815071/search/?q=%C5%9Fahinbey	Fotoğraftaki listenin Gaziantep/Şahinbey TOKİ kura sonuçlarının tümünü gösterdiği iddiası yanlış
Teyit	https://www.facebook.com/profile/100063772816956/search/?q=bayram%20paras%C4%B1	Türkiye'de yaşayan Suriyelilere bayram parası verildiği iddiası

Ek-4. (Devam) Okur yorumlarının analizi için seçilen doğrulamaların linkleri

Teyit	https://twitter.com/teyitorg/status/1154069310450688000	Fotoğraftaki kişi Suriyeli değil, bir Türk vatandaşı.
Teyit	https://www.instagram.com/p/CrLhzJTAYMQ/?img_index=1	Muharrem İnce'nin "Sınırlarımız açık, Suriyeliler gelmeye devam ediyor" iddiası
Teyit	https://twitter.com/teyitorg/status/1425479313839767552	Videonun Antalya'da Türk bayrağı yerine kendi bayrağını asan Afganistan vatandaşlarını gösterdiği iddiası yanlış.
Teyit	https://www.facebook.com/profile/100063772816956/search/?q=sahilinde	Bebek sahilinde cinsel ilişkiye girdiği için gözaltına alınan Ö.K'nın Pakistanlı
Teyit	https://www.facebook.com/profile/100063772816956/search/?q=i%C5%9Fkurun	İŞKUR'un 7 bin 400 Suriyeliyi istihdam edeceği iddiası
Doğrula	https://www.instagram.com/p/Cdf9BqCMqNV/	MEB bütçesiyle Suriyeli öğrencilere Antalya'da festival düzenleneceği iddiası
Doğrula	https://www.instagram.com/p/CeQu93Vs_am/	İstanbul Bebek sahilinde cinsel ilişkiye giren Ö.K. isimli erkek şahsın Pakistanlı olduğu iddiası

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Merve Şentöregil

Yabancı Dil: İngilizce

Eğitim ve Mesleki Geçmişi:

2010, Süleyman Demirel Üniversitesi Radyo ve Televizyon Programcılığı (Önlisans)

2014, Anadolu Üniversitesi Basın ve Yayın Bölümü (Lisans)

2017, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basın ve Yayın ABD (Tezli Yüksek Lisans)

2024, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basın ve Yayın ABD (Doktora)

Yayınları ve/veya Bilimsel/Sanatsal Faaliyetleri:

Paksoy, A. F., ve Şentöregil, M. (2018). Türk basınında Suriyeli sığınmacılar: İlk beş yılın analizi (2011-2015). *Selçuk İletişim*, 11(1), 237-256.

Özer, Ö., ve Şentöregil, M. (2020). Haberde İdeoloji Üretimi: Doktora Saldırı Örneğinde Sağlık Çalışanlarına Uygulanan Şiddet Haberlerinin Çözümlemesi. Haber Üzerine Teori ve Uygulamalar, (Ed. Salih Tiryaki), Konya Literatürk Yayınları.

Şentöregil, M. (2020). [Review of Leading Protests in the Digital Age: Youth Activism in Egypt and Syria, by B. A. Özgül]. *Insight Turkey*, 22(4), 282–284. <https://www.jstor.org/stable/26981735>

Şentöregil, M., ve Akıncı, S. (2021). Sosyal Medyanın Kriz İletişiminde Kullanımı: Fahrettin Koca'nın Koronavirüs'ün İlk Altı Ayında Twitter Kullanımı Üzerine Bir Analiz. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 223-238.

Şentöregil, M. (2023). Yapay Zekâ Çağında Dezenformasyon Sorunu. Medya ve Habercilik Alanında Yapay Zekanın Yükselişi. (Ed. Kenan Ateşgöz), Eğitim Yayınevi: Konya